

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

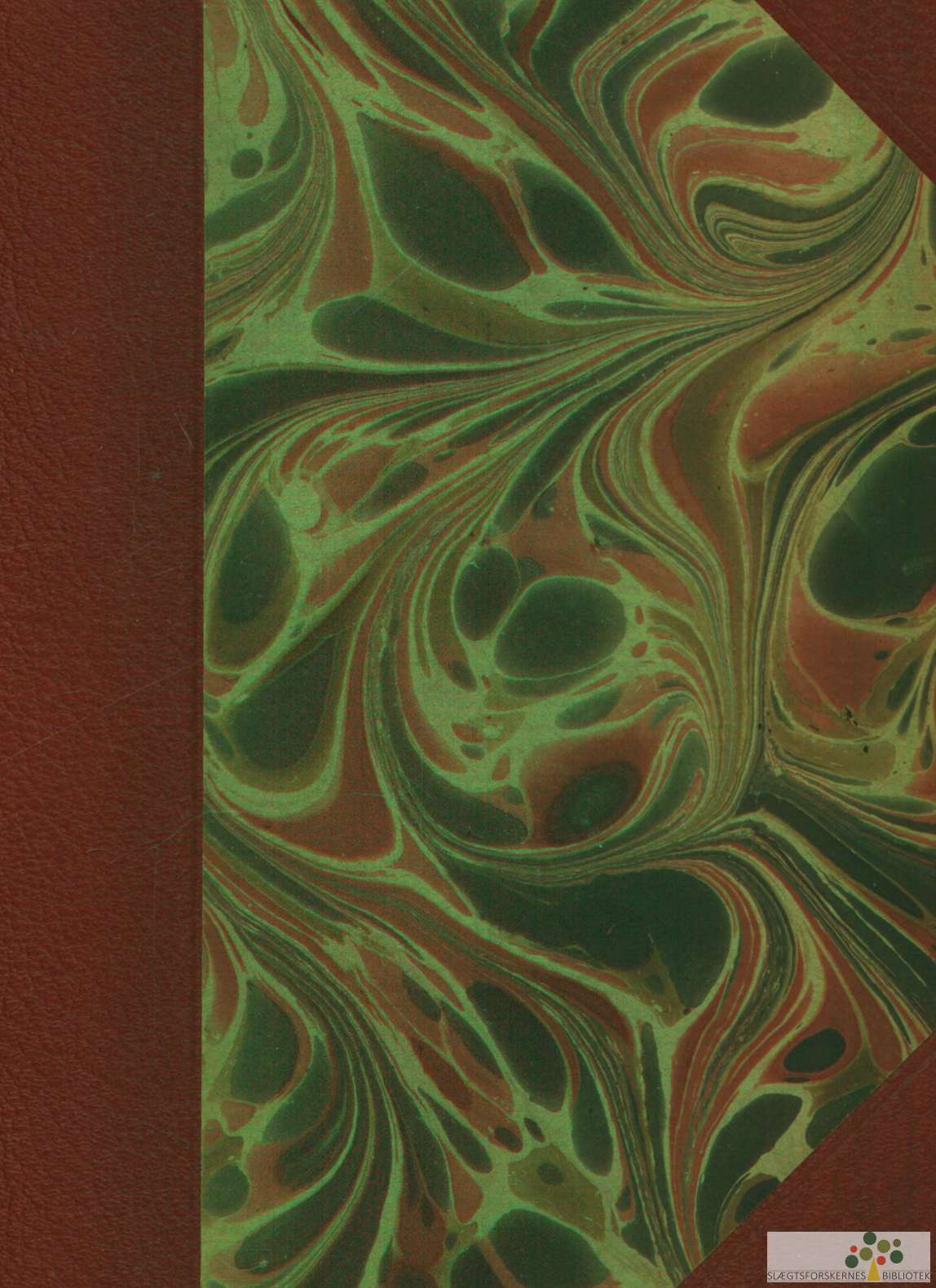
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANMARK I FEST OG GLÆDE

DANMARK I FEST OG GLÆDE

*REDAKTION
JULIUS CLAUSEN
TORBEN KROGH*

CHR. ERICHSSENS FORLAG
MCMXXXV

**DET HOFFENBERGSKE ETABLISSEMENT
KØBENHAVN**

III BIND

TIDEN 1750–1820

FORFATTERE:

HENRIK USSING – LOUIS BOBÉ
EILER NYSTRØM – ROBERT NEIENDAM

HENRIK USSING

GAMLE GILDER OG NY FESTER

DE gamle Folkefester og Gilder, der var nedarvet fra Middelalderen, holdt sig Aarhundreder igennem; men de fik mangen haard Tørn at bestaa; des mærkeligere er det, at de Forandringer, de underkastedes i Tidens Løb, var saa faa og saa smaa. Saa længe de sociale Forhold i By og paa Land holdt sig nogenlunde uændrede, d. v. s. til sidste Halvdel af 18de Aarhundrede, holdt gammel Sæd og Tro og Skik sig ogsaa. Reformationstiden, Retroenhedens Aarhundrede, Pietisme og Rationalisme forsøgte hver for sig at tugte og opdrage gammel Folkeskik, at retlede, at indskrænke eller helt afskaffe, hvad man til enhver Tid saa med Misnøje paa; disse Bestræbelser kunde til Dels lykkes, f. Eks. i København, hvor man var mere under Øvrighedens umiddelbare Tilsyn; men i afsides Egne og i Særdeleshed paa Landet var man i den Henseende saa nogenlunde uden for Lands Lov og Ret. De gamle Almueskikke kunde til syvende og sidst kun opløses indefra, da de store sociale Reformers gennemførtes paa Landet i Slutningen af det 18de Aarhundrede. Da skabtes gennem Fællesskabets Opløsning og den samtidig stigende Oplysning Betingelser for en fuldstændig Omlægning af Skikkene, ogsaa hvor det drejede sig om Fornøjelser, Gilder og Fester. Og dog var det gamle saa indgroet, at gammel Sæd og Skik paa dette Omraade holdt sig et Hundrede Aar endnu, til henimod Slutningen af det 19de Aarhundrede. Lad os et Øjeblik se paa, hvorledes Kampen føres fra Reformationstiden, idet Angrebene paa de bestaaende Tilstande afslører, hvad der har været gammel Brug. Peder Palladius's Visitatsbog er den bedste Kilde:

Kirkevægerne maa nu ikke længer tilstede nogen at ride og

rende ind paa Kirkegaarden ved BRYLLUPPER — saadan som Tilfældet havde været i katolsk Tid —, ligeledes er det forbudt at svire og sværme i Kirken paa anden eller tredie Bryllupsdag, som det brugtes før i Tiden. Da var der Spisning og Drik, Slemmen og Demmen og Dans med Piber og Trommer inden Kirkedørene om Mandagen eller Tirsdagen i Bryllupsugen; men det hørte Djævelen af Helvede til.

Ud over de to Alterlys maatte der ikke brænde andre Lys i Kirken end de to, som tændes for Brud og Brudgom paa deres Blussestager. Disse Brudelys staar paa det Sted, hvor der tilforn stod ugudelige Faner — Kirkefaner med Helgenbilleder paa, der brugtes ved kirkelige Optog. — Lysene staar til Ære for Ægteskabet; ingen Mand og Kvinde maa leve sammen uden Ægteskab, og de maa heller ikke leve i Ægteskab, uden at de kan bevise deres Ægteskab; man havde jo ikke Kirkebøger, hvoraf Ægteskabet kunde bevises. Derfor gjaldt det om at have Vidner derpaa, og disse skaffedes, dels ved Bryllup, hvor Ægteskabet offentliggjordes for Slægtninge og andre paarørende, dels ved Kirkevielse, hvorved man fik hele Menigheden fra de ældste til de yngste som Vidner. — Herefter maa ingen gives sammen, hverken af Præstemænd eller andre, inden der er lyst tre Gange af Prædikestolen om deres Ægteskab, for det Tilfældes Skyld, at der skulde være nogen, der kunde gøre Indsigelse. Der forudsættes ogsaa, at der i Almindelighed finder en Trolovelse Sted i gode Folks Nærværelse; men det bliver en privat Sag, ligesom det ogsaa er en privat Sag, om de efter Præstevielsen vil gøre et Bryllup, d. v. s. et Gilde. Har de ikke Raad til det, kan de fra Kirken gaa hjem sammen og »æde hvad Gud haver givet dem tilsammen«. — For at minde om Vielsens Ærværdighed staar da de to Blussestager i Kirken, og Kirkeværgerne skal holde dem ved Magt med to smaa Vokslys paa.

Peder Palladius forkynder overalt en bred og munter Livsglæde. Et Sted siger han saaledes:

Man kan baade le og have en faver Mund. En Bondemand, der kommer til Købstad, kan baade slukke sin egen Tørst og føre en Lejle eller Flaske med sig. Øllejlen kan han saa bringe hjem til Hustru og Børn. Hvem i al Verden bør han hellere drikke med end med sin Hustru og sine Børn? Drikker han en Broderdrik, saa skal han unde dem en Søsterdrik i Jesu Navn.

Hvad den gamle Bisp derimod ikke kan lide, er den Ugudelighed og Ondskab, der kan følge med Drik, naar Folk bruger Guds Gaver uforstandigt.

Naar Godtfolk kommer sammen for at drikke en Skaal Øl ud over det, Tørsten kræver, da skal de ikke bagtale nogen, men lade hver være god for sig. De bør ikke sidde og regne deres Byfællers Skavanker op fra den ene Byende til den anden: nu sidder Næsen ikke i Hovedet paa dem, som disse Sladrebøtter vil have den skaaren, nu er der en Plet paa hvert Menneske, skønt Bagtalerne ingen Besked ved. — Nej, Godtfolk skal ikke bagtale nogen, men hellere sidde og synge en god Vise i Fællesskab.

Og naar Manden er glad — lad os sige, at han kommer fra et lystigt Bystævne — saa skal han gaa hjem til sin Hustru og lade hende faa en god Aften. Han skal ikke spille sin Bærme paa hende. Ingen Dannemand sætter sin Kone i Rette, naar han er drukken og fuld; da er en Seng ham bedst tjenlig.

Naar altsaa Sammenkomsterne sker i Munterhed og Elskværdighed uden uanstændigt Fylder, kan de kun være til Nytte og Gavn.

Folk, der ikke er grove og uforstandige, ved vel, hvordan de

Bystævne ved Aasum paa Fyen.

skal opføre sig hos deres Nabo eller Genbo til Bryllup og Barsel. De sætter sig da pænt til Bords og beder først et Fadervor; de løber ikke i Maden som Svin og Køer. — De spiser og drikker med hverandre og sidder sammen og fører god Tale om Gud og det, som godt er, f. Eks. om Ægteskabssager; de giver hverandre deres Børn og Døtre til Ægte; de belærer hverandre, og de ældre underviser de yngre om at pløje, saa, høste og sætte Bo og andre nyttige Ting. — Somme giver ogsaa til Kende, at de er gladhjertige og sidder og synger eller kvæder en dejlig Vise, synger en Vise for i Dansen, drikker hverandre til med et Vers. Alt det er der intet ondt i, hvis Folk bærer sig ordentlig ad dermed. »Djævelen skikker os saa mange onde Stunder til, at vi vel maa stjæle os en glad Stund til og drikke en Skaal Øl med hverandre, endogsaa over vor Tørst, blot vi ikke svirer og sværmer eller bagtaler hverandre eller viser anden Ugudelighed med løsagtig Sang, Boleviser eller ugudelige »Gildeminder« og Helgenspaakaldelser, hvad der endnu finder Sted mange Steder. — Det hørte sig fra gammel Tid til, at man drak hinanden til og lod et Sangvers følge med, et Ærende af en Vise, som det hed. Ligeledes indledes et »Gildeminde«, en Skaal til Minde om og Hæder for en Helgen, med Afsyngelse af et Vers — alt efter gammel nordisk Skik fra Hedenskabets Dage. — Det kunde endnu ske, at man ved et Lavsgilde paa en eller anden Udø sang:

Hjælp os nu det hellige Kors,
og saa det blakkede Hors
og den Aaleglib,
som Gildet gjorde rig,
Kyrieleis!

Dette Vrængevers, der jo var en taabelig Utilbørlighed, har den særlige Interesse, at det viser os, efter hvilket Skema de virkelige »Gildeminder« i den katolske Tid var affattet, som f. Eks. blev afsunget for Hellig-Knud, Hellig-Erik, for vor Herre og Frelser eller for den salige Jomfru Marie.

I den lutherske Tid maatte der ikke synges andre »Gildeminder« end Salmever, ikke heller maatte der brændes Lys derinde om Dagen til Ære for de afdøde og for at redde dem ud af Skærsildspinen, som det brugtes før i Tiden. Brugtes saadan noget i et Gildehus, da var der kongeligt Brev for, at Gildet skulde opløses. — Men ellers hørte Biskoppen til den godlidende Slags Men-

nesker, der saa med Velvilje paa den, der sad glad paa Gildesbænken og løftede fuld lettelig paa Skaalen.

Hvor der holdtes Bryllupsgilde, strømmede Tiggere og Landstrygere til; i Middelalderen holdt Pilgrimme sig ogsaa til. Selvbudne Spillemand møder ligeledes op.

Kommer der en Piber i Bryllupsgaarden, vil han ikke lade sig nøje med Mad og Drikke for sit Arbejde og sine Narrestreger; han vil have noget ud af Døren med sig, og den Skilling sidder ikke fast i Pungen, som Piberen skal have; den skrider saa lempelig op i Haanden, mens det søde Øl skrider ned. Men Piberne skal snart »faa en ny Skjorte«, et dygtigt Lag Tærsk, hvis de ikke hører op med deres ugudelige Viser med Helgens Paakaldelse og andet saadant i Bryllup og Gæstebud. —

Nogle af de mest fremtrædende og tydeligste papistiske Skikke ved Bryllup, Barsel og Begravelse blev i Tidens Løb afskaffede. — Vi skal nu se, hvorledes et sjællandsk Bondebryllup og et Barselgilde forløb et Par Hundrede Aar efter Reformationens Indførelse.

Paa Holbergs Tid levede der en Bogtrykker og Visedigter, der hed Poul Phønixberg, og som har udgivet en hel Række Viser »trykt i dette Aar«. Han er navnlig kendt i Litteraturhistorien ved, at han, der var Holbergs Bogtrykker, trods Løfter og Aftaler eftertrykte de to første Bind af hans Komedier og derfor fik det tredje Bind tilegnet af Holberg med en spydig Fortale. Nogen fin Mand i Litteraturverdenen var Poul Phønixberg saaledes ingenlunde, og han var heller ikke nogen virkelig Digter; men han var en nogenlunde taalelig Rimsmed, der trøstigt stolprer af Sted gennem ret vanskelige Versemaal til yndede Melodier og ikke gaar af Vejen for meget ligefremme og djærve Skildringer. Han er meget fortrolig med sjællandsk Landsbysæd og har givet en Skildring deraf i et Par Viser, der danner en Fortsættelse af hverandre. Paa den første Vises Titelblad har Poul Phønixberg betegnet sig selv som en Putzeerlig Pen. Den første Vise hedder: Lystighed for Penge, eller en meget putzeerlig ny Vise om Rasmus Jæns Frieri. Den er for en stor Del i Samtaleform:

Rasmus Jæn (d. e. Jensen) kommer vandrende over sin Toft i sin bedste Kofte, ny Skindbukser, Sko og Hoser og vil ud at bejle. Han møder sin Ven Morten Raan (Rasmussen) og fortæller ham, at hvad han særlig har i Tanker, er at faa en Pige,

der i Medgift bringer ham Svin, Øksne, Faar, Høns og Gæs til hans Gaard; men hun skal ogsaa staa aarle op og forstaa sig godt paa sit Arbejde indendørs og kunne rive Sæden sammen, binde den op og køre. Efter Morten Raans Raad henvender Rasmus sig til Per Jæn om hans Datter Ludse (Lucia). Hun har Penge og vel opredte Senge med Gaasefjer, og Faderen har baade Heste og Øksne i Enge. — Per Jæn ønsker først at forvise sig om, at Rasmus er i Stand til at fæste en af Byens Gaarde og til at svare sine Skatter. Hans Datter, siger Per Jæn, kan koge Mad, brygge og bage og i Nød og Trang baade pløje og saa. Rasmus gør Rede for, at han har 500 Daler i sin Kiste, han kan svare sine Afgifter: »Jeg Købstædmanden veed at pine med Pengene for Varerne mine«. Han kan stæde den bedste Gaard i Egnen; men han vil først have Rede paa, hvad der vil følge Ludse som Medgift. Der loves ham baade Ko og So og Gaas, og først efter at Per Jæn har givet sin Næve paa det, henvender Rasmus sig til Ludse med sin Bejlen; Fæstengave har han med: Sølvmatter, Flettebaand til Haaret samt Kniplinger og Lin til hendes Hue. Ludse slaar til paa den Betingelse, at Brylluppet kommer til at staa snart, for at hun saa hastigt som muligt kan slippe over de andre Pigers Drillerier. — Per Jæn svarer med Værdighed: »Lad mig kun for Bryllupsdagen raade; det skal eder gavne og baade.«

Han lader sine Svende sadle deres Heste for at ride rundt fjærnt og nær for at indbyde Gæster til Datterens Bryllupsfærd. Han lægger Svendene paa Sinde:

Lad mig se, I kan tale ud af Skægge
og veed eders Ord at belægge.
I høflig skal være
med Ære,
smukt gøre Reverens
og skikkelig Kredens
for Anna og Kristens,
Sofie, Amerens,
som alle skulle Brudepiger være,
min Daatter fremlede med Ære.

Vist Budskab skal I ogsaa være
til alle vore Venner og begære,
at de sig vil indfinde
gesvinde,
Brud og Brudgom følge med
til Kirken af Sted,
straks efter Skik og Sæd
tilbage følge med
og dennem den Ære bevise
et Maaltid hos dennem at spise.

Det sidste Vers er den Indbydelsesformular, som er brugt lige ned mod vore Dage, og som det er lykkedes Forfatteren saa nogenlunde at faa presset ind i sit vanskelige Versemaal. — Ogsaa til Spillemandene gaar der Bud, og de lover at kommer med Fiol, Bas og Trompet for at blæse hver af Gæsterne en Velkomst, straks naar han indfinder sig.

Bryllupsgæsterne samles; ved Gildet er det ikke Værten, Per Jæn, der fører Ordet. Det er derimod Skafferen, Morten Raan, den samme som først gav Rasmus Anvisning paa Ludse; det er ham, der taler og ordner alt. — Saa snart Degnen nærmer sig Bryllupsgaarden, ordner Skafferen Vogntoget og Brudeskaren til Kirken. Sammen med Brudgommen følger Brudemændene Per Haan (Hansen) og Per Jæn (Brudens Fader). Hvem der ikke kommer op at køre, skal ordne sig to og to og følge efter. Der er dog dem, der kniber ud og bliver hjemme ved et Krus Øl, og saa har de ogsaa den Fordel, at de kan spare Offerpengene til Præsten og gemme deres Smaaskillinger til Musikanterne. De, som er med i Kirke, ofrer hver Præsten en Toskilling, de trøster sig med, at de kan tage et og andet Ord af Præstens Brudevielse med hjem og bramme med det over Borde.

Mens de lakker hjem til Bryllupsgaarden, tager Brud og Brudgom mod Lykønskninger. Nu faar Skafferen derhjemme travlt, han hvipper og tripper og stiller Musikanterne op til at spille et nyt Velkomststykke, og han tager Ordet og takker dem, der har fulgt Brudeparret til Kirke. Særlig ivrig i Tjenesten bliver han, da Præsten kører i Gaarde. Musikanterne spiller et Ekstrastykke, og Skafferen stiller dem i Udsigt, at naar de bruger Instrumenterne flittigt, giver Præsten dem ikke mindre end en Toskilling i Spillemandspenge.

Saa sætter Gæsterne sig til Bords, idet de nøje iagttager Rang og Stand. Præsten har den fornemste Plads, dernæst Brudeparret, og ved det fornemme Bord sidder ogsaa de ypperste af Familien samt de, »der sig sort monne klæde«. Skafferen bærer nu Vinsuppen frem; hver tager sin Ske og langer til Fadet. Hans Kone, Maren, mægtig og prægtig, bærer Stegen frem paa et Fad. Gæsterne tager sig et Glas, og Musikanterne spiller op, saa det kriller dem i Hjertet.

De gør sig hurtigt færdige med Vinsuppen for at komme i Gang med den gode Gaasesteg; hver drager sin Kniv frem og

lader Gaasen gøre Bod for al den Fortræd, den har gjort Byens Mænd ved at gaa i deres Korn. — Næste Ret er Suppe med Rosiner, der gaar hurtigt fra Haanden, mens Musikanterne spiller et nyt Stykke, og nu giver de sig i Lag med Flæskebøste med Sennep saa stærk, at den bider og slider dem i Næsen. Skaffereren vimser om og gør Rum paa Bordet til næste Ret, som er Fisk. Snart er de i Lag med at »pille og luge« Fisken. Gæsterne minder Skaffereren om, at han ikke maa glemme Brændevinen; for det er Fiskens Ret at svømme.

Den værste Sult er nu overstaet; som det hedder:

Nu haver vi fyldt vor Krave;
der kan vel Tobakken smage.

De begynder at røge og smøge. Kridtpiben har de fleste vel selv med. Skænkeren gør Præsten den Ære, at han bærer en Pipe frem paa Bordet for ham.

Den sidste Ret, som var Ost og Kage,
til Slutning de alle skuide smage.

Nu bærer Musikanterne Tallerkener med Salt i rundt og stiller dem alle Vegne paa Bordene; det er, for at Gæsterne kan lægge Spillemandspengene deri. Nogle er ærgerlige over denne Udgift og har mest Lyst til at liste bort; men saa er der en, der siger:

»Nej, jeg gav for mig og dig,
en Skilling for vos trej.

De misfornøjede slaar sig saa til Ro, giver sig i Kast med Kagen og drikker en Pægl dertil. — Man sørger for at sætte et Stykke Ost og Kage til Side til Skafferens Kone, Maren, der jo har hjulpet sin Mand med Opvarningen og derfor ikke har faaet noget at spise.

Skaffereren træder nu hen for Præstens Bord og takker Gæsterne for den store Ære, som de har bevist Brudeparret ved at spise med dem. Derpaa stemmer Skaffereren op for at synge fra Borde, hans Kone og hvem af Gæsterne, der kan synge, stemmer i med:

Liden Kirsten sjunger pæn,
som tjen hos Mads Jæn,
hun kan saa mægtig kvintelere
og Salmerne vel melodere.

Skafteren takker nu af; paa Brudens og Brudgommens Vegne
takker han Gæsterne

langt ned ad Rad,
for I holdt eder glad
med disse Retter Mad.
Hvad som er foræmt udi Fad,
det vil vi udi Øllet oprette,
Tobak og Piber derhos fremsette.

Mens nu de ældre Gæster sætter sig hen og fordøjer ved Øllet og Piberne, stemmer Musikken op til Dans. Skafteren danser først med Bruden, derefter kommer Brudgommen med Sidse, formodentlig en af Brudepigerne.

Da Dansen er kommet godt i Gang og er blevet almindelig, træder Egnens Løve, Truid Ladefoged, frem og leder det hele; han springer, saa hans Sporer klinger, han sørger for med passende Mellemlum at indkræve Dansepenge til Spillemandene og tinger med dem om, hvor mange Danse de skal spille for hver Indsamling.

Præsten da Afsked mon tage,
denne Tummel ej kunde fordrage.

Og Musikanterne spiller et særligt Stykke til Ære for ham. Da Præsten er borte, slaar Gæsterne rigtig Gækken løs. De drikker, og de synger, og de danser. Nogle sidder til sidst og sover under deres Hat og lader i egentligste Forstand Skægget flyde hen ad Bordet. Før Gæsterne bryder op, giver de Brudeskænk, »en To-Marks-Daler — somme lidt mere«. —

Til Slut faar Gæsterne Øl og Brød, og hvem der har en længere Vej hjem, faar et Stykke Flæsk og Kød til »at bede med i Nød«, som det hedder.

Deres Ansigt blussed som en Lue,
saa alle for dem maatte grue.

Per Jæn giver endnu en Pægl paa Falderebet, og Gæsterne beder ham vise dem samme Ære ved Lejlighed. Da Musikanterne nu ogsaa vil tage Afsted, stormer de mest danselystne frem imod dem og søger at holde dem tilbage med Klager over, at der er blevet danset alt for lidt:

»Spiller op et »Ost og Brød« fage,
hvis ikke Fiolen skal knage!«

Ja, Musikanterne har deres gode Dage, naar de spiller til Bryllup hos Bønderne. —

Denne Vise kan klarlig det sige,
Rasmus Jæns Bryllup havde ej Lige. —

Den anden Vise hedder »Rasmus Jæns og Lucas Barselgilde«:

Rasmus er paa ny i Stadsen; paa Hovedet har han en ræveforet, firskaaren Hue, Tørklæde om Halsen, nye Sko med blaa nebbede Remme og en Knortekæp i Haanden. Han møder en af sine gode Venner, der spørger ham, hvorledes han selv og Ludse har det; han har set saa lidt til dem i den senere Tid, — om Barslet ikke er nær? — Jo, Rasmus er netop i Vinden; han skal have fat i en 5—6 Kvinder; men han ved ikke ret, hvem han skal henvende sig til. Den anden siger ham Besked; han skal naturligvis gaa til Ludses bedste Veninde, Bondefogedens Mette, til Degnens Kvinde, Maren, til Kristense og Karen, — Jordemoderen ikke at forglemme. —

Da Rasmus Jæn nu lykkelig og vel har faaet sig en Datter, er han igen noget i Forlegenhed:

Kan du ej lære mig,
hvordan jeg skikkelig
skal Kvinder og Faddere bede
min Datter til Daaben at lede?

Jo, han skal selvfølgelig byde »Præstens Kvinde« til at bære Barnet hen til Kirken og holde det over Daaben; Husholdersken paa Herregaarden skal han bede om at holde Kristenhuen. Til Mandsfaddere skal han oplede de gæveste: Ridefogden Klemen, Ladefogden, en Lakaj paa Gaarden og Mølleren.

Til Slutning af de gæveste og vilde
en Snes eller flere til Gilde.

At Jordemoderen skal med er en Selvfølge.

Saa maa han lade slagte Høns, Lam og unge Grise, brygge Øl, købe Mjød, bage Brød og lave Ost i Overflod, — til Gengæld kan han jo af Gæsterne gøre Regning paa Faddergaver og Penge. Ved Gildet maa han huske at sætte Gæsterne efter Rang. Der maa være Musikanter, som kan spille til Dans for Gæsterne.

Saa danser Jeppe med Maren,
og Niels han danser med Karen.
Næst i Dansen sige
tillige
Ridfogden med Kristens,

Niels Ladfoged med Amerens,
Mølleren og Anna Svends.
Komplementer og Kredens
veed de mer end mangfoldig at gøre,
naar de skal Dansen opføre.

Naar de drager af Gaarde, skal han ikke spare paa Maden, men bede og nøde dem til at tage Ost og Steg med sig paa Vej. Dette bliver Rasmus Jæn noget betænkelig ved:

Nu maa jeg vel klaa mig bag Øre,
nu da jeg saadant maa høre,
at mine gode Penge,
jeg længe
har samlet sammen paa,
skal saadan bortgaa.

Paa de Vilkaar kunde man blive betænkelig ved at sætte Børn i Verden. Men hans Ven skammer ham ud, han skal ikke blot være glad ved sin frugtbare Kone og ved sin Datter, men endnu mere om han ogsaa faar en Søn, der med Tiden kan forestaa hans Avling og gaa ham til Haande. Saa er han først ret en DANNE-MAND. Disse glade Udsigter omstemmer Rasmus Jæn, og han erklærer sig villig til »end at vove et Gilde«.

Og endelig skal der anføres en Skildring af et Bryllup fra den Tid, da Bondereformerne var under Gennemførelse. —

Hvordan et Bryllup fejredes i Jyllands Midte, paa Skellet mellem Mark og Hede, i Slutningen af 18de Aarhundrede, fortæles af Sten Blichers Fader, Præsten i Vium, Niels Blicher:

Bruden udstafferes af Præstekonen (hvis Embedspligt denne Forretning holdes for at være) med opkafferet og pudret Haar, prydet med opstaaende Fjer eller andet Flitter — med glimrende Halsbaand og dejlig broget Halsklæde, sort Kjole, Perle-Formække, et forholdsmaessigt Antal af smukke Sløjfer og et fra hver Side nedhængende Klæde, det ene hvidt, det andet affarvet (broget). Medens denne Forretning hemmeligen fuldbyrdes, samles i Bryllupshuset Brudgommen og de indbudte Gæster, omtrent 32 Personer. Derpaa gaar Processionen til Kirken for sig paa følgende Maner: paa den første Vogn af Brudeskaren kører Bruden med sine to Brudepiger (ifald hun har været ugift, ellers ikke) og to Brudekoner, alt paa Præstens Vogn. Paa den anden Vogn er Brudgommen med sine to Brudgomsførere. Siden gaar det i

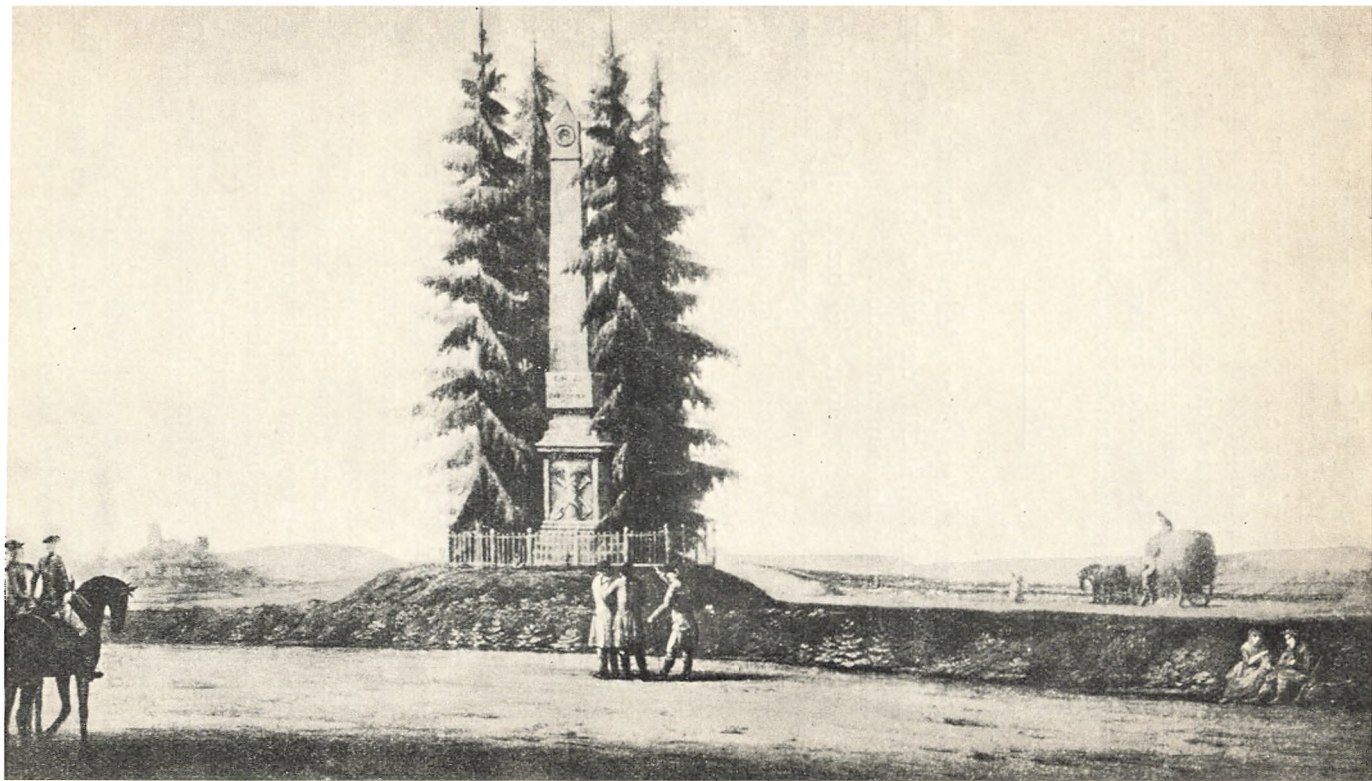
Flæng. Er Skaren lille, udgør den 6 til 8 — er den stor, da 12 til 16 Vogne. Ind i Kirken gaar Bruden først med sit Følge og derefter Brudgommen med sit. Brudgommen lukker Stoledøren op for Bruden.

Ud af Kirken gaar han foran med sit Følge, derefter hun med sit. I samme Orden farer Optoget af Sted tilbage til Bryllupshuset. — I nogle Nabosogne bruges det at skyde Æresskud for Brudeskaren. — I Bryllupsgaarden modtages man af en Fiol- eller Trompetmand. Nu skikkes man til Sæde i et eller to Værelser; saa snart Suppen er sat frem, læser Degnen lydeligen til Bords. Af een eller to Spille-mænd — Bønderkarle, som har forpagtet den Indkomst paa 2den, 3dje eller 4de Haand — gnides dygtig paa Fiol, saa længe Maaltidet varer. Hertil gives først Kødsuppe af Okse-, Lamme- og Høsekød under eet — derpaa fersk Fisk, om den har kunnet faas, og Berg-fisk eller Graasej, saa Flæsk, Skinke og Saltmadsfad med Langkaal eller Ærter, derpaa Lamme-, Høns- og Andesteg, næstefter Ægost med Øl og Mjød, eller sød Boghvedegrød, og til sidst Vafler. Efter hver Ret dampes bravt med Tobakspiben, Fiolen gaar lystigt, og munter Snak og Skogger ligesaa de hele to-tre Timer, Maaltidet varer. — Ved Slutningen kommer to Mandspersoner frem, hver med sin Tallerken, den første for Spillemanden, den anden for Kokkekonen. Der gækkes og prates om, at den stakkels Spillemands Streng er sprungne, hvilket han selv imidlertid bekræfter ved at pine en af dem ret jammerligen. Og Kokkekonens Indsamler jamrer om, at den beklagelige Kokkekones Ske er gaaet i Stykker. »Her ser man selv Stumperne, og faar hun ikke tilstrækkelig Hjælp af de kære Gæster, saa kan hun slet ikke mere lave Mad til o. s. v.« Til enhver af dem kan derved indsamles 3 til 6 Mark. Nu læser Degnen højt og synger med hele Forsamlingen tre Gange det Vers »Ære være dig, Gud, for alt dit Gode.« Derefter holder han en sirlig Tak-sigelsestale til Gæsterne for Brudeparret, Præsten og sig selv.

Gildeøl og dansk Brændevin staar stedse paa Bordene til en-hvers behagelige Tjeneste. Dog misbruges det aldrig ved Gilderne.

Gæsterne giver Brudeskænk: et Par Mark, et Lam, Høns, Æg eller andet efter enhver Lejlighed.

Naar Maaltidet er forbi, føres Bordene bort, og Dansen gaar for sig, og den varer den hele Nat. En af de fornemste i Selskabet danser først en Menuet med Bruden og fører hende derpaa sirligen frem til Brudgommen, hvorpaa Brudeparret danser først Menuet og saa

Bernstorffs Mindestøtte paa Kongevejen ved Gjentofte.

Maleri fra Slutningen af 18. Aarh.

Polsk. Siden danser to Par ad Gangen, og der veksles med disse to Slags Danse hele Tiden. Dansemaaden falder tarvelig, men er dog morsom nok at se paa for en Tid. Kvindekønnet gaar jævnt og stille, giver i Mellestunder et utaktmæssigt Kniks og ser for det meste blufærdigt ned paa Gulvet. Mandkønnet derimod har sin egen og ganske modsatte Maner. Hvo der bedst kan knikse, stampe, hoppe, klappe med Hænderne, bukke, helde til Siderne og gøre Kunstsving med Armene, han er den største Dansemester.

Fra Reformationstiden giver Peder Palladius et Par pudsige Smaabilleder fra BEGRAVELSER, der sikkert har haft Gyldighed ogsaa gennem de følgende Aarhundreder:

Naar det er et bravt Ægtepar, der bæres til Graven og lægges ned paa Kirkegaarden, da staar Naboerne ved Graven og græder bitterlig og siger til hverandre: »O, Herre Gud naade os, at vi mistede saadanne Naboer. Hvor var de gode Naboer, hvor forligtes de godt, aldrig hørte man noget »Vidunder« (Spot og Spe) om dem, — gode, magsomme Naboer, de laante os, de borgede os, — Gud give, de maatte have levet med os; vi faar ikke saa gode Naboer igen, som de var.« — Dette er Tusind Gange bedre end, naar de klapper efter den døde med Skovlen paa Kirkegaarden, og Naboer og Genboer staar ved Graven og holder Kaaben for Munden og lader, som om de græder, men ler højlydt bag den og er sjæleglade ved at blive af med ham og siger til hverandre: »Sikke daarlige Naboer de var; Gud unde os nogle, der er bedre, end de var. De blev gamle nok; det havde været bedre, om de havde været borte for ti Aar siden. Hvor laa de og reves som Hunde og Katte. Hver Mand »havde Vidunder« af dem (hørte kun Spot og Spe om dem). Sikken Djævels Mand det var i sit Hus. Hvor tit maatte ikke hans Kone nøgen op af sin Seng og ud til Naboer, naar han kom drukken og fuld hjem om Natten. — Og hvilken Skarns Kvinde det var, hvor red hun sin Husbond i Vand med hendes onde Mund; — Gud være lovet de er borte!«

Men ligemeget, om de døde havde været saa eller saa, blev der Aarhundrederne igennem holdt Jordefærdsgilde og drukket Arveøl over dem, og de efterladte klædte sig i Sorg for at hædre deres

Minde. — Niels Blicher fortæller for Vium og Lysgaard Sognes Vedkommende:

Ved Begravelser forlanges Ligprædikener, hvorfor modtages, hvad der bydes: 6 til 8 Mark. Præsten møder da i Sørgehuset for at »tage Liget ud«, d. v. s. være til Stede, naar dette sker. Degnen kommer ogsaa og tegner med Kridt paa Kisten den afdødes Navn og Alder og derunder et Timeglas, et Dødningehoved samt Greb og Spade over Kors, og derefter synger han en Salme, før Liget tages ud. Præst og Degn gaar da foran til Graven, hvis Liget er fra Vium eller Lysgaard Byer (Kirkebyerne); i andet Fald kører de foran til Kirken og gaar da foran Liget fra Kirkegaardsporten til Graven. Det øvrige Følge af begge Køn gaar uden særlig Orden blandt hverandre efter Ligbærerne. De nærmeste kvindelige Slægtninge af den afdøde bærer Flor over Ansigtet, og Mændene bærer Flor i Hatten. I Lysgaard Sogn har de en særlig Skik, naar de kommer kørende med et Lig og standser uden for Kirkegaardsporten; Hopperne spændes da fra, mens Liget tages af Vognen. Man lader dem blot vende om i en Runddel og spænder dem straks for igen. Det sagdes, at hvis man ikke gjorde saadan, vilde Hopperne aldrig efter den Dag nemme Hingst. —

Nogle Aar tilbage holdtes der endnu Vaagestue for den døde, — ligesom i den katolske Tid: Den sidste Nat før Begravelsen samledes Slægten og Naboskabet i Sørgehuset. Først nød de et Maaltid, og derpaa sang de Salmer og drak Brændevin vekselvis den hele Nat igennem.

Paa lignende Maade som det gik med Livets Højtider, forløb det Aarhundreder igennem med AARETS FESTER!

Der var fra Reformationstiden kongeligt Forbud, forkyndt paa Landsting, mod at sidde Natten over og svire. Drikkegilder om Natten og usømmelig Nattevaagen skulde afskaffes. I katolsk Tid, hvor man havde »Nattevagt« eller Vigilier, foranstaltede man forskellige Danse, Lege eller Optog med Forklædning for at holde sig vaagen og fordrive Tiden mellem Messerne; saadanne Lege bestod for en stor Del i at klæde sig ud paa en naragtig eller skræmmende Maade som Dyr og Utysker; man havde Lege som Hvegehørs, Hvidebjørn og Julebuk; det ligger i Navnene, at Deltagerne heri klædte sig ud som Hest, som Bjørn eller som Buk. Disse Løjer holdt sig — trods Forbudene — navnlig i Juletidens Legestuer langt ned

i Tiden; ja, der er nulevende, som har været med til denne eller lignende noget grovkornet Skæmt.

Ligeledes vilde Christian d. 3dje hindre, at Bryllupsgilder og lignende Fester trak langt ud paa Natten. De Tønder, der lagdes frem, naar Lystigheden og Tiden overskred de tilbørlige Grænser, kaldtes med betegnende Kælenavne som Huggetønde eller Daaretønde. Men mod den Slags utidig Misbrug af Tøndernes gode Indhold blev der ogsaa nedlagt Forbud.

Gentagne Gange gøres der fra Regeringens og Kirkens Side Bestræbelser for at faa afskaffet »Majvagt«, som holdes Valborgmesse-Nat og Skt. Hans' Nat, undertiden ogsaa Bodilmesse-Nat. Og man vil have sat en Stopper for den Nattekvæden, som Majdrønge bruger. Men lige meget hjalp det. Trods alle Forbud fortsatte Folk Aarhundrede efter Aarhundrede med »deres ugudelige Handel, nemlig Fastelavnsløben, Forklædning efter den gamle Djævels Vis, item de ugudelige Nattevagt med Drik, Dans og Tromme, optændt Ild i Valborgmesse, Bolsmesse, St. Hans Baptist Nætter og Vor Frue Nætter, og det til høj Dag, Folk gik til Kirke,« som det 1574 hedder om Femøboerne nord for Laaland.

Med samme Ihærdighed, som der ivredes mod at gøre Fastelavnsløben og Majfester og Midsommerfest til Nattesværn og Svir, optraadte Øvrigheden mod Juletidens Utilbørligheder og Udskejelser. Det forbydes at foretage »Julepløjning«, hvor man i Julen førte en Plov omkring i festligt Optog i Byen og modtog Gaver til et Gilde. I Chr. d. 5tes Danske Lov hedder det: »Al forargelig Legen om Julen og andre Tider og Fastelavnsløben forbydes strengeligen og bør alvorligen at straffes.« Til Usømmelighederne regnedes det i København at rende med Rumlepote og at løbe Julebuk. I Pestens Tid 1712 forbødes det fuldstændigt at holde Julestuer; men det kunde jo være af Sundhedshensyn. — En Tid i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede holdtes der Julestuer i København baade i Hjemmene og paa Ølstuer og Værtshuse; men de blev snart regnet for simple og gammeldags og gik navnlig i Pietismens Tid stærkt af Mode. — Denne gammeldags Forlystelse omfattedes endnu med Velvilje af adskillige. Efter Opfordring fra Skuespillerne ved »Den danske Skueplads« skrev J. R. PAULLI i 1723 et Skuespil om Julestuer, som det var Meningen at opføre ved Juletid. Her leger Borgerfamilien og dens Gæster »Skære Havre«, »At hviske« og Pantelege, og bagefter leger Tyendet »Gaasen brændes« og »Blindebuk«,

altsammen med latterlige Paafund, stor Alarm og lystigt Violinspil. — Dette harmløse Skuespil blev imidlertid ikke opført; derimod opførtes af den ny Forstandsretnings Førstemand, Ludvig Holberg, Komedien Julestue, hvor Forfatteren tager overlegent paa den gammeldags Forlystelse og henlægger den til Æbeltoft, hvilket skal sige det samme som Snollerød. Mens Forstandighedens Forkæmper angriber Julestuerne fra den ene Side og betegner deres Skikke som overtroisk Pjank og deres Forlystelser som Skalkeskjul for en tvivlsom Moral, angriber Pietismens Forkæmpere dem fra den anden Side for deres Mangel paa Religiositet, som det hedder hos Brorson:

Bort Verdens Juleglæde
 af hvert et Hus og Sind!
 Hver følge nu med Glæde
 til Barnet Jesum ind.
 Bort syndig Legestue!
 Vi vil i Stalden gaa
 i Betlehem at skue
 vor Jesu Hvilevraa.

Mod dette dobbelte Angreb kunde de gammeldags Julestuer med deres særegne Forlystelser ikke rigtig holde Stand i København. Paa sine gamle Dage klager Holberg endog over, at Juleaften og Mortensaften, mod hvis Ankomst man nogle Uger tilforn glædede sig, nu ikke skilles fra en Langfredagsaften.

De gamle Julelege blomstrede i deres Velmagt hos alle Samfundslag i det 17de og lige først i 18de Aarhundrede, og man tør vel nok paastaa, at den mest uanstændige Anvendelse, der gjordes af dem, mens de endnu var almenkendte og paa Mode, var den grove Spas, der blev drevet med Benævnelserne paa Legene, naar velærværdige Præstemænd indflettede dem i Bryllupsdigte, som de opvartede gode Venner og Naboer inden for Gejstligheden med ved deres egne eller deres Døtres Bryllupper. Det maa i Sandhed siges, at de platte Hentydninger vidner om en Fantasi, der mere graadigt end appetitligt sysler med det ægteskabelige Samlivs tilstundende Glæder.

Men lad os indrømme det tvivlsomme eller mislige, der kunde dække sig bag Legene, maaske endogsaa finde Tilskyndelse og Undskyldning deri — »Det er Jul, ihvad vi gør«, hed det — hvilken troskyldig Lystighed, hvilken kaad Larm og løssluppen Latter, hvilken Opfindsomhed og grovskaaren Ynde, hvilken Behændighed og

Snarraadighed, hvilken overdaadig Livsfylde var de ikke Bærere af. Det var Hverdagslivets tusinde Optrin, frigjorte for Dagligdagens Tyngde, ofte sammenstillede til løsslupne Komedier, der gav det lysteligste Billede af, hvad man ellers møjsommeligt gik og asede i, eller af Personer, som man ellers nejede sig dybt for.

Der kom rokkende ræddelige Gengivelser af Hest og Buk og Bjørn, stundom saa gudsforgaaende i deres Skræmmeudstyr, som var det den skinbarlige Fanden, hvis humpende Fodskifte og gnægende Grin man hørte. — Saa viede de en Julebisp, der var sværet i Hovedet og havde en Pind i Munden med et Lys paa hver Ende. En Præst med Halmkrave om Halsen og en Klokke bag paa holdt Vrængeprædikener og viede det kaade Selskab Par om Par. — De »gennede i Kloster«, og »de bad til Finkens Barsel«, de »vogtede Svin«, og de »stjal Faar«, de »solgte Potter«, og de »kløvede Ved«. Saa skulde de »gemme Bælte« og »sy Sko«, hvor En søgte at finde, hvad de andre skjulte. De »fæstede Brud«, og saa legede de med Nødder i de lukkede Hænder. De »delte Fruens Penge«, og de »solgte Lærred«. De idømtes Straffe, der gik ud paa at kysse, »tælle Stjærner«, »falde i Brønden«, »gaa polsk Kirkegang« og »skrifte«. Eller de blev gennembankede i Balderunelegen. De stormede af Sted i »Blindebuk«, og de »hvervede Gaas«. En viste sin Behændighed i at »skære Flæsk fra Rane« og en anden ved at »slaa Palles Øje ud«. En kiggede Stjærner gennem et Trøjeærme og fik en Pøs Vand hældt i Synet. Saa stillede de sig op og sang og dansede »Offer og Ædelig« eller den om »de kække Nonner«; naar Munken havde gaaet sin Gang i Enge, tog de fat paa at skære Havre. Saa lød »Bro, bro, Brille«, hvor den allersidste kom i den sorte Gryde, og de »gik over salten Sø« og »vævede Vadmæl«. Der blev kvædet Remser uden ret megen Mening, og der lød Vers og Toner med skær Poesi:

Jeg gik mig ud en Sommerdag at høre
Fuglesang, som hjærtelig monne røre,
i de dybe Dale,
blandt de Nattergale,
blandt de andre Fugle smaa, som tale.

Til en vis Grad lykkedes det vel Præster og andre at forringe og fortrænge Julestuerne og Julelegene, dels ved at give Ordene og Handlingen et tvetydigt Skær, dels ved at banlyse deres Ugudelighed og dels ved at latterliggøre dem fra Fornuftens Standpunkt.

Men hos Børn og barnlige Sjæle holdt de sig lige til vore Dage. De fortrængtes maaske fra det finere og fornemmere Borgerskab i København, fra de studeredes og »dannedes« Kredse; men »Genboerne«, det jævne københavnske Borgerskab, tumler sig lystigt i de gamle Løjer endnu ved det 19de Aarhundredes Midte. Og det samme var Tilfældet i Landsbyerne. Efterhaanden fortrængtes dog det, man i egentlig Forstand kunde kalde »Julestuer« og »Julelege«, af ny Former for Juleglæde som Juletræ og Julebal, hvor Dans til Musik afløste de gamle Fantasilege. —

Det var ikke blot Julestuerne med deres kaade Morskab, der var Genstand for Angreb i Aarhundrederne efter Reformationens Indførelse; ogsaa den Juletro og de Juleskikke, som man formodede gik tilbage til Hedenskab eller Katolicisme, søgte man at udrydde. Gaardbonissen eller Nissen eller Gaardpuen, den lille vævre Medhjælper i Stald og Lade, hvem Folket skænkede Sødgrød med rigeligt Smør, var Genstand for ivrige Efterstræbelser fra de rettroendes Side. — Der tales om Julekager, enten store, kredsrunde eller formede som Dyr og Fugle, om Julefreden, hvor man afholder sig fra at spinde, bore og tærskes, og hvor man hverken maa fange eller nævne Rotter og Mus, om Optog, hvor man forestiller de hellige tre Konger med Julestjærnen, om Julemærkerne, hvoraf man tager Varsel om Vejret i det kommende Aar, om Juletønden og den umaadelige Øldrikning, om forskellig Juletro, f. Eks. at Kvæget Julenat Kl. 12 rejser sig til Kristi Ære, om Varseltagning i Julen, f. Eks. ved at kaste Æggehvide i Vand for at spaa om en Piges Fremtid, om Julebordet, der hele Festtiden staar dækket med Saltmadsfade. — Det meste af alt dette findes forargeligt eller mistænkeligt, fordi man mener, at det har noget med Hedenskab eller Papisme, i heldigste Tilfælde med Jødedom at gøre. Man havde med Rette Øjet aabent for, hvor vedholdende Almuen var i sine Skikke.

Langt ned i Tiden, to Hundrede Aar efter Reformationens Indførelse, brugtes Salmer stammende fra Middelalderen og med papistisk Indhold, saaledes som en kendt Julesang i Folkevisestil:

En Jomfru ren oprunden er,
en Rose over alle Kvinder,
hun er den væneste, i Verden er,
hun kaldes Himmelens Kejserinde.
o. s. v.

Den gik i Folkemunde, og den optryktes i Skillingstryk og var saaledes i hver Mands Eje, hvorfor den forekommer i flere forskellige Skikkelser. Om slige Viser siger Erik Pontoppidan, den bekendte Pietist, at de synes udplukket af den papistiske Bog om Jesu Barndom og er en Skrabkage af Løgn og Digt.

Fik Julefesten end i det 18de Aarhundrede et noget tyndt og spinkelt Indhold i København, holdt den sig i drøj Fylde paa Landet, som det kan ses i JUNGES Bog om den nordsjællandske Almue fra 1798: De nordiske Folk, ligesom andre, bragte hinanden Foræringer, dels for at forøge Glæden og dels som Forbetydninger paa Tilflydelsen af mange gode Ting i Aarets følgende Dage. Denne Skik vedvarer endnu hos Bonden. Ligesom hele den oplyste Verden overbringer hinanden paa Aarets første Dag enten købte eller ordtomme Ønsker, saa gaar Bonden ved det gamle Nytaar, eller Julen, omkring med sine Ønsker, som baade er fyldigere og bedre skikkede til at udtrykke hans Hjertes Mening; thi de bestaar i hele Føringer af allehaande Sul og Gryn og 24-pundige Julekager af hjemmesigtet Rugmel. Dog, disse Foræringer sendes alene til de fattige Familier, som har staaet Bonden bi i hans Sommerarbejde; thi hvad hans Børn og Tyende angaar, da skænker han hver af disse blot een af de omtalte Jule- eller som de kaldes Sigtekager, hvilke de endog har Frihed til at sælge. Da denne ældgamle Skik kan medtage 3 à 4 Tønder Rug for hver Bonde, ser man, at Bonden langt lettere kunde købe sine Ønsker, om de end var forgyldte og forfattede af Boghandlernes mest yndede Digttere; de blev da mindre fyldige, men og mindre forgængelige. — Men endog i København selv kan man af de Børn, som ved Julen daglig vrimle paa Børsen for at imodtage Nyt-Aars-Gaver af den der fremsatte nürnbergske Miniatur-Verden, se, at der engang i vor Nations Barndom har været den Tid, da Jul og Nytaar var een og samme Fest. Paa Grund heraf raabte og hin Kone en Juleaften under aaben Himmel paa sine Gæs, men ønskede i det samme lige saa mange Ulykker over sin Dreng, som hun ønskede sig selv Gæslinger i det Aar, fordi han, som uindviet i disse Mysterior, svarede, at Gæssene allerede var i Gaarden.

I en gammel Nytaars-Sang fra Tiden omkr. 1700 hedder det:

Man hører Skud, de skyder
med Stykker, Lod og Krud;
det visselig betyder,
det gamle Aar gaar ud;
nu træder ind Nytaar,
som og med Fryd indskydes,
med herlig Musik prydes;
den Skik deri bestaar.

Skikken med at skyde det gamle Aar ud og at skyde det ny ind med Drøn og stort Rabalder var saaledes allerede den Gang almindelig brugt.

Men ogsaa Varseltagning var stærkt i Brug Nytaarsaften, som det fremgaar af ERIK PONTOPPIDANS »Fejekost« (1736):

Nytaarsaften tumler den landlige Overtro sig i tøjlesløs Videbegærlighed og er forhippet paa at lette Sløret for det kommende Aars Begivenheder ved Hjælp af Varselskunster: Naar Familien sidder til Bords, gaar en af dem ud for at kigge gennem Vinduet ind til Nadverbordet, og man mener da, at den, der snart skal dø, vil synes hovedløs; men hvis alle Bordfællerne har deres Hoveder i Behold, skal ingen af dem i det kommende Aar miste Livet. — Der sættes noget Salt for enhver af Selskabet, og den, hvis Salt først smelter, skal dø først. — Tjenestefolkene blander deres Sko sammen og kaster dem dernæst i Flæng hen imod Døren, og den, hvis Fodtøj vender Næsen mod Døren, vil komme til at flytte i det ny Aar. — Gaardmændene kommer sammen i en Gaard og faar et nybagt Brød; alle stikker de deres blanke Kniv i Brødet, idet den ene kalder sin Kniv Rug, den anden sin Hvede, den tredje sin Byg o.s.v. Knivene gemmes i nogle Dage, og den, der først ruster, varsler om, at der i det kommende Aar vil blive Overflod paa den tilsvarende Kornsort. —

En ældgammel Varselsskik kort ind i det ny Aar omtales flere Steder:

Ved Nyaarsny gaar de overtroiske ud og holder Brød, Klæder o. s. v. op imod Maanen i den Tro, at man saa i det ny Aar bliver rigeligt forsynet med disse Dele. Og Kvinderne gaar ud med deres Salmebøger for at tage Varsel om deres Skæbne af de Salmer, som de tilfældigvis slaar op paa, alt efter som det er Bryllups- eller Begravelsessalmer. —

En af de mest yndede Festligheder fra Middelalderens Slutning var FASTELAVNEN. Her i Landet er den sandsynligvis bragt i Flor af Haandværkerlavene, og dens kaade, løsslupne, tit grove Løjer fandt først almindelig Udbredelse i Købstæderne; men ogsaa Landsbyerne kom godt med, og her kunde den udfolde sig med Kunster og Færdigheder, der bedre lod sig foranstalte paa Landet end i Byerne.

HENRIK GERNER skildrer Fastelavns Mandag, som den formede sig paa Amager med forskellig Idræt og Morskab, naar de slog Kat af Tønde, rev Hovedet af en ophængt Gaas, dansede Æggedans o. s. v.:

Paa Amag Katten jages
af Mælketønden ud.
Paa samme Sted og drages
med Gaasen Kattestrud;
det hendes Hoved koster,
dog Halsen er besmurt
med Sæbe (Askens Moster),
det kommer hende surt.
Dernæst om Ægget danses;
til Majgrev tages en;
han med Majinden fandses,
hinanden de vel men.
Hvem da ej Hvedeleve
kan faa i Fastelavn,
han kan ej længe leve,
langt mindre gøre Gavn.

Her omtales da en hel Del af de Skikke, som sikkert ogsaa brugtes andre Steder: at slaa en levende Kat ud af en Tønde, at trække Hovedet af en levende Gaas, hvis Hals var besmurt med Sæbe (begge disse Dele udførtes til Hest), at gøre Dansekunster med Æg uden at knuse dem, udvælge en Majgreve, der gantes med sin Majinde — og at spise Fastelavnsboller for Sundhedens Skyld. — Erik Pontoppidan har da ogsaa et godt Øje til Fastelavnen for dens Ugudelighed:

Af Hedenskab smager ogsaa den Uro og Alarm, der plejer at finde Sted Fastelavns Mandag, der er bestemt til Almuens Narrestreger, idet særlig Haandværkerne i Byerne efter Sviregilder i Hjemmet ved højlys Dag sværmer og løber grassat, drukne og fulde. Og de sjællandske Bønder løber stadig Fastelavn med Løstgighed og Utilbørlighed, hvor meget end Øvrigheden har udstedt Forbud derimod og forsøgt at tøjle Raseriet. Djævelen har travlt med at faa uforsigtige Sjæle til at bide paa Krogen; det gaar saa vidt, at Bøn-

derpigerne midt i Frostens Tid kaster deres Klæder med Undtagelse af Særken for paa bare Fødder at løbe Væddeløb, idet den sejrende Pige af Karlene bliver gratis beværtet ved Fastelavnsgildet.

I sidste Halvdel af 18de Aarhundrede udkom Skillingstryk med Fastelavnsviser, der bar lovende Titler som disse: »En ny Fastelavnsvise om Løben og Renden og Ris paa Enden, om Kat og Boller og Gaas og Æg, om Haner, Potter og Spil og Leg« eller »En smuk ny Vise om den vakre Fastelavn i det lystige København, hvor Folk faar Ild i Gumpen og Ris paa Rumpen, om Mjød og Boller og Gaas og Kat og Dans og Spil den hele Nat.« I disse skildres den Støj og Larm, der stadig ledsagede Fastelavnen: de pisker hverandre for at faa Mjød og Boller; de bruger endnu en levende Kat i Tønden; en Hane stiller de under en Potte, binder Deltagerne i Legen for Øjnene en efter en, og den blindede skal saa søge at ramme Potten og paa den Maade befri Hanen. Gaasen bliver fremdes med indsmurt Hals hængt op ved Benene, og Deltagerne forsøger at trække Hovedet af den; den for hvem det lykkes, er en af Dagens Helte, og hans Pige kaldes Gaasedronning. Og om Aftenen holdes der Lystighed med Dans og Spil. Men betegnende for det 18de Aarhundredes humane Tidsaand er det, at nu ikke alle nyder Lystigheden med god Samvittighed. Den ene Vise begynder som en Vekselsang mellem Katten, Gaasen og Hanen, hvor de beklager sig over den Uro Menneskene volder dem, og den ender med at fordømme deres Barbari overfor Dyrene:

Gid da Hane, Gaas og Kat
eder aldrig gavne!
Gid I baade Dag og Nat
alle tre maa savne!
Rotter, Mus skal plage jer!
Gid I aldrig Gæslinger
eller Kylling avle,
I Barbarer, avle!

Den anden Vise skildrer Københavnernes Lystighed i Byen og deres Besøg paa Amager for at se Fastelavnsløjerne der:

Hej lystig, Broder! nu skal vi
os herlig divertere,
paa Mandag er vi alle fri,
saa vil vi os traktere;
med Mjød og Boller, Dans og Spil.
Hej lystig, Broder! nu skal vi
os herlig divertere.

De vil spise Flæskeskinke og drikke Brændevin, de vil traktere med Kage og spendere en Flaske Vin.

Saa løbe vi lidt Fastelavn,
og paa hin Side Christianshavn,
hej lystig, Broder! der skal vi
os herlig divertere.

De vil drage ud til Amager, som allerede er ved at grønnes; helst vilde de frelse Gaasen for det Tyranni, der øves mod den. De vil se Katten blive slaget af Tønden, men allerhelst, at Katten blev fri for saadan Skræk og Narreri. — Langt bedre er en anden Leg, der ikke gør nogen Skade; man lægger en Snes Hønseæg langs hen ad Byens Gade; en samler dem i en Skaal, mens en anden løber til et vist Maal. De vil se, hvorledes Bonde og Sømmand slaar Potter itu. Bønderne har ellers kun lidt Plaser, hos Sømænd findes dog lidt mer. Købstadfolk kan tit gaa ud at spadsere, naar Bonden holder sig hjemme.

Naar han den ganske Dag har slidt,
saa blir han smukt hos Nille.
Hans Herskab taaler ikke, at
den Stakkel springer om en Nat;
men, Broder! vi kan derimod
os herlig divertere.

Saa drikker vi da hver en Skaal
for Bonde, Sømmand, Borger.
Gid hver maa naa sit Ønskes Maal
og leve fri for Sorger.
Gid hver forsøde dette Liv
med lidt uskyldig Tidsfordriv.

Ja, gid hver maa nyde sin Mjød og Bolle Fastelavns Mandags Morgen. Og gid den, der ikke staar op i Tide hver Morgen, maa faa Ris paa sin dovne Krop. Sæt hellere Gaasen paa Sti, saa den kan sælges; lad den stakkels Kat løbe frit; pisk hellere hver doven Krop, som ikke vil staa tidligt op. Lad den søvnige Stymper blot traktere med Boller.

Dog drik ej Mjød og Brændevin,
indtil du bliver til et Svin!
Hej lystig, Broder! saa vil vi
os herlig divertere.

Med disse Gade- og Drikkeviser er vi inde i en Tid med en mildere og blidere Tankegang. Københavneren er begyndt at blive medfølelse med Bonden og medfølelse med hans Dyr, som Bonden

selv endnu kan øve Raahed imod. Københavneren er blevet ikke blot Borger i sin By, men Borger i Landets Hovedstad, hvem det ligger paa Sinde, at det gaar alle Stænder i Landet godt, ogsaa Bonden og Sømanden. Han vil gerne divertere sig ved et godt Glas, men paa en sømmelig Maade. Københavneren er begyndt at ræsonnere og moralisere over eget og andres Velfærd, naar han sidder og synger ved sit Glas. Fra ham breder en human Broderaad sig lidt efter lidt til andre Stænder. Ogsaa Bonden vil om kort Tid afskaffe det Dyrplageri, der i Aarhundreder har moret ham i Fastelavnen.

Ved Reformationens Indførelse afskaffedes Helligholdelse af en hel Del Helgendage. Blandt dem, der havde faaet mest Betydning som folkelig Festedag, var Filip og Jakobs Dag, den 1. Maj, ogsaa kaldet Valborgdag. Det faldt ikke alle lige let at aflægge de gamle Vaner i saa Henseende; derom fortæller Peder Palladius:

Folk skal nu arbejde paa de Dage, som kun var Helligdage efter Munkenes Paafund. Der var en Munk, som paa Skt. Jakobs Dag tog et Horn og tudede i ved Majtræet og kaldte Naboerne til Gadestævne. Saa sagde han til dem: »Hvad skal vi tage os for i Dag, det er Skt. Ibs Dag. Skal vi ikke holde Helligdag? Hvad mener I? Vil I lyde mig ad, da vil vi gaa til Øls.« —

Det var altsaa god gammel folkelig Skik paa denne Dag at »gaa til Øls«, d. v. s. holde Gilde; det er det, Munken holder paa. Og trods Bispens Spot gik det ikke saa nemt at faa Majgildet afskaffet. Saa længe de gamle Bylav bestod, var Majgilder stadig almindelige, og selv længe efter deres Bortfald er der endnu den Dag i Dag i visse Egne Mindelser om, at Ungdommen i den katolske Tid holdt Vaagenat med Blus og Dans Valborgnatten igennem. Paa den mellemste Strækning af Østjylland flammer Valborgblussene endnu lystigt hvert Aar.

Det Majtræ, Palladius omtaler, var Byens Vartegn; det stod paa det Sted, hvor Bystævnet holdtes; her samledes de gifte og bosiddende Mænd til alvorlig Drøftelse af Byens Vel Søndag Efttermiddag, eller naar Forholdene ellers krævede det. — Men lige-saa stor Betydning havde Træet og Mødestedet for Ungdommen; her samles de unge til Morskab og Løjer, og her foretager de deres indbyrdes Afstraffelse af dem, der har forset sig. Palladius vil

gerne have de unge op til Overhøring i Kirken, og muntert tilføjer han:

»Hvem der staar og trykker sig og vil ikke op, den skal I stytte (knubse) til Majtræet paa Søndag.«

Bispen ved god Besked med, hvad der foregaar omkring Majtræet:

Om I vil føre Sommer i By, saa laan jeres Husbonds Hest og rid ud i Skoven og hent Maj, og kom saa hjem med Pibe og Tromme foran jer, saa man kan se, hvor I rider i Marken. Hvor er det godt at vandre om Dagen; da støder man sig ikke. Tyve og Røvere, Ulve og Løver de er ude ved Nattetid. Godtfolks Børn gaar ikke hen i andres Lo og Lade for at lokke deres Piger og Døttre; det gør derimod Skalken. — Og til den unge Pige hedder det: Se dig vel for, hvem du tager i Haanden, naar du gaar i Dans. Kommer der en Skalk til dig og vil voldtage dig eller ogsaa byde dig Skam og Skændsel, vil kramme og overgramse dig og gaa dig nærmere end han bør med Hæder og Ære, er du da ellers en god Pige og vil bære din Urtekrans om Sommeren paa dit Hoved med Hæder og Ære, da skal før alle dine Negle sidde kendt i saadan en Skalks Ansigt, før end han kan sige, at han har været der.

Og Forældrene formaner han, at de skal lade deres Børn oplære i Budene og Gudstro, — ellers lærer de at sværge og bande, lyve og stjæle og slaa Folk ihjel, og da skal I vel høre ude ved Majtræet om Blod og Død og Vunder til Guds og Menneskenes Fortørnelse. —

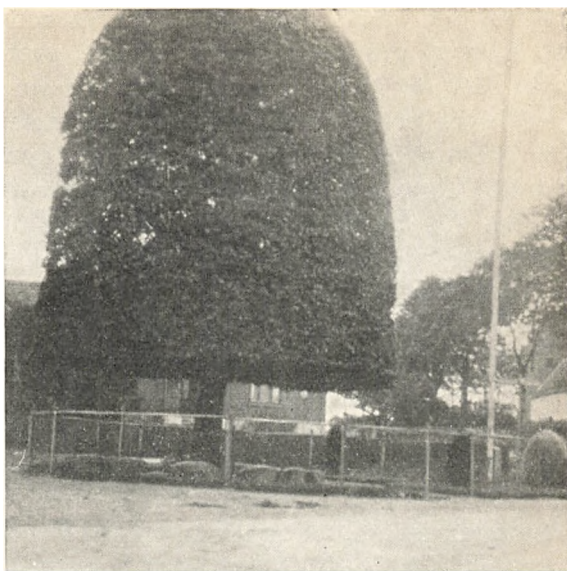
Og det er ikke blot de voksne, der har deres Mødested der; naar Landsbyens Smaadrenge har fri, samles de ogsaa ved Majtræet for at lege der, — som det hedder:

»Det er noget, man lyver Latinskoledrengene paa, at de gaar og driver og dovner. De er ikke ledige i Skolen, selv om de undertiden leger paa Marken, ligesom Landsbydrengene ved deres Majtræ.«

Saa længe Landsbyfællesskabet bestod, holdtes Majtræet og Stævnedet i Agt og Ære. Og i mangel af Landsby ser man endnu det gamle Majtræ og den Indretning af Sten eller Jordbænke, hvorpaa Bymændene sad, naar de samledes til Stævne.

Hos JUNGE hedder det i Aaret 1798, altsaa paa den Tid, da Fællesskabet er ved at ophøre, og Bystævnerne falder bort: Der

gives næppe nogen gammel Landsby, i hvilken man ikke skal finde et ved Alderdommen helliget Træ, omgivet i en Kreds af store Stene og nogle indrettede til Sæder i Midten, under hvilket Oldermanden ved et Horn sammentuder sine Medbrødre til Stævne, naar nogen Ting skal afgøres, som udfordrer deres fælles Overlæg.

Bystævelinden, Davinde, Fyen. — Der holdes endnu Bystævne om Oprensning af Bækken, som løber gennem Davinde.

Naar Træet bærer Navnet »Majtræet«, er det, fordi det ikke mindst var Midtpunktet ved de Fester, der holdtes ved Maj Maanedes Begyndelse; det maa erindres, at Træet da i Almindelighed stod grønt, idet Tidspunktet svarer til vor 8de—10de Maj. — Ja, Majtræet skylder vel i de fleste Tilfælde Valborgfesten sin Oprindelse: det er plantet ved en Valborgfest og har slaaet Rod.

Nær ved det tændes, Valborgdag eller Aftenen før, Gadeild, hvor Ilden sættes paa Stænger, for at den kan blusse des højere. Den Bondekarl, der kan løfte en Stang med brændende Halm højest i Vejret, udraabes til Gadebasse. Hver Karl faar samtidig tildelt sit Gadelam; men den Pige, som Gadebassen faar tildelt, kaldes Gadinge. Dermed begynder Gadelamsgilderne, som fejres i Tiden mellem Pløjningen og Høhøst, og hvor de, efter at have drukket tæt, danser omkring et ungt Træ, der er sat i Jorden og prydet med Kranse og Billeder. — Valborg Aften holder Heksene efter Almuetroen Stævne, og for at de da ikke skal gøre Fortræd paa Kvæget, stilles der Majrøns-Kviste op i Stalde, paa Møddinger og andre Steder.

Naa, men naar det unge Træ fæstede Rod og trivedes vel paa Festpladsen, var der jo ingen Grund til at hente et nyt og

plante det næste Aar. Saa nøjedes man med at pynte det, der alt stod og prangede med sit skære, grønne Løv; og som Aarene gik, blev det dobbelt ærværdigt ved sin Ælde, ved al den Stads, det havde baaret ved svundne Vaarfester, og ved alle de Minder, der knyttedes dertil. — Til Festen hørte, at Ungdommen drog rundt i Optog til Fods eller til Hest for at indsamle Gaver til deres Gilde. De Sange, som de da sang, faldt langt fra i de lutherske Præsters Smag; de gjorde derfor Forsøg med ny, retroende Sange, og deriblandt var:

Ny Majmaaneds Sang, med hvilken retsindige Christne kunne ønske sig af deres himmelske Herre den lystige Sommers Velsignelse til deres legemlige Nødtørftighed, besluttet med Herrens Bøn, at sjunges som: Husbond, om du hjemme est, Maj vær velkommen etc., Ungdommen besynderligen paa Landsbyerne til Vilje, at bruge i Steden for den gamle, letfærdige Majmaanedsvis, digtet og moduleret af **P**(eder) **J**(ensen) **R**(oskilde), prentet Aar 1646: Visen, der begynder

Al Verdens Skaber med god Besked,

er citeret i Bd. IV S. 77 af dette Værk.

Peder Jensen Roskilde maa have digtet denne Vise i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, efter at han 1601 var blevet Præst paa Fyn; en Hentydning til, at Digtet er blevet til paa Fyn, kan man finde i et enkelt Vers. Blandt alle de gode Gaver, der ønskes af Gud, siges ogsaa:

Giv Mælk og Smør og Osten sød,
velsign os med Boghvedegrød.

Det var nemlig en almindelig Talemaade, at Fynboer mindst af alt kunde undvære Boghvedegrød.

Peder Jensen Roskilde havde Held med at faa sin Vise udbredt; thi hans Vise sagde i kristen Form det, som altid havde været tilsigtet med at føre Maj i By: nemlig et Ønske om, at Livs- og Grødekraften i Majtræet, der førtes ind paa Bygaden, maatte meddele sine Evner og sin Frugtbarhed til hele Landsbyens Virke og Færd.

Denne ny Majvise fortrængte dog ikke helt »den gamle ugdelige Majvise«, skønt den benyttede den gamle yndede Melodi, netop for paa den Maade at overflødiggøre den. Visen »Husbon-

de, om du hjemme est, — Maj er velkommen — den blide Sommer vær vor Gæst. — Glæde os Gud og saa den søde Sommer« — holdt sig stadig. Omtrent 100 Aar efter Roskildes Vise udkom Majvise for de unge Folk i Hjallese og Sanderum (paa Fyn), naar der maa føres Sommer i By:

Glædelig vi nu indføre
Sommeren af dette Aar.
Naadelig os Gud bønføre,
give, denne Sommer naar
slig en rig — velsignet Høst,
at her findes ingen Brøst
udaf nogen Jordens Grøde!
Al Ulykke Gud nedstøde.

Denne Vise udkom som Skillingstryk; Forfatteren kan næppe være nogen anden end Fyns daværende Biskop, Thomas Kingo.

En ny Helligdag i den protestantiske Tid var »Fattige Folks Dag«; dertil kunde bruges en Tirsdag eller Torsdag ved det Lav i Foraaret, da de før i Tiden holdt Korsbyrd, idet de løb omkring Ager og Eng med Kors og Fane og opførte en Fastelavnslig Gud til Spot og den kristne Kirke til Spe. Den Dag skal nu den kristne Almue gaa til Kirke og høre Guds Ord, gaa til Sakramentet, synge Fredsbøn o. s. v. og saa gaa hjem hver til sin By og saa skyde Penge sammen til de Fattige (hvad de ogsaa gjorde ved Korsbyrden) og endelig gaa hen i Byen til dem, som sidder forved Gærderne, og bringe dem et Fad Mad og en Skaal Øl og lade dem faa en glad Dag.

Dette er altsaa en Afløser af den katolske Korsmisse, den 3dje Maj. — En saadan »Fattigfolks Dag« er jo ikke blevet opretholdt blandt den protestantiske Kirkes Helligdage; den Dag, der, hvad Tiden angaar, nærmest svarer dertil, er Store Bededag; men historisk er denne nærmest en Afløser af de Bededage, der paabødes i Ufredstider for Landet. —

Der gjordes i katolsk Tid Valfart og Pilegrimsgang bl. a. til Vor Frue i Karup i Jylland, til »det hellige Blod« i Bistrup ved Roskilde, til »Skt. Søren« i Holmstrup og til »det hellige Blod« i Kipping paa Falster. — — »Der er en god Dannemand til Sognepræst baade i Holmstrup og i Kipping. Hvem der kommer did med sin Ugudelighed, ham viser han vel hjem igen. Skt. Søren er brændt op, hans Blok er taget bort. Du faar der intet saadant, som du leder efter«, mener Palladius. Men Kippinges Helligdom

var nu alligevel ikke udryddet dermed, som det senere viste sig. — Og Skt. Søren fortaltes der Sagn om langt ned i Tiden, om hans Kilde paa Kirkegaarden, hvor der opstilledes en ny Blok for Kilderejsende. — Selvom man kunde faa »det hellige Blod« til at forsvinde af Folkets Tro — Kilderne, der var viet til de hellige Mænd, blev ved at øve deres dragende Magt, især Skt. Hans Aften. Dette var i det hele en noget mistænkelig Aften med megen hemmelighedsfuld Færd og Sæd, som nok kunde vække Uro hos rettroende lutherske Præstemænd.

Havde Præsterne end noget mod hedenske eller papistiske Elementer i de gamle Folkefester, var de ingenlunde Talsmænd for strengt Afhold og Kødets Spægelse. De saa vel som andre Stænder havde deres Lavsgilder. Præsterne holdt Herredsgilder eller Kalentgilder, og det gik saa overdaadigt til ved disse Sammenkomster, at Myndighederne søgte at paabyde Indskrænkninger i dem, saaledes i 1567: Kalent maatte ikke holdes mer end een Dag; Herremænd, Bønder og Fogeder maatte ikke tages med. Præsterne med Degne, Hustruer og Svende skulde være over Markskel, før Sol gik op. Og Gildet skulde holdes med Maadelighed, foruden Drukkenskab, Spillemand, Bulder og Brag, Sværgen og Banden. Senere forbydes det at frembære mere end 5 Retter Mad. — Ikke des mindre var det ikke Smaating, der udkrævedes til Afholdelse af et Kalentgilde omkring det Herrens Aar 1600. Til et Kalentgilde for 11 Præster og Degne — med Hustruer og Kørsvende selvfølgelig — i Everdrup ved Præstø maatte Sognepræsten Christiern Nielsen, der var Provst i Baarse Herred, tilvejebringe: 3 Tdr. Rostokkerøl, 2 Td. Danskøl, for 2½ Mark dansk Hvedebrød, for 2 Mark tysk Hvedebrød, for 1½ Mark tysk Stagebrød, for 2½ Mark overskaaret Brød, 2 Pd. Rosiner, 2 Pd. Svesker, 2 Kvint Safran, 3 Lod Peber, 1 Lod Nelliker, for ½ Mark Mandel, 4 Lod Spiskommen, for 1 Mark hvidt Sukker, for 6 Sk. Peberkager, 8 Fade Gammelmad, et slagtet Nød, 6 Lam, 10 Par Høns, 2 Svin, 7 Gæs, 12 Snese Æg, for 10 Sk. Hvedemel, 1 Skæppe Hvede, 4 Skpr. Rugmel, 1 Otting Smør, 2 Bøtter Smør, for 2 Mark Ost. — Jævnt og godt og rigeligt, men uden sjældne Overdaadigheder, — saadan som det vel kunde skikke sig for brave lutherske Landsbypræster. Mest Spisevarer fra den hjemlige Mark og Stald, men tilsat lidt udenlandske »Urter«, og for-

sødet med rigeligt tysk Øl og noget »brændt Vin«. Til al denne Mads Tilberedning medgik der kun 3 Stobe Faaremælk og 2 Spande Komælk. — Og saadan blev det i Almindelighed ved at være, saa længe Danmarks Præster Landet over foruden at passe deres gejstlige Virksomhed tillige var jævnt store Gaardmænd i Sognet.

Fra Præsten til den jævreste Haandværkssvend eller den mest ufri Karl eller Pige paa Herremandens Hovmark havde de deres fornøjelige Lavssammenkomster med tilhørende Forlystelser.

Hoveriarbejdet var saaledes langt fra altid det sure Slid. For Hovkarlen og Hovpigen var det tit en ren Fornøjelsestur at blive sendt af Sted til Hovageren paa Herregaardsmarken. De medførte gerne en Madpose og en Øllejle med meget bedre Kost end den, de fik, naar de arbejdede hjemme paa Bondegården.

Der var gerne stor Lystighed, naar Folkene var til Hove; men Lystigheden udartede jævnlig til Drikkeri, Skænderi og Utugt. I Juli 1723 var de Kongsted Bønder til Hove for at slaa Engene og skære Tørv for Gisselfeld Kloster. Nogle af Hovfolkene var da borte fra Hjemmet i 10 Dage, andre i 14 Dage. Det var for besværligt at tage den lange Hovvej til Spragelse Mose frem og tilbage daglig. De »hyttede« sig da derhenne, saa godt de kunde. Hovfolkene fra Kongsted og de fra Borup kom i Strid med hverandre i Mosen; men Trædningsfogeden fik dem skilt ad og forligte. Karlene optraadte nu uhøvisk mod en Pige, der kaldtes Mette Drukken; de kastede mange ufinlige Ord efter hende, skønt hun kun ønskede at lades i Fred og gaa med Ærbarhed ved sit Arbejde. — Om Natten lagde Hovfolkene sig i Mosen for at faa en lille Hvile; men det unge Mandskab stimedede og støjede mesten den udslagene Nat, fast som var det uvant Kvæg.

Paa Hjemvejen fra Mosen blev de alle enige om at tage ind med Borupperne og holde Hvil der, og saa drak de en Tønde Øl sammen for at opnaa rigtigt Forlig, før de skiltes. Men som Øllet løb ind, løb Viddet ud. Der opstod nu Skænderi og Klammeri. Borupperne skældte deres Gæster ud for »de smaa sorte Grise fra Kongsted«. Saa for de i Totterne paa hverandre; Niels Gris fra Kongsted blev baade haardraget og jordslaget, — saa det var ikke noget Under, han førte Klage derover paa Birketinget. — Men det var for Resten ikke den sædvanlige Udvej, naar der blev Strid eller begaaet Forbrydelser, der ikke var alt for store og blodige.

Helst skulde Sager mellem Bymændene afgøres paa Bystævne. Var der sket et Tyveri, et Bedrageri eller en Kæltringstreg, førte den forurettede Klage paa Bystævnet, hvor Synderen ogsaa maatte give Møde. Naar Sagen var undersøgt, og den anklagede funden skyldig, blev han dømt til at udlevere sine Tyvekoster og til at give Tyvedrikke til Tyvetønden. — Paa en fastsat Dag mødte Bymændene da hos Synderen, og han beværtede dem med Øl, Brændevin og Mad. Naar Bymændene var samlede, tog han et fyldt Glas i Haanden og sagde: »Godtaar Brødre! Jeg er nu en Gang kommen i denne elendige Forvildelse; men det skal paa min Sjæl aldrig hænde mig tiere.« Han vendte sig nu til den bestjaalne og sagde: »Vil du, Broder, tilgive mig denne Gang, saa kan du lide paa, at du skal beholde, hvad dit er, i Fred for mig fra denne Dag. — Og vil I nu alle sammen tilgive mig, saa vi kan blive lige saa gode Brødre som før, da skal I ikke komme til at angre det.« Mændene svarede hertil »ja«. Værten sagde da: »Saa Godtaar alle sammen. Sidder ærligen og drikker kærligen.«

Dette var »at drikke Tyveskaalen«. Nu skulde han regnes for fuldgod Mand igen, og hans Forseelse skulde være gemt og glemt. — Et saadant Sammenhold og en saadan Lavsaand hørte til de Ejendommeligheder, der fulgte med Fællesskabet. Og Fællesskabsaanden viste sig ogsaa smukt overfor de daarligt stillede i Bysamfundet. —

Hvor lidt Bønderne ejede, var de rundhaandede overfor dem, der havde mindre. Fattigfolk forlod næsten aldrig en Bondegaard tomhændede. Som en Selvfølge fik Stakkel og Stodder et Hvilested ved Dagligstuen Kakkellovn og dertil Mad og Drikke. Paa Gildedage fik fremmede Tiggere lige saa rigeligt et Maaltid som de andre Gæster. Ved den nederste Bordende var deres Plads, og var det Sommertid, var der dækket et Bord under aaben Himmel for Krøblinge, halte og blinde fra Veje og Stier.

Saaledes stod Landsbysamfundene med deres Fællesskab i Næring og Bjærgning, i godt og ondt, i Glæder og Sorger, i Skavanke og Fortrin, i Skæmt og Gammen og i Nød og Alvor indtil Slutningen af det 18de Aarhundrede.

Omtrent fra det 18de Aarhundredes Midte opstaar der lidt efter lidt her i Landet en ændret Opfattelse af Bondens Person og Bondens Tarv. Man begynder at opfatte ham som et Væsen, der ikke blot er til for andre Samfundsklassers Skyld, men som en Person, der har Menneskeværd i og for sig selv. Og man forstaar efterhaanden, at det er hans — og Landets — Tarv at rede ham ud af det Net af Tvang og Uafhængighed, hvori han var indspundet, — Afhængighed af Bysfæller, Afhængighed af Herremanden og Afhængighed af Statsmyndighederne.

Minister J. H. E. Bernstorff.

Enkedronning Sofie Magdalene afløste Hoveriet for Bønderne paa Hørsholm Gods i 1759, og de fik deres Gaarde i Arvefæste. 1762 gjorde J. H. E. BERNSTORFF det samme paa Bernstorff Gods ved København. Navnlig blev Fremskridtsvennerne hurtigt klar over, at Fællesskabet først og fremmest maatte ophæves. Efter grundig Drøftelse og spredte Forsøg paa Statens Godser og hos private Godsejere toges der stærkere og stærkere fat paa at gennemføre Reformerne.

Selv en saa ringe Konge som Christian den 7de var i sine første Regeringsaar optaget af at fremme Agerdyrkernes Sag. Forfattere og Digtere stemmede i med. Fra nu af og Aarhundredet ud lød der en mangestemmig Lovprisning af Bonden og Kongen som Bondens Ven, navnlig naar Lejlighed gaves ved Festligheder i Kongehuset; blandt de første Digterværker af den Art er Ewalds »Landsby-Højtiden«, et Forspil i Anledning af Kongens Fødselsdag den 29de Januar 1775. — Her tager straks i Indledningsangen den frimodige, selvfølende Bonde Ordet:

Jeg sætter min Hat
 saa højt som den bedste.
 Jeg yder selv min Skat.
 Jeg har, trods hver en Rig,
 nok, mer end nok til mig
 og noget til min Næste.
 Jeg sætter min Hat
 saa højt som den bedste.

Det var ganske vist i den Guldbergske Periode, hvor Regeringen holdt stærkt Maade med den Frihed, man mente at kunne tilstaa Bonden. Men Arbejdet med Bondejordens Udskiftning af Fællesskabet fortsattes dog ogsaa med denne konservative Regerings Støtte. — I Ewalds højstemte Digtning fremstilles Kongen derfor som den, der har samlet Bondens vidt spredte Agre til en samlet Mark, hvis Krat og Moser kan omdannes til god og frugtbar Agerjord, og som den, der har gjort Bonden til Selvejer eller Arvefæster, der kan være vis paa, at Frugten af hans Arbejde og Flid kommer ham selv og hans Efterkommere til Gode; Kongen lovprises altsaa som Bondevelgørenen i stor Stil i Ord, der er rettet direkte til Bonden; Kongen fejres som den, der

— — — har samlet
 de mavre, de saa vidt adspredte Tuer, —
 han som af dem, dit Krat og dine Moser
 har skabt et Paradis i Kreds omkring dig, —
 han, Ven, som har forvissat dig, din Datter,
 din sidste Slægt om Frugten af din Møje, —
 han, som har skænket dig dig selv, din Frihed, —

Ewald, den indfødte Københavner, lader en af sine Personer holde et agrarisk Foredrag for Bonden, med et indtrængende lidenskabeligt Tonefald, som det var Forfatterens Vane:

Du ser din Jord. Før adspredt, uindhegnet
 gengældte den din Møje kun med Tidsler.
 Hvor hæsleg grøn i Høstens gyldne Tider,
 hvor nøgen fandst du den! Dyr havde nedtrædt
 dit Haab, din Lyst, de Skatte, som du saaede.
 Nu da et Hegn omgrænser den, nu nyder
 din Ager Fred, og du dit Arbejds Frugter.

Hele Digtet er som sagt en Lovprisning af den fri Bonde, af Kongen som Bondens Ven og Velgører og af Fædrelandet, et gløddende Haab om den Endrægtighedens Aand, der skal favne hele det danske Samfund.

Men Bondedyrkelsen paa det kongelige Teater i Festforestillingerne var et Udtryk for Hovedstadens Glæde over, hvad der

virkelig foregik ude paa Bondelandet, hvor Godserne styredes af humane Ejere.

Da LUDVIG REVENTLOW i Aaret 1777 havde overtaget Baroniet Brahetrolleborg paa Fyn, sammenkaldte han Godsets Bønder og holdt en Tale for dem, hvori han mindede dem om deres Pligter og Rettigheder, og til sidst opfordrede han dem til sammen med ham at ødelægge Træhesten, Gæbestokken og de andre Strafferedskaber, der fandtes paa Gaarden, — han vilde ikke længer se de

Greve Ludvig Reventlow.

slemme Tugtemestre, der havde voldt Bønderne saa mange sure Timer og fremkaldt megen Bitterhed i deres Hjerter. — Se, det var en helt ny Art af Festlighed for Bønderne, i hvert Fald, naar et saadant Hærværk foregik under selve Godsejerens Ledelse.

Naturligvis fik de ogsaa, hvad der tilkom dem af gammeldags Fornøjelser. En Augustdag i 1787 holdt Ludvig Reventlow en Høstfest paa Trolleborg. 400 Bønderfolk var med. De gjorde sig til gode ved at sætte over 1000 Stykker Smørrebrød, 14 Tønder Øl og 2 Tønder Most til Livs. Ansigterne skinnede af Glæde og Tilfredshed. Med Liv og Lyst tog Godsejeren — som han plejede ved slige Lejligheder — Del i Bønderfolkenes Dans, og det gjorde hele det øvrige Selskab ogsaa, og det saa ivrigt, at de blussede af den stærke Hede i Laden og Tærskeloen, der begge tjente som Dansesal.

Ludvig Reventlow oprettede paa sit Gods ny Skoler i tidssvarende Skolebygninger og med dygtige Lærere. Og der var ikke blot Børneskole; men der holdtes ogsaa Aftenskole for voksne,

hvor der om Vinteren kunde møde over 40 ældre Mænd for at faa Undervisning i Skrivning, ligesom der samledes store Skarer af Tilhørere til Foredrag. — Om Søndag Eftermiddag samledes alle de Børn fra Godsets Skoler, der havde udmærket sig ved Flid og Fremgang, til Lege og Legemsøvelser paa Trolleborg.

En Søndag i Efteraaret 1787 holdt Ludvig Reventlow en stor Børnefest. Før Gudstjenesten begyndte han med en Straffeprædiken og puttede med megen Højtidelighed en Dreng, der havde stjaalet, i Hullet. — Efter Kirken drog han med Børnene under klingende Spil til Avlsgaarden gennem Haven og Kvægstalden. Der blev rettet an i Mælkekælderen; alle Børnene var saare maaeholdne, alle lystige og glade, men ingen vilde eller kaade. Han spiste sammen med dem, tre Retter: Suppe med Hvidkaal og Gulerødder, saa røget Flæsk med Roer, og endelig Fisk med Kartoffler. Han lagde særlig Mærke til, at Kartofflerne smagte alle Børnene godt. Det var maaske første Gang, at nogen af dem spiste dette ny Fødemiddel. Straks efter Bordet blev alt ryddet af Vejen, og de dansede til Klokken 10—11. Dansen bestod for en stor Del blot i, at Børnene løb omkring i eet væk, og dette gjorde dem saa lykkelige, at der ofte var 60—70 Par i Bevægelse paa een Gang. Den unge Digter Baggesen, der netop da opholdt sig paa Trolleborg, var med og satte Liv i alt. Denne Børnefest var saa vellykket, at Ludvig Reventlow fik Mod paa at holde flere af samme Slags.

I Juni 1789 havde Reventlow Besøg af et Selskab af Mænd, der interesserede sig for Oplysning og Fremskridt, Hertug Frederik Christian af Augustenborg, Johan Bülow og andre. Børnene fra alle tre Skoler samledes i Grønderup Skole, der nylig var opført fra Grunden. Lærerne eksaminerede hver en halv Time, henholdsvis i Betragtninger om Arbejdsomhed, i oplysende og moraliserende Fortællinger af en Børnebog og i Geografi. Hertugen udtalte sin højeste Tilfredshed med, hvad han hørte, og mente, at denne Undervisning kunde tjene til Forbillede for baade Præst og Biskop. — Der blev aflagt Besøg hos en af Ludvig Reventlows gode Venner blandt Bønderne, Mads Skytte, og Hertugen tog saa godt til sig af den liflige Tykmælk og Flæskepandekage, der opvartedes med, at han intet kunde spise ved Middagen paa Slottet.

Ludvig Reventlow — som en Del andre Herremænd — søgte med den bedste Vilje af Verden at forstaa Bønderne og sætte sig

ind i deres Tankegang. Og til sin Glæde — maaske endog Forbavselse — fandt han mellem dem intelligente Personer, med hvem man kunde drøfte Tingene som med Ligemænd.

I et Brev til sin Søster, Louise Stolberg, omtaler Ludvig Reventlow Gaardmanden Mads Skytte, da denne var død ved et Ulykkestilfælde: Han var en herlig, fortræffelig Mand, — et uerstatteligt Tab for mig! Han var mig en tro Ven, hvem jeg kunde betro alt, min højre Haand. Han havde saadan en rigtig, filosofisk Forstand og Blik, var upartisk, redelig, ædel, tjenstvillig, uden Fordomme, fuld af Iver efter det gode og søgte stedse at fyldestgøre sine Pligter. Han var Perlen blandt alle mine Bønder, ung, frisk, virksom, fuld af Mod og Kraft, elsket og æret af alle, for mig en tro Ven. — Du ved, hvor meget jeg havde at takke ham for. Han gav mig altid de bedste Planer, og han lettede mig Udførelsen, han forbedrede mine Forslag og var mig altid tro. Aldrig har han givet Anledning til nogen som helst Misfornøjelse. Han saa alt fra samme Synspunkt, vi tænkte og følte »enstemmigt«.

Ludvig Reventlow opgav sit Enevælde som Godsherre og indførte en Slags fri Forfatning i Godsets Styrelse. I ugentlige Samraad drøftede han alle Baroniets Anliggender med et Udvalg af 8 Bønder. De fire af disse havde han selv udtaget blandt de mest opvakte og paalidelige Gaardmænd, de andre fire var valgt af Godsets Bønder. I Slutningen af 1787 sammenkaldte Reventlow dette Raad for i Fællesskab at gennemføre de sidste Skridt af den lange Række Ændringer, der i disse Aar fuldførtes: Udskiftning af Fællesskabets Jorder, Udflytning fra Landsbyen af en Del af Gaardene, Afløsning af Hoveriet, Afskaffelse af Livsfæste (den gamle Fæsteform) og Udstedelse af Arvefæstebreve. De fleste af Bønderne, men ikke alle, paatog sig det større økonomiske Ansvar, der fulgte med Friheden. Den højtidelige Afslutning af dette store Arbejde blev fastsat til Grevinde Sybillas Fødselsdag den 14de September 1788.

Til Festen mødte en Række høje og fremragende Gæster fra København: Greverne Joachim og Christian Bernstorff, der kom paa deres Faders Vegne, Etatsraad Hansen fra Rentekammeret, Kancelliraad Fabricius og Komponisten P. A. Schultz, og selvfølgelig de 88 Gaardmænd, der nu skulde gøres til fri Arvefæstere. Dagen var imødeset med stor Deltagelse af Reventlows Slægtninge,

saaledes sendte hans Søster, Grevinde Louise Stolberg, ham i Dagens Anledning et højstemt Brev med de hjerteligste og varmeste Lykønskninger og Velsignelser, hvori hun besvor ham at fortsætte i det Spor, hvori han var begyndt.

Festdagen kom med dejligt Vejr, og Festens Deltagere samledes paa en Plads, som Grevinden altid havde elsket saa højt. Ludvig Reventlow tog sig prægtig ud, da han steg op paa Talerstolen og holdt sin Tale. Et mægtigt Tordenvejr trak op under Talen og lod sig høre i det fjærne; hans Hustru opfattede det som et Tegn paa Guds Nærværelse og som et Varsel om, at han vilde velsigne Værket, der kun kunde behage ham.

I sin højtidelige, grebne og betagne Tale udsiger Ludvig Reventlow: Han ser sig paa denne Dag i Stand til at opfylde sit varmeste Ønske, at sætte sine Bønder (sine »Børn«, som han kalder dem) i en Forfatning, der kan sikre dem mod al vilkaarlig Behandling ved at gøre dem til fri, fornuftige, gode og virksomme, nyttige, stræbsomme og gudfrygtige Statsborgere. Gud vil, at vi alle skal søge vor Glæde i Velgerninger, og han har anvist enhver sin Plads, hvor han kan være sig og andre nyttig. — Børnenes Opdragelse og Undervisning er det vigtigste, som skal give et grundet Haab om en mere oplyst Almue og fremme deres egen sande Lyksalighed. De nyoprettede Skoler giver gode Løfter om Fremtiden. Fattigvæsenet er kommet i en bedre Gænge. Fæsteforholdet til Herremanden har hidtil tynget og udsat Fæsterne og deres Familie for Vilkaarlighed. Fællesskabet har hindret den enkeltes Flid og Udfoldelse af hans Evner. Tienden er en Byrde, især paa Flid og Vindskibelighed. — Ved at blive raadige over deres Gaarde bliver Bønderne fri for vilkaarlig Behandling. Ved at faa Arvefæste og Skødebrev veed enhver, hvem Gaarden skal tilfalde efter Ejerens Død, og enhver kan bestemme, hvem der skal nyde Frugterne af hans Stræbsomhed. Hoveriet er afskaffet eller bliver det i nærmeste Fremtid.

Fællesskabet er ophørt, og enhver har faaet sin Lod særskilt. Reventlow kender ikke nogen blandt Bønderne, der ikke i det hele taget er en god, stræbsom Beboer, han kender ingen, der ikke fortjener at anses som en duelig og flittig Beboer, ingen, der er grove Laster og Uordener hengiven, men derimod mange, hvis Sindelav udmærker sig i det gode. Hoveriets og Fællesskabets Ophævelse vil give dem ny Kræfter, ny Lejlighed til at vise deres

Flid og til at anvende den saaledes, som deres ny Stand æsker, naar de har fri Hænder, intet sinker eller binder dem, men de selv kan bruge Tiden saaledes, som de anser det fordelagtigt. — Men hver enkelt maa ikke se paa sine egne Ting alene, men ogsaa paa det almindelige Bedste. Denne Dag viser de paa Trolleborg, hvad Enighed, Venskab og Tillid kan udrette; derved har de nu fuldført et Værk, som stedse vil udmærke dem selv og deres Egn, da de alle var blandt de første, som broderligt forenede sig til at fremme det fælles Bedste og til at fuldbyrde det, hvad der tillige maa have en heldig Indflydelse paa Almenheden, naar andre ser, hvad der med Lyst og Glæde kan udrettes, naar man kun vil, og Kræfterne forenes. Det er en Lykke at høre til dem, hvem Ploven er falden til Del; de lever Naturen nær, de omgaas daglig med Gud, de beundrer hans Magt og Visdom og skønner hans Kærlighed i alt det, de daglig har for Øje, naar de kun opmærksomt betragter det; naar de anvender deres Flid til at forøge Fødevarernes Mængde, forøger de ikke blot deres egen, men ogsaa Samfundets og Statens Velstand. Men undertiden maa man ofre egne nærliggende Fordele for det almene Vel. Baroniets Ejer vilde saaledes handle stik mod sin Pligt, om han vilde lade Bønderne forblive i deres nuværende Forfatning, naar han kunde finde en bedre Udvej for dem, selvom han kunde se en øjeblikkelig Fordeel ved at lade alt blive ved det gamle.

Enhver maa udfylde den Plads, han er sat paa. Enhver maa sørge for det, der sker i hans Hus, i hans egen Slægt, han maa give sine Børn den Opdragelse og forunde dem den Undervisning, som til sin Tid gør dem til vise Statsborgere. Ingen skal foragte en anden for de Vilkaar, han er i; det er ikke Pladsen, men Maa-den at udfylde den paa, der gør Mennesker agtede og elskede. Daglejeren bidrager sit til det almene Vel lige saa godt som den bedste og dueligste Gaardbeboer, naar han med Iver opfylder sit Kald. Den, der mest attraaer sine Pligters Opfyldelse, fortjener den største Agtelse. Ethvert Hjul gør sit til det Hele.

Kærlighed til Gud og Medmennesker maa under de ny Forhold vokse. Planternes Skønhed og Kraft og Dyrenes Evne til at tjene Menneskene maa nødvendigvis løfte deres Tanker, saa de hver Dag maa føle ny Lyst og Kraft til at vokse i det Gode. At hver Bonde har sin Jord samlet og sin Gaard liggende i sin egen Jord uden Naboer, maa ikke gøre ham mere egennyttig, men tvært

imod udvikle hans Samfundsfølelse. Fæstebrevene tilbageleveres gensidig mellem Herskab og Bønder, saa de kan anses som fri, hæderlige og agtbare Bondemænd, der ikke længer i nogen Maade skal være underkastede vilkaarlig Behandling, og Reventlow op-giver paa det højtideligste og kraftigste alle de Rettigheder og Fordele, der kunde tilkomme Baroniets Ejere, og erklærer dem alle, ingen undtagen, for frie Folk. Med den oprigtigste og mest deltagende Glæde giver han dem derimod paa det højtideligste deres Arvefæste- og Skødebrev til enhver særskilt. Deres Lykke skal være hans største Fryd. Og dette Øjeblik er det lykkeligste i hans hele Liv. Han takker de otte Mænd, der har været hans Raad-givere, Landinspektør, Landmaaler og Godsforvalter og Gæsterne. Og han udbryder i Talens Slutning: »Forsynets Veje er saaledes idel Velsignelse for mig. Hvor mit Øje henvender sig, finder det ikkun Genstande af Lykke, som faa kunne rose sig af.«

I denne Tale er udtrykt, hvad der under Reformarbejdet bevægede sig i de bedste af Frihedens Forkæmpere.

Højtidsdagen endte med Dans og Lystighed, og Bønderne blev beværtede paa Gaarden, som om det »var sande Hæders-mænd«.

Det var helt nye Former for landlige Festligheder saavel for Børn som for voksne, der her iværksattes paa Brahetrolleborg, samtidig med at der skabtes en ny Samfundsordning.

Den Begivenhed under Bondefrigørelsen, der kronede Værket, var STAVNSBAAANDETS LØSNING i 1788. Fra nu af er det Kronprins Frederik, der faar Hovedparten af den Hyldest, det frisindede København ofrer Regeringsmagten. Den Forfatter, som bedst udtrykte Bondevennernes Følelser ved festlige Lejligheder, er Thomas Thaarup, f. Eks. i »Høstgildet«, der i 1790 blev opført paa Teatret som Festforestilling i Anledning af Kronprinsens Bryllup.

I Thaarups Stykker er alle Personer, som de bør være efter deres Køn og Alder, Stand og Stilling; de unge Piger er uskyl-dige og kloge, huslige og flittige, skælmske og elskovsfylde:

From var hun i Hjærtet, i Adfærd saa blid,
var rød som en Rose, som Lillien hvid;
to Øjne hun havde saa klare, saa blaa
som Himlen, til hvilken hun sørgefri saa.

Hun bandt uden Hensigt den skønneste Krans,
var altid den første i Sang og i Dans;
saa mangen stolt Ungkarl forelskt hende saa;
men haabløse lod hun dem alle bortgaa.

Rask ride de Bønder nu Sommer i By,
de Sange de lyde saa højt i Sky,
sin Oluf ved Gildet hun første Gang saa,
veltalende Øjne hinanden forstaa.

Paa samme Maade er Bondeknøsen stræbsom og skikkelig; hans flinke Hænder og hans ærlige Hjærte er hans sande Rigdom; »thi den, som ædelt gør, kun han er Adel«. Oldingen glæder sig ved, at Gud har lønnet hans Arbejde, og at Trældommens Lænker er brudte, saa han har fri og kække Sønner. Og Bondedrenge er nu — i stærk Modsætning til Bønderkarlene i fordums Tid — mægtig opsat paa at blive Soldat:

Endnu kan jeg kun Ploven køre
og maa i Skolen gaa;
Men Landsoldat det vil jeg være
og Eksersitsen lære.
Saa skal jeg engang Værget føre
og under Frederiks Fane staa.
I Freden skal jeg Ploven køre,
i Fejde Danmarks Fjender slaa.

Og Koret synger:

O, Gud velsigne Christian;
thi han har adlet Bondens Stand.

Gaardejerne er dygtige og brave og djærve og har noget paa Kistebunden. Udfordrende hedder det om en Bonde: »Han var en klog og ædel Mand; thi Adel kan en Bonde være. Hans Stolthed var hans Bondestand, hans Ærlighed det var hans Ære.« — Blandt alle disse brave og forstandige Mennesker er de Forviklinger, der opstaaer, kun øjeblikkelige Misforstaaelser, der jævnes i en Haandevending.

Endnu før den store Frihedsstøtte rejstes ved Vesterport af Københavns Borgere, har disse Bønder rejst deres egen Frihedsstøtte i Landsbyen; den har de sat til et erkendtligt Minde. »Skønt den er ikke kunstig, er den velment; thi føle kan vi under Vadmelsskoften«. Om denne hjemlige Frihedsstøtte samles Mænd og Kvinder, Bønder, Soldater og Sømænd, danske, norske og holstenske, for at hædre Landets Fader, Bondens Ven, ved at omslynge Støtten med

En Blomsterkrans hver haabfuld Sommer,
en Krans af Aks hver Høst, som kommer.

Men først og sidst gælder Festjubelen Kongens Søn, Kronprins Frederik, og hans Brud.

I August 1791 tillodes det en Komité, hvori Historikeren Suhm, Præsidenterne for Landhusholdningsselskabet Christian Colbjørnsen og Ove Malling og Maleren Abildgaard blandt flere andre havde Sæde, at rejse et Mindesmærke i Anledning af de Velgerninger, Kongen havde udvist imod Bondestanden. Mindesmærket skulde rejses uden for Københavns Vesterport. Abildgaard gav Tegningen til det, og Datidens bekendteste danske Billedhuggere, deriblandt Wiedeweldt, udførte de Marmorfigurer, hvormed det skulde smykkes. Det gik meget let at faa tegnet de nødvendige Bidrag blandt Københavns Borgere, der var begejstrede for Bondefriheden. Toaarsdagen for Kronprinsens Bryllup, den 31te Juli, blev bestemt til den højtidelige Nedlæggelse af Grundstenen.

Det ventedes, at der vilde strømme en stor Menneskemængde til for at overvære Højtideligheden; derfor udstedte Københavns Politimester en Kundgørelse, der skulde virke til Sikkerhed for de Tilskuere, som formodentlig derved vilde indfinde sig: det tillodes den Dags Eftermiddag Kl. 4 til 6 ingen Vogne eller Ridende at passere ud af Vesterport eller forbi bemeldte Monument til Staden.

Kronprins Frederik skulde nedlægge Grundstenen paa en færdiggjort Plads midt i den Runddel, der var anlagt i samme Anledning. Københavns Borgervæbning med samtlige Over- og Underofficerer og med tolv vajende Faner stod under Gevær rundt om Stedet og paraderede, og det borgerlige Artilleri stod i Nærheden med et Batteri Kanoner. Ved Indgangen til Mindesmærkets Plads var der rejst et Telt; mange Tusinde Tilskuere var til Stede. Kl. 5 kom Kronprinsen fra Frederiksberg Slot. Han modtoges af Hovedstadens Magistrat, dens 32 Mænd, og af Mindesmærkets Ophavsmænd. Hilst med 27 Skud af det borgerlige Artilleris Kanoner og med militær Musik traadte han ind i Teltet, hvor de kongelige Statsministre opholdt sig. Under en Tale af Colbjørnsen til Kronprinsen — Chr. Reventlow og Bernstorff stod ved hans Side — blev der overrakt ham en Guldplade, der skulde lægges i Grundstenen; paa Pladen staar: »Aar efter Christi Fødsel 1792 satte

FRIHEDSSTØTTENS INDVIELSE 1797

MALERI AF ECKERSBERG

eenige Borgere her en Støtte af Steen, til Minde om deres Konges Christian den Syvendes Velgerninger imod Dannemarks Bondestand, især ved at løse dem fra Stavnsbaandet.« — Colbjørnsen mindede om, at denne Højtidelighed holdtes, mens Borgerkrig truede i Frankrig, og Krigsluerne flammede Europa over, mens Troner vaklede, og Tvedragt spredte Forstyrrelse rundt omkring. I en saadan Tid var Københavnerne lykkelige over at kunne samles som enige og trofaste Borgere omkring Kronprinsen i festlig Glæde over Kongens Velgerninger mod Bønderne. Dagen var en dobbelt Festdag, Datoen for Kronprinsens Bryllup og Dagen, da Mindesmærket sættes til taknemmelig Erindring om den Borgerfrihed, som Kongen stiftede »for den agtbare Stand, hvis arbejdende Hænder underholde og forsvare Staten.«

»Skulde nogensinde en voldsom Naturbegivenhed (hvilket Himlen forbyde) omstyrte det Monument, vi her oprette, og dets Grundvold igen blive opkastet paa Jordens Overflade, da skal denne Indskrift, som Deres værdige Haand her nedlægger, forkynde Efterslægten, at det var den Syvende Christian, som løsede Danmarks Bondestand fra Stavnsbaandet ved uigenkaldelig Lov. — Men Verdens Aarbøger, Naadigste Prinds! skulle tillige vidne, at denne retfærdige Lov blev fremkaldet ved Deres sindige Raad, udført ved Deres Standhæftighed, og haandhævet ved Deres Kraft.«

Lige førend Højtideligheden skulde gaa for sig, mens den vældige Menneskeskare fra By og Land stod og ventede paa dens Begyndelse, var Luften paa den skønne Sommerdag bleven mørk af stigende tykke Tordenskyer, og Regnen begyndte saa smaat at dryppe. Men næppe havde Kanonerne forkyndt Kronprinsens Komme, før Skyerne spredtes, og Festen var ikke forbi, før hele Himlen var klar og blid og rolig.

Den underste Halvdel af Grundstenen laa paa sit Sted; i den var hugget to Fordybninger. Kronprinsen steg ned til Grundstenen, fulgt af dem, som havde modtaget ham, og lagde Guldpladen i den ene Fordybning, mens det borgerlige Artilleri atter løsede 27 Skud, som blev besvaret af det kongelige københavnske og det borgerlige Skydeselskab. Derpaa traadte Ove Malling hen til Grundstenen og nedlagde Kronprinsens gyldne Fødselsmedaille i den anden Fordybning. Den øverste Halvdel af Grundstenen blev nu lagt derover, og Stenen befæstet og tilmuret. Mens

Kanonerne stadig tordnede, mindede Malling om den Skik at nedlægge Mønter eller Skuepenge ved Siden af Indskrifter i Mindesmærkers Grundsten, og tiltalte Kronprinsen saaledes: »Fra den Tid af, da Deres Alder, som Deres Fødsel, kaldte Dem til Forsædet i Hans Majestæt Kongens, Deres Hr. Faders Raadsforsamling, have De, ved Tanke, Tale, Raad og Adfærd saa viseligen understøttet, saa kraftigen fremmet den gode Sag, hvis Minde her skal indgraveres i Sten, at ingen vil kunne nævne Bondens Frihed, og Bondens Vel ved Friheden, uden tillige at nævne Dem. Vi nedlægge da her denne Medaille med den dybeste Ærbødighed for Deres Kongl. Højhed, som den sindige og velordnede Bondefriheds virksomme Befordrer og Beskytter. Vi nedlægge den tillige med den Forvisning, at det Gode De i Deres modne Ungdom lagde en fast Grundvold til, det vil De og i en hædret og lykkelig Alderdom, lige saa godmodig i Sindelav, som standhaftig i Grundsætninger, pleje, befæste og værge.«

Inden Kronprinsen tog bort, takkede Ove Malling ham, fordi han havde nedlagt Grundstenen til Mindesmærket, og fremhævede, at Monumentet vidnede om, at enige og oplyste Borgere vidste at sætte Pris paa Kongens Velgerninger og skønnede paa dette som paa det meget andet gode, de igennem vise, retfærdige og godgørende Love modtog fra Tronen. — Paa ny blev der affyret Kanonskud og Geværssalver, mens Hædersgæsten begav sig bort. —

Kronprinsen blev paa Bortfarten til Frederiksberg Slot fulgt af en stor Del af den forsamlede Skare. Paa Den kongelige Skydebane traadte Fuglekongen og Selskabets Dommere ud, og ved »Det harmoniske Selskab«s Sommersted opførtes Musik, under hvilken en Mængde Damer nedkastede fra Husets Balkoner og Vinduer Blomster for Hs. kongelige Højhed. Alt dette gik for sig med megen Orden i Paasyn af mange Tusinde Tilskuere af alle Stænder og Klasser, hvis opmærksomme Tavshed værdigen forøgede Dagens Højtidelighed. — Resten af Dagen var en fortsat Glædesfest for dem, som havde været til Stede ved den egentlige Højtidelighed, — ja, festlig var Dagen for alle Fædrelandets forstandige og skønssomme Borgere.

I 1797 stod Støtten færdig; dens Indskrift lyder: Kongen bød, Stavnsbaandet skal ophøre, Landbolovene gives Orden og Kraft, at den frie Bonde kan vorde kjæk og

oplyst, flittig og god, hæderlig Borger, lykkelig. — Grundstenen blev lagt af Frederik, Kongens Søn, Folkets Ven.

Det er et af Højdepunkterne i dansk Sprogføring, der lyder til os fra hine Taler og Indskrifter med deres klangfulde Mæle og værdige Holdning.

Det 18de Aarhundrede mundede ud i glade Forhaabninger og glade Fester, og man havde god Grund dertil, for det var et godt Stykke Arbejde, man havde udført. Det ny Aarhundrede meldte sig med Kanonbrag og Geværsalver af en alvorligere Art end dem, der havde lydt ved Frihedsstøttens Indvielse. Der kom Sværdtid og Ulvtid, der kom Ødelæggelse og Fattigdom, Forknythed og Stilstand; men der var alligevel i det attende Aarhundredes Slutning lagt et folkeøkonomisk Grundlag, hvorpaa Landet kunde rejse sig igen. I 1830'erne er det Liberalismen, Grundtvigianismen, Blichers nationale Fester paa Himmelbjærgen o. s. v., der fortsætter den forjættelsesfulde Begyndelse, der var gjort i det forrige Aarhundredes Slutning. De hundredaarige, ja tusindaarige Fester for Aarstid og Livets Gang førte endnu i det ny Aarhundrede en frodig Tilværelse. Men mere og mere fremtraadte ved Siden af dem den ny Tids Folkefester, der ikke havde Udgangspunkt i det snævert stedbundne, i Sognets eller Landsbyens Fællesliv, men derimod i det frigjorte Folks nationale Fællesfølelse.

LOUIS BOBÉ

FRA HOFFET OG BYEN

KONG FREDERIK V's TID

DEN 6. August 1746 forkyndte den dybe Gungren fra alle Hovedstadens Kirkeklokker, at den fromme, tavse Kong Christian VI var gaaet til sine Fædre. Det varede Maaneder, inden Sørgebudskabet naaede til alle Kongens Undersaatter i fire Verdensdele, fra Grønlands Ismarker til de vestindiske Øer under Tropesol, fra Guldkystens Hedeglød til Trankebars Palmelunde. Enevoldskonge og samtidig den ufrieste Mand i sine Riger kunde han have gjort Kejser Carl V's Ord til sine, at i hans Lande gik Solen aldrig ned.

Folket græd tørre Taarer ved hans Død. Sikkert ogsaa hans Søn, der som Frederik den V besteg Tronen. Med ham holdt den længe tilbagestemte Livsglæde atter sit Indtog. Han aabnede Dørene paa vid Gab for den sygelige Stueluft, der havde klumret Hoffet i hans Forældres Tid. Den unge Konges Huldsalighed og Vennesælhed, hans Smil, ledsaget af det for ham karakteristiske Kast med Nakken var tilstrækkelig til at vække den loyale Befolkningens Jubel, naar og hvor han viste sig. Den kolde Ærbødighed, hvormed Menigmand havde hyldet hans Fader, veg for hjertelige og naturlige Tilnærmelser fra begge Sider. »Men denne Undersaatternes Henrykkelse over Kongens Nærværelse« — som Dorothea Biehl pudsig udtrykker sig — »blev baade ham og dem skadelig, thi han, som satte sin sande Lyksalighed i at være elsket, blev derved bevæget til at søge sine Borgeres Selskab ved alle Begivenheder, han kunde, saasom Fugleskydningen, Asiatiske Varers Beskuelse, Skibes Udløb fra Biørns Plads og deslige, og ved alle disse Lejligheder blev overmaade drukken.«

Frederik V.

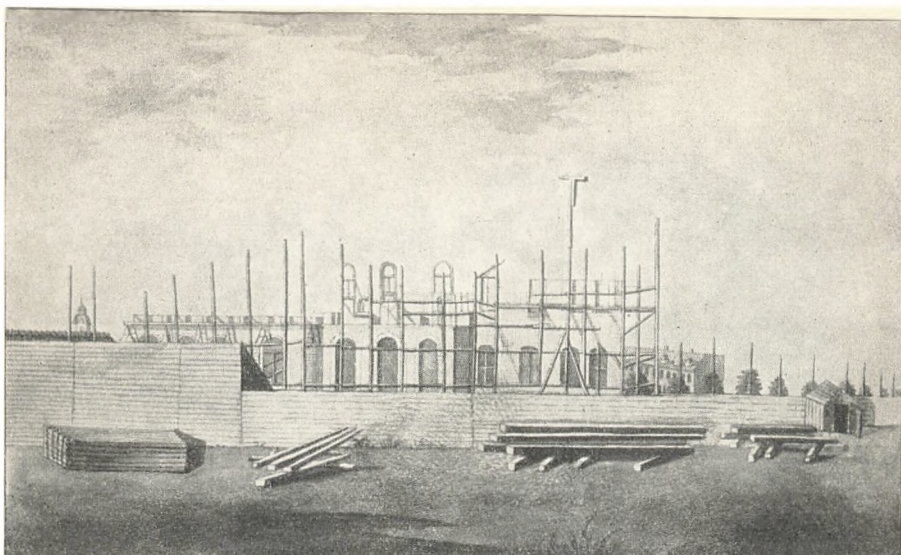
Maleri af Pilo.

Glad i Dansen som Bedstefaderen for- sømte han ingen Lejlighed til at svinge sig paa Gulvet baade ved de store Fester og Hoffets Adspredelser og rundt om i Landet, i Byer og paa Herregaarde. Karakteristisk er den Notits, Guds- ejer Peter Johansen Neergaard har indteg- net i sin Bibel om Kongens Besøg paa hans Egn: »Anno 1747 den 1. Aug. var vores allernaadigste Konge paa Skjoldenæsholm, hvor det behagede Højstsam- me om Aftenen at di- vertere sig med Ly-

stighed og Dans i Alleen. Iblandt mange andre Tilskuere var baade jeg og min Kone der til Stede, og ved denne Lejlighed behagede det Allerhøjstsamme at lade se sin store Naade og Milde imod sine Undersaatter, og dansede ej alene med min Kone (hun var frugtsommelig paa ottende Maaned), men endog med mange flere der tilstedeværende.«

Ved alle Lejligheder, hvor der var noget paa Færde i Byen, mødte Kongen op, til Hest, til Vogns og til Fods. Naar Klokkernes vedholdende Klemten ved Nattetide opskræmte Borgerne af deres trygge Søvn ved Signalet til, at der var udbrudt Ild, hændte det of- tere, at Kongen stod op og begav sig til Brandstedet, opmuntrede de til Slukningen tilkaldte, ja lagde endog selv Haanden paa Sprøj- ten.

Dorothea Biehl, hvis psykologiske Finsans først sent har fun- det fortjent Anerkendelse, tør rose sig af sin Upartiskhed i Bedøm- melsen af Kongens Svagheder og Fortrin; skiftevis anklager og

Opførelsen af det Moltkeske Palais paa Amalienborg.

Landkadetternes Tegnebog.

forsvarer hun den trods sine aabenbare Udsvævelser og sin Drikfældighed almindelig elskede Konge, »den tilbedte Friderich« med det »mageløse Hjerte«. Hun fremstiller ham som en retsindig, men svag Karakter, let at lede og lokke af onde Fristere. Ved enhver Lejlighed søger hun at undskylde hans Fejl og at udlette det pinlige Indtryk, Læseren maa faa af de fremdragne Beretninger af Øjenvidner til hans Mangel paa Selvbeherskelse overfor slette Instinkter.

I sine Følelser overfor Kong Frederik V er hun i nær Overensstemmelse med sine Samtidige. De Breve og Billetter, han som Kronprins og Konge skrev til sin »hjärtensallerkæreste« Yndling og Ven, Overhofmarskal Greve A. G. Moltke, har denne omhyggelig gemt. Disse, en viljesyg Nevrasthenikers angerfulde Bekendelser om sine Overskridelser og Vildfarelser, skulde tillige være Beviser paa »hans fortræffelige Karakter og kærlige og gode Hjerte.« Grevinde Louise Stolberg gør gældende, at Frederik V i sine sidste Leveaar havde mistet Folkets Kærlighed som Følge af sin Drikfældighed og den Tyngde, der var bleven paalagt Undersaatterne gennem Extraskatten af 1762.

Ved Kongens Side stod i hans første ni Regeringsaar Dronning Louise, tilbedt af Folket som næppe nogen anden Dronning af den

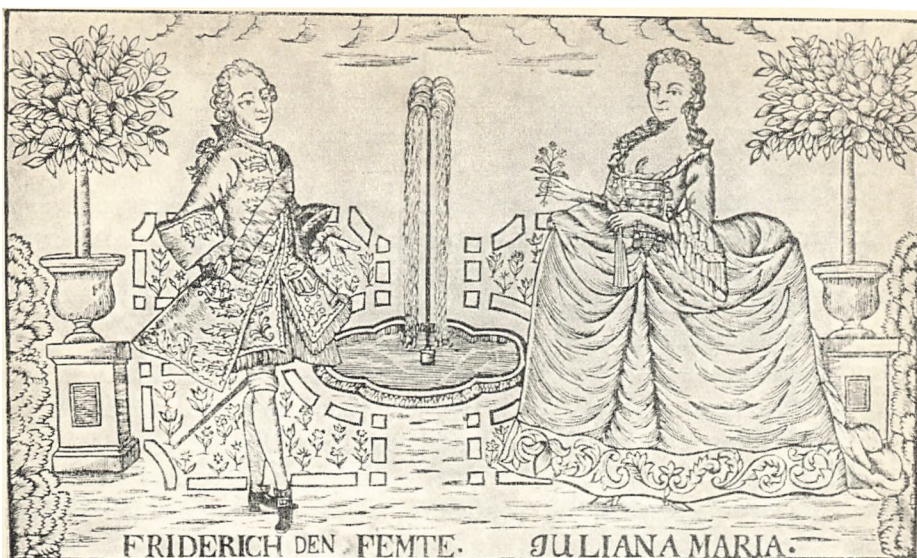

Dronning Louises Kroning i Frederiksborg Slotskirke.

Samt. Stik.

oldenburgske Stamme. Rød og hvid af Lød som en Æbleblomst, med det vege, elskelige Udtryk, den fint skaarne Hage og Ansigtets barnlige Runding, et Billed af Uskyld og Friskhed. Med sin skære kvindelige Ynde, sit myge og milde Sind fornægtede hun dog ikke den for hendes Nation ejendommelige Stivhed.

Vedblev Dronning Louise mange Aar efter sin Død for Menigmands Bevidsthed at leve videre i Dronning Dagmars lyse Billed, kom Frederik V's anden Dronning Juliane Marie baade i sine nærmere Omgivelser som, en snæver Kreds undtagen, ogsaa i Folkets Eftermæle til at gælde for saa »besk en Blomme«. Ved sit umoralske Liv lige fra Ægteskabets Indgaaelse har Kongen sikkert forhærdet hendes i Forvejen ikke synderlig blide Natur, om hun end til Trods for hans umiskendelige Uvilje mod hende plejede ham godt i hans sidste Sygdom. Det skal heller ikke glemmes, at hun fortrinsvis skænkede Mænd med dansk Sind og Tale sin Tillid. Har

Samtidigt Træsnit.

Samtidens Dom over hende, ligefra Kronprins Frederik, der afskyede hende, og ned til Almuemanden, der ind i forrige Aarhundrede spyttede, naar han gik forbi hendes Sarkofag i Roskilde, været ensidig ubillig, er Nutidens Historieskrivning gaaet til den modsatte Yderlighed. De ammestueagtige Krøniker om hendes Ondsindethed finder forlængst ikke mere Tiltro, men det vil ikke kunne benægtes, at Herskesyge og Hævn-gerrighed var Træk i hendes Karakter. Helt misvisende er Samtidens Omdømme aldrig. Efter Regeringsskiftet levede Dronning Juliane Marie i Fredensborg, som det ofte er Tilfældet, med Naturer, beslægtede med hendes, i resigneret Lovprisning af den »guddommelige Stilhed« i Livsaftenen.

Den Festglæde, Kong Frederik V og hans ikke mindre folkekære Dronning havde indvarslet i Danmark, holdt sig umindsket i Folkestemningen. Man kunde i hans Faders Tid umuligt tænke sig at tiltale den enevældige ophøjede Monark saa dristigt, som en Digter gjorde det under Kongens Ophold i Frederikshald i følgende Strofer:

Vort hele Kvindekøn tillad, o Konge, at
I Dig som Nordens Sol de maa forelsket være.

I Anledning af Kronprinsens Fødsel mødte Amagerne i Februar 1749 op med deres Slæder i Optog forbi Slottet med Pauker, for-

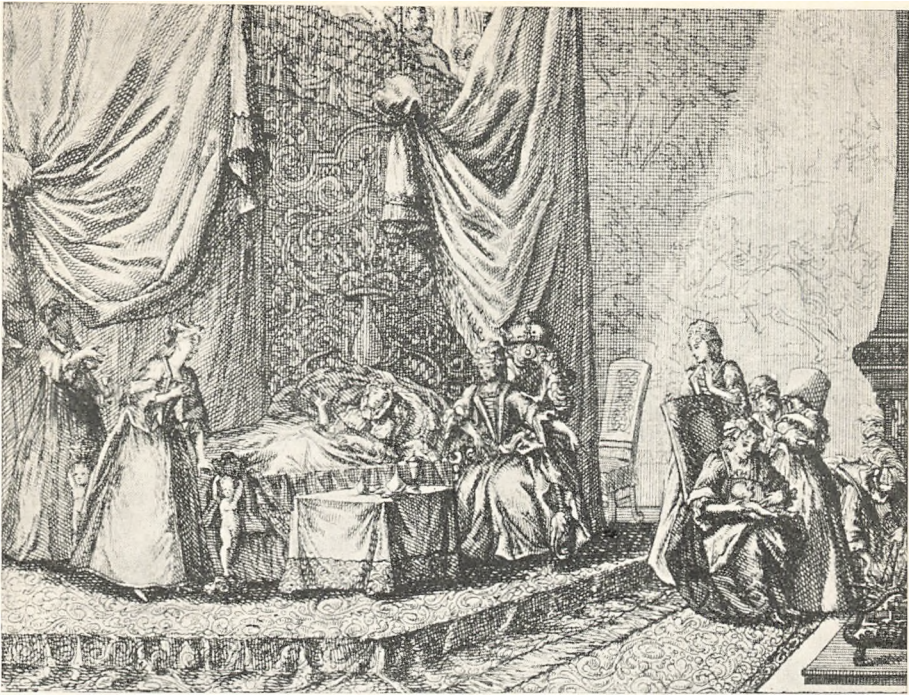
skellig Instrumentalmusik og Dans. Ogsaa Snedkerne, der et Par Dage senere fornyede deres Laugsskilt, benyttede Lejligheden til at bringe Kongen deres Hyldest. Under Tilstømning af store Menneskemængder drog de i festligt Optog gennem Byen og udførte Danse udenfor Slottet.

»Hans Majestæt,« hedder det i Avisen, »vor allerdyrebareste Monark beviste sig saa naadig at se ud af Vinduet paa dette Lystspil, hvorved alles Øjne blev hendragne fra Slotspladsen og fra Spillet til Monarkens naadige Aasyn, hvoraf Naade og Majestæt fremskinnede. Men den ved allerunderdanigst Troskab optændte Glæde blev usigelig, da de attente Tilskuere øjnede paa Slottet Nordens dyrebareste Klenod, vor Allerlivsaligste Dronning, der havde Allernaadigst behaget at trine til Vinduet, og benaadet dette Optog med Sit Allernaadigste Aasyn, hvorved alle Tilskuere bleve forvissede om deres Bønners Bønhørelse for Hendes Majestæts Restitution og Allerhøjeste Velgaaende.«

Og hvad man vilde have forsvoret, den i Ceremoni stivnede Enkedronning Sophie Magdalene forlystede sig ved at se Bønderne ride Sommer i By, hvad hendes afdøde Gemal ikke yndede. Midt i Juni var hun til Taffels hos den unge Dronning paa Frederiksborg og blev til langt ud paa Eftermiddagen for at fornøje sig ved Bøndernes Optog i Slotsgaarden, hvor de sang deres Sommerviser og dansede til Trommer og Piber. En Uge senere gentoges Opvisningen paa Jægerspris. Karlene til Hest og Pigerne til Fods passerede Slotsgaarden rundt forbi Vinduerne, hvorfra de høje Herskaber saa til. »Derpaa blev samtlige Piger stillede udi en Rad for at trakteres med Vin, tillige med Mandfolkene, og gik da to og to udaf Raden ad Gangen og nærmede sig Vinduet, hvor Deres Majestæter Dronningerne stode og drak Skaale med Nejen og Hilsen. Derefter dansede de paa Gaarden under Musik og Trommeslag, saalænge Deres Majestæter spisede, bleve og tilladte nogle ad Gangen at komme ind i Gemakkerne og dansede for Dronningen, og saaledes efter en 3 à 4 Timers Lystighed forføjede sig hjem til deres Majkrans, efter at de for deres Optog vare blevne allernaadigst beskænkede med en Pengegave.«

Glæde over Kongens Huldsalighed ved de Besøg, han aflagde i Provinsløstæderne, og de Festligheder, hvormed man her fejrede hans Fødselsdag eller andre glædelige Begivenheder i Kongehuset, kendte ingen Grænser. De Berlingske Tidender havde for saadanne

Dronning Louises Forløsning. Tilh. Jordmoderen med Barnet (Chr. VII). Samt. Stik.

Tilfælde en eller anden Korrespondent, der for Bladets Læsere i Hovedstaden kunde tolke Borgernes Loyalitet.

Et enkelt Træk blandt mange giver et pudsigt Udtryk for den overstrømmende, naive Begejstring, hvormed man i Frederikssund fejrede Kronprins Christians Fødsel i 1749. Ved Festen i dette »Kongens liden Zoar«, fremstillede man en »sirlig udpyntet kongelig Krone, som blev holden i Marchals Sted af en dertil ordineret Person, og blev i en Paradevogn, bespændt med hvide Heste i Stads, samt Kudsk og Lakaj i behørig Livré, omkørt i Byens Gader, da enhver dertil blev indkaldt at møde for i Underdanighed at anhøre den til enhver af Borgerskabet gjorde Opmuntringstale til enstemmig Glæde, saavel som og den derpaa følgende Invitation til en festlig Sammenkomst,« der varede i flere Dage. Ved Siden af den nævnte Krone var opstillet »tvende smaa Pager, ensklædte i grønne Klæder med galonerede Hatte med røde Kokarder, lige store, holdende i hver Haand et med Guldbaand og andre Sirater beprydet Scepter og forgyldt Æble. Borgerkompagniet og Livskytterne med

Byfogeden i Spidsen salutede for Kronen, idet de marscherede forbi med flyvende Faner, klingende Spil, Trompeters og Paukers Lyd.«

Endnu mere maatte Kongens personlige Tilstedekomst, om kun for faa Timer, sætte de loyale Købstadsborgeres Sind i Bevægelse. Selv hans korte Besøg i Helsingør paa Hjemvejen fra hans Norgesrejse refereres som en ren Lykke for Byen. Der tales om »den Muntherhed, Fryd og Omløben denne glade Tidende foraarsagede.« Det var »ikke til at udsige, hvor yndig, mild og naadig Hs. Majestæt viste sig paa denne ganske Vej, som skete til Fods, saa at alles Hjerter kunde ej andet end indtages af Glæde ved saadant livsaligt og tillige majestætisk Aasyn.«

Ogsaa fra Norge indløb der til Berlingske Tidender Tilkendegivelser af overstrømmende Kongetroskab. Følgende Strofer taler for sig selv:

Monarch! O! gid Du kunde skue
Den kærlig Nidkærhed og Lue,
Der blusser i hver Nordmands Bryst!
De Bønner, for Dit Liv frembæres,
Den Tak, med hvilken Himlen æres,
Hvor skulde du da se med Lyst
Hver Nordmands Hjerter mod Dig springe,
Hvert Fjeld med Fryde-Ekko klinge.

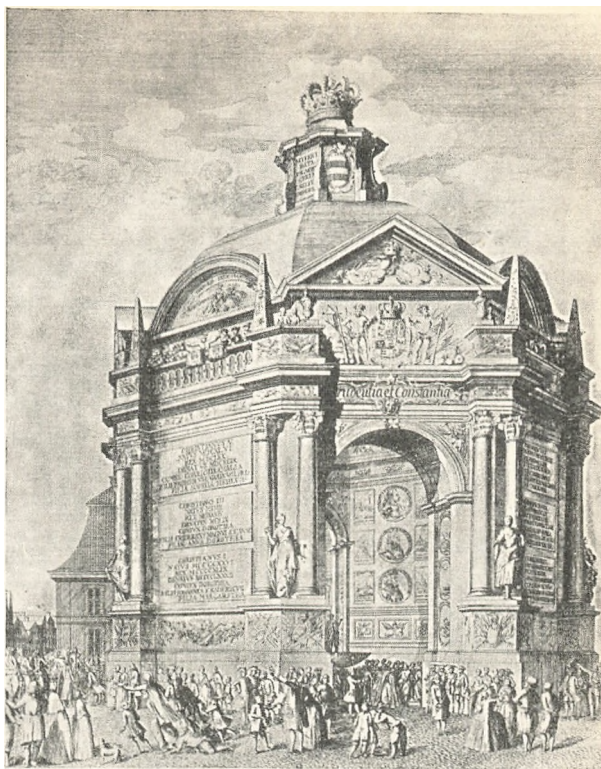
I Frederik V's tyveaarige Regeringsperiode falder to store Fester, idet man i 1749 fejrede Trehundredaaret for den Oldenborgske Kongestammes Tronbestigelse, og i 1760 Hundredaarsdagen for Enevældens Indførelse eller, som det udtrykkes, for Haandfæstningens Kassation.

Den førstnævnte Jubelfest varede i hele tre Dage. Om Morgen den 16. Oktober forkyndtes dens Afholdelse af to Herolder paa Byens Torve, ledsaget af en Pauker, 12 Trompetere og et Detachment af Hestgarden. Staden var illumineret alle tre Aftener, og mange Huse var smykket med symbolske Dekorationer. Paa Gammeltorv ligeoverfor Springvandet havde Magistraten rejst et Ærestempel, »det rareste, som Norden nogen Tid havde set.« Den første Dag var alene helliget Gudstjenesten, Andendagen fejredes med en Fest paa Universitetet, den tredje Dag kørte Kongen ud i Prinsesse Charlottes Have og nedlagde Grundstenen til Marmorkirken, hvorefter der fra Christiansborg Slotsaltan udkastedes Medaille til den nedenfor i Tusindvis forsamlede Mængde. Til Amindelse om Fester blev bygget et Vinfad, 6½ Alen i Længden og 4 Alen i Højden. Særlig berømmes Galataflerne og Hofkonditorens Kunstfær-

dighed og Opfindsomhed. En Anretning fremstillede en Regentsal med fire Hovedindgange og Figurer af Kongerne, hvilende paa en Klippe af kandiseret Sukker; en anden viste en Have med Parterrer og Statuer.

Suverænitetstesten formede sig mindre glansfuldt, idet den kongelige Familie, til Trods for at Københavnerne havde smykket Byen, holdt sig borte derfra paa Fredensborg, som en Samtidig bittert udtrykker sig: »Ellers glemmes det aldrig saalænge København staar, at

Kongen ikke vilde fornøje os her med sin Nærværelse, som det var den første Jubelfest for Suveræniteten. Gud forlade dem, som var Skyld deri.« Festlighederne begyndte den første Dag med offentlig Gudstjeneste i alle Stadens og Rigernes Kirker samt med Kanonade fra Fæstningen og Kastellet. Andendagen lagdes om Eftermiddagen Grundstenen til den Rytterstatue af Kongen, der paa Asiatick Kompagnis Bekostning skulde rejses paa Amalienborg Plads. Byen var illumineret i tre Aftener i Træk, mange Huse smykkede. I en Ejendom i Springgade saas i øverste Etage en Engel, kommende ud af en Sky, holdende en Seddel med Indskrift i i den ene Haand, i den anden en Krone. I midterste Etage i et Fag Vinduer var fremstillet en Løve med »nedslaget Hoved«, som af to andre Dyr blev rejst op og paasat en Krone. I det andet Fag Vinduer saa man Dele af store Dyr, nogle med udstrakte Ben, andre med nedslagne Hove-

Magistratens Ærestempel paa Gl. Torv i Anledning af Jubilæet 1749.

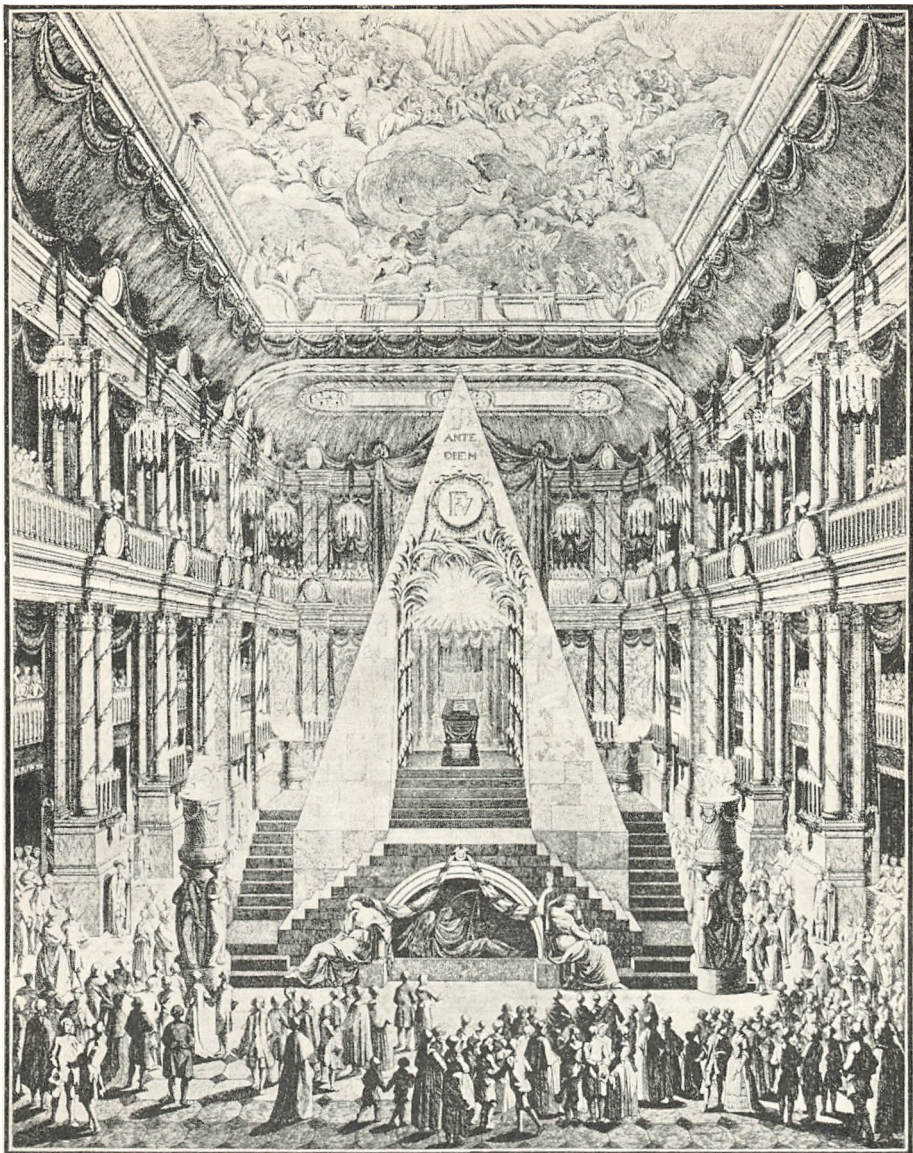
der paa Jorden, afrevne Horn og afklippede Kløer. Nederst var udstillet Frederik V's Brystbillede. I Nyhavn saa man i et Hus et stort Fuglebur med 3 Fløje paa, ved den ene en Mand i gejstlig Skrud, der med sin Bispestav havde jaget en Del Rovfugle i Bur, alle med gule Topper og forgyldte Kamme, ved den anden Ende en Mand i verdslig Dragt, som tog Fuglene ud og med en stor Saks afklippede Kløerne.

»Der var ingen Fornøjelse i de Dage,« skriver den førstnævnte utilfredse Mand, »slet Vejr, Regn og Storm — Oktobervejr.«

København drog i Frederik V's Tid fra de tilstødende Lande en broget Vrimmel til sig af omrejsende Fjellebodskunstnere, Markeds-gøglere, Taskenspillere, Linedansere, Badutspringere og Forevisere af Vokskabinetter eller vilde, sjældne Dyr.

I 1748 fik Franciscus Sarger Bevilling paa at forevise en i adskillige Kunster øvet Hest, samtidig med at hans Sønner fik Lov at øve deres Kunster paa Line, men denne Tilladelse blev ham ikke til ringeste Nytte, eftersom Hesten døde straks efter. Fem Aar senere kom Sarger atter til Byen med en ikke mindre seværdig Hest, som det tillodes ham at fremvise, saalænge de »øvrigte holdende Komedier« var aabne i Fasteugen. Ligeledes i 1748 tillodes den i Kosel ved Slien hjemmehørende Johan Ditlev Hess at agere sit Dukkespil, forestillende Goliats Kamp med David. Samtidig bad den i Datidens Teaterhistorie ikke ukendte Johannes Kunniger, der kaldte sig »højfyrstelig brandenborg-bayreuthsk og onolzbachsk privilegeret Komikus«, Kongen om at overvære hans Kunst, motiveret med, at han og det under hans Ledelse staaende Selskab ved de Marionetspil, han opførte, holdt sig indenfor Velanstændighedens og Ærbarhedens Grænser.« Regentens liberale Indstilling aabnede endog samtidig Landet for en Bande Jødekomedianter, hvis Leder var Israel Salomon. Hans Trup bestod af »Aktører, Balancermestre, Musikantere og Sangere« desforuden af Gøglere med en Harlekin, Linedansere og Bjørnetrækkere. En farlig Konkurrent til de tre Teatre, Hovedstaden kunde glæde sig ved, blev en tredje Scene, der stod Kunsten saa fjern som muligt og derfor tilfredsstillende det store Publikum. I November 1749 aabnede »den navnkundige, nørrehollandske Kunstmester Zucker, der ved sine habile Videnskaber havde gjort sig bekendt ved de fleste evropæiske Hoffer«, sin Skueplads ved Gl. Strand lige overfor Vejerboden, indrettet med Loger, Parterre og

Castrum doloris for Frederik V i Christiansborg Slotskirke.

Stik af Bradt.

Galleri. I hele tre Maaneder præsenterede Zucker her for godt besat Hus sine mekaniske Statuer og forbløffende Heksekunster, deriblandt den at lade Salat vokse frem i 2—3 Minuter. Han kunde under sine Hænder faa et Træ til at skyde op, bære Blade og tabe disse og sætte Frugter, som præsenteredes Tilskuerne at æde. Disse og andre Forvandlingsnumre blev »af meget fornemme Herskaber anset mange Gange med stor Approbation og Forundring«. Da Zucker gav Forestillinger hver Time i Tiden 3—10, Eftermiddag og Aften, og desuden optraadte i private Selskaber, har han uden Tvivl gjort glimrende Forretninger.

Ikke nok hermed fik en Bande Komedianter og saakaldte kinesiske Kunstnere Tilladelse til at give Forestillinger i Tiden fra Maj til Efteraaret 1749. Truppens Ledere var Ferdinand Hallasch fra Königsberg og en vis Garbrecht, der dog ikke havde Heldet med sig, eftersom den førstnævnte forlod Byen med Gæld til op over Ørerne for at prøve Lykken i Flensborg. I Sommeren 1754 kom Hallasch igen til København for at vise sine Luftspring. Herom beretter den rimede »Danske Mercurius«' Verse-mager:

Endskønt til store Spring jeg mig slet ikke vover,
den store Springer jeg nær var sprunget over:
hans Navn er Hallasch, og i Tyskland er han født
og ved Luftspringeri fortjene kan sit Brød.
Han for Monarken nød den Naade at fremvise
sin Kunst, hvorfor ham enhver med Ret bør prise.

Af alle disse Fremvisere og Opvisere er der ingen, der i Navnkundighed kan maale sig med Kæmpen Gilli, som han almindelig benævnes, medens hans rette Navn var Bernardo Gigli, hjemmehørende i Trident. Ved sin ualmindelige Højde, 3 Alen og 3 Kvarter, sine usædvanlig føre og store, men tillige velproportionerede Lemmer havde han rundt om ved Europas Hoffer og i alle Byer, han optraadte, vakt den største Opsigt. I 1765 kom han til København, hvor han stillede sig til Skue i Kræmmerkompagniets Sal mod en Entré af 24 Skill., senere, som Huset udtyndedes, for 8 og 4 Skill. Han optraadte ved Hoffet, og endog Enkedronning Sofie Magdalene lod ham komme til sig. Om Dagen var han kun at se for Penge, og maatte derfor skaffe sig Motion efter Mørkets Frembrud. Paa en Aftentur fik han Lyst til at tænde sin Pibe ved en Gadelyste, som netop var ved at blive gjort i Stand af en Vægter, der af Rædsel nær var gaaet ud af sit gode Skind. Gilli blev efterhaan-

den en Sagnfigur i Folket, der i ham saa den evigt vandrende Jerusalems Skomager. Aartier efter sin Optræden i København levede han i Københavnernes Bevidsthed, og hans Navn benyttedes som Betegnelse for en kæmpestor Mand.

Rahbek mindes fra sin Barndom den saakaldte stærke Kone Mad. Scaglia, der i 1767 gjorde sine Kunster i den bekendte Bergs Gaard i Læderstræde og lod saamange Personer staa oven paa sig, som hendes Størrelse kunde »importere«, en Ambolt lægge paa sit Bryst og smede derpaa. Hun løftede ogsaa Ambolten i sit Haar og gik omkring med den. Han huskede ogsaa det derefter optrædende »Akademi« af smaa italienske Hunde, af hvilke en blev skudt som Desertør, fremfor alt dog den seksbenede Hest, der iøvrigt kun havde fire Ben, men et Par Udvækster, og som kunde gøre utrolige Kunster.

KONG CHRISTIAN VII's TID

Endnu, da Kong Christian VII besteg Tronen, næppe 17 Aar gammel, kunde en til hans Hof hørende, i sine Domme skarp Samtidig betegne ham som en smuk, talentfuld og rask Yngling. Ikke længe efter viste der sig dog umiskendelige Tegn paa Forstyrrelse i hans Viljes-, Følelses- og Forestillingsliv, der bundede i degenerative Forudsætninger. Trods sin lille, dukkeagtige, men i alt velproportionerede Skikkelse, med sit meget langagtige Ansigt og sin rene Profil, begavet med plastisk og mimisk Anstand og i Besiddelse af en stærk, men ganske rodløs Hukommelse virkede han majestætisk ikke alene i sin Ungdom og inden hans Sindsformørkelse gav sig aabenbare og uhyggelige Udslag, men endog i lyse Øjeblikke lige til sin Død. Haabet om at en fremskyndet ægteskabelig Forbindelse skulde faa en gunstig Indflydelse paa hans Driftsliv glippede. Kort efter Brylluppet hengav han sig under den letsindige Grev Holcks og den berygtede Støvletkathrines Indflydelse til de raaeste Udskejelser og Optøjer i Gaderne.

Paa Udenlandsrejsen i 1768 evnede han over al Forventning at tage sig sammen og høstede ved de fremmede Hoffer overalt ligefrem Beundring for sin kongelige Optræden, sin Elskværdighed og sine kloge Repliker.

Hjemvendt tog hans Sindssyge foruroligende Fart. A. P. Bernstorff ytrede uforbeholdent til Lavater, at han opfattede det som en

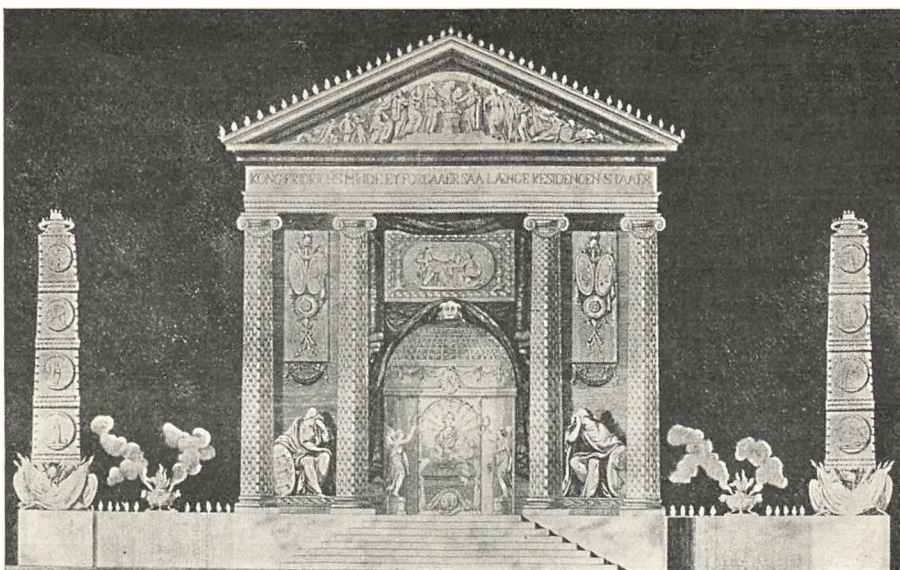
Lykke for Landet, at Kongen var blevet afsindig, fordi han i Bund og Grund var ondsindet. Han manglede ganske Evnen til at recipere og at reagere, til at skelne mellem godt og ondt, leddeløs af Karakter og troløs, kun opfindsom i Drilskhed. Pint af Tungsind og Ørkesløshed, hyppigst af Uro, Storheds- og Forfølgelsesvanvid, og hengiven til et abnormt Driftsliv, kunde hans syge Sind kun oplives ved den ansete Kammermusikus Kirchhoffs timelange Harpespil, en Scene, der minder om Kong Saul og David. Naar der i Samtidens Domme om Kongens mentale Tilstand findes mærkelige Uoverensstemmelser, har dette sin Aarsag i, at han ved Modtagelsen af fremmede Udsendinge formaaede at imponere ikke alene ved sin kongelige Værdighed, men ogsaa ved vittige eller rettere bidske Bemærkninger og Udfald. I den Guldbergske Periode var det hans Omgivelser forbudt at svare ham, hvad han end spurgte om. Skønt Kronprinsen efter Regeringsskiftet paabød, at der skulde vises hans Fader al muligt Hensyn, er det dog sikkert, at Kongen i senere Aar, naar han var ene med Pager og Tjenerskab, blev brutalt behandlet, dobbelt pinefuldt for den Syge, fordi han til Tider var sig sin Sindsforvirring bevidst.

Hans Sindssygdom er fra sagkyndig Side (Viggo Christiansen) gjort til Genstand for diagnostisk Behandling. Enkelte, karakteristiske, senere fremdragne Træk til Belysning af Kongens Livstragedie kan føjes til det kendte Billede.

Lavater skildrer ham træffende som »skuende uden at se, lyttende uden at høre, spørgende uden at kræve et Svar, ofte talende med sig selv, ofte smilende, pint af Kedsomhed«. Den preussiske General von Marwitz, der i 1807 saa Kongen Aaret før dennes Død, omtaler hans markerede, men ingenlunde enfoldige Ansigt udtryk. Han var i evig Uro, løb aldrig ligeud, men kredsede rundt som en Top. Den Interesse, han i sin Ungdom nærede for scenisk Kunst, endog som aktiv Deltager, forlod ham aldrig helt og drog ham hyppigt til Teaterforestillinger, som han ikke kunde følge, derimod vel musikalske Partier. Man saa ham træde ind i Logen, skære Ansigter, tit snakkende lavmælt med sig selv og jævnlig forsvinde i den aabne Gang langs Logerne. Publikum var saa vant dertil, at de slet ikke lagde Mærke til Kongens besynderlige Adfærd.

Ude blandt Folket, og især i de Hovedstaden fjernere Landsdele, herskede der uklare Forstillinger om Kongens Sindstilstand

Illustrationsdekoration foran Raadhuset ved Frederik V's Død.

og endog Troen paa, at hans Omgivelser havde fravristet ham Magten og udsprede falske Rygter. Det maa erindres, at den jævne Mand paa hin Tid nærede en til religiøs Følelse grænsende Ærbødighed for den suveræne Hersker som et Redskab i Guds Haand. Mange Aar efter hans Død betegner Rahbek ham som Kunsternes maaske første og fineste Kender i Danmark.

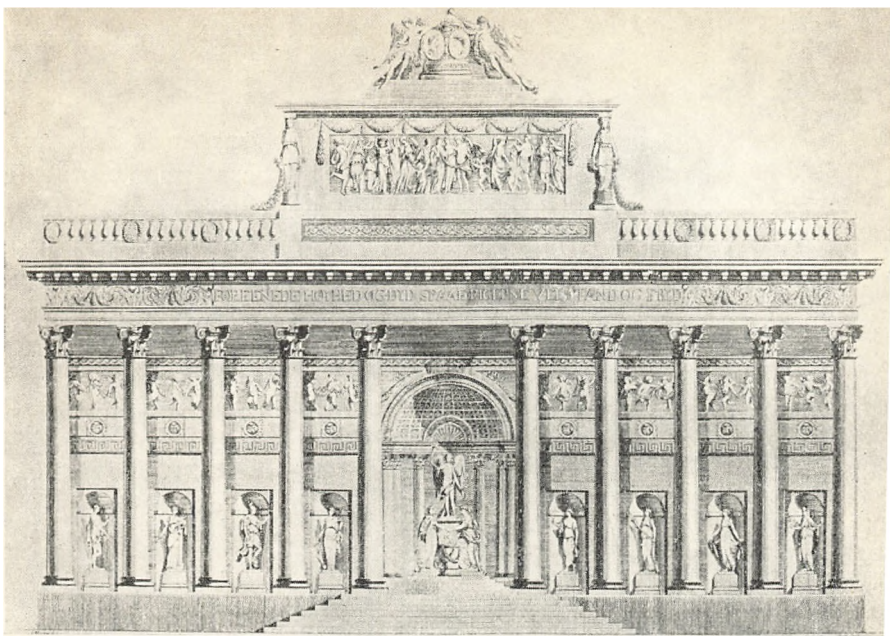
Kun femten Aar gammel ankom Prinsesse CAROLINE MATHILDE, Danmarks vordende Dronning, hertil og tog 2. Novbr. 1766 Ophold paa Frederiksberg Slot, hvor hun forblev et Par Dage, indtil alt var rede til det festlige Indtog i Hovedstaden og Formælingen. Fra Slottets Vinduer saa hun første Gang ud over Taarne og Tage i den By, hvor hendes Skæbne skulde lide Forlis. Her traadte hun sin første og næstsidste Dans paa dansk Jord.

Paa Dagen for det højtidelige Indtog afhentedes Caroline Mathilde fra Slottet af Prinsesse Louise, Kongens Søster, og kørte i Vogn sammen med hende ud til Fælleden paa Nørrebro bag Blaa-gaard. Her stod Processionen opstillet, der skulde ledsage hende ind til Byen, forrest en Eskadron Gardere, derefter den kongelige Kammer- og Hoffurér, Hofpaukeren med tolv beredne Hoftrom-

petere, Pagehofmesteren i Spidsen for 12 kongelige Pager, en Kavalkade med Kongens Staldmester i Spidsen, bestaaende af 5 Hofjunkere, 17 Kammerjunkere og 16 Justitsraader parvis, hver med to Tjenere foran sig. Derpaa fulgte alle Ministre og fremmede Udsendinger i deres med 6 Heste forspændte Karrosser; ved hver Elefantridders Vogn gik 6, ved hver Dannebrogssidens Ekvipage 4 Livrétjenere parvis. Hele Vogntoget aabnedes og sluttedes af en kgl. Berider. Saa kom den kongelige Overberider paa Dansehesten, fulgt af 12 kongelige Haandheste, førte af beredne Staldkarle. Endvidere en af en Kammerherre anført Kavalkade med 12 Etatsraader og 5 Generalkrigskommissærer, hver med to Tjenere foran sig, derefter alle Hofdamer i kongelige Vogne med en kgl. Berider i Spidsen og til Slut endnu en Kavalkade, i hvilken 3 Konferensraader og 27 Kammerherrer.

Processionen defilerede foran Caroline Mathilde, der sammen med Prinsesse Louise steg over i den nye, i dette Øjemed fremstillede Pragtkarrosse, forspændt med 8 hvide Heste, Kongens Paradespand. Foran Vognen gik 18 kongelige Lakajer, paa dens højre Side red en Kammerherre, en Kammerjunker og Caroline Mathildes Overhofmester, Greve Bothmer, til venstre to Kammerherrer og en Kammerjunker. Tolv Officerer i røde Skarlagens Drabantkapper med Rigsvaabnet broderet i Guld og Sølv paa venstre Skulder og med Partisaner i Haanden eskorterede Vognen, der fulgtes af to Gardeeskadroner.

Overalt hvor Toget passerede — gennem Nørreport ad Nørregade forbi Raadhuset paa Gammeltorv, gennem Vimmelskaftet — Amagertorv, Østergade, Kongens Nytorv og Holmens Bro til Slottet — paraderede Garnisonen, Borgerkompagnierne og Haandværkerlavene med fuld Musik. Paa adskillige Steder var rejst Æresporte, og paa Gammeltorv hilstes Caroline Mathilde af 18 unge, hvidklædte Piger med Blomsterkranse og Myrter og Blomster i Kurve, som de strøede foran hendes Vogn. Ved Raadhuset gjordes Holdt, hvor der var rejst en mægtig af Wiedewelt opført Portikus med 10 korinthiske Søjler, i hvis Baggrund saas en Støtte af Hymen ved et Alter, med Stadens Vaaben, og derover Englands og Danmarks Genier rækkende hinanden Haanden. Mellem Søjlerne i Nicherne var anbragt 8 allegoriske Figurer, og over dem en Frise med 24 Genier. I Frisen under Hovedgesimsen læstes en Indskrift med Ordene »Forenede Højhed og Dyd spaa Rigerne

Dekoration foran Raadhuset ved Caroline Mathildes Indtog.

Velstand og Fryd«. Ovenover Portikus saas et Basrelief, fremstillende »en almindelig Glæde af alle Tider, Stænder og Haandteringer, som celebrerede Festen«. Basrelieffet kronedes af Kongens og Caroline Mathildes Medaillonportræter. (Se S. 68).

De førnævnte unge Piger nedlagde under Sang deres Blomsterkranse paa Hymens Alter, samtidig lød Sangklokkerne fra Vor Frue, Militærets Janitscharmusik, Pauker og Trompeter fra Raadhusets Altan. Ogsaa Borgerkompagniet og Hestgarden spillede op.

Ved Opgangen til den store Slotstrappe modtoges Caroline Mathilde af Arveprins Frederik, der førte hende op til Kongen. Trapperne var betrukne med rødt Klæde og belyst af Lamper i Tusindvis i Buer og Pyramider. Straks efter Caroline Mathildes Ankomst holdtes Galataffel, med 4 Marskalstafler og 3 Tafler i Rosen. Ikke mindre end 80 Musici spillede under Anførsel af den kongelige Kapelmester.

Til at overvære Formælingsakten var foruden alle Deltagere i Processionen samtlige Damer af de to første Rangklasser indbudt til at møde i Dronningens Forgemak, hvorfra man i Proces-

Admiralitetets Æresport for Caroline Mathilde.

broderet rødt Fløjelstæppe, hvorpaa man havde sat Brudeskamlen, og over den en Tronhimmel af rødt Fløjel med Guldgaloner. I hvert af Tæppets fire Hjørner var opstillet en høj, massiv Gueridon af Sølv.

Et halvt Aar senere (1. Maj 1767) fandt Salvingen Sted.

Om Morgenen ringedes fra alle Stadens Kirker, og Kl. 11 var alle Hofkavalierer tilsagte i Kongens, og alle Damer i Dronningens Forgemak.

Kongens Salvingsdragt beskrives som en kort Trøje og opbundne Benklæder af Guldbrokade, hertil perlefarvede Silkestrømper, hvide guldbroderede Handsker, hvide Atlaskessko med røde Hæle, Spænder, Knæbaand og i Trøjen Knapper, besatte med Diamanter. Iført den kongelige, med Guldkroner broderede Hermelinskappe, Kronen paa Hovedet og Sværdet ved Lænd gik Kon-

sion begav sig til Slotskirken, fulgt af Kongen og Caroline Mathilde, klædte i Dragter af Sølvmor, besat med Guld, og hele den kongelige Familie, med Undtagelse af Enkedronning Juliane Marie, fulgt af Hofdamerne og Fruerne af de to første Rangklasser. Vielsen forrettedes af Sjællands Biskop.

Slotskirken var straalende belyst med hvide Vokslys i 40 store Lysekroner i Loftet og paa Pillerne. Paa Kirkegulvet foran Altret var anbragt en Forhøjning, dækket af et med Guld og Sølv

gen til Dronningens Gemak og paasatte hende den af Overkammerherren paa en rød Fløjelspude frembaarne Krone.

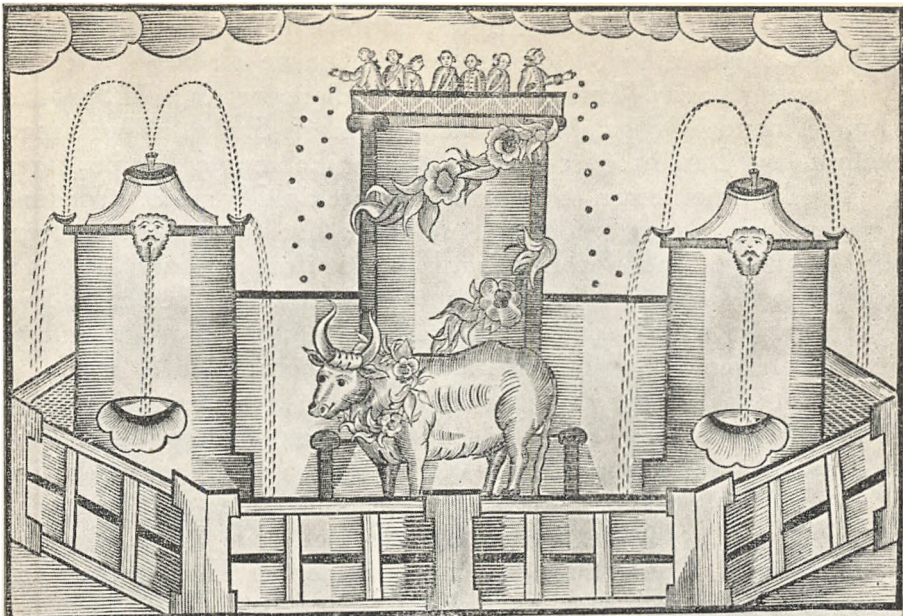
Herefter begav Kongen sig til sit Audiensgemak med Sceptret i højre Haand og Rigsæblet i venstre, medens Slæbet af hans med Elefant- og Dannebrogordenens Kæder behængte Kappe bares af Overkammerherren og Grev Danneskiold-Samsøe. Medens Kongen i sit Gemak modtog Kur af de her forsamlede Herrer, gik Dronningen med Kronen paa Hovedet iført sin Salvingsdragt, Kjortel og Robe af guldbroderet sort Fløjel og over den en Kappe af rødt Fløjel med Hermelin og broderet med Guld kroner, ind til sit Audiensgemak for her at modtage Damernes Kur.

Da Slotsklokkerne ringede tredje Gang, skred Processionen ad Marmortrappen over Slotspladsen til Kirken, Kongen under en guldprydet Tronhimmel af rødt Fløjel, baaren af 4 Kammerherrer og Dannebrogssiddere, afløste af 4 Geheimeraadere og Elefantriddere, omgivet af 6 Premierlieutenanter med røde Drabantkapper og Partisaner. Ogsaa Dronningen gik under en Tronhimmel, der bares af 4 Kammerherrer, der ikke var Riddere.

Paa begge Sider af Vejen til Kirken paraderede den kgl. Livvagt og bag dem Garnisonen med fuld Musik, medens Hoftrumpeterne blæste fra Slotsportalen. I Kirken var opsat en pragtfuld, ottekantet Tronhimmel, over hvilken en Krone, baaren af to Engle med dragne Sværd og prydet med Kongens Valgsprog, Rigsvaabenet og Majestæternes Navnechifre, broderede i Guld. Under Tronhimlen var anbragt to Stole, Kongens af udskåret Elfenben, foroven prydet med en kostbar Ametyst af Størrelse som et Hønseæg, Dronningens af støbt Sølv. Ved Foden af Tronen var opstillet de velkendte to Sølvløver.

Kongeparret modtoges ved Indgangen til Kirken af de tre Biskopper, der foretog Salvingen efter det ved lignende Lejlighed tidligere anvendte Ceremoniel. Derefter begav Kongen og Dronningen sig til deres respektive Audiensgemakker for at modtage de her forsamlede høje Rangspersoners Gratulation.

Ved denne Lejlighed fik Folket undtagelsesvis Del i Hoffets Fest og Glæde, først ved at man straks efter gav den udenfor samlede Menneskemængde det røde Klæde til Pris, ad hvilken Processionen var vandret, og som blev revet i tusind Stykker. Men ogsaa paa anden Maade vilde man glæde de tro Undersaatter. Paa Ridebanen, der var dekoreret som til en antik Fest, var der opført

Afbildning

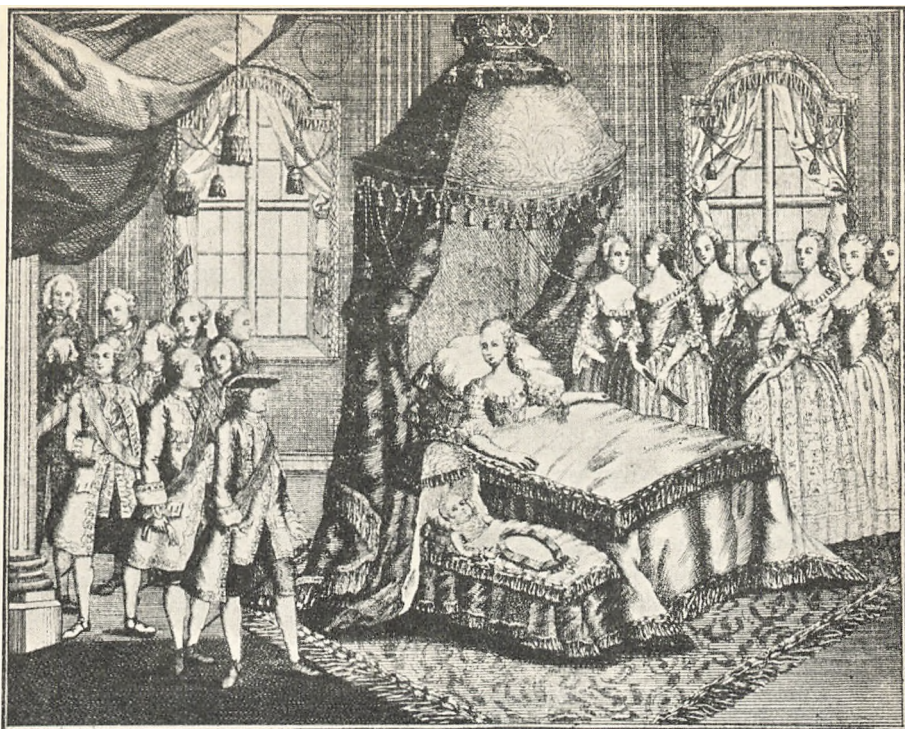
paa den fægte Dre og Viinpringet, samt Vengenes Udkaelse, som til Maiestættens Fødsels-Jest den 29 Januari 1771 allernaadigt paa Christiansborgs Slot blev præsenteret.

en Bygning, tegnet af Harsdorff, forestillende et Vinspring, Gra-tierne Fontæne: i Midten en stor Metalkumme, fra hvilken udgik to mindre Fontæner, af hvilke der til den ene Side udsprang Rødvin, til den anden Franskvin, fem Oksehoveder af hver Slags.

I et Bræddehus, rejst mellem Stalden og Gl. Strand, var der stegt en Kæmpestud, fyldt med 3 Beder, 5 Lam, 8 Grise, 10 Gæs, 20 Par Ænder og 58 Høns. Hornene var forgyldte, og Dyret var anbragt paa en rødmalet Vogn. Efter endt Taffel lød fra Slottet Signal til, at Folkemængden maatte komme ind paa Ridebanen. Kørt af 18 Matroser med hvide Bukser og Skjorter, pyntede med røde Baandsløjfer og Kranse om Hovedet, førtes Studen frem. Andre Matroser gik langs Vognen, bærende Kurve, fyldte med Brød. Fra Bygningens Tinde forkyndte Kammerfureren: »Oksen gives til Pris.« I det samme begyndte Vinen at springe, og fra Altanen kastede Fureren Rigsortstykker til en samlet Værdi af 800 Rdlr. i Grams.

Mængden stormede ind og sloges om Vinen, Maden og Rigs-

Dronning Caroline Mathilde modtager i Barselseng Opvartning af Hoffets Kavalerer og Damer og Lykønskning til Kronprins Frederik (VI's) Fødsel 1768.

orterne, og sikkert er der vanket mange brodne Pander. Den tre-dobbelte Nydelse holdt Folk i Aande hele Aftenen og det meste af Natten. Det behagede de kongelige Herskaber fra Riddersalen og fra Portalen over Slottets Taarnport »at tage denne Forretning og Tumult i allerhøjeste Øjesyn«. —

Struenseetiden er præget af en lang Række Fester og Forlystelser indenfor Hoffets Kreds, saasom Baller og Maskerader, men især af Folkefester, der blev givet i den Hensigt at neddæmpe den stadigt voksende Uro og Gæring i Hovedstadens Befolkning.

Da Hertugen af Gloucester i Sommeren 1769 gæstede København i Anledning af sin Søster Dronningens 18aarige Fødselsdag, fejredes denne Begivenhed med en tre Dages Fest, en Karussel paa Christiansborg og et Maskebal paa Frederiksberg Slot, til hvilket man uddelte Tilskuebilletter i et Antal af over 2000. Haven

var illumineret med Tusinder af Lamper, og der afbrændtes et stort Fyrværkeri.

Dronningens Forhold til Struensee udviklede sig i Begyndelsen af det følgende Aar fra lønlig Elskov til stigende Ugenerthed, der satte alle sømmelige Hensyn til Side. Frederiksberg Slot, hvor alle var Vidne til det forargelige Forhold, betegnes af en Samtidig som Lastens og Skamløshedens Bolig.

Misfornøjelsen bredte sig til alle Stænder og brød stærkt frem, efter at Struensee havde tiltaget sig al Magten ved Ophævelsen af Geheimekonseillet og samtlige Ministres Afskedigelse i Decbr. 1770. Urolighederne begyndte for Alvor i det følgende Efteraar, da ialt 2400 Matroser, der var kommet fra Norge i Anledning af Toget til Algier, drog ud til Hirschholm for at kræve deres Haandpenge. Med alle Tegn paa Raadvildhed og Angst flygtede Hoffet med Kongen, Dronningen, Struensee og Brandt i Spidsen ad en Bagport til det nærliggende Sofienberg Slot. Det lykkedes Chefen for det saakaldte »flyvende Korps«, almindelig kaldet Struensees Korps, at blive den paatrængende Mængde kvit ved Løfter om Penge og Brændevin, naar de var vendt tilbage til København.

Tilv.: Ammen med den lille Louise Augusta paa Armen.

Samt. Skillingstryk.

Struensees Frygt-
somhed og Svaghed
ved dette Optrin
kunde kun opmun-
tre til yderligere De-
monstrationer. For
at stille de stadigt
misfornøjede Hol-
mens Folk tilfreds,
der i Juni havde
gjort Optøjer og
nedlagt Arbejdet
med Krav om dob-
belt Løn paa Hel-
ligdage, arrangerede
Struensee en Fest
for dem paa Frede-
riksberg Slots Ride-
bane. Alle Nybo-
ders Folk med Ko-
ner og Børn blev
under Regiments-
musik trakteret med
en stegt Okse, spot-
vis kaldet »Forsø-
ningsoksen«, Øl og
Brændevin. Hoffet,
der opholdt sig paa
Hirschholm, havde

Forsøgning
Af de antændte Bekjendte som fængslede i Jule-Blas Kone
med Følge af de Kønne Tallet i Kjøbenhavn 1771

Kgl. Kanefart.

tilsagt sin Nærværelse, men udeblev af Frygt, til største Mishag for Festens Deltagere og Tilskuere. Hoffet, der sidst i November tog Ophold paa Frederiksberg Slot, søgte at sikre sig ved at lade sjællandske Dragonregiment tage Stilling ved Slottet og for Enden af Alleerne.

Juleaften opskræmtes Hoffet af de Revolter, Livgardens Op-
løsning og Indrullering af Mandskabet i andre Regimenter for-
voldte.

Som for at overdøve de voksende Bekymringer tog man Til-
flugt til Dansen. Endnu 11. Decbr. afholdtes der paa Frederiks-

Samt. Stik fra Revolutionen 1772.

berg Slot et Bal med 13 Damer af Dronningens intime Kreds og derefter atter 2. Nytaarsdag. Knap en Uge senere forlagdes Residensen til Christiansborg Slot, og otte Dage senere var Dronningens, Struensees og Brandts Skæbne beseglet.

Struensees og hans Tilhængeres Fængsling i den tidlige Morgenstund den 17. Jan. 1772 vakte en umaadelig Jubel i Hovedstaden, og Kongehuset var Genstand for stormende Ovationer. Kl. 1 kørte Kon-

gen og Arveprinsen omkring i Byen i en med 8 hvide Heste forspændt fløjelsbetrukket Paradevogn og blev overalt i Gaderne hyldet af Mængden, der stimlede sammen om Vognen og vilde spænde Hestene fra, alt medens Kongen i den lave, aabne Vogn, ligbleg og rystende af Angst, frembød et Billede af Ynk. Fra Vinduerne svingede man med Hattene og hujede Hurra, fra Husernes Tag raabte og skreg man, og udenfor Vinkældrene stod Folk opstillede og svang Bægrene til et Vivat.

Om Aftenen var hele Byen straalende illumineret, Borgerne i Stadsdragt, og der afbrændtes Fyrværkerier. Pøbelen benyttede Uroen i Byen til at forøve de vildeste Optøjer og Udskejelser. Med Flokke af drukne Matroser i Spidsen plyndrede og hærgede Bærmene et halvt Hundrede, mest berygtede Huse. Begyndelsen blev gjort med den Gabelske Gaard (Østergade 52). Ejeren Johan Jakob Gabel havde efter en broget Fortid i 1771 faaet Privilegium paa at holde Skænk i Rosenborg Have samt paa at indrette et Hus til Beværtning af Standspersoner, i hvilket Øjemed

Hans Kongelige Mayestats

Apartment. Sal.

Christian VII's Apartment paa Christiansborg.

Samt. Stik.

han købte den nævnte Gaard af Lensgreve Schulin. Rygtet gik, at han skyldte disse Begunstigelser den Omstændighed, at hans Datter Sara var Struensees Elskerinde, som paa Grund af Forfølgelser siden klagede til Kongen over, at hun ikke vidste det Sted, hvor hun kunde være.

I Kældrene til Gabels Gaard fandtes Drewsens store Vinlager, som Matroserne brød op, Fadene sloges itu, og Vinen flød i Strømmevis ud i Rendestenen. Adskillige Vinfade blev slaaet sønder og sammen, saa at man vadede i Vin, og der behøvedes halvanden Dag for at pumpe Kælderen tom. Der ødelagdes tretten Oksehoveder Rhinskvin, tusind Flasker, et stort Antal franske Vine, Kanari Sec, Champagne, Kapvin og Madeira paa Fustager. En Synsforretning over Skaden viser, at Gaardens Hoved- og Sidebygninger helt op til Taget havde været udsat for Pøbelens Ødelæggelseslyst. Porte var brudt op, Døre splintrede, Vinduerne slaaet itu. Voksdugstapeterne, Fodpanelerne og Dørstykkerne flængede og brækkede itu og Møbelbetrækket sønderrevet. Yderligere var det her endnu henstaaende værdifulde Bibliotek fra Statsminister, Greve Schulins Tid bleven spredt for alle Vinde. Hærværket i Gaderne fortsattes og bredte sig i Byen. En Hob af Gadens Udskud drog mod Assistenshuset, en anden mod Politimesterens Bolig. Endelig skred Byens Kommandant ind for at standse Uvæsenet ved henad Morgenen at udkommandere en Afdeling sjællandske Dragoner, der ryddede Gaderne. Dagen efter udstedtes en Proklamation, der tilkendegav Kongens Fornøjelse ved hans Undersaatters udviste Troskab og Glæde, men at han med Misnøje havde erfaret de begaaede Uordener.

Optøjerne havde anrettet betydelig Skade, idet mere end 60 Huse var bleven delvis ruinerede, og 122 Personer havde mistet Bohave og anden Løsøre — alt i alt anslaaet til 45,000 Rdlr., medens Gabel krævede en Erstatning paa 40,000 Rdlr., og Vinhandler Drewsen anslog sit Tab til 3650 Rdlr. —

Tiden mellem Struensees Fald og Regeringsskiftet kan kun opvise en Hoffest, i hvilken dog Befolkningen ikke tog Del, nemlig Arveprins Frederiks Formæling med Prinsesse Sofie Frederikke af Meklenborg-Schwerin i 1774. Prinsessen var fra Rostock bleven overført til København ombord paa Orlogsskibet »Dannebrog«, hvorfra udgik 27 Chalupper, der, medens Stykkerne løsnedes, Klokkerne ringede og Musikken spillede, sejlede gennem

Okse given til Pris i Anledning af den svenske Kronprins' Fødselsdag 1778.

Havnen til Gammelstrand mellem Holmens- og Højbro til Slottet. Her foregik Landstigningen ad en med rødt Klæde dækket Bro. Ved Bolværket var rejst en solidt dannet Æresport, der efter Festen flyttedes til Fredensborg Have, hvor den henstod i mange Aar. Ved selve Vielsen og Festlighederne, Kuren og Taflerne var kun Hoffet og de højeste Rangspersoner nærværende. Begrundet ved at Priserne paa Voks og Tælle vilde stige altfor meget, blev det Indvaanerne forment at illuminere, kun Beboerne af de lige overfor Slottet ved Stranden og de nærmest tilstødende Gader maatte, om de vilde, sætte Lys i Vinduerne, men ikke anbringe Dekorationer udenpaa Husene. Et Tidens Tegn var ogsaa, at man ved denne Lejlighed for første Gang fraveg den hævdvundne Skik at overlade det røde Klæde, over hvilket de kongelige Herskaber var gaaet, til Folkemængden, hvilket havde givet Anledning til blodige Slagsmaal. Klædet blev paa Bekostning af Arveprinsen udskaaet og syet til Beklædning af 105 fattige Dreng og 72 Piger.

AARETS FESTER

Julen.

Blandt Aarets Fester af kirkelig Betydning indtager Julen den øverste Plads. Julefesten, som den fejres herhjemme, har været lang Tid om at blive en Familiens og omsider særlig en Børnenes Fest. Endnu i anden Halvdel af det 18. Aarhundrede nævnes Juletræet kun sjældent, og sikkert har det ikke lyst for Goethes Barneøjne. Det er en poetisk Frihed, naar han lader Werther tale om de Tider, da det Øjeblik Døren oplodes uventet og Synet af et pyntet Træ med Vokslys, Sukkergodt og Æbler hensatte ham i paradisk Henrykkelse. Ved Slutningen af det 18. Aarhundrede naaede Juletræet over Elben op i Holsten, hvor det fandt Indgang hos de tysktalende Familier som Grev F. L. Stolberg i Eutin og Grev Baudissin paa Knoop ved Kielerkanalen samt i Embedsfamilier, paa Herresæderne og i Præstegaardene.

Skønt Oehlschlägers Fader var en indvandret Holstener, oprindelig knyttet til Grev A. G. Moltkes Familie, har hans Børn ikke haft Juletræ i deres Barndom paa Frederiksberg Slot, selv om Julefesten for dem havde et festligt Præg. Den paa Helligaftenen oplyste venlige lille Kirke omtales i Frederiksberg-Digtet:

O hvilken Fryd om Julen! Lysekronen
Til Tonen
Da brændte med sin Messingglans.

Juleaften blev der sat store Tinfade paa Bordet i Stadsstuen, og Børnene gik ind i det andet Værelse, hvor man læste Evangeliet og sang Julesalmer: »I denne søde Juletid« og »Den yndigste Rose er funden«. Imedens hørte Børnene Englen inde i den tillukkede Stue fylde Tallerknerne med Nødder, Æbler og Konfekt. I Juleugen støbtes Lys, som skulde tændes Helligtrekongers Aften for efter gamle Tidens Overtro at stænge Mørkets Magter ude.

Tidligst har Juletræet faaet Indpas i de tyske Embedsmænds Familier, hos Præsten ved St. Petri Kirke Dr. Balth. Münter, Konferensraad Kirstein paa »Nøjsomhed« (Østerbro) og i Orla Lehmanns Barndomshjem. Münters Datter, Digterinden Friederike Brun, har været en af de første, der i sit Hus i København indførte Juletræet, hvilket ses af hendes Skildring af den nordiske Jul, hun i sin Bolig i Villa Malta i Rom »paa fædrelandsk Vis« foranstaltede for sin Vennekreds i den evige Stad, deriblandt Thor-

Afslibning paa det høitidelige og for alle troe Undersaatter hønsglædelige Syn, da vor allernaadigste Dronning Carolina Mathilda holdt sit Indtog i den Kongelige Høiøens- Stab Kiøbenhavn den 8 November No. 1766.

Dem, see, o Landsmand! see et Syn, som kand intaa!
 Vor Dronnings Majæst, vor Konges Enalte Mæge
 Sit Indtog holder nu til Kongens Christiansbergs
 Hertra forjunden er den gamle merke Sorg,
 O see, hvor Hjerteres Fæd oier Sjæleerens mude,
 Ved dette Engle- Søn, ar Carolin Mathilde
 Benaader Kiøbenhavn med sin Marborste
 Os bringer Tro og Trost til Undersaatterne.

Enhver ved dette Søn som i Korundrina falder,
 Og med ægteret Sæl den Høiøst paaalder,
 Ar Dronningen, som nu alle Folkets Høien faaer,
 Et disse Konges Høid maer omnaar ærlige Nat!
 Hver Underfaat paa vor erinder sig Løiige,
 Da derved døbhet vil vor Nordens Løfte pæst,
 Ar vi fra Enalland laen en Dronning lert,
 Som vor Løstlighed forogret mere og mere.

O lad dig, Danmark! ved din fultkomne Lokke!
 O Norge! sem et Hjelp vor Glæde ar udtrøkke
 Ses Kongens Druis, og smag om Nordens Løfles Plan
 Ses Engelland til os Lun Engle Komme kan!
 Vort Vivat Finar Nat i Naar og alle Dage!
 Vivat Konge Christian! Vivat Dans Engle: Raag!
 Gud laage Trost til saa høst og helig Naad,
 Som vunder er til Trost for os af Guddoms Haand!

Kom ind! Kiøbenhavn, hvor Du er høst velkommen;
 Her Kølles Aetighed med Dig affige Dønnen;
 Mathilde er i alt Lovise her saa sig,
 Ar forhen smagte Trod igjen indfinder sig.
 Draag ind paa Kongens Slot! Føreg der Høiøst Glæde!
 Saa Fulle Dønnen om Dig, som Moder opade:
 Du er vor Sorg herbi; Mathilde er vor Brod;
 Vor Lokke vor til ved Vindes Engle- Død!

Kiøbenhavn, trykt og sæltes tilføds hos L. R. Holm 17, hørde i Store Helliggeist-Strædet.

valdsen. Som Erstatning for Grantræ og Grankviste var der rundt om i Salen opstillet Myrtetræer, »behængt med beskedne Gaver« til Børnene, og Rummet var smykket med Grene af Limon-, Orange- og Pommeranstræer, og Buer af Laurbærgrene hvælvede sig over Spejlene.

Paa Herregaardene og paa Landet i Almindelighed fejredes Julen endnu i Slutningen af Aarhundredet kun med alle Slags Lege, deriblandt fortrinsvis Blindebuk. »Paa Landet bager man Kager i Julen,« skriver en adelig Herregaardsfrue i Byen (1794), »man har intet at pynte de belyste Borde med, og man nøjes med at lege.« Langt stemningsfuldere var Julen i Norge, som hendes norskfødte Moder fortæller om fra sin Barndomstid i Trediveerne af Aarhundredet. Fra Jul til Nytaar var der i hvert Borger- og Bondehus dækket med koldt Bord, hvor alle, der lystede, kunde tage frit for sig af Retterne. Alt var gratis, selv de Rejsende maatte ikke betale for noget. Alt Arbejde hvilede, ogsaa Dyrene. Juleaften satte hver Bonde et Neg ud til Spurvvene, gav sit Kvæg dobbelt Ration, bragte selv Korn til Køerne i Stalden og sagde til hvert af Dyrene: »Fryd og glæd dig ved Festen.«

En dansk Kunstner fortæller ovennævnte Aar om en Juleaften i København, der havde et ganske verdsligt Præg. Man blev meget godt beværtet og var ret lystig; siden drak man et Glas Punsch og spillede et Parti Gnav, som varede til Kl. 11, da hver gik til sit »i ganske fortræffeligt Snefog«. Første Juledag mærkede man kun lidt til i Hovedstaden, i Modsætning til paa Landet; man fejede overalt Gade og ophuggede Rendestene, hvad enhver Landsbymand efter hans Mening vilde anse for en dødelig Synd.

Tidligst nævnes, saavidt bekendt, Juletræet herhjemme i 1808, da Grevinde Wilhelmine Holstein tændte et saadant paa Holsteinborg for sin lille Pige. I de nærmeste Aar herefter vinder det Indgang i de velhavende Familier i Hovedstaden og paa Landet. Paa Holsteinborg fejredes Julen i 1815 med Juletræ og dækkede Borde med Lys. Den følgende Jul tales der endog om et stort pyntet Træ paa Slottet, beregnet for alle Beboerne, og to smaa, særligt for Børn, med alskens Gaver, saasom »Noahs Ark« med Dyr, en Fragtvogn med Indhold og Heste foran. Alle til Husstanden hørende Folk fik Gaver. »Det er altsaa,« skriver Grevinden, »for alle en stor Familiefest, der har noget patriarkalsk ved sig. En smuk Maade er det at betænke alle med Gaver, en velsignet Fest,

glad og rig paa de bedste Glæder over de høje Gaver, Han har skænket os, der har elsket os saa meget. Maatte vi modtage dem med Tak og Jubel som Børnene deres Julegaver. Vore Smaa har længe holdt Advent i deres Glæder; i Uger har de ikke talt om andet og tæller Timerne til Dørene oplades.«

Fra samme Tid (1817) haves Optegnelser om Julens Højtideligholdelse ved Prins Christians Hof i Odense. For Børnene, hedder det, var Juleaften særlig kær. Juletræerne var illuminerede og behængte med Godter; der vankede Foræringer og et festligt Aftensmaaltid. En af Selskabet sagde Godnat og gik, behængt med forgyldte Æbler og sligt, der før havde prydet Juletræet og nu var anbragt som Ordener paa ham, en mægtig Julekage under den ene Arm, og »Noahs Ark« under den anden.

Christiane Oehlenschläger beretter samme Aar i et Julebrev til sin fraværende Mand om Festen hos deres Venner, Familien Borries, der ogsaa var indkommet fra Tyskland. »Det var et dejligt Juletræ, paa Julebordet laa der til Lotte en nydelig Dukke i Bondedragt og en pæn Sykurv, til Johannes et Gevær og en Sabel, til William en lille net Kanon, hvormed han kunde skyde ved at trække i en Staaltraad. Desuden et stort Fad fuldt af Kager, Bonbons og Æbler til dem alle tre. Nytaarsaften blev Æblerne taget ned af Træet, og man satte da Lys i det. Brøndsted indbød hende og Børnene paa Aarets første Aften at se et Juletræ hos sig; der var mange, baade store og smaa, Træet var dejligt, og Børnene var baade søde og muntre.«

I »Nyeste Skilderi af København« fra Nytaar 1822 hedder det, at de i Tyskland saa almindelige Juletræer, behængte med alle Slags Smaating, oplyste med Lys og bestemte til at fornøje Børn i Juletiden, nu ogsaa er komne i Brug i København, men paa fornemme Steder mere for Voksne end for Børn.

Paa Holsteinborg, hvis velbevarede Brevsamlinger muliggør at følge Udviklingens Gang i Julefestlighederne, vedblev disse at være fortrinsvis bestemte for Børn. I 1825 omtales et stort Juletræ, rejst paa en Korsfod, og som naaede helt op til Salens Loft. Børnene havde et lille Bord, pyntet med Lys og Smaaforæringer. Ungdommen blev indladt Kl. 5 og omringede det store Træ. Alle egentlige Gaver var skjulte bag Stole, Sofaer og Malerier. Efter at »de salig trætte Børn« var bragte til Ro, og Theen drukket

Kl. 8, sang man Julesalmer efter Brorsons »Troens rare Klenodie«. — Første Juledag dansede man om Træet, der blev staaende til Nytaarsdag.

I sin Novelle »Korsvejen« (1844) har Fru Gyllembourg givet fyldige Billeder af Datidens Julefester, der ikke adskiller sig væsentligt fra Nutidens. Juleaften tilbringes i en lille Kreds, Slægt og Venner indbydes til Middagsselskab første Juledag. Selve Juleaften pranger et stort Juletræ paa et Bord, der ligesom Træet var fuldt af alle Slags til Dels pragtfulde Sager, mærkede med Numre. En af Familien kalder dette tom Morskab, — »der er tomt som i en Vaagestue. Ude paa Gaarden derimod, dér synger de løs og leger, de unge Karle svinger deres Kærester i en lystig Dans, og trakterede bliver de med hvad de bedst lider, og de Fattige i Sognet kommer og henter sig et godt Maaltid; ja endog Kreaturerne, lige til Hunde og Katte, faar noget extra. Saa gaar det i Glæde og Gammen ligetil Morgenstunden, og saa gaar alle Mennesker i Kirken og takker Gud. Se, det kalder jeg Jul.« —

Konfirmation.

Konfirmationsdagen var i alt Fald ved Aarhundredets Slutning meget højtidelig overalt i Danmark, men særlig i København, hvor den fandt Sted i alle Kirker paa samme Tid. Tidligt om Morgen blev der ringet i alle Kirker. Festen, der i saa mange Familier forberedtes hver Gang med en indre religiøs Følelse, fandt et betydningsfuldt Samlingsmærke. Hele Dagen var helliget Børnene. Om Eftermiddagen var alle Gader opfyldte med Børn i Stads. Selv den Fattigste havde sparet sammen til denne Dag, for at hans Barn skulde møde anstændig klædt. Den festlige Følelse, der herskede i hele Byen, forhøjede den Riges Deltagelse, og Tiggeren fik en Festdragt i Gave til sit Barn. Var det smukt Vejr den Dag, var alle offentlige Haver forbeholdt Børnenes Fornøjelser. »Paa Voldene, paa Promenaderne i Omegnen, i Kongens Have, i Byen myldrede det af glade, pyntede Børn, og selv om en streng Kristen kunde fremføre mange Indvendinger mod en sliq sanselig verdslig Glæde paa en Dag, der rettelig skulde være helliget stille Betragtninger, kunde man dog ikke holde den tiltalende, glade Følelse tilbage, som et saadant Syn nødvendigvis maatte opvække« (H. Steffens 17. Jan. 1789).

Unægtelig falder der i det af Steffens oprullede lyse Billede

en alvorlig Skygge. Dagen efter Konfirmationen sværmede Ungdommen — Drengene alle med Pisk i Haand, og Pigerne pudrede i Ansigtet — i Kongens Have og paa Gaderne, ved Børsen, og fandt særlig deres Fornøjelse i at bestige Rundetaarn. Endnu lige ned i det 19. Aarhundrede klages der over Uordener, foraarsagede af Konfirmander i Rosenborg Have. —

Af helt verdslige Aarets Fester holdt FASTELAVNSLØJERNE sig stadigt i den gamle Skikkelse. I 1782 averterer en Bogtrykker et Skrift: »Alderdommens muntre Fastelavnsløjer, tilforn brugt af gamle Narre, men nu forbedret af unge Tosser, inddelt i fire Forestillinger, hvoraf den første fremviser et Fruentimmer, med et Ris i Haanden, for at oppiske sin Kæreste paa Fastelavns Mandag; den anden fremviser en Mandsperson paa samme Maade; den tredje, hvor Amageren efter gammel Sædvane slaar Katten af Tønden og trækker Hovedet af Gaasen; den fjerde, hvor Børn slaar alle gamle Potter itu.« »At løbe Fastelavn« var Betegnelse for et Kapløb til et bestemt Maal. Hvem der kom først, vandt Prisen, som bestod i et vist Antal »Hedevægger« (heisse Wecken) eller gratis Fastelavnstraktement.

I 1770 falbydes Fastelavnsris af nymoderne Facon efter en fra England ankommen Model »staaende som Træer med adskillige naturlige Blomster og Grenene behængte med Kurve med Fugle samt Urtepotter med Blomster«.

Af Rahbeks »Tilskuer« for Aar 1800 ses det, at Fastelavnspiskninger da saa temmelig var gaaet af Brug. Først i 1804 kom man bort fra at slaa en Kat af Tønden, som erstattedes med en Dukke. Amagerne roses, fordi de af egen Drift havde afskaffet hin Uskik.

Bryllup.

Hvorledes et HERSKABSBRILLUP paa Landet fejredes af loyale Bønder faar man et godt Begreb om gennem en Beretning om Bondevennen, den senere Statsminister Greve CHR. REVENTLOWS ægteskabelige Forening med Frøken Sofie von Beulwitz, som fandt Sted St. Hansdag 1774 i Tirsted Kirke.

Paa Vejen til Kirke ved den første Æresport holdt omkring 100 Ungkarle til Hest, smukt klædte i hvidt, med en grøn Krans om Livet, en Blomsterguirlande om Skuldrene, en Krans om Ho-

vedet og røde Baand omkring Arme og Knæ. Ved Brudgommens Ankomst stillede Karlene sig op i Rækker paa fire Mand foran Vognen. Ved den anden Æresport ventedes Bruden af henved 100 unge Piger, klædt i Bønderdragt, med Haaret redt tilbage, samlet ovenpaa Hovedet i en Knude og smykket med Baand og Guldgaloner, medens de neden under Fletningen havde anbragt en Række Kornblomster og andre Markblomster. De smukkeste klædte bar grønne Liv, de andre spraglede, med røde Ærmer og Nederdele, hvide, klare Forklæder, fastbundne med røde Baand, og hvide Tørklæder, samt en lille Kurv paa Armen, dækket med grønne Blade og fyldt med Blomster. Da Brudens Vogn kom forbi, ordnede de sig, ligesom Ungkarlene, fire i hver Række, og gik foran Vognen, idet de strøede Blomster paa Vejen. Idet Toget naaede til Kirken, dannede Ungkarlene Espalier udenfor paa Kirkegaarden, de unge Piger indenfor, som strøede Blomster foran Bruden.

Ved Brudeparrets Ankomst til Kirkedøren modtoges det af de unge Piger, der strøede Blomster foran dem idet de tilraabte dem: »Gud velsigne Dig! Gud give Dig Lykke!« Grev Reventlows Fader fulgte efter med Brudens Søster, han græd og takkede med høj Røst. Da Vielsen var forrettet, hjalp Reventlow sin Hustru ind i Vognen og gik hen til de opstillede Ungkarle, der tilraabte de Nyformælede: »Gud velsigne dig, vær god som din Fader!« Grevinden standsede sin Vogn for at takke de unge Piger, der strøede Blomster foran Vognen og strakte deres Hænder frem, som hun trykkede. Karlene fulgte Parret til Gaarden, og Greven gik hen til hver og rakte dem Haanden, hvorefter de gjorde Runden flere Gange i Gaarden forbi de Nygifte, der stod paa Trappen, og hver Gang de passerede dem, raabte de i Kor: »Gud velsigne dem. Gud være efter dem!« Derefter red Kavalkaden bort i strakt Galop.

I den udførlige Beskrivelse, en københavnsk Urtekræmmer, J. C. Friborg, har givet af sin Bryllupsfest, der foregik et Par Aar efter den ovenfor omtalte (1777), dadles den Overdaadighed i Traktament og Klædedragt, der den Gang raadede i Stadens velhavende Borgerfamilier. Brylluppet fejredes hos Traktør Winther paa Hjørnet af Lille Kongensgade og Kongens Nytorv og kostede op imod 300 Rdl. Der var dækket til 38 Kuverter, og der serveredes 8—10 Retter med Is til Dessert. Brudgommens Dragt var af fineste

seladongrønt Klæde foret med rosenrødt Taft, hvori et Garniture med Guld og Folie, broderede Knapper og Knæbaand, som kostede 16 Rdl. Brudens Kjole var af hvidt figureret Silketøj med en Garnering, der havde kostet 30 Rdl., og til Andendagen havde hun en blaa Atlaskes Kjole. Dagen efter Brylluppet fejredes i Brudgommens Hjem med en Middag for 10—12 Par, hvor Herrerne slap for at bære Kaarde og Stadsklædning som første Dagen, og Damerne havde ogsaa mindre Pocher paa Hofterne. Herefter maatte det nygifte Par holde sig inde i fuld Puds i 8 Dage for at tage imod Visiter, og derpaa i Pomp med Kaarde og Chapeaubas og Tjener bagpaa Vognen køre rundt til Bryllupsgæsterne og Gratulanterne.

Maskerader.

I Christiansborg Slots nye Riddersal holdtes første Gang Maskerade den 4. Decbr. 1766. En i denne Anledning trykt, af Hof-

Festbal paa Christiansborg 1766.

Bymuseet.

marskal Greve C. F. Moltke udstedt Plakat indeholder forskellige Bestemmelser til Efterretning for dem, hvem det tillodes at overvære Maskeraden. Adgangen stod aaben for de i Henhold til Rangforordningen af 1746 privilegerede seks første Rangklasser, samt de herværende fremmede Ministre og alle Officerer af Sø- og Landetaten med deres Damer.

Alle Deltagere maatte være forsynede med Billetter, som kunde afhentes forud paa Christiansborg Slot. Man havde at indfinde sig ved Riddersalen Kl. 9, naar Musiken intonerede, og begive sig gennem Højesteretsgangen til den saakaldte Prokuratorstue, parvis 4, 6 til 10 Personer med en Anfører i Spidsen, der skulde være ansvarlig for sine Ledsageres Opførsel og staa inde for deres Identitet. Anføreren var pligtig til at aflægge Masken for den vagthavende Officer, hvis Kontrol han passerede. Naar dette var sket, begav Deltagerne sig ind i Riddersalen, idet de foreviste deres Billetter for de kongelige Lakajer. Det forbødes baade Mænd og Kvinder at opholde sig i Gangene for at beskue de Maskerede. Ingen maatte aflægge Masken i selve Riddersalen, men i de tilstødende Gemakker. Alle Domestiker skulde være i Livreer og maatte ikke være iført Overtøj (Roquelaure eller Surtout), og blive staaede i Højesteretsgangen indtil deres Herskab forlod Salen. Alle Deltagere advaredes mod at forklæde sig i »noget Dyrs Lignelse eller usømmelig Forestillelse«.

I 1767 holdtes der 8. Januar Maskerade i Christiansborg Slots Riddersal, 3. Februar ogsaa hos Prins Carl af Hessen i det kgl. Palæ, en Uge senere i den ny Komediesal over Slottets Stald. 19. Februar forundte Kongen Undersaatterne fri Maskerade paa Hofteatret, hvortil uddeltes 1000 Billetter. I April 1768 udstedes et kongeligt Reskript, hvorefter Maskerader tillodes paa det danske Komediehus med lige Frihed som Komedier og Skuespil. Et Reglement for Maskeraderne indeholder nøje Forskrifter for Deltagerne. Adgangen stod aaben saavel med som uden Maske, hvilke sidste dog ikke maatte betræde Maskeradesalen, men kun opholde sig i det dem reserverede Galleri samt i Logerne, som ogsaa de Maskerede havde Adgang til. Billetter à 1 Rdl. Personen skulde løses Dagen i Forvejen. Maskeraden varede fra Kl. 10 Aften til Kl. 4 Morgen, og dens Aabning og Lukning bebudedes med Slag paa en Pauke. Ingen maatte indlades i Maskeradesalen, som medførte Sværd, Sabel, Kaarde, Dolke, Bøsser, Pistoler eller store

Knive, og hvis Forklædningen krævede det, skulde Vaabnene være eftergjorte af Træ, ligesom alle uanstændige og ikke ærbare Maskeradedragter var forbudt. Enhver Fodbeklædning var tilladt, dog skulde Folk være »rene om Fødderne som ogsaa i Dragten for ikke at besudle andre. Hvis nogen overskred Ærbarheds og Anstændigheds Grænser, kunde de vente at blive udviste eller bortførte.« For Betaling kunde enhver i Logerne faa The, Kaffe, Chokolade og Punsch, Orangeade, Limonade og Konfiterer. Ved Redouterne maatte der holdes Bank efter forud indhentet Tilladelse af Direktionen.

Samme Aar fik Direktrisen for det franske Hofteater, Mad. Martin, kgl. Tilladelse til at holde Maskebal paa det franske Teater eller i den kgl. Maskeradesal, i September og Oktober 2, i November og December 3 Aftener samt i det følgende Aar 2 Gange i Januar. Priserne for de første Loger var 40 Rdl. maanedlig.

Til Maskeraderne i 1770, der afholdtes to Gange i Januar, een Gang i Februar og i Marts og to i November, senest 18. December. til hvilken Kongen gav »alle og enhver en fri Maskerade uden Billet«, medens Priserne ellers var 1 Rdlr. for en enkelt Person, 1 Rdl. 3 Mk. for en Chapeau (alm. Betegnelse for Herre) med Dame. Det følgende Aar med dets mange Hofforlystelser kunde opvise ikke mindre end 15 Maskerader. I den skæbnesvangre Januar 1772 afholdtes 3 Maskerader, den ene Ugen før, den anden Ugen efter Struensees Fald, derefter i Februar og Marts samt 1. Maj, hvormed offentlige Maskerader ophørte i 30 Aar, medens de private holdt sig i Klubber og Familiekrede.

I en i Det venskabelige Selskab afsungen Maskeradeviser hedder det betegnende for Tidssmagen:

Vort Liv er en hel Masqverade,
kun sjælden sig selv man er lig,
tit Vemod bag Glæden har Stæde,
end tiere Venskab er Svig.

Da det danske Komediehus ikke benyttede sig af Privilegiet, gaves der i 1800 Tilladelse for flere Klubber til at afholde Maskerade. I 1803 udgik kgl. Befaling om, at saadanne Bevillinger skulde søges gennem danske Kancelli, og at Maskeraderne skulde staa under Politiets Tilsyn. Samme Aar fik Traktør Rau i Hotel d'Angleterre Tilladelse til at maatte afholde Maskebal en Gang ugentlig i sine Lokaler.

I denne »desperat støjende« Vinter, hvor Maskerader kappedes med Kanefarter i at ruinere Københavnernes Pung, talte man kun om »Masker og Forklædninger«. Et Optog af Kaner, 50 i Tallet, med brændende Fakler foran hver Kane, Smelden og Støjen, satte som sit første Maal Bellevue, hvor man spiste til Middag for derfra at køre ind til Skydebanen, hvor Aftensbordet ventede.

Aaret efter (1804) var der Hofmaskerade, hvor en Deltager optraadte maskeret som Møllersvend med en uhyre stor Vindmølle af Pap og Papir, der forestillede en Foryngelsesmølle (»die Jungmühle in Altona«). Paa tyske, engelske, franske og danske Vers indbød Møllersvenden alle gamle Damer at komme ind i Møllen for at blive foryngede. Efter forudgaaende Aftale indfandt sig en halv Snes Damer med afskrækkende hæslige Masker og gammel-dags Klæder, som de én for én kastede fra sig i Møllen for at træde ud demaskerede og i deres Ungpigedragt, som de havde baaret under Forklædningen. Dette Forvandlingsnummer gjorde stor Lykke og fik endog Kongen til at le. —

Naar Talen er om Fest og Glæde i Danmark, berettes der som Regel kun om en flygtig Begejstringens Rus, der gløder paa store Dage i Landets Historie, i festligt Lag eller i det enkelte Menneskes Liv. En vedholdende Stemning derimod, der skyldes en Optakt i Folkesjælen, har herhjemme næppe nogensinde givet sig mere alment tilkende end i Tidsrummet mellem Regeringsskiftet 1784, »den uforglemmelige Vaar« efter Rahbeks Ord, og Nationernes Frihedsaar i 1789.

Talleyrands Ord, at kun den har kendt Lykken, der havde oplevet Revolutionens lykkelige Aar i Frankrig, gælder under forandrede Forhold ogsaa Danmark. Her som der fyldte Drømme om Frihedsvaaren for Menneskeheden, Verdensfreden og Verdensbroderskabet alle idealt anlagte Naturer med en ukendt Lykkefølelse. Nationalforsamlingens Aabning, Stormen paa Bastillen havde ogsaa herhjemme vakt Jubel og Begejstring, endog i aristokratiske frisindede Kredse. Baade socialt og økonomisk var det gamle Aar gaet til Ende som et Gyldenaar. Den korte Krig med

Tegning paa Rosenborg.

Sverige var bleven heldigt afsluttet. Frihandelsforordningerne havde sprængt snærende Baand ligesom Lovbudet om Stavnsbaandets Løsning havde løst Bondens Lænke. En Høst rigere end nogen i Mands Minde var heldigt blevet bragt i Lade.

I de fem betydningsfulde Aar, der var hengaaet siden den 17-aarige Kronprins med en for sin Alder forbavsende Modenhed og Sikkerhed overtog Statsstyret, havde Folket med stigende Tillid og Hengivenhed sluttet Kreds om Landets vordende Konge. Folkekær som ingen anden Tronfølger kom han til at staa i den almindelige Bevidsthed som Ynglingen med de store Løfter, snart i Billedet af Ung Adelsten paa Tinge, snart af Leeboo, den ædle, under sit Ophold i England forgudede Prins fra de fjerne Tropeøer. Han havde vist Indsigt i Valget af sine Raadgivere og Selvtugt i den Tillid, hvormed han overlod A. P. Bernstorff Ledelsen af Statssagerne, som ogsaa Hjertelag ved sin Iver for at fremme alle Lovarbejder, der tilsigtede Befolkningens sociale Fremskridt og Oplysning.

»Fra Vuggen af vare hans Puder haarde«, som det hedder i Ingemanns ægte følte Mindedigt om Kong Frederik VI. Hans Opdragelse var planløs og mangelfuld, uden etisk Grundlag. Hensynsløst havde man afhærdet hans Legeme, næret ham med Almuekost, og fra Barn af vænnet ham til at lege med Soldater og Kanoner. Saaledes voksede han op til en gammelklog Dreng, anvist paa sig selv. Lille, spinkel og mager, med Albinotypens sølvhvide Haar og lyssky Øjne, skærmede mod Solen ved en langskygget Voksdugskasket. Med sin uskønne Ansigtsform og skæve Mund lignede han i det Ydre sin Fader, som en uheldig Kopi en smuk Original. »Men alt dette,« siger Fysiognomen Lavater, der talte fortroligt med Kronprins Frederik i 1793, »glemte man i Samtale med ham og huskede kun hans Aabenhjertethed og Umiddelbarhed, hans Djærvhed og Bravhed. Allerede da vakte dog hans stigende og altoptagende Passion for Militær og Exercits Bekymring baade i hans nærmeste Omgivelser og i Befolkningen. Førnævnte Aar brød han med sin Yndling Johan von Bülow, fordi han vilde være »enevolds«. Med Aarene svang han mere og mere haardhændet Korporalstokken, følelsesløs overfor Soldaternes Strabadser, ubarmhjertig til Grusomhed mod Dyrene, utvivlsomt en Arv efter Faderens og Bedstefaderens sadistiske Tilbøjeligheder.

Kronprinsens og Kronprinsessens Indtog.

En smuk og hjertestemt Velkomst beredte Københavnerne deres elskede Kronprins Frederik, da han den 14. September 1790 sammen med Kronprinsesse Marie efter deres paa Gottorp Slot stedfundne Formæling holdt sit Indtog i Hovedstaden fra Frederiksberg Slot. Baade Slottet og Frederiksberg By var illumineret og et straalende Fyrværkeri afbrændtes. Gennem Falkoneralléen kørte Brudeparret til Blaagaard, hvorfra det egentlige Indtog til Byen begyndte. Udenfor Falkonergaarden paraderede Falkonermesteren og alle Falkonerere i deres Uniformer med Falke paa Hænderne. Paa den anden Side af Vejen stod Bønderpiger fra Valby og Frederiksberg By i festligt Puds afsyngende en Velkomstsang, og idet de høje Herskaber kørte forbi, strøede de af Kurve Blomster for dem. Ved sit personlige Initiativ i Bondefrigørelsen og sit frejdige og friske, jævne og naturlige Væsen havde Kronprinsen vundet hele Befolkningens Beundring og Hengivenhed, ligesom Kronprinsesse Marie ved sin Ynde og Fordringsløshed henrykte alle. Foran Vognen red den elegante Staldmester, senere Overhofmarskal Hauch paa den statelige, ypperlig dresserede Hest »Danseren«. Mange Steder var der rejst Æresporte og Dekorationer, og hvidklædte Piger og Lavenes Korporationer mødte frem. Vejen gik gennem Nørregade forbi Bispegaarden, hvor man havde dekoreret Porten med en Obelisk, hvis Baggrund var en ma-

Admiralitetets Æresport ved Kronprins Frederiks Indtog.

let Skov. Paa Gam-meltorv sprang Guldæblerne. For at vise deres Taknemlighed overfor Kronprinsens Liberalitet havde Jøderne paa Østergade rejst en Æresport med bibelske Sindbilleder og Tanke-sprog, Danmark og Norges Genier og øverst oppe en forgyldt Fama. Videre drog man gennem

Store Kongensgade til Amalienborg forbi Kong Frederik V's Statue, og derfra tilbage til Kongens Nytorv. Udfor Kunstakademiet hilstes Fyrsteparret af Gratier, og udfor det kgl. Teater var der rejst et Apollotempel, i hvis Midte saas Sangerguden med de to Røgelseskar foran sig, hvis Ild tilsaas af fire Apollopræster. Paa Trappen saas i hvilende Stilling Thalia og Melpomene. Idet Herskabernes Vogn standsede her, kom ud af Templet de ni Muser vandrende ned ad Trappen, stillede sig op i Række og istemte en Hyldestsang, som kunde høres ud over Torvet.

Byen var illumineret i tre Aftener, og der opførtes en Festforestilling paa Teatret, hvor Fyrsteparret mod al hævdvunden Skik blev modtaget med Hurraraab og Bifald, idet de traadte ind i Logen, ligesom de fra Parterret hilstes med en Velkomstsang. Først opførtes Prams »Indtoget«, som ganske fordunkledes af Thaarups »Høstgildet«. Text og Tone fandt her det lykkeligste Samspil. De indlagte Sange til Schulz' lyse og glade Melodier blev Folkeeje. Overalt i By og Land, i alle Stænder sang, spillede og nynnede man de endnu ikke helt glemte, indsmigrende Sange, især »Nys fyldte skøn Sired det attende Aar« og »Førstkommende Majdag vort Bryllup skal staa.« »Høstgildet« blev det varigste Minde om Gyldenaar i det danske Folk.

Fester.

Overalt, hvor Kronprinsen i hine løfterige Aar færdedes i Landet, modtoges han med uskrømtet Glæde og Hjertelighed, intet Steds dog med større Opladthed end paa Brahe-Trolleborg hos Bonde- og Børnevennen Grev J. L. Reventlow, Statsministerens Broder.

Aaret før Kronprinsens Besøg havde Reventlow paa hin i den danske Bondestands Historie minderige Dag 14. Sept. 1788 ved en gribende Fest i Borggaarden højtidelig erklæret Hoveriet paa Baroniet ophævet, de 88 tilstedeværende Gaardmænd for Arvefæstere at være og overrakt en og hver af dem Frihedsbrevet paa deres Ejendom.

Ved sin Ankomst modtoges Prinsen i Slotshaven med en Velkomstsang af Skolebørnene, baade Pigerne, klædt i Hvidt med røde

Baand, og Drengene i Søndagstøj var blomstersmykkede. Børnene afsang en Velkomstsang, hvis første Vers lyder:

Prins, velkommen blandt os Glade,
hilset vær paa dette Sted!
stor og smaa, i Flok og Stade,
byde dig Guds Fred, Guds Fred.

Grevens to smaa Sønner overrakte Prinsen en Borgerkrone af Egeløv, imedens tre Skolepiger afsang følgende Vers:

Smil til denne lille Gave,
mild og kærlig, som du er.
Seel vi give hvad vi have,
kan vor Frederik ville mer?

Derefter overrakte Grevens to Smaafiger Kronprinsen Blomster, medens Skolepiger afsang det næste Vers:

Disse Blomster — nej de trænge
ej til nogen Tolk for dig, —
tag til Billede. Gid længe
det dig maatte være lig.

Efter det sidste Gudsfred i Sangen istemte hele Forsamlingen et højlydt Hurra. Nu blev Prinsen beværtet med Te og begav sig derefter til Grønderup Skole, hvor hver Skolelærer foreviste ham den nye af Greven som Banebryder indførte Undervisningsmetode. Derpaa fulgtes Prinsen af den grevelige Familie til Reventlows Yndlingsbonde og Raadgiver Mads Skyttes Hus, hvor man indtog en frugal Frokost.

Blandt de mange Fester i Aarene efter Bondefrigørelsen, som vidner om det patriarkalske Forhold, denne medførte mellem Herskab og Undergivne, er den ejendommeligste og mest stemningsfulde Fest paa Antvorskov den 28. August 1796. Den blev givet til Ære for den almindeligt beundrede Grev A. P. BERNSTORFF, da denne paa sin 61. og sidste Fødselsdag gæstede sin Svigersøn Grev M. von Dernath, der sammen med Gaardens og Godsets Beboere i Tilknytning til Høstfesten havde forberedt Modtagelsen.

Festligheden fik et saa stemningsfuldt Præg, at to af dens Øjenvidner, Bernstorffs Datterdatter Grevinde Elise von Dernath, og C. N. Rosenkilde endnu mange Aar efter i deres Livserindringer har fæstnet det stærke Indtryk, Dagen har efterladt hos begge.

Alle hjalp til ved Forberedelserne. Paa den høje Slotsmur ud

mod Slagelse-Vejen blev der af store grønne Kranse med Markblomster dannet en Indskrift, der lød kort og jævnt: VELKOMMEN FADER. Bønderpiger rundt om fra Godset havde plukket alle Markblomsterne og blev, iført deres bedste Stads, af de unge Damer paa Slottet undervist i at binde de lange Kranse. Slotsgaarden jævnedes og strøedes tyndt over med hvidt Sand. Ved Haveporten byggedes en Portal af Grene og Blomster, i Gaarden var opstillet et Alter, og i Vinduerne af den tidligere Riddersal, der ved Høstgilderne anvendtes som Dansesal for Bønderne, var anbragt transparente Billeder.

Henimod Aften kom Bernstorff kørende gennem Slagelse i en simpel Kalesche. Alle i Byen vilde se ham fra Fortovet og Vinduerne, blev staaende, tog Hatten af og bukkede for ham, som han sad der og nikkede venligt, idet han lod Kusken køre langsomt.

Om Søndagen skulde Festen være, der blev holdt hemmelig for ham. Først var han til Gudstjeneste i St. Peders Kirke, og der var over tusinde Mennesker, baade Bønder og Byens Folk, for at se ham, og om Eftermiddagen stimlede alle til Antvorskov. Fra alle tre Taarne vajede store Flag med Guldbogstaver. Langs Murene, der var beklædt med hvide Lagener og prydede med Kranse, stod høje Begfakler. Paa Alteret brændte symbolsk en Offerild. Tilskuerne var anbragt paa lange Bænkerader op ad Murene, og Pladsen iøvrigt holdt ryddelig. Udenfor Slottet var samlet over tusinde Bønder i festlig Puds til Hest og til Fods for at bringe Bernstorff et Hurra. Nu lød der skingrende Trompetstød, og fulgt af Mængdens Raab: »Der er han, der kommer de«. Bernstorff kom, omringet af sin Slægt og sine Børn. En ung Pige tog ham ved Haanden og førte ham udenfor Portalen. Da han saa den store Mængde rundt omkring sig, tog han med begge Hænder Hatten af sit hvide Hoved og nikkede til alle Sider.

Nye Trompetstød forkyndte, at Bøndernes Tog rykkede ind i Slotsgaarden, deriblandt nogle og tyve af de kønneste unge Piger til Hest i deres bedste Stads. Hele Optøget var ordnet som naar Bønderne red Sommer i By, fire i hvert Geled i en stor Kreds om Alteret, svingende Hatten og jublende et Hurra og et »Velkommen Grev Bernstorff«. Hver Gang Toget red forbi, hvor Bernstorff stod, kastede de Blomster for hans Fod. Udenfor Slottet affyredes der Kanonskud. Efter at have redet tre Gange rundt om Alteret gjorde Toget Holdt og dannede en Kreds hele Gaarden rundt. Tre gamle

Bønder steg af Hestene og nærmede sig Bernstorff, og den ældste bragte ham en jævn Tak for alt, hvad han havde virket til Bondestandens Vel. Han tog de Gamle i Hænderne og talte venligt til dem. Alle trængte sig omkring ham for at kysse hans Haand, alle vilde røre ved hans Kjole, og de omringede ham, saa at han næsten forsvandt i Hoben. Derefter gik Bernstorff rundt langs Forsamlingen og hilste dem alle.

Da han atter var naaet hen til Portalen, holdt en gammel Præst i Spidsen for flere Embedsbrødre, Borgere og Embedsmænd, en Tale til Bernstorff, der besvarede den med hjertelige Ord. Derpaa afsang unge Piger Thaarups Sang:

I Dalens Skød en Hytte laa —

Bønderne forlod nu Slotsgaarden med jublende Hurraer, for om Aftenen at blive beværtet med Steg, Sigtebrød, Mjød, Brændevin og Øl. Grevinden og to unge Komtesser skænkede selv i for Bønderne af store Kar med Øl og Mjød i den prægtigt illuminerede Slotsgaard. Efter Spisningen dansede Bønderne til den lyse Morgen.

»Jeg ved ikke,« skriver Rosenkilde, »at jeg nogensinde har været til Stede ved en skønnere Hyldest.«

Selskabelighed.

Den Trang til Fest, der opfyldte Befolkningen i en Tid, »da Hjerterne end kunde gløde«, ytrede sig ogsaa ved de forskelligste Lejligheder, naar det gjaldt at hædre Nationens Udkaarne. Saamange Fester der er bleven afholdt i Tidens Løb i den kgl. Skydebanes minderige Sale til Ære for kendte Personligheder, er der dog næppe nogen, der i varm og ægte Stemning overgaar den improviserede Sammenkomst, hvormed Venner, Kunstfæller og Beundrere hyldede »Thalias Caroline« en Junidag i 1791.

CAROLINE WALTER, fejret af to Nationer som den uforlignelige Kunstnerinde, der i 1780 med Kongens Unaade var flygtet fra sin utaknemlige Fødeby København, dukkede uventet op her, og man ansaa det for et glædeligt Tidens Tegn, at hun kunde indfinde sig uhindret paa Hjemstedet for sine fordums store Triumfer. Ved Opførelsen af »Høstgildet« viste hun sig i Hoflogen, der denne Aften

var udlejet. I Mellemakten istemte Rahbek sammen med en Ven et »Velkommen Caroline«, som Publikum staaende og med Haandklap gav begejstret Tilslutning. Betænelighederne ved at hun, der efter Landets Love ikke turde komme herind for nogle Aar siden, gjorde sig ogsaa gældende ved Forberedelserne til den Sammenkomst, der Dagen efter blev improviseret til hendes Ære paa Skydebånen. Festarrangøren, tilmed en Hofsekretær, skrev derfor til Rahbek: »Paa det at Mad. Müller (som hun nu hed) eller nogen i eller udenfor dette Selskab ikke skal tro, at denne Forsamling bliver til for alene at bevise hende nogen særdeles Ære, har jeg saaledes inviteret hende, om hun vil vise min Kone og mig den Fornøjelse at følge med os i et Selskab, hvortil vi var inviteret,« hvilket hun modtog med Glæde.

Det var et alsidigt og repræsentativt Selskab af ialt henved 30 Personer, der samledes herude hin Junidag. Foruden flere af hendes Kunstfæller var af den literære Verden mødt Rahbek, P. A. Heiberg og Hustru og J. N. Brun, af Kunstnere Maleren Lorentzen og Billedhuggeren Dajon, endvidere Kirurgen Prof. Winsløw, flere Officerer, deriblandt de senere fra Københavns Overgivelse 1807 bekendte Generaler Kirchhoff og Voigt, og adskillige Embedsmænd. Saa mærkeligt det lyder, stillede den ellers saa uforfærdede Heiberg som Betingelse for sin Tilstedekomst, at der ikke maatte skrives Viser til Caroline Walters Pris. Ved Bordet afsang man Kellgreens den Gang yndede, af Rahbek fordanskede Sang: »Hver, som hylder muntre Glæder«, der sluttede med Ordene: »Leve alle vore Skønne, leve hver, som har dem kær.« Imidlertid havde ved Rygtet om denne Sammenkomst i et Sideværelse samlet sig flere Medlemmer af det norske Selskab, deriblandt Jonas Rein, »den sande Sorgs uforlignelige Sanger«, der lod Rahbek tilstille et Impromptu, hvormed de havde udbragt Carolines Skaal. Det blev nu afsunget af to Skuespillerinder og lød saaledes:

En Skaal for den, der er Camørens Savn,
 Der fordem var Thalias Tempels Hæder!
 Hver Kunstens Ven højt juble hendes Navn,
 Genkalde fro forgangne Tiders Glæder.
 Tag dit Glas, fyld det til bredfuldt Maal,
 Drik Thalias Carolines Skaal!

Forsamlingen stemte i »med jublende Kor«, og alle Hjertebaand løstes.

Festens store, glansfulde Øjeblik var kommet, da Caroline Walter med sin indsmigrende Stemme foredrog en fransk Kuplet, der var allerkærest. Det betagende Udtryk, den store Skuespillerinde lagde i Recitativet, Grebetheden, der lod hendes Stemme svigte i Graad ved den sidste Linje, henrev alle til Taarer. Da sprang Heiberg op, hævede sit Glas og udbragte Skaalen for »vor tabte og uforglemmelige Uforlignelige« — og kaldte derved hele Glædens Liv tilbage, og det tavse Vemod udløstes i jublende Hyldest.

Caroline Walters sidste Gensyn med det Land og det Folk, hun aldrig ophørte at længes efter, trods det stærke Bifald, der ydedes hende af et beundrende Publikum i Mälärstaden, og trods de gode Kaar, hun som kun meget faa Skuespillerinder nød lige til det sidste, har sikkert været uforglemmeligt baade for hende og for alle Festens Deltagere.

Gadeforlystelser.

I en Omtale af Datidens Festligheder og Adspredelser, som findes i Rahbeks Tilskuer for 1798, hedder det, at Hovedstaden i den sidste Snes Aar har faaet et Slags »National- eller rettere Havniacalforlystelser,« som det halve København har taget Del i, dels af det komiske, dels af det halvkomiske Slags, som Filosofgangsfejden, Posthuskrigen, Tømmerkrobelejringen o. s. v. Det gjaldt med et moderne københavnsk Udtryk »Fest i Gaden«.

Forordningen af 1793 om »en forbedret Politi-Indretning« betegner en af de vigtigste Mærkedage i det københavnske Politis Historie. Ved denne Lejlighed bestemtes det bl. a., at Politiet skulde bære bestemte Uniformer, medens de hidtil aldrig havde ejet en ny Kjortel, men hjulpet sig med gammelt. Politimesteren, Fuldmægtigen og Kopisterne fik en Uniform af karmoisinrødt Klæde med grønt Opslag og grøn Krave samt paillegult Underklæde. Politimesteren bar, foruden Guldgalloner, paa Kjortelen to Epauletter af Guld, Fuldmægtigen kun én Epaulet. De 21 Betjente var klædte i kreprød Frakke med Kraver og Opslag af grøn Farve.

Politiets sømmelige Uniformering og Forbedring af dets Kaar havde længe været tiltrængt. De i de forudgaaende Aar stedfundne Optøjer i Byen havde tilstrækkeligt vist baade Politimesterens og hans Folks vanskelige Stilling. Af de ovenfor nævnte »Nationalforlystelser« skyldtes de to første de hyppige Sammenstød mellem Officerer og Studenter. Allerede i 1780 havde 195 Studenter an-

søgt om, at det maatte tillades akademiske Borgere at bære en Kokarde, en hvid Sløjfe med sorte Kanter, »for ej at udsættes for ubillige Domme for Uordener, begaaede af velklædte Personer.«

Filosofgangsfejden i 1787 var opstaaet ved, at flere Studenter mente sig fornærmede af nogle Officerer, og de iværksatte derfor flere Aftener efter hinanden en hel Uge igennem Optøjer i Filosofgangen, bistaaet af saadanne Folk, der altid er med til Sjøv i Gaden. Da det blev den vagthavende Officer ved Vesterport for broget, sendte han en Patrouille Soldater derhen for at splitte Hoben, hvilket dog kun gjorde ondt værre. Nu kom selve Garnisonskommandanten, Baron Haxthausen, til Stede. Han spurgte Studenterne om Aarsagen til Tumulterne, hvortil de stiltfærdigt svarede, at man havde fornærmet dem. Hertil bemærkede Haxthausen, at de skulde forebringe ham deres Klage, som vilde blive prøvet og Sagen ordnet. Efter denne Besked spredte Mængden sig, men Optøjerne begyndte paany og havde et Sammenstød mellem Politiet og Folkehoben til Følge, i hvilken Anledning Haxthausen indfandt sig, og efter hans egne Ord var Pøbelen »opbragt, grusom og som rasende.« Aarsagen angaves at være, at Politiet havde arresteret to Studenter. Ved nærmere Undersøgelse viste det sig imidlertid, at Lovens Haandhævere havde været saa uforsigtige, i Overværelse af nogle Tusinde af Pøbelen, »at fastholde« en Spækhøker og en Arbejdskarl. Store Skarer drog nu til Raadhuset, hvor de slog Døre og Vinduer ind og indtog en saa truende Holdning, at det faatallige Politi, for at faa Fred, frigav de to Arrestanter. Ikke engang denne Eftergivenhed kunde berolige Sværmen, der endog brød Raadhusfængslerne op. Omsider havde Byens Myndigheder tabt Taalmodigheden. Kommandanten, Politimesteren og Byens Overpræsident besluttede at indberette til Kancelliet. Haxthausen havde en anselig Styrke rede, som havde faaet tildelt skarpe Patroner, ligesom ogsaa Borgervæbningen havde faaet Befaling til at rykke ud. Kommandantens drabelige Forslag at skræmme de urolige Gemytter ved at oplante nogle faa Kanoner paa visse Steder vandt ikke Bifald, hvorimod Kancelliet billigede den af ham foreslaede Udrykning. Den følgende Aften var alt roligt i Staden.

I 1793 fandt den saakaldte POSTHUSFEJDE Sted. Atter her passede Ordet: Smaa Aarsager store Virkninger. En Student Hagerup var kommet til at puffe til en Lieutenant Rømeling, og da han ikke undskyldte sig, mente Officeren, at det var sket med Forsæt, og slog

derfor løs paa Studenten først med en Stok, saa med en Sabel. En anden Student kom Hagerup til Undsætning, medens Rømeling blev sekunderet af nogle Soldater. En stor Menneskemængde var stimlet sammen, og Rygtet gik snart, at Studenten var bleven saaret dødeligt, snart at han allerede var død. De to Hovedpersoner i dette bevægede Optrin flygtede ind paa Postgaarden, hvorfra Hagerup undslap ubemærket, medens Rømeling fik tilkaldt en Politifuldmægtig og nogle Betjente. Da disse ikke kunde faa Mængden til at sprede sig, tilkaldtes Soldater, ligesom Politimesteren, Flindt, gav Møde med flere Betjente. Imidlertid var Rømeling forsvundet, hvilket Flindt meddelte den udenfor Postgaarden forsamlede Menneskemængde, der ikke vilde tro hans Ord og besvarede dem med Latter, Hujen og nærgaaende Tilraab. Flindt lod nu uden Hensyn til fredelige Folk Hoben splitte »med Magt og Prygl« og arresterede en Student, der kun havde set til. En af dennes Studiefæller, der krævede ham frigivet, fik Prygl og drog sammen med en Del andre Studenter ned til Regensen, hvor de ved at trække i Middagsklokken allarmede de tilstedeværende Studenter, der strømmede sammen og blandede sig i Menneskemængden, som imidlertid havde fortsat Tumulterne og hentet sig Prygl af Betjentene, hvem Flindt opildnede med Raabet: Slaa de Hunde, hauet sie! Studenterne drog ned til Slottet, hvor de fik Audiens hos Kronprinsen, og for hvem de fremførte Klage over Politiet og Begæring om den arresterede Students Løsladelse uden at opnaa noget. Optøjerne fortsattes, og Flindt maatte ty til Raadhuset, hvis Ruder blev bombarderet. Af Frygt for personlig Overlast gav han omsider efter for deres Forlangende, at slippe den fængslede Student løs. Medens denne i Triumf blev baaret til Regensen, drog en Skare hen foran Flindts Bolig for at sønderslaa Ruder og at ødelægge Gadelygter.

Hestgarden, der var udkommanderet for at splitte Tumultanterne ad, optraadte med »største Maadehold, skønt Pøbelen gik angrebsvis til Værks baade overfor Ryttere og Heste.« Vicekommandanten Prins Emil af Augustenborg gik endog saa vidt, at han fra sin Hest med Hatten i Haanden søgte at tale Hoben til Rette, hvorfor man endog paatænkte at bringe ham en Hyldest ved hans Indtræden i Teaterlogen Aftenen efter at Optøjerne var bleven neddæmpet. Da der var falden Ro over Byen, fejredes »Sejren« rundt om paa Byens Kneiper og Kipper.

Der nedsattes en Kommission til Undersøgelse af de stedfundne

Uroligheder, og Politimester Flindt, hvem man ogsaa tilskrev Hovedskylden ved Urolighederne i 1787, blev dadlet stærkt for sin udæskende og ubeherskede Optræden, suspenderet, men atter genindsat.

Endnu større var dog hans Malkonduite under de Gadespektakler, som den store Arbejdsstandsning i 1794 forvoldte. Den opstod ved Tømmersvendenes Krav om Lønningsforhøjelse og Opsigelsesfrist og skærpedes ved to Kammeraters Fængsling. De Strejkendes Antal beløb sig til 3—400 Mand. Urocentret, Tømmerkroen eller Herberget i Adelgade, var til Stadighed belejret af en Menneskemængde, der vilde tilkendegive Tømmerne deres Sympati. Politimesteren fik Ordre til med 200 Soldater at besætte Herberget og at føre de Svende, der havde vægret sig ved at arbejde, til Citadellet. Den hårde Dom — Arbejde i Jern i Maaneder — der overgik omkring 130 Svende, blev eftergivet mod, at de førtes ud af Landet med Forbud mod at vende tilbage.

KØBENHAVNER-LIV

I sit hyggelige Lystspil »Østergade og Vestergade« — Hovedstadens modsatte og dog hinanden saa nære Poler — har Overskou træffende sat Skel i den københavnske Borgerstand efter som den har hjemme paa den fornemme, stive Østergade med sine Magasiner, Galanteributikker og Frisørstuer, den elegante Verdens Promenade fra Amagertorv til Kongens Nytorv — eller hygger sig i den driftige, travle Vestergade fra Volden ned til Spækhøkertervet med Springvandet.

Vestergade er dog ikke alene kendt som Handelsaare, den har ogsaa sin Poesi — her følte Ewald sig hjemme alt imens han slentrede Livet igennem, og her blev »Aladdin« skrevet.

Paa Nørregade med de duftende Linde bag St. Petri Kirkegaards ærværdige hyggende Mur var de mange rige, brede Bryggere Herre, medens Vestergade prægedes af stræbsomme Gæstgivere, Hørkræmmere og Vadmelsfarvere. Indtil for faa Aartier siden var Gaden noget for sig selv som Indkørsel til Byen fra Landet til de privilegerede Gæstgivergaarde, alle paa venstre Side ud mod Studiestræde. Der var »Prinsen«, »Skibet«, »Rosen«, »Vinkanden« og »Tre Hjorter«, Studenstrups Logis, som især søgtes af Proprietærer, Forpagtere og andre Landmænd. Bonden og Gæstgiveren, Kræmmeren og Fragtmanden mødtes paa Vestergade. Mangen stræbsom Bondekarl slog sig ned her og blev ved Flid og Driftighed en holden Mand.

Paa Torvedagene fyldtes Gaden af broget Trængsel. Gæstgiveren stod bred og svær i Porten for at tage mod de kendte Stamgæster, der kom svingende ind i Gaarden med Vogne, læssede med Fjerkræ og Fedevarer, som skulde afsættes paa Torvet. Luften i

Skænkestuen var ram af dampende Vadmøl, af Dunst af simpel Vin og hjemmebrygget Øl, af Finkeljokum og kvalmende Blaamands-
tobak. Men naar Vinden vifted' i Voldens Træer, sendte den Pust af renere Luft ind i Gadens tunge Atmosfære.

Endnu er der et Par af de gamle Gæstgivergaarde tilbage. Fa-
çaden er forandret, men Gaardene og Bagbygningerne staar tilbage. Et hyggeligt Interiør, særlig i Morgenstunden, naar der er luftet ud i Skænkestuen med de smaa, gammeldags Ruder, og alt er stille i Staldene med Stolper af brune pommerske Bjælker, naar de kvid-
rende Spurve søger deres Morgenføde i den løse Halm. Men snart vil den sidste Hest have gumlet sin Havre derinde ...

I den daglige Glæde ved Hjemmets Hygge har Interiøret selv-
sagt sin betydelige Andel, hvorfor der her skal gives spredte Træk til et sammenlignende Billede af den Boligkultur, der afløste Roko-
koens Smag for det snirklede og overlæssede.

I velhavende Hjem gik man fra de smaarudede lave Vinduer over til høje og lyse, behængt med dobbelte Gardiner, af hvilke de inderste maatte være af Damask, om ikke af Fløjel, hos jævne Folk af grønt Rask. Det hvidlakerede Panel var kantet med forgyldte Lister. Dørbeslagene og Laasene skulde nu være af blankpoleret Messing, Tapeterne af Damask eller andet ægte eller imiteret Silketøj, i tarveligere Hjem af Voksdug eller malet Læred, kantet af en Blomsterbort. Man kunde ikke nøjes med et eller to Spejle, men anbragte dem overalt mellem Vinduesposterne eller i Stedet herfor Lampetter. De store massive gammeldags Skabe fra Bedste- og Oldefædrenes Tid maatte vige for kinesiske eller andre kostbare Chatoller med Spejlglas eller Kommoder, forgyldte, indlagte eller lakerede, anbragte under hvert Spejl. Desuden smaa Mar-
morborde eller Konsoller, Kanapeer, Ottomaner, Taburetter og drejede Stole. Sengestederne erstattede de tunge Alkover og udstyredes med luxuriøse Gardiner. I 1784 falbydes franske Tron- og Toppenge med Forhæng af karmoisinrødt, couleur de rose farvet eller graat Damask. Hver Skriver, Handelsmand og Tjener havde et Sølvur eller en Sølvsnusdaase i Lommen, Sølvspænder paa Skoene og Kaarde med Fæste af Sølv. Selv beskedne Embedsmænd, Købmænd og Borgere havde anbragt en lille Kapital i Sølv paa deres Spisebord, Kaffe- og Thebord, ja endog paa Natbordet. Man prangede med Sølvgirandoler (høje Armstager), Sølv Te- og Kaffe-

maskiner, Sølvspølkumme og Plat de Menager, Lysestager med eller uden Arme ligeledes af Sølv, nogle Dusin Sølvskeer og sølvskaftede Knive, Konfektfade, foruden Sukkerbøsser, Saltkar og Lysesakse af samme ædle Metal. Det er denne Sølvrigdom fra gamle Hjem, navnlig de med Fabritius-Mærket prægede Stykker, der nu betales højt paa Auktionerne.

I 1784 hørte til et nymoderne Hjem Spejle i Mahogni Rammer med forgyldte Sirater, Skrivebord og Kommode af Mahogni, en perlefarvet fransk Ottoman, Læne- og Taffelstole.

Husholdningen i fornemme Hjem krævede et stort Tyendehold. I Grev A. P. BERNSTORFFS Palæ omfattede Husstanden i 1787, iberegnet Familien, ialt 50 Personer: Kammertjener, Taffeldækker, 2 Kokke, en Kældersvend, en Jæger, en Løber, 3 Tjenere, en Sveitser. Endvidere Kusk, Forrider, Rideknægt, Staldkarl, Extrakar og Køkkenkarl. Grevinden havde en Hofmesterinde (til Børnene), Oldfrue, Sypige, 3 Stuepiger, Vaskerpige, 2 Kokkepiger og en Huspige. Statsminister Reventlows Husstand bestod af 29 Personer.

I Bernstorffs Hjem, i alt Fald paa hans Landslot, levede man under enkle Former. Den svenske Frimurer Bohemann beretter, at han aldrig havde været til nogen Souper — ikke en Gang hos ringe Personer — hvor det gik saa jævnt og fordringsløst til. Al Storhed, Etikette og Ceremoni var banlyst. Fire Retter almindelig god Mad og nogle Glas Rødvin udgjorde hele Anretningen, og det, skønt Landgreven af Hessen var til Stede. Grevinde Bernstorff tilsaa og styrede selv sit Hus som en almindelig Borgerhustru. Om de daglige Maaltider i Huset fortæller Lavater, at man spiste tidligt til Middag, drak Te om Eftermiddagen og derefter indtog et Aftensmaaltid, der kun varede kort, 20 Minutter, og for det meste kun bestod af en Suppe eller noget tyndtskaaret Kalvesteg.

Ingen Samtidig har som den tyskfødte Digterinde, FRIEDERIKE BRUN, født MÜNTER, formaaet at give saa levende og yndefulde Smaabilleder af Borgerlivets Hygge i København indenfor Voldene og Landlivet paa Broerne og i Byens Omegn i den »følsomme Tidsalder«, og af Livet, som det levedes i kultiverede Embeds- og Borgerfamilier, der saa sig i Spejl i Richardsons Romaner.

Vi titter ind i Hofleverandør Wraatz' statelige Hus paa Kulturvet, der stod i en lys, af Nøddetræer overskygget Gaard. Bag den en stor Have med Frugttræer og Blomsterbede, skyggefulde Alleer og Hække til at lege Skjul i. I Baggrunden paa en Forhøj-

PROMENADE I ROSENBORG HAVE
MALERI FRA 1780 (Bymuseet)

ning et stort tyrkisk Telt med Bord og Bænke, og foran det holder to i Træ udskaarne mægtige Morianer Vagt, som ryger paa Pibe. I hver Ende af Haven to runde og ottekantede Pavilloner, hvor Gæsterne om Aftenen spiller Kort eller spiser til Aften, mens den talrige Børneflok boltrer sig i Haven og glæder sig over Lysene i Pavillonen og det gultgrønne Skær, der falder over Haven. Helt oppe paa Kvisten er Børnenes Paradis, et Kammer med Legetøj, Dukker i alle Størrelser, af alle Aldre og Stænder, lige fra Prinsesser og ned til Bondepiger.

Eller hun fører os ind i Gaarden paa Amagertorv, hvor den kloge, stille Finansebedsmand sysler med sine Blomster og Fugle og lader den lille Pige følge det brogede Liv paa Torvet, set gennem et Camera obscura.

Vi følger hende udenfor Portene til Faderens Landsted ved Peblingsøen. Fra Vinduerne saa man mod Øst ud over Øresund og gennem en Kikkert over til Skaanes Kyst. Mod Syd aftegnede sig Byens skyggefulde Volde og Træernes Omrids. Mod Vest den spejlblanke Sø, de af grønnende Buskads hegnede Bredder og Blegepladsen. I de stille Nætter lyder hule Toner fra den vagthavende Blegemands Horn, der skulde skræmme Tyvene fra de i Maanelys skinnende udspændte Lærreder, blegede af Solen og hærdede af Natteduggen. Her færdedes den unge Pige frit og utvungent med sine kære Duer og Blomster, Haaret i Fletninger og en let Spaanhat paa Hovedet. I Toppen af et gammelt stynet Piletræ, hvis tætte Vidjer dannede ligesom en Rede, læste hun Romaner i Smug og skrev sine første Vers.

Med Friederike Münster aflægger vi et Besøg hos Genboen over Søen, hvor tre hollandske Søskende drev et Kattuntrykkeri i et lille Hus, hvor alt skinnede af Properhed og duftede Sommer og Vinter af Blomster, mest Tulipaner og Hyacinter. Op til Huset med dets Mylr af Fjerkræ laa de venlige Blegepladser mellem blinkende, pileomkransede Damme.

Et særligt Kapitel i Forfatterindens Ungdomserindringer omhandler Livlægen von Bergers Hjem, det første Samlingssted for kunstnerisk og literært Interesserede af alle Klasser, der mødtes her »ved den frie og glade Samklang mellem alle.«

JOHAN JUST VON BERGER var i 1752 af den ældre Bernstorff bleven indkaldt fra Hannover. Foregangsmand i sit Kald, udmærket ved Aandskultur, godgørende og velvillig har han faaet et

sjældent smukt Eftermæle. Om Vinteren boede han i Prinsens Palæ, men vistnok den meste Tid af Aaret paa det saakaldte »ny Bakkehus«, han købte i 1777. Medens en heldig Skæbne har bevaret dets Nabo Rahbeks »gamle« Bakkehus, er Bergers Hus og Have, som saa meget smukt og ejendommeligt, omkring 1890 blevet Ofret for en gridsk Byggespekulant, der her har opmuret en hæslig Lejekaserne. En Seværdighed i det stilfulde Hus var dets festlige, saakaldte røde Sal, inddelt i Felter med Pilastre i Hvidt og Guld, og mellem disse malede Landskaber og Byprospekter. Vilh. Hammershøj har malet dette fine Interiør i et Billede, der findes i den Hirschsprungske Samling. Berger var en fremragende Musikkender og Dyrker; hans Datter, gift med Teaterchefen, Kammerherre von Warnstedt, havde arvet hans Begavelse og Interesse. Underholdningen var væsentlig musikalsk. Der var aabent Hus hver Aften, man kom og gik efter Behag. Der serveredes kun Te og Bagværk og Vin. Hyppige Gæster var Arveprins Frederik og Prinsesse Sofie og den literært interesserede tyske Kreds, men ogsaa danske Forfattere som Pram. —

H. Steffens har givet en illuderende Skildring af det Hus, han i Aaret 1802 flyttede ind i, og som stod ledigt under dets Ejers, en rig ostindisk Købmands, Fraværelse. »Min Bolig havde noget fantastisk ved sig,« skriver han. »Gennem den venlige, firkantede Gaard kom man ad en kort, mørk Gang og en lille Stue til en temmelig stor Sal i Stueetagen. Væggene, der var beklædt med mørkt, malet Panel, var delt i Felter med forgyldte Lister. Møblerne var af gammeldags Præg. Borde, Stole, Skabe og Pult af sort, blankt Ibenholt. De høje Vinduer med gule Gardiner foran, der faldt ned i rige Folder, vendte ud til en fuldkommen stille Have med mange Træer, og hegnet af høje Mure. Løvet susede tæt udenfor mine Vinduer. Der herskede en forunderlig Stilhed i denne Bolig; ingen Lyd lod sig høre. Jeg saa ned i den forsømte Have, hvor det yppige Græs voksede mellem Træerne, men aldrig saa jeg noget Menneske. Selv Vognenes Rumlen lød kun utydeligt som i lang Afstand, medens de mørke Skikkelser paa de polerede Trævægge — Figurer fra den hellige Skrift — stirrede saa sælsomt paa mig. Jeg blev grebet af et forunderligt Velbehag, hver Gang jeg traadte ind i denne venlige, fra den hele Verden afsondrede Stue.« —

Hjemmets Dyr.

Rokokoens Kælebørn: »de familiære Dyr«: Morianen, Aben, Papegøjen, klædte af Mennesker og selve Naturen i spraglede Farver, som ogsaa Forkærligheden for Hunde nedarvedes til den ny Tid.

Morianen, som rekruteredes fra de vestindiske Øer, anvendtes ved Opvartningen, til Legekammerat for Husets Børn, og Morinder som Barnepiger og Kammerpiger. Sympatien for Negerens haarde Lod satte Frugt i Forordningen om Negerhandelens Afskaffelse. I Datidens Literatur paakaldes Medfølelsen for Negeren af Pram (Skuespillet Negeren) og Thaarup i Visen: »Hvad har stakkels Neger gjort.« Daab af Morianer i Byens Kirker var ikke sjældne og foregik under Tilstrømning, særlig da i 1776 en Kongesøn fra Guineakysten døbttes i Holmens Kirke.

Talende Papegøjer betaltes højt og figurerer i Datidens Aviser i pudsige Annoncer. Der falbydes saaledes i 1792 »en ung Papegøje i Messingbur, som taler meget rent og godt Dansk, lidet Fransk og Tysk;« en anden Gang en Papegøje, »som taler, fløjter, galer som en Hane, miauver som en Kat, kukker som en Gøg« o. s. v.

Holberg har i sin Komædie »Melampe« persifleret sin Samtids overdrevne Forkærlighed for Hunde. Gennem hele Aarhundredet prises Hunden i Epigrammer, Oder og Fabler. De hyppigst forekommende Hundenavne var »Spadille« og »Manille«, de to højeste Trumfer i L'hombre. Særlig yndede og søgte i Tyskland var de danske Dogger, Mynder, Pudler og Skødehunde, især den »kræsne« Bologneser. Christian VII vilde benaade sin Yndlingshund med Kammerherrenøglen. Bekendt for sin Hundepassion var Grevinde Frijs, hvem Lavater i 1793 traf ved Farten over Storebelt, i Følge med ikke mindre end 16 Mennesker og 8 besværlige Hunde. Fra Oehlschlägers Barndomserindringer kender man Faderens Yndling, den lille Present, gemt i hans Sloprok. Friederike Brun har i sine Ungdomsminder givet en fintmærkende Karakteristik af Hunden »den salig Mante«. Literær Berømmelse vandt Kamma Rahbeks lille, bjæffende Bologneser »Mignon«, hvem Oehlschläger efter Jean Pauls Forbillede i »Hundposttage« lader tale Frisprog i sine til Kamma Rahbek sendte »Hundeposter«.

Var Stuehunden saaledes Genstand for Dyrkelse, blev dens hjemløse, omstrefjende Brødre, de foragtede Køtere, udsatte for brutale Forfølgelser og fra Tid til anden for raa Nedslagting. København har af Fremmede tit maattet høre ondt for sin Hundevenlig-

hed, og man har sammenlignet den med Konstantinopel som Byen endnu var i Abdul Hamids Tid. I 1769 udgik et Paabud om, at alle løse Hunde i Gaderne skulde ihjelslaas af Natmanden, men dette blev ikke efterfulgt.

København har lige til den Dag i Dag haft sine svorne Hundevenner og Hundefjender, og Striden er ofte bleven ført med stor Ilterhed. I 1783 prækede »Menneskevennen«, men saavist ikke »Hundevennen« J. C. Tode Krig mod Hunde paa Gaden. Frygten for Hundegalskab gav hans Agitation Fart, og det følgende Aar iværksattes den blodige Forfølgelse af Hundene, som af Rakkeren og hans Folk nedsløges med Køller og Knipler. I 1788 kulminerede dog disse modbydelige Scener, idet en Rakkerknægt i Vimmelskiftet med et Kølleslag dræbte den spanske Gesandt Grev Souzas Hund, der var i Følge med sin Herre. Denne klagede til A. P. Bernstorff, og Hundemyrderiet indskrænkedes derefter til den hede Tid fra St. Hans Dag til August. Endnu i 1805 havde København over 800 omløbende Hunde, som indfangedes af Hunderakkerne i Net paa Stager og derefter dræbtes.

At ogsaa Hunde kunde »færdes til Menneskenes Nytte« viser et Avertissement fra 1786, lydende: »Dersom nogen har en liden Hundehvalp at overlade for en kort Tid til at udpatte en Barselkones Bryst, ønskede man sig samme mod Betaling, og vilde ansee det for en stor Tjeneste.«

Moder og Klædedragt.

I Billedet af Fest og Glæde i Tiden maa ikke savnes en Omtale af MODE OG KLÆDEDRAGT. Kong Frederik V saas næsten altid i en Pompadours eller blaa Klædes Kjole med blanke Knapper, hans Yndling Grev A. G. Moltke bar almindeligvis en blaa rudret Fløjels Kjole, og mødte begge sammen, enedes de om at veksle med blaa eller brun Farve. Paa Galadage og ved kongelige Fødselsdagsfester viste Elefantridderne sig i karmoisinfarvede Kjoler, Dannebrogssridderne i violette og alle Damerne i hvide Rober, og da disse ikke blev brugt uden ved de nævnte Lejligheder, kunde en Galakjole tjene i mange Aar. Jagtuniformen var en rød Klædeskjole med grønne Fløjels Opslag og grøn Vest med en Sølvtræsse; den anden Jagtdragt var en grøn Klædes Kjole med en gul Knap og en straagul Vest med en smal Guldtresse. Hoffet var Modeforbilledet for de 3

mellemste Rangklasser, der bar sorte Fløjels Kjoler med røde og hvide Veste til, og det var i mange Aar Festrdragt.

Reaktionen mod »de kulørte Klæder« prædiktes allerede i den af Datiden yndede Roman »Insel Felsenburg« (1743), men fuldbyrdes først i sidste Tredjedel af det 18. Aarhundrede, da Subjektiviteten kommer til Orde, idet man mere ønskede at se end at ses. Modesvingninger af ydre Art kan henføres til Aandsstrømninger i Tiden.

Modedragten (Elskovsdragten) i Frederik V's Tid var for Mændenes Vedkommende rød Kjole med gule toppede Knapper. Kong Saul i Heibergs *Laterna-magica-Visé* er klædt i rødt Manchester. Til daglig og naar Vejret var godt, saa man endnu i Halvfemserne Mænd i røde, brandgule eller blaa Kjoler og med trekantede, galone-rede Hatte. Først ind i det ny Aarhundrede veg Knæbenklæderne med tilhørende Strømper for de lange, saakaldte Kosakbenklæder. og de korte Støvler (Støvletter) for de lange Wellington-Støvler.

Rahbeks Beskrivelse af sit Toilette som halvvoksen Dreng viser Modens strenge Krav. Hver Morgen blev han friseret og pudret af sin Faders Skriverdreng med Toupé (senere med Hesteko), Karosbukler og Pung i Nakken. Han var iført en rød Damaskes Kasseking (man mindes herved Strofen: Alverden gaar omkring i en grøn Kasseking), med vedhængende Vest og grønt Multum under, Krave med Kalvekryds og Manchetter, Halsbind, sorte Manchesters eller Emses Bukser, sorte Strømper, Sko med Spænder, en tyk Nattrøje og en Brystdug ikke at forglemme. Da man ikke fandt det sømmeligt, at han ved sin Moders Jordefærd havde hvidt Pudder i Haaret, og det ej heller tog sig godt ud, at han bar sit ofte omtalte ildrøde Haar til Skue, foreslog en fransk Frisør at pudre hans Haar kulsort, saa at han med sin blege og blonde Ansigtsskylør fik et spøgelseagtigt Udseende.

I langt højere Grad end Datidens Dreng maatte Pigerne lide for Stadsen. Friederike Brun har givet et malende Billede fra den Tid, da Moden havde naaet Topmaalet af naturstridig Smagløshed (1780).

Af et Slags Filt af Hjortehaar var dannet to Tommer tykke Valker, grundigt afstivede med Jerntraad. Et saadant Skabilken (Toupé) af mindst et Punds Vægt blev surret fast om Hovedet tæt bag Pandehaaret, et andet ligesaa stort under Navn af Chignon skjulte Baghovedet og blev bastet fast omkring Nakken. Paa dette

Bolværk rejstes nu Haarbygningen ved Hjælp af Jernnaale paa et Kvarters Længde. Da dette Arbejde tog flere Timer, maatte Bygningen holde fra den ene Lørdag til den anden, da de tæt sammenfiltrede Haar under store Pinsler blev redt ud og rensede for Pomade og Pudder, kun for at det ømme, brændende Hoved, af Hensyn til Søndagen, atter skulde stikkes i Haarbastillen. Naar denne var færdig, smykkedes den med svajende Fjerbuske og brogede, flagrende Vimpler.

Var Hovedet saaledes en forpint Fange, var Legemet det ikke mindre. Midien var indestængt i et Snøreliv, der mindede om en Smørfjerdig. Hvor Snørelivet hørte op, begyndte det 4—6 Alen vide Fiskebensskørt, dækket med Baand og Garneringer. Fødderne var indkapslede i Styltesko med 2—3 Tommer høje Hæle. Hele denne Vanskabning rokkede og vaklede omkring. Intet var til Skue af smukke Former, og der var overhovedet ikke andet frit end Næse og Mund.

Fiskebensskørterne og Pocherne (forlorne Hofter) afløstes af de saakaldte Culs de Paris.

Til Lise for Datidens unge Piger blev det kort efter 1780 Mode at bære Haaret løst, omvundet af et rødt Baand. I 1782 averterer Københavns mest søgte Modehandlerinde med Modes Topper, Hovedsætter af stor og Mellemstørrelse, alle Slags Garneringer, Palatiner, romanske Ærmer og Solhatte af nyeste og fransk Façon. Som Brudedragt anbefales en hvid Taftes Adrienne og Skørt over Fiskebensskørtet, garneret med blaa Flors Blomster og Perler.

Faa Aar senere bydes Sentimentsbukler og lange Haarbukler baade til Fals og til Leje.

Revolutionen voldte den bratte Omvæltning i Moderne. I 1791 ankom fra Paris en Mad. Dupuis med alle Slags Hovedtøj: Top, Turban og Dormeuse — Levnets Lyksalighed kaldet, — »meget magelig at bære uden at være friseret.«

Digteren J. C. Tode, hvis Poesier er den bedste og fornøjeligste Kilde til Forstaaelsen af Brydningsperioden i Damemoderne, har i Vekselkvadet mellem en Bedstemoder og hendes Sønnedatter, »Den gamle og den ny Tid«, ladet begge Aldre prise sine Fortrin. I Bedstemoders Tid var Haaret skjult i en Pibehat; Guldpendoloquer i Ørene, og Kniplingshængsler bares til Skue, Guldkæden slapt nedhængende paa det skjulte Bryst, Snørlivet dannede Kroppen til en Stage og Brystet til et Fibelbræt; store Skørter af Fiskeben fuld-

endte Billedet. Den unge Pige samler den nye Modes Pris i Ordene: »At skjule var de gamles Id, o vel for os den nye Tid.«

Da »St. Hans Aftens Spil« blev til, saa man den unge Pige i den snevre, nedringede, fritfaldende Kjole à la grecque ofte med et blaad Baand om Haaret og et Livbaand eller Skærf af samme Farve.

Tode hylder den unge Pige, »der brammer ej med Perlemor, med stolten Turban, opblæst Flor, med lange Fletter, runde Krøl-ler og taarnet Hat, med Fjas behængt, med Stads beladt.« Han lader Odin rynke paa Næsen ad den spidspullede Hat, og kun ugerne hylder han i et Digt »De Smukke med Turban«. Todes Ideal er den foldede, tynde Chemise om det smukke Liv omvundet af et majestætisk bredt bemalet Baand. Et andet Digt: »Til enhver smuk Pige, som bruger Baand om Haaret«, berømmer »den danske Mø, der lader Haaret tykt og bredt ad Ryggen svømme.«

»Nøgenhedsmoden« (Revolutionstidens lette og luftige Dragt) vakte den ældre Slægts Fortørnelse ligesom ogsaa Brugen af Smin-ken, Bleghvidt, Couleur de rose vieux og Couleur de chair. Paryk og Pudder og Piskepung maatte vige som Unatur, men brugtes dog ind i det ny Aarhundrede af de gamle. Damerne fik Papilotter i Haaret, sammenknebet med et varmt Jern.

Levemaade.

Levemaade og Spisetider afviger i mangt og meget fra de nu gældende Skikke.

Baade i Embedsmands og borgerlige Familier spiste man efter hævdvunden Skik til Middag mellem 12—1, dels fordi Kontortiden den Gang ikke trak saa langt ud som senere, dels fordi Haandværkere og Handlende ikke kunde opsætte Middagsmaaltidet længere af Hensyn til deres Folk. Ved festlige Sammenkomster sattes Hovedmaaltidet noget senere, men til daglig Dags som f. Ex. paa Bakkehuset hos Rahbeks til mellem 1—2. Restauranternes Middagsbord aabnedes som Regel Kl. 1 og sluttede henved Kl. 3.

»Største Delen af Honoratiores,« skriver en Samtidig (1789), »staar op Kl. 8, Damerne noget senere.« Med Frokost og Toilette gik Tiden hen til Kl. 10, hvorefter Mændene begiver sig til deres Forretninger. Kl. 2 spises til Middag. Derpaa arbejdes til Kl. 6, hvorpaa mange Mænd gaar i Klubben, kommer sent hjem og forstyrrer Husets Damer.

Madglæden i Tiden har fundet en kendelig inspireret Sanger

i Digteren Tode. Han har skrevet en Sang til Risengrød, en Kraasesang om Pillemad, en Torskevisse, Selskabssange ved Nydelsen af saavel en Oksesteg som en Kalvesteg, en Opsang til Kalkunens og Harens Pris, en Pølsevisse, en »Aspares Vise«, ja endog en Hymne til Agurkesalaten. Til alle disse Lovprisninger af Bordets Glæder slutter sig »en Maderasang«.

En anden Lækkermund priser (1785) Dyreryg, ung Hare, Svinehoveder, Hanekamme, Skovsnepper og Bekkasiner, Karpen-tunger, Muslinger, Østers og Skampions (Champignons).

Den jævne Befolkning nøjedes med Risengrød og Klipfisk med Sennep, de mer velhavende undte sig Hønsesuppe med Rosiner og Sylt. I de brede Lag i Byen og paa Landet delikaterede man sig ved det saakaldte Saltmadsfad, en Anretning med saltet eller røget Kød, Pølser o. s. v. og den uundgaaelige Dram dertil.

Fra de forskellige Egne i Landet kom der Specialiteter paa Bordet. Fra Jylland Østers, røget Helt og store Tybo-Oste, fra Randers Laks og Rugtvebakker, fra Fyen røget Makrel. Norge ydede forskelligt Vildt, saasom Bjørneskinker, Urhøns, Tjurer og Ryper samt Tyttebær og Muldebær, Bergen gammel Hardanger Ost, Trondhjem Spegesild i Fustager. Fra Holland fik man Kasser med de fineste Røgtobakker »De vergulde Zeepaard« og »De volle Knaster« med tilhørende Kridtpiber, flamske Sild og Eidammer Ost. Westfalen udmærkede sig ved røgede Skinker og Pumpernikkelbrød; fra Stettin kom røget Aal, Weissbier og de bekendte Borsdorfer Æbler, fra Hamborg ægte Oksebryster, Spegepølser og Peberkager, fra Danzig det berømte »Goldwasser«. Frankrig leverede franske Reinetter, kandiserede Frugter og Provence-Olie, Italien sendte hertil fine Likører, Makkaroni, Nudler, Morkler og Trøfler, og endelig kom fra Rusland Kaviar.

Drikkevarer.

Det bedste Helhedsbillede af Tidssmagen i Henseende til DRIKKEVARER maa hentes fra Helsingør, der indtog en Førsterangs-plads her i Landet, naar Talen er om Nydelsesmidler og fra gammel Tid af var berømt for sine gode Vine og øvrige Spirituosa. De fremmede Skibe ydede, naar de lagde til for Sundtoldens Skyld, det bedste af indførte Vine, som de derboende Handlere, og vist ikke altid fuldtud lovligt, forstod at sikre sig, til Dels i Bytte med

Den Holst-Glücksborgske hertugelige Familie drikker Kaffe ved Badet i Pymont.

Samt. Tegning.

Øl og Kornbrændevin. Hver større Købmand havde derfor et betydeligt Lager af udsøgte Vine og sin egen Kyper, og solgte til København.

En Samtidig (Em. Balling) klager over, at Nydelsesmidlerne (1770) var blevet forfinede og fordyrede. Man havde faaet Smag paa franske, spanske, rhinske, ungarske og italienske Vine samt »hitsige« Likører og drak mere end det dobbelte af før. Vin var ikke længer Herrens Drik alene, men ogsaa Tjenerens. Ved festlige Sammenkomster undsaa man sig ikke for at traktere Tjenere og Kuske med Franskbrændevin. Naar Værten ikke skænkede Rødvind rigeligt, blev Gildet ikke rost. Te og Kaffe blev drukket til Overmaal. Man indførte Seltser, Emser, Pymonter, Seidlitzer og Spa Brøndvande i Stedet for at søge til danske eller norske Mineralvandskilder. Mange Danske af Aristokratiet, det rige Borgerskab og formuende Embedsmænd søgte paa hin Tid til Pymont og Carlsbad, hvor man under Brøndkuren ogsaa havde den Fordel at gøre

interessante Bekendtskaber og Oplevelser, som paa Stedet bogførtes i omstændelige Dagbøger.

Som Eksempel paa, at man drak tæt i Sundtoldstaden, hvor man havde den nemmeste og billigste Adgang til stærke Drikke, beretter Marinekaptajn P. Schiønning (1770) om en Aften i et Officershjem.

»Jeg mærkede straks,« hedder det, »at det især skulde gaa paa Drikken løs, og det af den saakaldte hidsige Drik Cardinal; ligesom Biskop tilberedes af Rødvin, laves denne af Rhinskvin og stegte Pommeranser. Flere af Selskabet fik sig da ogsaa en ærlig Rus.«

Blandt Vinforretningerne i Helsingør paa hin Tid er den mest kendte Chr. Wurmb's, fra hvilket Firma der er bevaret en Prisliste over Vine fra Aaret 1780.

Af Vine fra Bordeaux kostede ung fransk sød Vin pr. Oksehoved 30 Rd., gammel fransk Vin bedste Kvalitet 40 Rd., bedste rød Vin Medoc 60 Rd., bedste Margaux 60—90 Rd. Blandt Vine fra Languedoc var den dyreste rød Hermitage, 110 Rd. for et Oksehoved. Af Rhinskvine havde Firmaet sikret sig et Parti af den berømte Aargang 1748, der lovsynges i et Digt af F. L. Stolberg som den ferskenfarvede; den kostede ogsaa 9 Mark Flasken. Et Oksehoved mellemgod Rhinskvin beregnes til 90 Rd., mousserende Champagner til 5—6 Mark Flasken. Den virkelig ægte og bedste Constantiavin kostede ikke mindre end 14 Mark pr. Flaske, og ungarsk Vin i halve Flasker endog 12 Mark. Af Dessertvine nævnes Canarie-Sect (fra Pedro Ximenes) og Samos. Prisen for »extra stærk Cognac« var 100 Rd. pr. Oksehoved. Som man ser, var gode Vine heller ikke den Gang billige.

Firmaet Thalbitzer i Helsingør havde ved Aarhundredskiftet oplagret for 30,000 Rd. Vin i forskellige Pakhuse i Helsingør.

I Todes Vise »Friheds Drikkevise« nævnes de populæreste Vinstue-Værter i København paa hans Tid: Bianco, Lange, Kuhr og Plum.

Punschen blev i sidste Fjerdedel af Aarhundredet mere og mere ikke alene den festlige Drik i Klubber, ved Sammenkomster og i Vennelag omkring Bollen af ostindisk eller kinesisk Porcelæn, men ogsaa Trøsteren, Næsevarmeren for den ensomme. Alle Tidens Poeter, kaldede og ukaldede, sang til Punschens Pris.

Den nøjsomme Edvard Storm holdt af, ovenpaa Aftensmaal-

tidet i Drejers Klub, i Kakkelovnskrogen »at varme sin Mave med en god Bolle Punsch«, der først kun kostede 12 Skill., siden en Mark. Han digtede en Vise, »Punschens Dyder«, hvori det hedder: »Pouche er paa denne falske Jord den bedste Trøstekilde«. Zetlitz hylder den i Linjerne:

Evan til Brittens Strande kom og egen Ros forsøgte,
idet han lærte Engelsmand at lave Punch og drikke den
Af Arack og bedaget Rum og hvad af Druen smager.

I St. Hans Aftens Spil raaber den tørstige Frier:

Hr. Vært, mer Pons, at jeg kan hælde paa mit Spons.

I 1803 skrev den blodfattige Schiller den berømteste af alle Punscheviser »Vier Elemente, innig gesellt, bilden das Leben, bauen die Welt«, hvis Symbolik overført paa Rom, Sukker, Vand og Citron unægtelig er noget søgt.

Andre yndede varme og stimulerende Drikke var Crambambuli, kendt fra den gamle tyske Studentervise, og den allerede omtalte Biskop og Cardinal.

»Nu skal Folk have deres hede Vine og deres Likører, og deres Kaffeslapperads og Tesjap,« skriver en Moralist i 1798, »og hvem er Skyld deri uden vore Storhans, vore Købmænd, som slæbe noget saadant ind i Landet, og derimod vort gode Korn slæbe de ud, saa Gud naade Øl og Brændevin.«

Til Punschen hørte en Pibe Tobak. I 1761 udstedtes et Forbud mod at smøge Tobak paa Gader og i Gaarde samt under aaben Himmel nær ved Bygninger uden Laas paa Piben. I Frederiksberg Have blev Tobaksrygning forbudt i 1801. Allerede da var det almindeligt, at Almuen røg, og man saa Arbejderen næsten altid med Pibe i Munden. Senest 1796 kom Cigaren til København. Folk med finere Smag røg »fine oprigtige Havannah Cigarer« til 1 Rdl. pr. 100.

I Opfattelsen og Forstaaelsen af Tidssmagen, naar det gælder Drikkevarernes Virkning paa Sindsstemningen og deres formentlige diæetiske Betydning, er Tode ubetinget den bedste Vejleder. Frigjort for Føleri og Sentimentalitet, aandelig i Slægt med de store engelske Humorister, især Smollett, som han oversatte, blev Tode med sin Sundhedsødme, sine »gnistrende Øjne«, sit Vid og Lune en Livsglædens Tolk for sin Samtid.

Blandt Vinene staar for ham øverst den gamle Rhinskvin, en

kostelig Drik, der faar de Sunde til at dingle og de Syge til at gaa. Han fortæller som Exempel dens oplivende og styrkende Virkning paa en 63aarig Statstjener, der følte sig ældet, træt og kraftløs. Den bedste Kina, Hoffmanns Livsbalsam, Desmer, altsammen hjalp ikke. Da var det, at »en med Baand og Stjerner værdigst prydet, sand Menneskeven i Kongens Gaard« skaffede ham Anvisning paa et Par Flasker af den bedste, 108 Aar gamle Rosenborger Rhinskvin. Dette »gaudium seculare« bevirkede mere end et helt Apotek, at Patienten rejste sig af Sengen, genoptog og passede sin Gerning endnu til sit 80de Aar.

Champagner fortryller og forvandler Mennesket; den paafører vel en Rus, men som forløber, saa at »den bliver inden Aften, som om man aldrig havde haft'en«. Ved dens Nydelse føler en Subaltern sig som General, en ulykkelig Elsker sig som hensat til Elysium.

Rødvinen har alles Naade og Tillid, — en Hvidvin, ja selv den herlige Vin de Graves maa ikke komme i Betragtning — den er en smuk Drik, naar den paa Franskmændenes Vis fortyndes med Vand og kaldes petit Bourgogne, hvad der borttager dens syrlige, snærpænde og gærende Smag. Selve Farven er en Fordom. Naar man ser den herlige Purpur funkke i Glasset, ses og smages det, at man nyder den gode Rødvin, hvilket er en stor Vildfarelse. »Man sender os Nordboer en Vin, som oprindeligt var hvid, men som ved Nordens Blaabær farves rød.«

Hede Vine, Madeira og alle sydlandske Vine, Syrakuser, Samos, Cypervin, Constantia og Kapvin har efter Todes Mening den Egenskab, at de gør røde og runde. De giver deres ivrigste Dyrkere »en vis Salvelse, et Ansigt, der ligesom glinser af Fedme, en Hage i tre Etager og en særdeles fremstaaende Vom. Denne har Tidens Aand, og vil ikke lade sig indskrænke af despotiske Bukselinninger«.

Punsch, »denne herlige Drik«, tilberedt af Citronsaft, Arak eller Rom, Rhinskvin, Burgunder eller Madeira og Sukker, eller i Stedet for Citroner Tamarinder eller Berberisser, med hedt Vand, nydes alene til Vederkvægelse og som Lægedom bl. a. mod Vattersot. I raat og koldt Vejr er den ligesom alle Spirituosa tjenlig til at holde Uddunstningen vedlige og oplive Nerverne. Punsch er en Drik, som man kan sige meget godt og meget ondt om, alt efter den enkeltes Konstitution og Smag. Forbedringer af Punschen er

Tilsætning af Champagne og Kanel, »Kryderiernes Konge«. Den bedste og sundeste Punsch er efter Todes Mening Æggepunsch, der er let at tilberede. Æggeblommen slaas i med noget kogt Vand og Sukker, derpaa kommer det øvrige Vand og saa Citronsaft og Rom dertil. Den er af en behagelig Virkning, fordi Æggeblommen mildner Punschens Skarphed. Et Krus koster paa et af Byens største Gæstgivergaarde kun 24 Skilling. Tode har endog skrevet en Sang til »Æggepunschens Berømmelse«.

Ogsaa de hjemmelavede gærede Drikke underkastes Todes Kritik. Blandt Vinens Tilsætninger er den saakaldte Franskbrændevin — naar den fremskaffes for sig ved Destillation, den ædlest Vingeist. Ligesom Gammelrom gør sin Nytte ved at hindre Oppustethed.

Af de hjemmebryggede Drikke anbefaler Tode Mjød, som baade har Velsmag og er nyttig, men maa drikkes med Forsigtighed som en Akvavit, hvis den ikke skal gøre Skade. Honningvin, der er kommet meget paa Mode, er »et Nationalprodukt«, tilberedt af Vand, gæret til en vis Grad med Honning. Den er lig en svag Champagner og har noget nær samme Farve; en hel Flaske deraf, snart tømt, giver en fin lille Rus, omtrent som hin ædle Vin. Man kan ogsaa efter engelsk Forbillede fremstille en krydret Honningvin ved at lade den gære med Ingefær, Kanel og Muskatnødder. Ingen af Bær eller Frugter tilberedt Vin kan lignedes med denne Drik, hvad Sundhed angaar, den er vederkvægende paa Lystture og Rejser, og den ringe Pris, 6 Skilling Flasken, forhøjer dens Værd.

Fremfor Vinen priser Tode Øllet. Et Bevis paa den Sundhed, Øllet giver fremfor Vinen, ser han i de gode, hæderlige, danske Mænd, som er afmalet paa Epitafierne i Nikolaj Kirke, runde og sunde, føre og friske, mandige og kække. De har drukket Øl og ikke gjort Vin til deres Borddrik. De ædle Møer og Døtre, der pryder Gruppebillederne i Kirken, viser blomstrende Sundhed. Noget rundt i deres Lemmer, noget fyldigt i deres Bygning og noget, de skjuler under deres Netteldug, gør det Øl, de har drukket og selv brygget, megen Ære.

Tode mindes de lykkelige Tider, da han som ung gik paa Spisekvarter hos Voigt i Lille Færgestræde. Dér fik han kun ét Glas Øl til sin Mad, og med dette maatte han nøjes og saa vente med at drikke, til han fik noget Tevand.

Kaffen hører til det daglige Brød, til Livets Nødtørftigheder. Kaffe skader og gør Gavn alt efter dens Styrke. Kaffe gør Hovedet muntert og klart, den gør ryddelig i Forstandskisten, i Sjællens Kabinet, i Sindets Urværk. Holberg var, efter hvad en af hans Samtidige har fortalt Tode, en af de stærkeste Kaffedrikkere, der nogentid har levet, og han naaede en ret høj Alder. Kaffens Hoveddyd er, at den holder vaagen, den Studerende ved Nattearbejdet, Pigen ved Vaskeballen og Vaagekonen ved Sygesengen. »Naar jeg sad til henimod Kl. 3,« skriver Tode, »overvunden af den tvungne Aarvaagenhed, ganske mat af Dagens trællende Arbejde, forfrossen i et koldt Værelse, misundelig paa den tavse Vægter i Kælderhalsen og den sovende Hane i den lugtende Hønsesti, og jeg da hørte den højt ønskede Musik af en Kaffemølle, og fik den himmelske Drik, o Gud! hvilken Kvælgelse, hvilket Glimt af Salighed.«

De i Tiden yndede Tesorter nævnes i Oehlenschlägers Frederiksbergdigt. I den kinesiske Pavillon sætter Mandarinen og Klokkespillet hans Fantasi i Bevægelse.

Kling kling klang! Siong Siong i Ekko!
 Kinlong, Con-fut-see!
 Congo, Heisan, Pekko, Pekko!
 Al min Sjæl var »The«.

Man kan, man bør drikke Tevand med Mælk, Fløde og Sukker. Tilsat med varm Rødvin, Rom, Franskvin eller Eddike er den styrkende og forfriskende paa Rejser. Der er stor Forskel paa Teens Virkninger. Den almindelige Te bohé virker sammen-snerpende og i visse Maader styrkende, skønt mindre behagelig end den dyrere Kongo, Zioun-Zioun og Kejserté, der maa drikkes stærkere, som i England, og derfor er nervesvækkende.

Ogsaa Chokolade er bleven en af Livets Nødvendigheder. Enhver drikker Chokolade uden at spørge sin Læge. Tilsat med Mælk mætter den og skader derved den gode Appetit. Chokolade tilsat med Vanille eller andre stærkere Krydderier er Forgift og volder en Grad af Feber. Den medicinske Chokolade forenet med Lægemidler, saasom Islandsk Mos, Kinabark eller Løvetandsextrakt, er kun til for at faa Medikamenterne til at glide ned.

Den store Handelstid.

De store Handelsmænd, der fra de glimrende Opgangsperioder under den nordamerikanske Frihedskrig og under den franske Revolution hentede kostbare Ladninger hjem paa deres store Fuldriggere fra Eventyrlandenes fjerne Kyster, forstod baade selv at leve og lade leve. De omgav sig med fyrstelig Luxus og tog de bedste hjemlige og fremmede Arkitekter, Havekunstnere og Dekoratorer i deres Tjeneste, der byggede, forskønnede og hyggede Landskaberne ved Skov og Strand. I Haverne plantede de sjældne, herhjemme aldrig før sete Træer som amerikanske Løvtræer og Koniferer, de opelskede Buskvækster og Blomster, hvis Stikling eller Frø varsomt var bleven ført hertil fra fjerne Lande, Roser og Nelliker i utallige Afarter, hvis Duft og Pragt maatte fryde Gæster og Vejfarende. I Levefod og Tone mindede disse prægtige Hjem om rige Finansmænds før Folkerejsningen i Frankrig.

Havestilens skiftende Faser belyser Menneskets Forhold til Naturen. Den gammelfranske Have, som Lenôtre skabte i Ludvig XIV's Slotte, var ligesom en Udvidelse af Udhuset. Træer, Buske og Planter maatte som Sten og Træer rette sig efter Waterpas og Vinkelmaal, fortsattes i levende Løvkulisser i de snorlige, strengt tilklippede Hække, der opadstigende i Terrænet dannede Overgangen til Skovens Hang. Havens Parketgulv var Blomsterparterret, i Farve og Tegning som persiske Tæpper indrammede af Buksbombede. Træerne var plantede som Skakfigurer, Tax og Cypresser tilklippede i Form af Tærninger, Kugler, Kegler og Pyramider. I de indklippede Løvnicher langs Gangene opstilledes Skulpturer (Marmorhaven). Da Lenôtres Kunst helst virkede paa den flade Jord, jævnedes man alle Høje eller omdannede dem til Terrasser eller Buskadsler, og for at bøde paa Ensformigheden hidledede man Vand til de mange Bassiner, der mundede ud i den store Vandkunst, der afsluttede Haveanlægget. Et typisk fransk Haveanlæg er til Dels endnu vedligeholdt i Fredensborg Slotspark.

Reaktionen mod al denne Unatur gjorde sig allerede gældende i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede og udførtes i Praksis af den store Havekunstner William Kent. Løsenet for den ny Retning blev et Udsnit af Naturen, en Forening af alle de Tilløkkelser, det engelske Landskab med sit bølgedinede Terræn, sit friske Grønsvær og lyse Lunde frembyder. For at skabe Karakter og Stemning indrammede Kent i sin Have Anbringelsen af Pavilloner

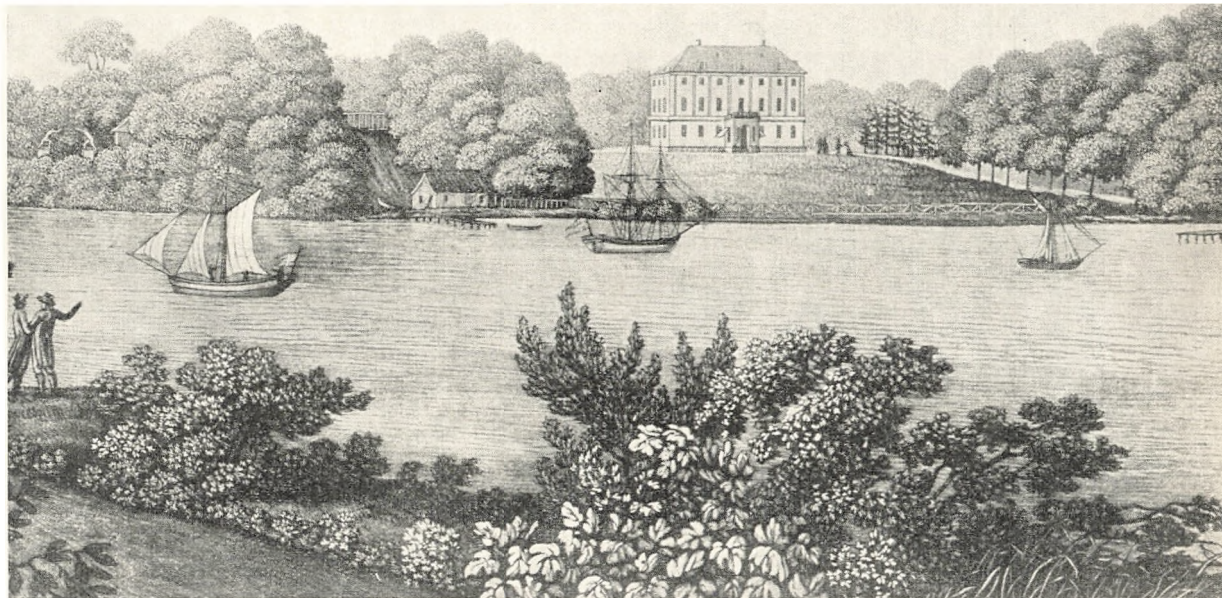
og kunstige Arrangementer. I Forening med Arkitekten Chambers, der i Tiden 1757—67 udgav en Række Bøger om Kinesernes landskabelige Haver, Bygninger, Bohave o. s. v., skabtes den anglokinesiske eller sentimentale Have, som den herhjemme kendtes fra Dronninggaard og Sanderumgaard og delvis er bevaret paa Liselund. Haven skulde være paa en Gang en Følelsens Lystgaard og en Visdommens Skole, med Templer, Altre og Kapeller til Ære for Tidsaandens Genier, Mindestøtter og Urner for alle Tidens store Døde og Familiens egne begrædte og savnede, kunstige Ruiner og Grotter med »alvorsfulde Scener« og den uundgaelige Eremitbolig.

Aarhundredet maatte gaa til Ende før Tiden fik rensset sig for disse Udslag af Unatur, der ogsaa herhjemme var Genstand for litterær Satire. Til Brug for Teatre og Restaurationer tilbydes, færdig til at opstilles, en Række Rekvisitter. Et kinesisk Lysthus, foroven indrettet til et Dueslag med det danske Flag vajende fra Toppen; et norsk Træhus med tilhørende Græsbænk til Hvile og Betragtning; en Eremithytte med rummelig Spisesal, et stort Fløjbord, to Dusin Stole, og to Spillekabinetter; en høj, skrøbelig Træbro, som bekvemt kan opsættes, hvor der er lidt eller intet Vand; et Par brudte, riflede Marmorsøjler af Træ, at anbringe som græske Ruiner; et gotisk Vagttaarn med Kanoner og Fæstningsanlæg til en Ø med eller uden Vand. —

Broget og stærkt pulserede Livet ved Havnen som aldrig før og næppe senere gennem en livlig oversøisk Trafik, opretholdt og stadig øget ved Sejladsen paa Danmarks fjerne Besiddelser paa Guldkysten, Trankebar, Vestindien, Island og Grønland samt Kina. Paa én Dag kunde et Øjensvidne i 1786 tælle over 300 Skibe fra alle Verdensdele, opankrede paa Helsingørs Red, biende paa gunstig Bør.

Det var store og spændende Øjeblikke, naar et længe ventet Skib, maaske efter en to eller treaarig Fraværelse, gled ind i Havnen med en Ladning, der kunde repræsentere en hel Formue. Der blev festet i Rederens herskabelige Bolig eller Palæ. Der blev budt paa ægte Skildpadde, ja endog præsenteret Svalereder fra Nikobarøerne. Retterne var krydrede med Carry, serverede paa Guld og Sølv af Mulatter i broget Silke og med Turban om Hovedet. Det kosteligste ostindiske Porcellæn kom frem af Skabene. I de klingre Krystalglas luede den »oprigtige«, røde Constantia eller andre udsøgte Kapvine. Man nød raffinerede Likører og delikate-

De Conincks Lystejendom Dronninggaard.

Stik fra ca. 1790.

rede sig med exotiske Syltetøjer som Guayva og Tamarinder. »Det gode Haab« stod for Handelsverdenen som et forjættet Land, derfor fik Lyststederne Navne som »Bonne Esperance«, »Constantia« og »Taffelbay«. Det overdaadige Taffel sluttede med fantasifulde Isanretninger.

Om den danske Handels Storhedstid og dens Førstemænd og deres Rigdomme minder en Række herskabelige Ejendomme, de i deres Velmagts Dage enten har beboet eller selv ladet opføre og montere med Luxus og Pragt i Ny-Klassicismens Stil. Saaledes erhvervede de Coninck og efter ham Const. Brun det Danneskiold-Laurvigske, senere Moltkeske Palæ i Bredgade, Niels Ryberg købte Prinsesse Julianes Palæ i Store Kongensgade (Nr. 29), Duntzfelt det Dehnske Palæ i Bredgade, Romeis det Baron Selby, senere Prins Wilhelm tilhørende Palæ paa Hjørnet af St. Annæ Plads og Amaliegade, Busky det gule Palæ i Amaliegade, Pingel det Harsdorffske Palæ paa Kongens Nytorv (en Tid lang Udenrigsministeriets), Bügel det Knuthske Palæ (Frederiksholms Kanal Nr. 16—18), og endelig var efter hinanden Ph. Ryan, John Christmas og J. F. Hage Ejere af Palæet paa Hjørnet af Frederiksholms Kanal og Ny Kongensgade.

I den travle Byggeperiode efter 1795 lod flere af Datidens Storkøbmænd opføre herskabelige Ejendomme, der har Karakter af Palæer, af hvilke det bedst kendte er E. Erichsens Palæ paa Kongens Nytorv (Handelsbankens Ejendom). Trods store Forandringer i Interiørerne er der her dog adskillige Minder tilbage fra Ejersens og Handelens gyldne Tid. I den store Sal findes to Dørstykker, det ene »Afskibningen«, der viser Bygherren og hans Hustru i klassiske Kostumer, i Færd med at tage Afsked med hinanden, og »Hjemkomsten«, der fremstiller Gensynets Glæde, fejret med en Dans. Ogsaa Pierre Peschiers statelige Gaard ved Holmens Kanal (Landmandsbankens Ejendom) er et Vidne om de store Handelsherrers Velmagt og Byggelyst.

Desuden ejede flere af de ovennævnte Storkøbmænd komfortable Landsteder med skønne Haver i Københavns nærmeste Omegn, Gentofte, Lyngby og Søllerød, saaledes byggede Peter Erichsen Ordruphøj, efter hvem det ejedes af Duntzfelt, Const. Brun Sofienholm. Langs Strandvejen, for kun at nævne enkelte Lyststeder, laa Bonne Esperance (Bügel), Taffelbay (Terborch), Øregaard (J. Søbøtke) og Hellerup (Erich Erichsen).

Selskabsliv.

Som den ypperste æsthetisk-politiske Salon herhjemme under aandsfornemme og fribaarne Former hævdede Statsminister Greve ERNST SCHIMMELMANN'S Hjem sit Ry vidt over Landets Grænser gennem fire Aartier, selv i Landets Nedgangstid, om Vinteren i Palæet i Bredgade, om Sommeren paa hans Lyststed Sølyst ved Klampenborg. Æren for at have opladt og styret dette enestaaende gæstfrie Hjem deler Husets Herre med sin anden Hustru Grevinde Charlotte Schimmelmänn, født Schubart, en nordisk Leonora d'Este, som Goethe har skildret hende i »Torquato Tasso«. Her mødtes alt af Betydning i Videnskabens, Kunstens og Literaturens Verden tvangfrit med Landets bedste Mænd af Byrd og Rang for at drøfte Tidens brændende Spørgsmaal, og mangen ung og lovende Begavelse fik her sin Indvielse, opmuntret og støttet af »Statsministeren, Digteren og Tænkeren«, som Oehlenschläger har betegnet sin beundrede Mæcen. Berømtheder fra Nordens fjerreste Egne har i Rejse- og Livsminder sunget dette Hjem's Lov.

Vintersæsonen i Palæet med dets Prunksale og Kærtebelysning havde sit officielle Præg med glansfulde Diner'er og Receptioner af Herrer og Damer fra Hoffets, Aristokratiets og især Diplomatiets Verden, Baller og Spillepartier. Efter Regeringsskiftet i 1784 kom i de herværende tyskprægede fornemme Adelsfamilier som ogsaa hos de fremmede Gesandter Dilettantkomedien paa Mode. I Bernstorffs Svigersøn Grev Dernaths Hus spillede man saaledes i 1784 Lessings »Emilia Galotti«. De diplomatiske Kredse bragte Beaumarchais' »Eugenie« til Opførelse, i hvilket den russiske Gesandts Frue Baronesse von Krüdener, kendt fra den hellige Alliance, gjorde stor Lykke i Titelrollen, og i 1791 spillede man Smaastykker af Florian og Destouches.

Særlig Omtale fortjener Opførelsen af Racines »Athalie« i Jan. 1787, oversat af C. F. Cramer, der i denne Anledning kom fra Kiel, hvor han var Professor, hertil for at instruere Stykket. Rollerne udførtes fortrinsvis af A. P. Bernstorffs Hustru og Børn. Spillet gjorde stor Lykke og gaves tre Gange, den sidste i Nærværelse af hele Hoffet undtagen Kongen. Grevinde S. Reventlow anslog Bekostningen ved Opførelsen, for Rekvisitter og Dragter o. s. v., til omtrent 1000 Rdl. Med sin Sparsomhedssans mente hun vel, at det var mange Penge, men dog bedre anvendte, end om de var gaaet til Souper'er, Baller o. l.

Ogsaa det musikalske Element plejedes i det Schimmelmansske Palæ. I 1792 blev for et Selskab af 100 Personer givet en for stort Orkester udsat Hymne af Schulz under hans egen Ledelse. Damer af Aristokratiet sang Solopartierne, og det kongelige Kapels Musici medvirkede. Selskabet brød først op Kl. 2 efter at have danset en meget sirlig Menuet, hvortil den ypperlige Violinist Lem spillede.

Det selskabelige Liv paa Sølyst med dets herlige Park førtes fra Løvspringstid til sent ud paa Efteraaret under mere utvungne Former end i Byen, men ikke mindre herskabeligt. Her fik Gæsterne langt mere Indblik i Schimmelmans sjældne menneskelige Egenskaber, hans dybe Granskeraand, poetiske Flugt og Tanke-rigdom i Forening med den ham egne Beskedenhed og Hjertensgodhed. Sølyst var for ham, en af Danmarks flittigste Mænd, et Sjølehuil, hans Fantasis fredfyldte Lund efter Statsraads- og Kommissionsmøder, Finanspolitik og ceremoniel Hoftone. Oehlen-schläger og Baggesen, for hvis digteriske Udvikling Schimmelmann fik den største Betydning, har paa Vers og Prosa givet dette Hjem varig Plads i vort Aandslivs og Digtningens Verden. Med fuld Føje kunde Charlotte Schimmelmann sige, at hendes Salon var som »en Tryllelygte, i hvilken Billed paa Billed fulgte i broget Blanding«.

Paa Sølyst herskede der Maadehold i Mad og Drikke, men Retterne var fine og udsøgte, som man kunde vente det af Kokken, der før havde tjent hos Necker. Til daglig spiste man i Højsommeren allerede Kl. 8 en første Frokost.

Et andet Lyststed ved Øresundskysten, hvor der ogsaa dyrkedes Selskabelighed i stor Stil, var ENRUM ved Vedbæk, berømmet for dets skønne, delvis endnu bevarede Anlæg, og som har spillet en, fra det rige aandelige Liv paa Sølyst ganske vist grundforskellig Rolle i Datidens Salonverden. Stedet købtes i 1776 af den i Adelsstanden optagne Handelsmand CONRAD ALEXANDER FABRI-TIUS DE TENGNAGEL, Medindehaver af det store Købmandshus Wever og Fabritius. Han beboede det i 30 Aar til sin Død og udfoldede her en udstrakt munter og opulent Selskabelighed. Fabritius var en af Struensees faa Venner og hørte til Dronning Caroline Mathildes »slette Omgang«. Samtidige skildrer ham som Typen paa en livsglad, nydelsessyg og elskværdig Libertiner, med et rødtsminket, satyragtigt Ansigt. I hans Hus genfandt en frem-

med Smagsdommer, der gæstede det i 1791, den Tone, »som for-
dum herskede hos de rige Financiers i Frankrig«.

Fabritius byggede paa Enrums Grund forskellige Huse og ud-
smykkede og forskønnede Ejendommen ved Plantninger. I Aa-
løbet anlagde han kunstige Øer, og paa en af disse opførte han
en Miniaturfæstning, som han skænkede sin Hustru, Debora Klop-
penburg.

Man har en for Tidsaanden karakteristisk Beskrivelse af den
Fest, hvormed Fabritius som galant Ægtemand i 1785 fejrede
Fruens Fødselsdag. Selskabet samledes paa Fru Deboras Ø, hvor
hun modtog Lykønskninger og hilstes med Salut fra dens Legetøjs-
kanoner, ligesom der afsløredes en Mindestøtte til hendes Ære. I
Parken var der ydermere paa et ærværdigt Træ heftet en poetisk
Hyldest til hende paa danske Vers. Samme Dag indviedes foran
Huset paa en Terrasse midt i en Kreds af Linde en Obelisk, kro-
net af en prægtig Vase med latinsk Indskrift til Minde om Ven-
skabet mellem Fabritius og hans førnævnte Kompagnon Wever.
Værten, der ivrigt dyrkede Musikken, havde sørget for et landligt
Orkester, der præsterede »det vidunderlige«.

En livlig, men for finere Kultur blottet Selskabelighed fandt
man hos de hjemvendte rige Vestindianere og ostindiske Købmænd,
der levede paa en stor Fod og satte Bordets Glæder højt. Saa-
ledes spiste man baade overdaadigt og fremmedartet hos Konfe-
rensraad Heinrich fra St. Croix, Ejer af Sparresholm, en stor Ken-
der af ægte Skildpadde. Paa tungt og kostbart Sølv serveredes
østerlandske Spiser, Retterne krydrede med Carry, »den nationale
Lækkerbidsken, som populært kaldes Brændesnude«, og til Dessert
syltet Guyava med Madeiravin, der to Gange havde passeret Li-
nien og kostede 170 Pund Sterl. for en enkelt Pibe. Et talrigt
Tjenerskab af baade Sorte og Hvide opvartede ved Bordet, A.
Hennings, der 1802 var Gæst hos Heinrich, lagde ved denne Lej-
lighed Mærke til, at det nu først var blevet Mode at spise med to
Gafler, en med to Grene til Kødets, og en med fire til Grøntsager.
— Efter Todes Mening stod København den Gang i Retning af
Overdaadighed ikke tilbage for det nydelsessyge Wien.

Spisekvarterer.

Til Hovedstadens Fornødenheder hørte de saakaldte Spise-
kvarterer, de senere Restauranter, hvor man kunde faa et varmt

Middagsmaaltid og Aftensmad. I 1787 averterer »den nyelig begyndne Hans Wiwild, at der i den bekendte Kælder »Høsten« kaldet, ved Gammel Strand, nu daglig bliver opvartet til Middag og Aften med god varm Mad«. Noget senere i 1793—94 reklamerer en Spisevært med et Table d'hôte, som han kalder »Schorremurreklubben« (af Schorle-Morle, Blanding af Vin og kulsurt Vand), men det ses, at han ikke har kunnet samle saa mange Personer, tolv i Tallet, at det kunde betale sig for ham. De mest søgte Spisekvarterer ved Aarhundredskiftet var Schmidts paa Hjørnet af Boldhusgade og Admiralgade og Eisens i Kirkestræde. Særlig det første var søgt af Studerende, Officerer og andre ugifte Personer, om Sommeren tillige af Embedsmænd, hvis Familie laa paa Landet eller var fraværende. Prisen var begge Steder 6 Rdl. maanedlig for to Retter Mad.

Eisen, der havde en Spisesal, som kunde rumme ca. 120 Personer, bespiste i 1801 i to Hold 200 Livjægere, der sultne som Ulve kom fra Fælleden.

Paa Hjørnet af Kongens Nytorv og Lille Kongensgade, hvor der endnu er Restaurant, havde H. Richter et Spisekvarter, der bød paa god Bøfsteg og god Rødvin, og her var det, at O. H. Mynster i 1802 førte Steffens sammen med Oehlenschläger.

Benævnelsen Restauration og Restauratør var allerede i 1804 begyndt at komme i Brug. Der serveres nu som en »Højsmagsret« en Boeuf à la mode med Peber, Løg, Muskatblomme, Vineddike og Lavrbærblade »samt hvad bedsk og krydret er«. Andre mere beskedne Retter paa Restaurationerne var forløren Skildpadde og »Roskomsnusk af alleslags Levninger og Skrabsamensjask som det gælder at servere med de i gamle Dage saakaldte Profeter, saasom Agurker og udenlandsk Syltetøj og Asia og andre deslige Ting, som egentlig er det, der ret skal sætte Smag paa det hele.«

Kaffehuse.

Blandt de københavnske Kaffehuse er mest bekendt det af Wilhelm Matthias Neergaard grundlagte. Neergaard, der i 1754 havde taget Borgerskab som Farver i København, opgav denne Haandtering for at etablere sig som The- og Porcellænshandler, senest som Beværter. I sin Bedrift havde han en dygtig Medhjælp i sin Hustru Anna Mygind.

Livet i Neergaards Kaffehus i Badstuestræde, hvor der hverken var Drikkelag eller Punschegilder, kendes bedst fra Rahbeks Erindringer. Som Student havde han her sit daglige Standkvarter, og i dets Stuer sluttede han et Venskab for Livet med Skuespiller Rosing. Han indfandt sig allerede Kl. 9 Morgen og fik sig et Glas Mælk og Vand til 1 Skill., en Kop Kaffe til 3 Skill., læste her Datidens faa magre Aviser, spillede Kort eller et Parti Skak og lyttede til »kuriøse Diskurser«. Ofte sad han hos Neergaard til henved Midnat, saa at han ogsaa maatte have Smørrebrød, inden han gik hjem og i Seng.

Gæsterne spillede meget Halvskillings Piquet, »hvoraf Rahbek,« som han naivt udtrykte sig, »gjorde sig en temmelig Næringsvej,« saa at han ved ufortrøden Flid kunde vinde ikke blot to Mark til Komædien om Aftenen, men ogsaa, hvad der for ham var den største Overdaadighed, efter Teatret kunde gaa hen paa Mad. Barfreds Spisekvarter, nyde en Portion Karbonade til 8 Skill., Brød for en Skill., og naar Lykken var ham rigtig god, en Pægl Vin til 6 Skill. Hans »Neergaardske Spillerperiode« indbragte ham yderligere den Fordel, at han for samme Penge kunde høre et Teaterstykke og Forestillingen recenseret af og kritiseret af Folk, der almindeligvis forstod lige saa lidt som han selv.

De interessanteste Gæster, deriblandt Dramaturgen Rosenstand-Goiske og W. H. F. Abrahamson, dannede en lille Klike for sig selv, »Selskabet ovenpaa«, og Neergaards Kaffehus blev Moder til flere Klubber, blandt hvilke er den bekendteste Dreyers Klub.

I April 1794 averterer en Mand ved Navn C. Stadius, at det udi det saakaldede Neergaards Hus i Badstuestræde Nr. 79 i mange Aar holdte Kaffehus nu ophører, undtagen for det dér nu sluttede Selskab og andre, som fra Byen behager at lade bestille og afhente Mad. Aaret efter bekendtgøres, at »Det Neergaardske Selskab«, forhen Badstuestræde, nu er i Pilestræde Nr. 109 i Stuen.

Med Neergaards Kaffehus kappedes — ifølge Rahbeks Ord — det af Niels Juel i Sværtegade (Nr. 7) indrettede om at være for København det, hvad den kendte Café Procope var for Paris, »hvor Gæsterne indbildte sig at have fire Gange saa megen Esprit naar de forlod den som naar de gik ind.«

Medens det hovedsagelig var »Journalister«, der færdedes hos Neergaard, blev JUELS KAFFEHUS i Sværtegade det faste Mødested for de unge Nordmænd her i Byen, som kom for at drøfte

litterære, politiske og især nationale Spørgsmaal. Ove Gerløw Meyer var den, der skaffede Selskabet Indpas hos Juels, hvor de samledes første Gang i April 1772, et Par Dage efter Struensees og Brandts Henrettelse paa Østerfælled. To Aar senere stiftede de norske Stangæster, blandt hvilke foruden O. G. Meyer, Niels Krog Bredal, Wessel, Brødrene Johan og Jokum Wibe og Claus Fasting, det norske litterære Selskab. I dette dannede sig Oppositionen mod den Klopstock-Ewaldske Smagsretning, hvis Tilhængere samledes i det 1775 stiftede Danske Litteraturselskab. Som Selskabets Fostermoder æredes Værtinden, Mad. Juel, der vaagede over den gode Tone, og for hvem selv de værste Galninge havde Respekt. Selskabets »Blomst og Krone« var Wessel med sin »velsignede Spas« og sine burleske Indfald og Udfald. Ved Tolvskillingsbollen opflammedes de unge Brushoveder til højstemte Krav om større Selvstændighed for Norge og Oprettelsen af et Universitet i deres Land. Da H. Steffens optoges i Selskabet, var dets egentlige Glanstid forbi, der slutter ved Aar 1780, men Aanden var den samme, paafaldende forskellig fra de andre Klubber. I den store, men ikke pyntelige Sal stod gamle Borde og Stole. Medlemmerne, der kun enkeltvis indfandt sig til bestemte Tider af Dagen, mødte til Gengæld i større Antal om Aftenen. Maaltiderne var højst beskedne, men ogsaa billige; til Aften én Ret, og derefter Punsch som den sædvanlige Drik. En kvik ung Pige, »den lille vakre Karen Bach«, vartede op. I Steffens' Novelle »Walseth und Leith« findes mange Genminder fra »Det norske Selskab« paa hans Tid.

Hoteller.

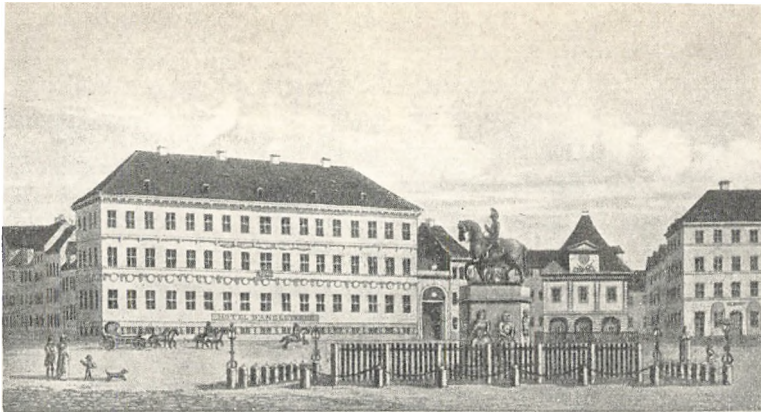
Af de i anden Halvdel af det attende Aarhundrede opstaaede HERBERGER eller HOTELLER er det ældste Kræmmerkompagniet i Fortunstræde, der fik dette Navn i 1691, da Silke-, Uld- og Klædekræmmerlauget købte Kompagnihuset, men i 1732 solgte det til en Traktør, der indrettede det til Herberg for Rejsende og Fremmede.

KOMPAGNIHUSET fik snart en farlig Medbejler i Nabohuset paa Hjørnet af Fortunstræde med Façade ud mod Stranden, der i 1748 opførtes af Joachim Giesler, som indrettede det til Traktørsted med Logis, Spise- og Drikkevarer og for et Kompagni af 20 eller flere Personer at lade anrette et Traktement. Stuen var oplyst af Glas-

lygter med dobbelte Lamper. I Kælderen fandtes en hyggelig Vinstue, hvorom endnu minder et Sandstens Relief over Nedgangen til Kælderen, forestillende en Bakkantinde og smaa Bakkanter. 1755 opførtes en Tværbygning, og Huset fik det fransk klingende Navn HOTEL ROYAL. Stedet var yndet for dets frie og fornøjelige Udsigt til Slottet og det afvekslende Kanalbillede. Efter Gieslers Død i 1768 købte hans Efterfølger Kræmmerkompagniets Gaard »le petit royal« kaldet. Begge Bygninger brændte i 1794, men allerede Aaret efter opførtes det nye Hotel Royal, der længe var søgt af notable Rejsende og endnu har bevaret meget af sin oprindelige Skikkelse (Table d'hôte Salen).

Oprindelsen til HOTEL D'ANGLETERRE gaar tilbage til Aaret 1755, da den fra Frankrig indvandrede Jean Marechal (Marschall) i Anledning af Manøvrerne paa Blegdamsfælleden indrettede et Marketenderi i den tidligere nævnte »Stærke Mands Have«, hvor nu Fælledvejens Kommuneskole ligger. Han blev Stedets Tradition tro ved at engagere Kraftkunstnere til Adspredelse for sine Gæster. Saaledes optraadte i hans Lokaler et engelsk Fruentimmer, en stærk Kvinde, der paa Brystet bar en 750 Kilo tung Kvadersten, løftede den største Smedeambolt med sit Haar og gik med bare Fødder paa en gloende Jernplade. Marechal maa som Marketender have tjent en Del Penge eller være bleven hjulpen af Grev Danneskiold-Laurvig, hvis Kammertjener han havde været og som saadan uden Tvivl gjort Leporellotjeneste ved hans Herres mange galante Eventyr. Han havde sikkert tilegnet sig Belevenhed og var Mand for at kunne tilfredsstille forvænte Ganer. I sin kulinariske Stræben fandt han Støtte i sin Hustru, en Datter af den kongelige Mundkok Detlev Coppi. Allerede i 1755 købte han den store Gaard paa Hjørnet af Laksegade og Vingaardsstræde (det senere Hotel Monopol) og indrettede her et snart meget søgt Spisekvarter og Logis for notable Besøgende. I 1760 fik han Privilegium som Herbergerer og Traktør samt Tilladelse til at holde aaben Vinkælder. Stedet søgtes af Adelen, og han kunde endog blandt sine Logerende opvise Prinser af Blodet.

Huset blev Vidne til mange Fester og Lystigheder. Her var det, at hans tidligere Herre, Grev Danneskiold-Laurvig, gav det bekendte Gilde for Skuespillerinden Jomfru Rose, hvis Bortførelse vakte saa megen Opsigt. Kendt er ogsaa Ewalds lystige Traktement for Mad. Senecas Datter. Her afholdt en Kreds af Søofficerer

Hotel d'Angleterre omkring 1800.

en Fest i Anledning af Udstedelsen af Forordningen om Indfødsretten i 1776. Efter Marechals Død s. A. førte hans Hustru af andet Ægteskab Forretningen videre i et Aarti, indtil hun i 1787 afstod den til Berlinereren GOTTFRIED RAU, som havde tjent hos den engelske Gesandt Elliott, der boede i den ligeoverfor liggende Gaard, det senere Hotel du Nord, som ejedes af Konferensraad Carsten Anker, Formand for den engelske Klub, hvis Vært Rau tillige var. I 1787 averterede Rau med en Vinhandel, han havde aabnet i Kælderen, og to Værelser til Leje og koldt Køkken i Portioner. Hans Priser for Kost og Logis var 12 Rd. maanedlig, for et Middagsmaaltid 2 Mark. En Flaske gammel Vin kostede 1 Mark 12 Sk., en Bouteille Rødvind 2 Mark, en Flaske Øl 4 Skill., en Portion The 10 Skill. Koldt Bord og Smørrebrød var ansat til 12 Skill.

I Egenskab af Vært for den engelske Klub døbte Rau i 1792 sit Herberg »Hôtel d'Angleterre«. Andre sluttede Selskaber søgte Lokale hos ham, saaledes Interessenter i det Asiatiske Kompagni, og Huset vandt Ry som Byens fornemste Gæstgiversted.

Saaledes fejrede de fransk indstillede, rige Købmænd som Erich Erichsen og Zinn den i Memoirer fra Datiden omtalte Fest i Anledning af Byen Toulons Erobring i 1793.

Den store Brand Aaret efter lagde Raus Gaard i Aske, og han købte da 1795 af Geheimeraadinde Juel-Vind-Frijs den saakaldte Gram'ske Gaard, som han lod indrette til Hotel, og paa hvilket han overførte dets nuværende Navn Hôtel d'Angleterre. Ved Aarhundredskiftet gjaldt Hotellet som den anseeligste af Byens Herberger-

gaarde, »hvor udenlandske Rejsende og indenlandske Herskaber pleje og logere«. Fra 1803 afholdtes hos Rau Maskerader, »offentlig Bal en Masque«. Ved en saadan Lejlighed optraadte et Selskab af Deltagere i det asiatiske Kompagnis klædelige Sluproerdragt og dansede en i Forvejen indøvet skotsk Reel. Ligeledes opførtes i Hotellets store Sal »Vokal- og Instrumental-Koncerter«, ved hvilke bl. a. Ed. du Puy foredrog en Violinkoncert.

I Anledning af Englændernes frygtede Overfald forlagde Byens Øverstkommanderende General Peymann den 30. Aug. Hovedkvarteret fra Kastellet til det mere centralt beliggende Hotel d'Angleterre, og her undertegnedes Kapitulationen den 7. Septbr.

I Nedgangsaaene afholdtes trods Landets økonomiske Ruin Maskerader og Baller paa Hotellet, og fra 1808 gav her Hautboisterne fra den kgl. Livgarde til Fods Harmonikoncerter.

Konditorier og Kaféer.

Konditori- og Kafélivet i Hovedstaden, som det nu kendes, kan føres tilbage til 1788, da de første Schweizer Konditorer slog sig ned her i Byen. Indtil da havde Indhavere af Konditorier kun afhændet deres Varer fra Boden, men ikke serveret i deres Lokaler, de saakaldte Sukkerbagere, der fra Slutningen af det 17. Aarhundrede sammen med Urtekræmmere og Isenkræmmere udgjorde ét Laug og forhandlede Bagværk, Sukkergodter, Konfekt og Marzipan, syltede Sager samt Likører saasom Malurt og Pommerans, Kokleare, Rosmarin- og Krusemyntelikør, og i Pottevis alle den Gang meget skattede Akkvaviter saasom Kommen, Citron, Anis og Enebær.

Den første Schweizer-Konditor Sultani fik i 1788 Borgerskab som Konditor og havde Forretning paa Østergade, nuværende Nr. 50 (Illum). Hans Konditori blev hurtig meget søgt, og her var det, at den unge Oehlenschläger nød sin Chokolade. Af andre i Samtidiges Erindringer og Breve nævnte Konditorier nævnes ofte Antoine Courteau (Nytorv Nr. 3), i hvis Lokaler var fremlagt hjemlige og fremmede Blåde, Nicolaus Pleisch (Amagertorv 4) og Lorenz Gianelli paa Hjørnet af Kongens Nytorv og Østergade.

Af de danske Konditorer var den mest ansete Just Michael Aagaard, Major af det borgerlige Infanteri og deputeret Borger. Hos ham hentede man ved alle større Selskaber Is og Tærter og

lejede Bordopsatser, der bestod af flere Spejlglas med flade og forsølvede Kanter, hvorpaa der var opstillet forskellige større og mindre Porcellænsfigurer.

Tidens Moral.

Fylderier og nærmere betegnet en fremtrædende Ærgerrighed i at overbyde hinanden i, hvem der kunde taale mest og efter det tyske uoversættelige Ord være »trunkfest und sesshaft«, var sikkert mere fremtrædende hos Datiden end i vore Dage, ogsaa i højere Kredse. Rahbek har optegnet et Par, i saa Henseende karakteristiske Træk, der har talrige Sidestykker i samtidige Udtalelser. Knud Lyne og hans Fader kunde som ingenting drikke fire Flasker sammen en Aften. Stephen Hansen, den driftige Ejer af Hammermøllen, prækede for Rahbeks Fader: »Rahbek, dersom I ikke lærer at drikke, bliver der aldrig noget af Jer.«

Brændevinen, eller som den i Datidens Folkemund hed, »blaa Traad« eller »Finkeljokum« var Menigmands store Frister. »Naar en Flaske Brændevin kun kostede 4 Skilling,« hedder det, »er det ikke saa mærkeligt, at Folk drikker sig fulde i Stedet for at købe Brød til sig og sine.«

Om Moralen i den her omhandlede Periode var bedre eller ringere end Fortidens eller Eftertidens herhjemme, er et aabenstaaende Spørgsmaal, men i hvert Fald skifter den i ydre Tilkendegivelse fra Tid til anden. Samtidige Forfattere, hjemlige og fremmede, hævder, at Moralen i Datidens København stod paa et meget lavt Trin. Man kunde gaa gennem hele Kvarterer, Gade op og Gade ned, hvor Skøgerne overalt hang i Vinduerne. »Glædesnymferne promenerede regelmæssigt om Aftenen paa den venstre Side af Østergade fra Amagertorv at regne, ned til Kongens Nytorv, hvor de tilsidst tabte sig som Sildestimer i det udenfor liggende Ocean Hallandsaas.« Af saadanne fandtes der i 1793 ikke mindre end 5000.

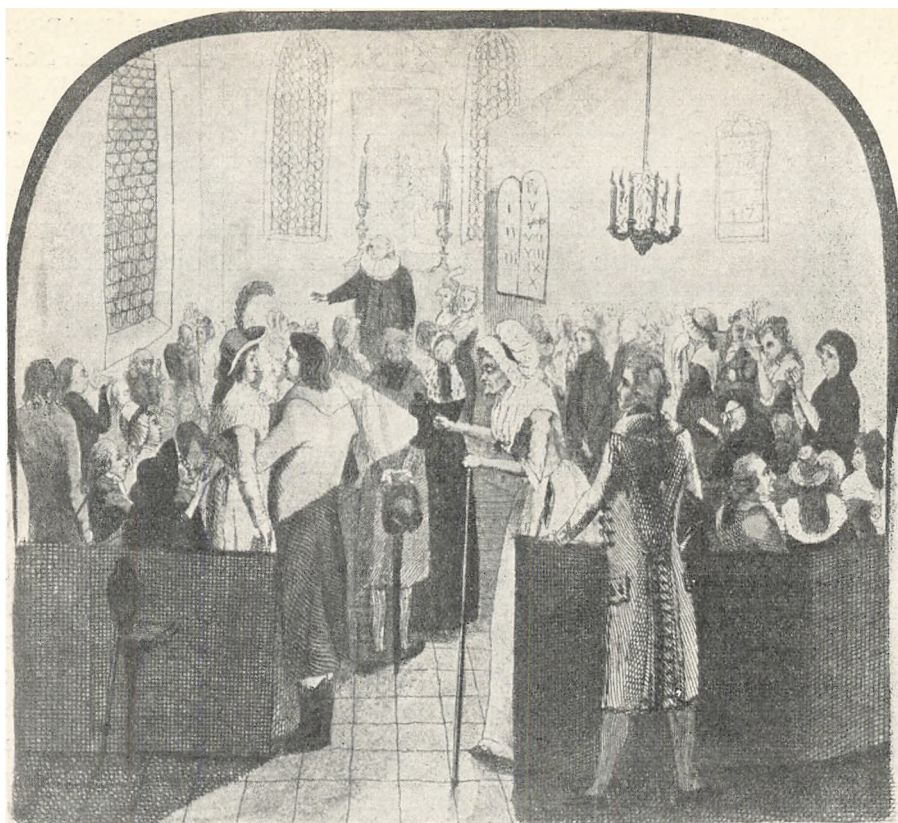
Det forargelige Eksempel, Kong Christian VII og hans Dronning sammen med flere af deres nærmeste Omgang ved Hoffet havde givet, fandt Efterlignelse nedadtil. Begreberne om ægteskabelig Troskab, offentlig Blufærdighed og Sædelighed i Hjemmet maatte nødvendigvis afsvækkes hos de mindre moralsk befæstede. Struensee havde »søgt at animere Pøbelen med fri Nattesvir samt

andre Forlystelser og Kødets Gerninger«. Herved tænkes især paa, at Rosenborg Have, der hidtil havde været det saakaldte gode Selskabs Yndlingspromenade, ved at aabnes helt og holdent for Publikum og ved Oprettelsen af en Folkerestaurant med Spillebank, blev ilde berygtet for det Uvæsen, der dreves her ved Mørkets Frembrud i Havens Udkanter. Ogsaa efter Struensees Tid færdedes her et blandet Selskab. Betegnende nok har Kunstneren paa sit S. 139 gengivne Stik i den tykke Mand yderst til højre fremstillet Indehaveren af et Bordel af laveste Art i Ulkegade, Andreas Winther, almindelig kendt under Navn af Prins Kørud. Som »Overopsynsmand og Storseglbevarer« for Skøgerne holdt han for disse Forelæsninger med skandaløse Demonstrationer, hvorfor han ogsaa kaldtes Dr. Winther.

I Udskænkingssteder og Værtshuse hos de saakaldte »lystige Værter« med kvindelig Betjening florerede Drik, Nattesvir og Usædelighed.

I Struenseetiden fandtes der i København 45 »Puncheværter« eller Værtinder, der havde ikke mindre end 111 Piger »til deres Nærings Brug«. Under den ilde lidte, for sine galante Eventyr bekendte Politi- og Borgmester C. Fædder, der, mærkeligt nok protegeredes stærkt ovenfra, udstedtes en Plakat, der forbød disse Værter at »holde Kvindfolk til at bedrive Utugt og forføre unge Mennesker«. Det tillodes kun hvert Sted at holde én Pige, der skulde være fyldt 24 Aar, og det var saadant Tyende forment at drikke med Gæsterne og fornøje dem med Sang eller usømmelig Spøg. Værtshusene maatte ikke have Sæde i Baghuse eller afsides liggende Kamre, men i nederste Etage eller i Kældere ud til Gaden, ejheller afholde Baller eller andre Lystigheder. Ledige Kvindfolk maatte ikke logere hos Værtshusholderne eller søge til i Skænkestuerne.

Samtidigt drog man til Felts mod de saakaldte »Frøken-Kontorer« og »Salsfrøkener« i Modsætning til Gadens »Natfrøkener«. Enhver Kvinde, der ikke eftervisligt drev en lovlig Næringsvej eller blev ført Klage over, skulde straffes i Forhold til sine Forseelser med Mulkter, Fængsel paa Vand og Brød, ja endog med at stilles i Gabestokken eller hensættes i Rasp- og Forbedringshuset. Mænd, der overbevistes om Rufferi, skulde stryges til Kagen eller hensættes paa Livstid i Børnehuset eller idømmes livsvarigt Fæstningsarbejde i Jern.

Hellig Andæthed!

Fra Biskop Balles Bibellæsning.

Samt. satirisk Blad.

Hvorvidt disse strenge Bestemmelser har frugtet synderligt, er vel saare tvivlsomt.

Det her gengivne Billede af Biskop Balles Bibellæsninger i Waisenhuset viser, at den løse og letfærdige Tone ogsaa gik i Svang paa dette til Andagt bestemte Sted, der — mens Bispen prækede — benyttedes til vulgære Kærlighedsstævner.

Gadebilleder.

København har altid haft Ry for at være et gæstfrit Tilflugtssted for hjemløse Udvandrede, særlig i Urotider. I det brogede Galleri af politiske Flygtninge, Eventyrere og Lykkesøgere fra alle

Lande, der i de nærmeste Aar før og efter den franske Revolutions Udbrud søgte til København, er den saakaldte marokkanske Prins den, der har givet mest Anledning til Omtale. Hans Tilsynekomst i Hovedstaden var ledsaget af saa drastiske Omstændigheder, at den har affødt Flyveblade og Gadeviser, og han er endog gaet over i Litteraturen.

I 1752 havde Regenten over Marokko og Sudan sendt en højt betroet Mand, en portugisisk Jøde SAMUEL SUMBEL til Danmark, som afsluttede en Handelstraktat mellem begge Lande. Af Hensyn til de usikre Forhold i Marokko havde Sumbel anbragt sine ret betydelige Kapitaler i evropæiske Pengeinstitutter, deriblandt ogsaa den danske Bank. Efter hans Død kom hans Søn JOSEPH SUMBEL i Aaret 1787 til København for at indkassere Faderens Deposita.

Ved sin Ankomst hertil var Sumbel klædt i en prægtig tyrkisk galonneret Dragt med Turban og en med Juveler besat Guld-sabel. Han tog Del i Hoffets Forlystelser og røbede, som det hedder, »megen Kundskab og Levemaade«. Almindeligt gik han under Navn af »Tyrken« eller Prinsen af Marokko, og som det ses af Gravskriften paa hans Broders Gravsten paa den gamle mosaiske Kirkegaard i Møllegade, gjorde Familien Sumbel sig til af sin fyrstelige Rang. Sumbel blev her greben af den fikse Idé at ville reformere Jødedommen og forkynde en ny Religion, i hvilket Øjemed han udstedte en Proklamation med Titel »Bekendtgørelse ved Isai den Fuldkomne og Tolerante af den kongelige Stamme Isai (almindelig kaldet Tyrken) angaaende Dyds- og Tolerants Religionen«. Han bebudede, at ville den 11. Juni spadsere ud paa »Fredens Bjerg« (Frederiksberg) for at besvare alle de Spørgsmaal, som enhver Person uden Stands Anseelse maatte rette til ham. Den nævnte Dag begav han sig paa Vej meget velklædt i en tyrkisk Overkjole og med en Bog under Armen, og en Tjener efter sig, klædt i grønt Livré med røde Underklæder og Guldtrusser, bærende sin Herres Silkekappe over Armen. Ydermere var han ledsaget af en lille Dreng, med Turban paa Hovedet, og fire Soldater, hver med en meget stor Bog. Processionen vandrede højtideligt ind i Slotshaven op ad Fasanbakken, fulgt af store Skarer af Nysgerige, der tvang ham til at søge Ly bag en Stakitlaage, hvorfra han forkyndte sine Læresætninger og aflagde sin Bekendelse. Han var hverken Jøde, Kristen, Tyrk eller Hedning, men Tilbeder af Dyden

og i lang Tid strengt afholdende efter tilforn at have ført et vellystigt Levnet. Tilhørerne bestormede ham med Spørgsmaal, og der blev Uro i Forsamlingen, saa at han fandt det klogest at fortrække.

Der udkom forskellige Pjecer og Flyveblade og Viser for og imod Sumbel, en med Titlen »Ismailitens Optrin paa Frederiksberg«, en »Ny Vise om den forrykte, ukyske Ismaelit Joseph af Jødekongens Slægt«, o. s. v. Mange mente, at han ikke var forrykt, men led af periodisk religiøst Vanvid og var behæftet med en vis slem Sygdom.

Større Interesse end denne taabelige Døgnlitteratur frembyder den Omstændighed, at Joseph Sumbel er blevet dramatiseret i P. A. Heibergs Syngespil »Indtoget« og omhandles i Baggensens »Labyrinthen«.

Heibergs spinkle, men især for Samtiden fornøjelige Stykke, med indlagte Viser til J. A. P. Schulz' kvikke Melodier opførtes første Gang i Februar 1793 og gjorde megen Lykke. Handlingen er i Korthed følgende: Jøden Salomon Joseph (de to Sumbelers Fornavne), som handler med gamle Klæder, kommer til en Landsby, hvor han af Elskeren i Stykket overtales til at give sig ud for Prins af Marokko. Hans Ankomst til Stedet imødeses med stor Spænding og Længsel af Landsbyens Skolemester, den naragtige Bræger, der har modsat sig Forbindelsen mellem hans Datter og hendes Elskede, og som Prinsen nu skal søge at forene.

Skolebørnene istemmer under Indstudering af Bræger Hyldestsangen til den falske Prins.

Salomon Joseph foredrager »en marokkanske Fise, som min Vater Kaiseren har selbst gemacht«, og selv siger han: »Ich war ja ein Freund von Salomon Sumbel.«

Litteraturhistorikerne har ikke kendt Nøglen til Forstaaelsen af Aktualiteten i Heibergs Skuespil. Dets Tendens er mod Snobberiet i Almindelighed og særligt mod de mange, endog i Regeringens, Aristokratiets og det fornemme Borgerskabs Kredse, der ved Joseph Sumbels første Optræden herhjemme havde ladet sig blænde af hans Flitterpragt og bejlet til hans Gunst. Naar Knudsen og senere Ryge i Jødens Rolle gjorde saa stor Lykke og gennem en lang Række Aar vedligeholdte »Indtoget«s Tiltrækning for et lattermildt Publikum, kopierede de uden Tvivl den engang almenkendte Original. Mangt et Smaatræk maatte hos ældre Teatergængere,

der endnu mindedes Joseph Sumbel, vække genkendende Munterhed. »Indtoget« er en af de første danske Farcer med ægte historisk Kolorit og Stedfæstelse, og da det blev taget af Repertoiret, levede det, som tidligere anført, videre, omdigtet af P. A. Heibergs Søn i hans Vaudeville »Kong Salomon og Jørgen Hattemager«.

For at gøre Billedet fuldstændigt skal anføres, at Joseph Sumbels yngre Broder Salomon, en efter alt at dømme agtværdig Mand, kom hertil i 1794 for at protestere mod Broderens egenmægtige og utiltalende Optræden. Josephs Søn SAMUEL bosatte sig i 1805 i København, hvor han døde i 1831 ugift, stille og ubemærket, efterladende en ret betydelig Formue, hvis Hovedmasse 100,000 Kr. tilflød mosaisk Trossamfund, der stadigt nyder godt af hans Gavmildhed og skøtter Graven over Sønnen af »den mægtige Fyrste Don Samuel«. Hans Forlovede Sophie Israel døde 1842, og hendes Søster Nanna Israel først i 1894, 96 Aar gammel, saaledes at Traditionerne om den eventyrlige Sumbelske Saga har holdt sig i København gennem halvandet Hundrede Aar.

Spillet.

I Hovedstadens Gadebillede, som det frembød sig ved overordentlige Lejligheder, spillede Lotteritrækningen en Rolle. Saa længe det i 1771 oprettede kongelige privilegerede TALLOTTERIS aarlige Trækninger ud mod Efteraaret stod paa, kunde der spores en feberagtig Spænding og Uro særlig blandt Folk af Middelstanden, der blev greben af en hidtil ukendt Spillesyge, som forplantede sig helt ned til de ganske Ubemidlede. Alle andre Interesser maatte paa saadanne Skæbnedage vige for Drøftelsen af Muligheden af en Gevinst. Systemet med Vajsenhusdrengen, der trak Lykkehjulet, Indsatsen med Amber, Terner, Kvarterner maa forudsættes som endnu bekendt. Trækningen under Musik foregik indtil 1795 under Tilstrømning af en stor Menneskemængde foran Raadhuset og derefter foran Charlottenborg, hvorfra de 5 Numre i Trækapsler som Projektiler kastedes ned i Grams til Mængden, der sloges om dem, ofte til Blods. I Adresseavisen for 1748 efterlyses »en Person, trind af Ansigt og skulende af Øjnene, der har bemægtiget sig en Gevinst.« Mange Samtidige har forgæves ivret mod Tallotteriet som en landsskadelig Institution, ingen dog mere glødende end P. A. Heiberg i »Rigsdalersedlens Hændelser«. Tal-

lotterisorgen betegnes her som den tredje Landeplage næst efter Pest og Krig som Ophav til alle mulige Laster, mere ødelæggende end Englændernes Kugler og Bomber. Man hører om Musikantersvendens Kone, der raner sin Mands Bukser fra Sengen for at laane tre Mark paa dem til Lotteriet. En Tjenestepige stjæler sit Herskabs Klædningsstykker, som hun pantsætter for at kunne spille. Arbejderen ofrer største Delen af Ugens Fortjeneste, Krøblingen sin Almisse, Studenten Kommunitetspengene. Kollektøren, der forstaar sin Profession, er den eneste, der er sikker paa Vinding, naar han forstaar at foregøgle sine Kunder store Gevinster og at drømme Tal for dem. Man kan ikke alene hos ham faa Laan af Penge til at købe et Nummer for, man kan endog pantsætte Klæder og Værdigenstande hos ham, saa at hans Stuer ligner et Assistenshus, hvor man kan se Ministerens Ordenskæde hænge ved Siden af Bryggerknægtens Søndagskjortel. Kriminalprotokollerne og Selvmorderlisterne taler et højlydt Sprog. Statens Indtægter paa Lotteriet er Blodpenge.

Heibergs af ærlig Indignation baarne Skildring af Lotterisorgen er sikkert ikke overdreven. Hvorledes Spillet ogsaa fristede de højeste Embedsmænd, haves der forskellige Eksempler paa. Konferensraad C. L. Kirstein vandt paa et Nummer, han havde drømt, 35,000 Rdl. i Tallotteriet, for hvilken Sum han købte Landstedet »Nøjsomhed« paa Østerbro. Lotteriet voldte ogsaa økonomisk Ruin i de fornemste Hjem, som i Konferensraad Jensenius Clasens Ægteskab, hvor Hustruen »opmuntret ved nogle lykkelige Forsøg i det smaa« bortspillede 6000 Rdl. En anden endnu mere fremstaaende Mand, Finansdeputeret, Konferensraad C. Birch, forledtes ved sin ulykkelige og stadigt stigende Passion for at spille, til at besvige Statskassen, hvilket bragte ham i Fængsel paa Livstid.

Ogsaa paa anden Maade havde Spillesygen ødelæggende Virkninger. Mandtallet for København for Aaret 1787 viser et forbløffende stort Antal af professionelle BILLARDØRER eller Billardholdere. Hos en af disse holdtes der tillige Pharaobank hver Aften, og Myndighederne opmuntrede endog Borgerne til at oprette Spillehuse mod en klækkelig Afgift i veldædigt Øjemed. I Rosenborg Have holdtes der saaledes offentlig Spillebank. I Klubberne og Værtshusene spilledes der højt, og Dagdrivere gjorde endog Spillet til Haandværk.

Kavalergangen i Rosenborg Have 1787.

Stik af Schule.

At det var paa Mode at spille højt i velhavende Borgerhjem, ses af en samtidigs Livserindringer. I Spillebordet, et massivt Ibenholts Lucca-Bord, var anbragt Huller, der rummede mange Sølvpenge. De mindre Sølvmønter gad man ikke tage op, naar de faldt paa Gulvet, og overlod dem til Drengene i Huset. Særlig dadler Tidens Moralister det høje Kommercespil, paa Dansk Snyderdobbel.

For barnlige Sjæle og saadanne i det brede Lag af Befolkningen, der yndede at se Dydens og Lastens Spejl fremstillet i mindre højtidelig Form end det fremholdes fra Prædikestolen, var der rig Lejlighed til Opbyggelse baade fra Scenen og gennem omdragende Fremvisere, for hvem Moralen var en god Anbefaling overfor Autoriteterne.

Blandt de Vokskabinetter, der Tid til anden forevistes her i Byen og trak stærkt Hus, skal omtales et enkelt af mere end almindelig Interesse. Gennem en Række Numre af Adresseavisen for 1770 reklameres stærkt for et »Moralsk eller akademisk Voksbilled-Kabinet«. Alle Figurene var i Legemsstørrelse, pousserede paa fri Haand og med megen Besvær og Omkostning førte hertil. Disse Mesterværker var at se i den senere Baron Boltens Gaard i Gothersgade (Nr. 6). Grupperne fremstillede Hogarthske Scener. Den første, »Ponche Selskabet eller London ved Midnat«, gengav i skuffende Realisme Drukkenskabens Laster, som disse ytrede sig hos alle Gruppens tolv Personer. Det andet Billede viste et »Biskops-Selskab« og afgav et Skue, der skulde virke afskrækkende for alle der var forfalden til denne af Samtiden meget yndede Drik. Selskabets Værtinde Mad. Listig, og Jomfru Slipslop (Navnet findes hos Ewald) sagdes at være i høj Grad virkningsfulde. Disse plastiske Billedserier efter Hogarth har endnu saa sent som i Slutningen af forrige Aarhundrede været forevist i Castans Panoptikon.

For at man ikke skulde sætte Tænderne i de paa Bordet hensatte Retter, blev man mindet om, at de var af Voks. At Ejeren af Kabinettet ikke udelukkende var en ædel Moralens Forkynder, tør man vel slutte af, at der i et særskilt Værelse mod en ekstra Entré var at se »et Fruentimmer, helt af Voks, forestillende nyeligen at være staaet op af Sengen og klæder sig paa«.

I Prams Komædie »Frokosten i Bellevue« foreviser Billedmanden Voksfigurer, forestillende Kejsere og Konger, Lærde og Litte-

rater, med Ansigter, formede efter Gibsafstøbninger og iførte deres egne Klæder.

Som det fremgaar af et Brev fra F. Schwarz, skrevet 1788 fra Hamborg, var, dér som her, næst efter Vokskabinetterne Fremvisninger af MARIONETTER og SKYGGESPIL de mest yndede Folkeadsprelser.

Mest udbredt var LATERNA MAGICA eller som den i Datiden kaldtes, en Hekselygte, der som saa megen anden Skuelyst toges i den moraliserende Tidsretnings Tjeneste. Dens Indretning ses bedst af en Række satiriske Stik, »Kiøbenhavns Skilderie«, der viser den i Virksomhed, fremstillende bl. a. en Vægter, der sover paa en Trappe, medens Tyve rydder Lejligheden i Huset, to Mænd paa en Vippe o. s. v. Fra Litteraturen kender man Heibergs »Laterna magica Vise« (1794). Her lader Foreviseren af de »skønne Rariteter« ledsage Lysbillederne med en Forklaring, der dels leger Himmelspræt med det gamle Testamentes Beretninger, dels skoser over da aktuelle, men ikke mindre gennemskuelige Begivenheder. Der findes Hentydninger til Greven af Artois' Besøg i København (»den forlorne Søn som fra Frankrig kommer«), til det reaktionære Blad »Folkevennen«, og saa naturligvis de forslidte og heller ikke vittige Udfald mod Ordensvæsenet (Judas hvem Kongen benaader med det hvide Baand) — altsammen til stor Moro for »Demagogerne« herhjemme.

I Firserne var SKYGGESPILLENE (Schattenspiel an der Wand) paa Mode, en Slags Pantomimer, ved hvilke Figurerne fremstilledes ved Hjælp af en Laterna magica. Meget yndede var ogsaa de kinesiske Skyggespil (OMBRES CHINOISES) med bevægelige Dukker til Tekst af Foreviseren. I 1782 averterer to Italienerne med et nylig opfundet Spil, de saakaldte Ombres chinoises, der har været forevist Kongefamilien. Publikum ser Prospekter af Stæder, Søer, Bygninger, Landskaber og en Storm til Søs. Dekorationerne forestiller et Maleri uden Farver. Senere fremvises Dansere og Danserinder »som danse paa den besynderligste Maade og overgaar levende Dansere, thi det er Mechanismus og ikke Machine«.

Samme Aar tilbyder ogsaa en Franskmand sin Undervisning i kinesiske Skyggespil og at forestille Malerier uden Farver.

Omkring 1800 naaede fra England hertil de saakaldte PANORAMAER eller Rundmalerier, anbragte langs Væggene i en Rotundebygning. Tilskuerne betragtede dem fra et Galleri, der løb omkring

Satire over Retsusikkerheden under Politimester Fædder 1787.

en Midterpille i Salen. I 1802 forevistes i en dertil særlig opført Bræddebygning et Rundmaleri af Øresund.

Var der saaledes sørget rundeligt for Tidsfordriv baade for de Gamle og de Ældre, maatte ogsaa Ungdommen have sine beskedne Glæder, i hvilke tillige de store Børn kunde deltage. Blandt Datidens Selskabs- og Børnelege, af hvilke nu flere ikke leges mere, er de kendteste: Springe Kap og Buk, skyde Krage, slaa Skrid, spille Skorsten om Roer, Gulerødder og Knapper, og Pantelege, som at gaa polsk Tiggergang og danse Brud i Konelauguet. Og da Fantasien i Lavlandet havde udtømt Mulighederne i Langfart til al Verdens Lande, fik den et nyt og uanet Maal i Luftens Rige.

Ingen anden af videnskabelig Forskning udgaaet Opfindelse har som Luftballonens formaat at sætte alle Menneskers Fantasi i Bevægelse. I det i Luftsejladens Historie saa berømte Aar 1783 lykkedes det Brødrene Montgolfier i den lille By Vivarais i Frankrig som de første at bringe et Luftskib til at hæve sig op over Jorden. Samme Aar fik de to Videnskabsmænd Charles og Robert Ideen at fylde en af Taft forfærdiget og med Fernis tætmet Luftbold med den saakaldte Brintluft, den opsteg fra Marsmarken. Kort efter fik den yngre Montgolfier en Ballon til at hæve sig 2000 Fod i Vejret, medførte tre levende Dyr, der tillige med Luftmaskinen dalede ned i bedste Behold. Endnu større Berømmelse vandt Pilatre de Rozier ud paa Aaret ved den første egentlige Luftsejlad. Sammen med en Ledager lykkedes det ham at sejle over Paris og Seinen og dale uskadt ned igen. Det mindsteværdige Aar sluttede med at Charles og Robert steg op til en betydelig Højde og dalede ned efter Forgodt-befindende.

To Aar senere fløj Blanchard over Kanalen, og i 1787 opfandt han Faldskærmen. I det følgende anvendtes Mongolfier- og Charlier-Ballon typerne skiftevis.

Drømmen om at erobre Luften var virkelig gjort. »Hvem der har oplevet Luftballonens Opfindelse,« siger Goethe, »kan vidne om den Verdensomskiftning, den medførte.«

Ogsaa Danmark blev delagtig i den store Oplevelse. I Jan. 1784 opsendte Apoteker Mühlensstedt fra Christiansborg Slotsplads i Overvær af de kongelige Herskaber og en stor Menneskemængde, — »næsten alle Stadens Indvaanere« — en »aerostatisk Machine«, en elliptisk Cylinder 17 Fod i Omkreds med vedhængende Galleri, som dalede ned ved Køge. Den samme Aeronaut opsendte atter i Decbr. en af ham fabrikeret Ballon, der gik ned i St. Hedinge. Disse store Begivenheder i Københavns Liv afgav Stof til Wessels Vers: »I, som med brandbar Luft Maskiner fyldte —«. I 1786—87 gjorde Skuespiller Urberg sine to mislykkede Forsøg først med en Luftkugle, der opsendtes fra Rosenborg Eksercerplads »med en Mand udi«. Der gik Ild i Maskinen, og Personen viste sig til Publikums Fortørrelse at være en udstoppet Dukke. Anden Gang søgte han at tilfredsstille Københavnernes Forventning om at se en levende Skabning hæve sig op i Luften ved at bebude en levende Kats Opstigning med en Luftmaschine, men forfulgtes atter af Uheldet idet

Ballonen, straks efter at være kommen i Vejret, faldt sammen, og da Katten tilmed var ombyttet med en Hane, undgik han med Nød og Neppe at blive forulempet af de skuffede og misfornøjede Folk, ligesom han længe var til Spot og Spe.

Luftballonens Tilblivelse har sat Spor i Litteraturen. Ikke helt glemt er Stroferne i Baggensens Drikkevise Den bedste Verden (1785): »Rejs, hvem der vil, med Montgolfier, for nye Verdener at bese«. Tode priser Kærligheden mer end alle »Luftballer« og Zetlitz har saa tidligt som i 1783 skrevet en Vise med Titlen: »Den aërostatiske Maskine«, hvori det betegnende hedder: »Og lad fare det Væv om den franske Maskine — Nu hvad da — har den hentet

os Vine?« Omtrent fra samme Tid er Wessels Digt »Til Luft-Skipperne.«

Zetlitz fremsætter i Spøg Ideen om at besvige Kongens Told ved at gaa til Vejrs med »en aërostatisk Bold«.

Et nyt Moment i Luftsejladens Historie er de saakaldte Luftjagter. Balloner i Form af Figurer, Dyr saasom Hjort og Ræv, og en Jæger, der følger dem, opsendtes og holdt Tilskuerne i Spænding.

Københavnernes Længsel efter at se et levende Menneske hæve sig op i Luften, som man havde hørt og læst om i Beretninger fra

Luftskipper Robertsons Ballon.

Bymuseet.

Udlandet, udløstes omsider i 1806, da Belgieren ROBERTSON foretog sin første Ascension fra Rosenborg Eksercérplads, en Begivenhed, der satte alles Sind i Bevægelse. Forretningerne blev lukket som paa en Søndag, og Tallotteriet maatte indstille sin Trækning. Luftskipperen udstyrede sin Opstigning, der foregik i Kongehusets Nærværelse, med al mulig Effekt. Værdigt steg han op i den til hans Taftesballon fæstnede, med Faldskærm forsynede Gondol. Begunstiget af det skønne stille Efteraarsvejr steg han sikkert og roligt op til en anelig Højde og dalede en Times Tid senere ned et Par Mil fra Roskilde. Robertsons Opstigning hører til hint Slægtleds største Oplevelser og har sat mange Spor i Memoirer og Breve fra Datiden. Baggesen, der sammen med Sofie Ørsted iagttog Underet fra Frederiksberg Slots Altan, gav sin Begejstring Udtryk i et Distichon med Titel: Den dobbelte Himmelfartsdag:

Robertson, mens i din Baad du foer over Jorden til Himlen,
Foer i min Elskedes Favn jeg over Himlen til Gud.

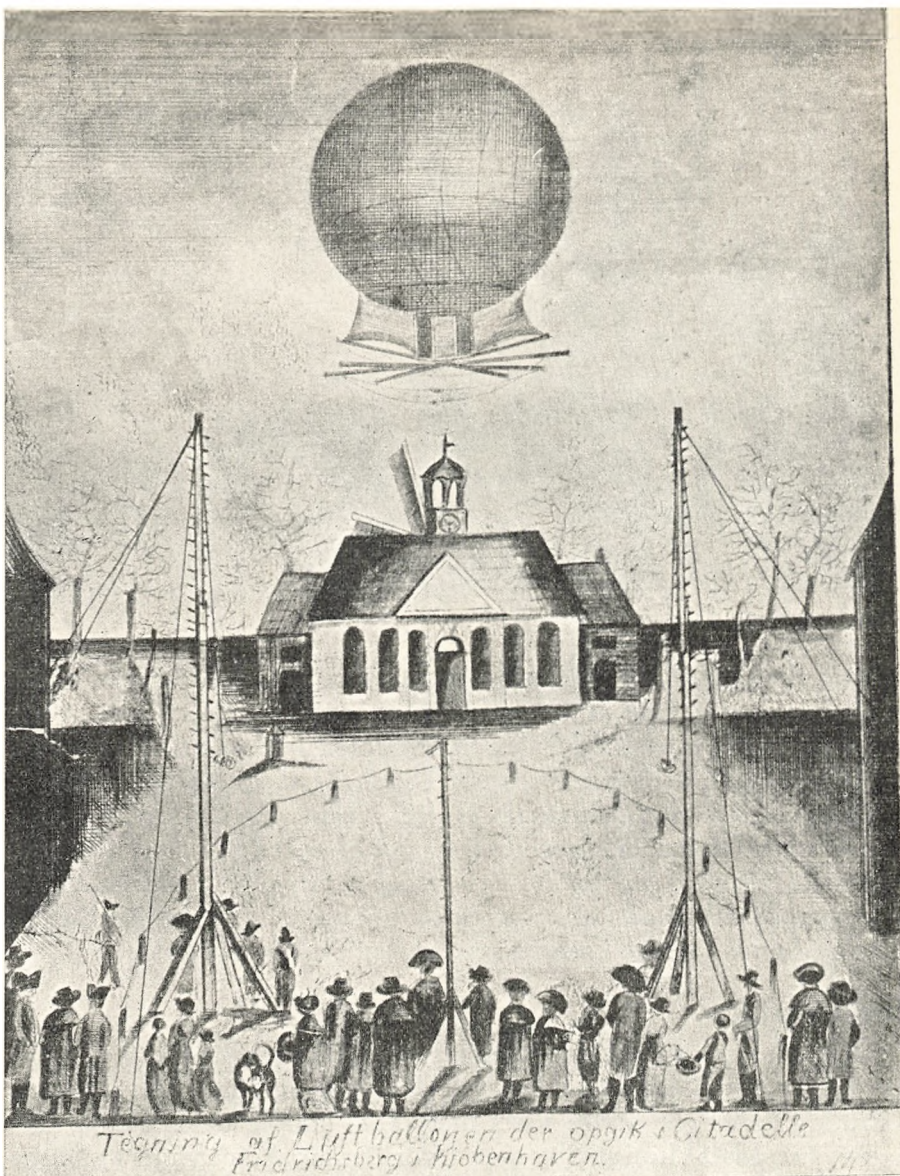
Fjorten Dage senere foretog en af Robertsons Elever en Luftsejlad, ligeledes med heldigt Resultat, dog steg han ned allerede i Gothersgade, men blev til Gengæld i Modsætning til Mesteren Genstand for Københavnernes umiddelbare Hyldest. Den begejstrede Mængde fulgte ham jublende tilbage til Eksercérpladsen efter først til Erindring om den store Begivenhed, de havde været Vidne til, at have bjerget en Stump af hans Faldskærm, der reves i tusind Stykker. —

Aëronauterne herhjemme havde imidlertid opbudt alt for at kunne hævde Landets Ære overfor de Fremmede. For C. F. KIERSTRUP, der af Profession var Kobbersmed, blev denne Ærgerrighed, der i Aaringer havde optaget alle hans Tanker, en Kilde til fortsatte bitre Skuffelser. I 1799 havde han konstrueret en Montgolfière af Papir, der maalte 8 Fod og hævdede sig op i Luften, dog uden Passagerer. Hans Maal var at fremstille en Sejldugskugle, 24 Fod i Diameter med Gondol og Styreapparat og foretage en Opstigning med denne. Som »en ung Mand af sjældne Evner« fik han s. A. Tiladelse til at lade en Luftballon gaa op paa et bestemt Sted, dog uden for Staden, da Ballonen, »siden den skal give Lysning fra sig, ikke som sædvanlig kun kan fyldes med inflammabel Luft, men hæves ved fortyndet Luft, som tilvejebringes ved betydelige Mængder Spiritus vini inde i Maskinen selv.« I 1804 var han naet saa

vidt, men Forsøget, der imødesaas med saa stor Forventning, mislykkedes, da han ikke kunde faa Luftskeibet til at hæve sig. Det følgende Aar gik det ham ikke bedre, da Ballonen trods alle hans Anstrengelser ikke kunde bringes til at stige og faldt sammen som en Tøjbuks. Den skuffede Folkemængde, der overværede hans bebudede Opstigning, gav lydeligt sit Mishag tilkende og vilde endog have pryglet ham, og kun med Nød og Næppe lykkedes det ham at unddrage sig Pøbelens Forfølgelse. I 1810 opnaede den ufortrødne Mand at faa kongelig Tilladelse til at foretage en Luftfart med en af ham konstrueret Montgolfière af Karton og Papir, der maalte 35 Fod i Diameter. Alt var omhyggeligt forberedt til Opstigningen (9. Aug. 1810), der nær havde kostet ham Livet, idet der fra Ildapparatet under Ballonen flød brændende Spiritus ned over ham i Gondolen. Skønt i aabenbar Livsfare forsøgte han at faa Ballonen til at stige ved at kaste al Ballast ud, og vilde endog skille sig ved Støvler og Overtøj. Ude af sig selv vilde han have Ballonen sluppet løs, men blev af nogle behjertede Mænd revet ud af Gondolen og undgik derved den visse Død.

Bedre Held fulgte Kierstrups Medbejler i Luftfarten, J. P. COLDING, der under Krigen i 1809 efter fransk Mønster opsendte smaa Luftballoner udover Skaane med trykte Flyveskrifter og Opfordringer til Befolkningen om at gøre fælles Sag med Danmark mod Sverige. I Foraaret 1811 foretog Colding den første Luftsejlad i Norden. Han steg op fra Blegdammen paa Nørrebro og dalede fra en Højde af 1500 Fod ned paa Brønshøj Bakke. Det af ham konstruerede Luftfartøj var en Montgolfière, omkring 60 Fod høj og 40 Fod i Diameter, af ubleget med Papir udforet Lærred, præpareret med en Farve, der skulde hindre Antænding. Selv havde Colding Plads i en Gondol af Kurvefletning, afbalanceret ved en Kontravægt af 180 Pund. Samme Efteraar og det følgende Aar foretog han to ligeledes heldige Luftfarter, dog gennemfløj han kun smaa Distancer. —

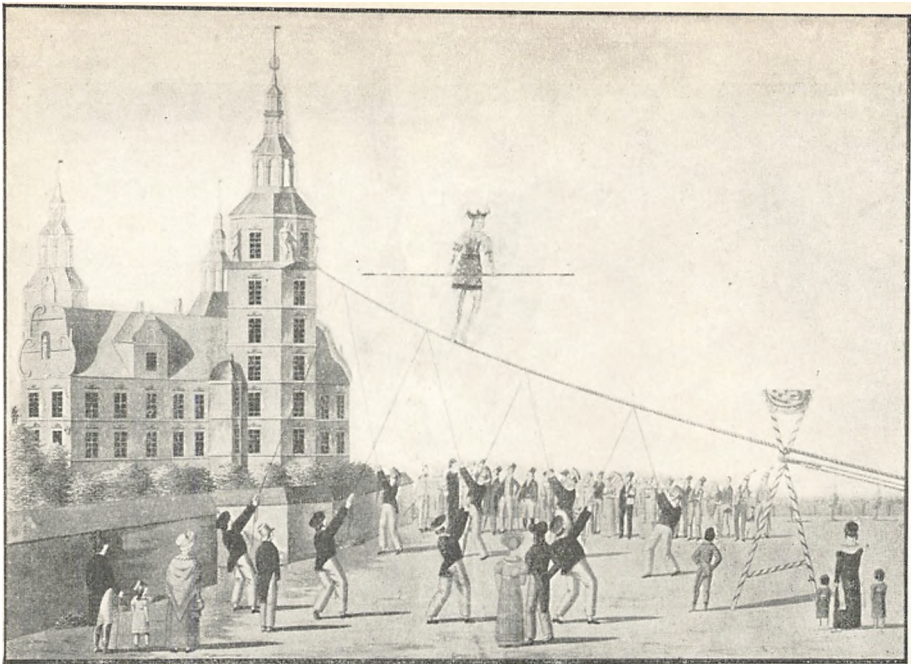
Af fremmede Linedansere, der har forevist deres Kunst i København, er der kun Grund til at omtale Hollænderen CHR. ROAT, kendt fra sin tragiske Skæbne. I Juni 1827 fandt hans første Ascension Sted fra Rosenborg Eksercérplads op til et Taarnvindue i 110 Fods Højde ad en Line, der maalte 450 Fod. Kongen havde givet Møde med sine Døtre, og udenfor Afspærringen fulgte en talløs Mængde fra Træer og Tage det nervepirrende Skue. En Uge senere

Tegning af Luftballonen der oppik i Citadelle
Frederiksberg i Kjøbenhavn.

Den første Ballonopstigning i København fra Kastelspladsen. (NB. Frederikshavn er i Underskriften fejlagtig bleven til Frederiksberg). Ballonen kom dog aldrig saa vidt. Tegneren har taget Forskud paa Successen.

Linedanser Roats Ascension paa Rosenborg Eksercerplads.

foregik Roats anden Opstigning paa samme Sted. Da han var naaet halvvejs, gjorde han et Øjeblik Holdt med sin Balancestang og raabte til Karlene, der holdt den udspændte Line, at stramme denne yderligere, men i samme Nu brast Tovet, og Roat styrtede ned fra en Højde af 25 Alen. Man aarelod og forbandt den Ulykkelige, men allerede ved Midnat udaandede han paa Hospitalet. I Anledning af opkomne Rygter om at Nedstyrtningen skyldtes Ondsindethed, bekendtgjorde Politiet, at Aarsagen dertil var den pludselige Stramning af Tovet og dets Gnidning mod den skarpe Taarnkarm.

Selskabssangen.

Selskabssangen skylder Klubberne sin Blomstringstid. Før nøjedes man efter Rahbeks Ord »med Gretyske og Monsignyske søde Kvad, og vore egne ældre Viser med deres simple gammeldags Melodier, Ewalds »I kølige Skygger, hvor Sangersken bygger«, Bruns »Farvel min Sommer« og Tullins »Kom min Philine« — Efterklang fra Hyrdetiden. Det var Skik i Tiden at synge i Skumringen. Den bredere Befolkning fandt Smag i Sange som »Katten er mit Søsken-

debarn«, der af Rahbek spotvis betegnes som »den navnkundige Nationalsang« (1800), »Skære, skære Havre« og Gubben Noah«, der allerede i 1770 var Gadevise og ligesom andre Bellmanske Viser (Käraste Brödre) udplantedes i København.

Af Drikkeviser fra Fortiden havde holdt sig Tøger Reenbergs »I et Vinhus vil jeg sige Verden Farvel« oversat fra det Tyske, og Ambrosius Stubs »Lad Krig fornøje Potentater«, ligeledes efter tysk Forbillede, og i hvilket Spor Rahbek fortsætter. Det blev Skik, som Rahbek siger, at man ved et lystigt Lag vilde have en Vise i Tilgift i den Tidsperiode, da man sang til sin Drik og drak til sin Sang. Før istemte man i Skænkesalen: lambo! lambo! Kammerater lambo. Selv indledede han »Drikkevisefaget« med de endnu ikke helt glemte Viser: »Hvi rose I saa vore Fædre« og »Der var engang en tapper Mand« (begge fra 1783), hurtigt efterfulgt af Baggens og Storms »Min Doktor er en ærlig Mand«, »Det gaar saa herlig overalt« (1785), Zedlitz' »At Slyngler hæves til Ærens Top« og Todes »Oldtiden havde en god Skik« (begge 1787). De første Revolutionsaar 1789—90 affødte Zedlitz' frejdige »Mit fulde Glas og Sangens raske Toner«, Rahbeks »Nu bort med alskens Politik«, Baggens »Trankebar Vise«, og Todes »Kom lad os drikke egen Skaal« og Abrahamsons »Min Søn om du vil i Verden frem«. Aarhundredet slutter med P. A. Heibergs »Mener du, at den har Lykken fat« (1796). Her er kun nævnt de Viser, der er naet ned til vor Tid. Begyndelsesordene og Tidspunktet for Visernes Affattelse vækker alene mange Forestillinger.

Gennemlæser man nu en Visebog fra hine Aar, der rummer alle de nævnte Sange og mange flere til Venskabs, Elskovs og Borgerdyds Pris, og saagodtsom alle ender med Lovprisning af Vinens Dunster, der jager Livets Kval, fyldes man med Afsmag for Klublivets Tomhjernethed. Man forledes let til det fejle Indtryk, at Vinen flød i Gaderne, at Nøgternheden var en Skam. Denne taabelige trivielle Hyldest til Fader Evan eller Bachhus og hans Druer forekommer En at grænse til Galskab, der endog naaede til det fjerne Grønland, hvor en Missionær omplantede Sangen »Druen vokser paa vor Klode« paa det eskimoiske Sprog for Polarfolket mellem Isrand og Isfjælde. Hertil maa dog bemærkes, at Vinen »blev mere sunget end drukket«.

I 1804 skriver Rahbek om Selskabsvisens Ligbegængelse: »Viser og Selskabssange er nuomstunder en Ting, der slet ikke er paa

Moden, hvorvel man endnu efter gammel Skik ved visse Lejligheder faar dem paa Bordet, men kun som en Ting, der ligesom Bordlæsningen i en Hast skal fejes af, at man kan komme til det væsentlige.«

Da de første Raab om Frihed, Lighed og Broderskab naaede til Danmark, fik Klubsangen en inciterende, dog kun blegrød Farve. Selv da Blus og Brande tændtes rundt om, varslende et skæbnesvangert Opgør, hyggede man sig herhjemme i Bevidstheden af at sidde langt fra Urocentret. Man tømte sit Glas »for det gode der sker«, bestyrket ved Bondefrigørelsen og andre humane Foranstaltninger i Troen paa en fredelig Udligning af mulige Konflikter mellem Samfundsklasserne.

Den filistrøse Selvnokhed ytrer sig typisk i Rahbeks velkendte Vise: »Nu bort med alskens Politik«. Om der er Borgerkrig i Brabant, om de nappes tæt i Frankrig, ligemeget naar blot Krigen ikke naar »til Medoc, Pontac og Bordeaux, til Epernay, Chalons og Rhin, hvorfra vi faar vor Vin«.

De loyale Klubsange, der fremkom efter Revolutionens Fuldbyrkelse i Frankrig, viser noksom, at Kongedømmet i Danmark var grundfæstet. Ludvig XVI's Henrettelse gav Anledning til P. A. Heibergs Vise: »Fred med Kongerne paa Jorden«, der ender med Stroferne:

Dannerkongen ædelt tænker,
han Fornuftens Stemme lod.
Tankens, Bondens, Negrens Lænker
han med Kækhed brød.

Fordristede man sig ikke til at rokke ved Majestætens Ukrænkelighed, selv om den fremtraadte i den ynkværdigste Skikkelse, maatte til Gengæld »Demagogerne« og Brushovederne prøve deres Kræfter i ubeherskede Angreb paa de store Jorddrotter, Adelen, Hofsnogene, de »stjernede Dosmere og Drog«, »Slyngler, der hæves til Ærens Top«, og Hjemmetyskeriet.

Der er kun faa af Datidens talløse Viser, der ikke i selvfølende Borgerdyd haaner Landets Aristokrater med plumpe og hadske Skældsord. Aldrig har den danske Adel med »det ædle Grevekløverblad« i Spidsen og andre nu glemte Navne i Følge, som paa hin Tid efterlevet Parolen, at Adel forpligter, og aldrig er den bleven smædet grovere end af Datidens Visedigtere, fremfor alt af den loypriste Frihedsmand P. A. Heiberg, der ret beset var en Kværulant, bidsk

og personlig og blottet for frigørende forsonende Humor. Man maa give den stilsfærdige Grevinde Reventlow, den store Bondevens Hustru, Ret i hendes Opfattelse, at Reformperiodens Mænd i Gerningen »har bidraget mere til deres Medborgeres Lykke end mange andre Forkæmpere for Frihed og Menneskerettigheder, hvis Virksomhed kun bestaar i Ord.«

Klubber.

Stemningen i København i sidste Fjerdedel af Aarhundredet maales bedst gennem Klubberne, der i deres bedste Tid paavirkede den offentlige Mening.

Regeringen havde tidligt et vaagent Øje med Klubberne og saa unaadigt til dem. I 1780 udstedte Høegh Guldberg til Københavns Politimester sin bekendte Kabinetsordre, præget af hans Aand og Stil og tillige betegnende for Regeringens Overformyndereren af Borgerskabet. I Motiveringen af dette Paabud indrømmes det, at de saakaldte Clubs, som er bleven indførte her i Staden, »i sig selv har intet anstødeligt, men rummer den Fare, at Ungdommen derved let kan henfalde til Lediggang, Forsømmelse af deres Pligter og til Ødselhed med den for Staten kostbare Tid, og at der i Længden ved slige Sammenkomster kunde opstaa endnu farligere Udsvævelse.« Alligevel paalægges det Politimesteren at erkynndige sig om alle slige Forsamlinger eller Klubber, deres Mødested og Formandens Navn. Denne sidste skal være Embedsmand eller i det mindste en Person af agtet Alder, sat Væsen og bekendt for god Opførsel. Formændene skal være Gud og Kongen ansvarlige for Ungdommens Opførsel, sørge for smuk Orden, værdig Sømmelighed og anstændig Forlystelse. De bør paase, at hele Selskabet forenes om Love, der tilsigter dette Formaal, og endelig forbyde ethvert Hasardspil og vaage over, at Forsamlingen slutes Kl. 11 om Aftenen.

Klubbernes Glanstid sætter ind efter Guldbergs Fald og holder sig Aarhundredet ud. Medens Kaffeusene nærmest var Efterligning af Pariser Cafeerne som Samlingssted for Litterater, havde Klubberne deres Forbillede i England, hvorfor ogsaa den ældste kendte Klub her i Byen (1772) var en saakaldet engelsk Klub. Klubbernes Tilblivelse blev af revolutionerende Indflydelse paa Hovedstadens selskabelige Samvær. Det stærkt florerende Liv i Værthusene blev væsentlig indskrænket, da de mistede deres Berettigelse som alment Træffested. Ifølge Rahbek gjorde de Ende paa den uli-

delige »Kippesværmen« og blev en Hindring for »det ødelæggende Lykke- og Vovespil«. De forskellige Samfundsklasser kom hverandre nær under utvungne Former. De højvelbaarne Herrer, Officere og Embedsmænd mødtes med Byens gode Hoveder, Industri-drivende og Forretningsmænd, kort sagt det honnorte Borgerskab. Der udveksledes Tanker og Meninger, der knyttedes Forbindelser og Venskaber, som blev af Betydning udover personlige Særinteresser. For Fremmede og Tilrejsende blev det af stor Betydning, at de kunde indføres i Klubberne og derved faa Indpas i det gode Selskab og paa en nem og behagelig Maade komme til Kundskab om Personer og Tilstande herhjemme. Det musikalske og dramatiske Element fik tidligt deres Indpas i Klubberne, og der udskilte sig andet Steds omtalte Selskaber med dettes Dyrkelse for Øje. Længe stod Klubberne kun aabne for Mænd, der hyppigt indballoteredes med 2 Tredjedele af Stemmerne, men omsider fik ogsaa deres Damer Adgang, hvilket gav Anledning til, at der arrangeredes Baller. Klubberne blev toneangivende i Dansen. Endnu i Rahbeks Studenterdage var Baller meget sjældne indenfor Middelstanden i Hovedstaden, men allerede i Klubbernes første Tid blev det Skik, at der hver Vinter afholdtes ét Bal, senere ét hver Maaned, og endelig dannede der sig efter dette Mønster smaa sluttede Selskaber som samledes til Dans, især Engelsk Dans (»Radedansen«), i hvilken saamange Par kunde deltage som Pladsen tillod det. Man opstillede sig i to Rækker overfor hinanden, og Parrene dansede ind mellem Rækkerne. I »Selskabet for Borgerdyd« var det forbudt at deltage i »Kehraus«en (Langdans) eller anden for Helbredet farlig Dans. Selv Degnen paa Landet gav Ungdommen Anvisning paa ordentlige Engelskdanse (Anstandsdansen), hvorved de gamle »Melevitter« var kommen i Foragt og af Mode.

Til Hverdags samledes Herrerne til Konversation og Kortspil. Tidens Modespil var L'hombre, Quadrille (Firkort), Cinquennille, Tre Sette (Tre Syvere), en Skillings Matador, Boston, Piquet, Whist, Triset, Tarok, Toccadille (Brætspil med Tærninger). Quadrille var længe særlig yndet, det spillede saaledes i Statsminister Reventlows Barndom, af Rahbeks og Oehlschlägers Forældre. Whist blev ved Aarhundredets Slutning Modespillet og lærtes professionelt ligesom Bridge i vore Dage.

Stemningen i Byen illustreres af Baggesens kendte Vise om den bedste Verden:

Det gaar saa godt i Byen her;
Koncerter, Klubber, Baller,
Komedier og Andet mer
i dejlig Mængde falder.

I 1794 skrev Heiberg en Vise, der begynder med Stroferne:

Vor Klub er dog en herlig Sag,
her sidder man i Vennelag,
og rundt omkring det brede Bord
kan tale frie Ord.

I Halvfemserne havde Hovedstaden allerede 30—40 Klubber, hvis Navne er Udtryk for Tidens Drømme om Verdensborgerskab og Venskab — saasom »Harmonien«, »Enighedsselskabet«, »Det venskabelige Selskab«, »De forenede Venner« o. s. v.

De indvandrede engelske Købmænd bragte større Frigjorthed ind i Konversationstonen, men ogsaa Overmod og »Mangel paa Gratie«; hertil kom de hjemvendte Plantere fra Vestindien og Embedsmænd og Købmænd fra Ostindien, der just ikke bidrog til at højne det selskabelige Niveau.

Klubberne havde deres svorne Tilhængere, men ogsaa ivrige Modstandere. En af deres Förtalere udtrykker sig saaledes: »Jeg ser i Klubben en behagelig Fristed for Sjælen, hvor denne, efterat have unddraget sig Syslernes Hvirvel og Bekymringernes Aag, tyer hen, som den matte Vandringsmand til et elsket Hvilested, og der ved et frivilligt Valg af de Fornøjelser, den mest ynder, styrker sig i Venskabs og Glædens Skygger til at fortsætte forestaaende Pligter. Ingen myndig Selskabstiran raner her dens Frihed; intet unaturligt Galanteri hæmmer den i det raske Løb af dens Betragninger, ingen Ensformighed matter den; ingen tvungen Beskæftigelse nager den. Her, hvor enhver kan komme, naar han vil, og gaa, naar han lyster, hvor han hverken er Vært eller Gæst, hvor han selv kan bestemme sin Tid og sine Udgifter, hvor han iblandt flere Beskæftigelser og Lege kan vælge sig den behageligste og nyttigste, hvor han ingen er i Vejen, og hindres af ingen, hvor hans Tidsfordriv ikke bliver Aandsfortærelse, hvor hans Medselskab ere hans Medbrødre, og ikke hans Overmænd.«

Moralisterne, der i Klubberne saa Arnesteder for Drikkeri, Lediggang og Spillelidenskab, altsammen ødelæggende for Familienlivet, førte i Datidens litterære Tidsskrifter en hidsig Kamp mod Klublivets Lovprisere. Pram saa i Klubberne al huslig Omgangs

Grav; det at der danses en Gang eller spilles Gnav er en meget ringe Erstatning for Mændenes Omgang. Selv Rahbek, der var Medlem af flere Klubber, maatte tilsidst i sit Tidsskrift (1799) gøre Klubfjenderne visse Indrømmelser. Ganske vist værger han sig mod Beskyldningerne, at Klubberne drager Mændene fra Hjemmet, og hævder samtidigt, at Kvindekønnet i de Selskaber, der tillige dyrker Thalias Muse, vilde berøve dem deres Karakter. Naar han revser »den evindelige Dobbelt, dette Sløse- og Døsevæsen, den Smaaheds-Aand der i de allerfleste af vore Klubber er herskende,« gælder denne haarde Dadel ikke de gamle ansete Klubber, men de mange smaa og tarvelige, der var skudt op i den jævne Borger- og Haandværkerstand. København var efter en Samtidigs Ord ikke andet end en eneste stor Klub (1803); man havde Klubber og Selskaber for alle mulige Stænder fra Adelen lige ned til Skoflikkeren.

Ligesom hundrede Aar og mere efter var det fortrinsvis Spillemanien, der lagde den gammeldags Selskabelighed øde. Nogle Betragtninger i saa Henseende, som findes i Rahbeks Tilskuer, passer i det store og hele paa Nutiden, blot er det nu ikke Whist, men Bridge. Værtinden, hedder det, laver Spillebordene til. To Mænd taler sammen om Planer til Forbedringer i Statsstyret, en Officer lader sig belære af en Landmand og omvendt. Et Par eller flere staar fredeligt og politiserer. To Husmødre drøfter Børnenes Opdragelse eller Husets Glæder og Sorger. Et Par unge Piger meddeler hinanden hvad de har lært eller gerne vilde vide Besked om. Alle disse Samtaler afbrydes ved jævnlig Kalden: »Frue, Frøken, Hr. Lieutenant, Hr. Doktor o. s. v., vi bie paa Dem! Bordet er færdigt!« Man maa sætte sig ved Spillebordet, »fordi et Par Drog ikke skal kede sig« og andre skal vinde nogen Penge.

Dette Spilleraseri revses ikke uvittigt af en Indsender i Rahbeks Tilskuer (1803), som efter engelsk Forbillede, Privatkursus for Whistspillere, foreslaar Oprettelsen af en Lærestalt i Kortspil. I nederste Klasse begyndes med de for Barnealderen passende Spil, Femkort, Styrvolt, Gnav, Puk og Hundredogét, Mariage og Perial. Overgangen til den mellemste Klasse, hvor den unge Mand forberedes til det tænksomme Whist, sker ved Trekort og Piket og fra det gammeldags Quadrille til L'hombre. Hjertets gradvise Udvikling sker gennem det lidenskabelige Polskpas og for opvakte Genier ved Skervensel. Øverste Klasse fuldender Ynglingens Aandsdan-

nelse ved Whist og L'hombre, hvilke i lige Grad øver hans Hukommelse, Indbildningskraft og Dømmeevne. Hertil kommer det sande, humane Lykkespil Pharao.

Ved den endelige Bedømmelse af Klubbernes gavnlige og skadelige Indflydelse bør det ikke lades ude af Betragtning, at de baade har støttet nyttige Formaal og udøvet en vidtstrakt Godgørenhed. Saaledes udstedte bl. a. Kongens Klub i 1784 en Præmie for ædle Handlinger. I 1792 udstedtes et Reskript til alle Klubber, som udtalte Kongens Anerkendelse af den Gavnildhed, hvormed alle Selskaberne havde understøttet de Fattige.

Tilsynet med de talrige Klubber i Hovedstaden lagde i ikke ringe Grad Beslag paa Politiets Kræfter. Saaledes maatte en Politiadjutant med tre Betjente være til Stede uden for »Kronprinsens Klub«, saalænge Aftenunderholdningerne i samme varede, hver Søndag Eftermiddag fra Kl. 5. Ved Bortkørslen skulde Politiet anwise Vognene Plads paa Kongens Nytorv paa venstre Haand af Østergade fra Torvet ned til Klubbens Port, saaledes at der ogsaa var fri Indkørsel baade til »Kongens Klub« og »den borgerlige Klub«. Ingen Vogne, selv ikke den kongelige, maatte holde paa højre Side. En Betjent var posteret paa Kongens Nytorv og en paa Østergade.

Til Trods for denne omsorgsfulde Ordning høstede Politiet alligevel Utak derfor, idet nogle Medlemmer af »Kronprinsens Klub« udskældte Politiadjutanten og lagde Haand paa ham, fordi han ikke vilde bryde Rækken, da de forlangte det.

I 1790 maatte Politiet gribe ind i Anledning af nogle Tumulter under et Møde i Selskabet »Enigheden«, da en Prokurator gav en Musketer en dygtig Ørefigen. Antagelig for at sikre sig Politimesterens Velvilje optog »Enigheden« ham som Æresmedlem. Da denne fandt paa at spørge Bestyrelsen for »den engelske Klub« om dennes Karakter og indre Forhold, fik han et barsk Svar fra General Greve Baudissin, der tilkendegav, at han sammen med flere andre Standsfæller sad i Bestyrelsen, og Politimesteren stak straks Piben ind. I 1795 anmodede »det holstenske Selskab« Politiet om at holde Orden mellem de fra- og tilkørende Vogne hver Onsdag Aften, naar Selskabet holdt Øvelser, men fik til Svar, at man kun kunde stille to Vægtere til Raadighed.

Politimesteren havde et vaagent Øje med de Skribenter, der

overskred det tilladelige, og med hvad der blev sunget i Klubberne. Hvor grundig Lovens Haandhævere gik til Værks, ses af følgende: Da Rahbek i 1794 havde offentliggjort Heibergs meget omtalte Vise: »Vor Klub er dog en herlig Sag«, der dels udkom i »Tilskueren«, dels i Særtryk som Flyveblad, indfandt Politimesteren sig personlig hos Bogtrykker Schultz, der trykkede »Tilskueren«. Han forefandt 350 Exemplarer af det paagældende Nummer, hvilke han lod forsegle. Tillige lovede Bogtrykkeren, at Budene, som var sendt i Byen for at uddele Bladet, skulde kaldes tilbage, og Politimesteren forføjede sig straks til Posthuset for at sørge for, at de til Forsendelse til Provinserne indleverede Exemplarer ikke skulde afgaa. Ogsaa hos Bogtrykker Holm, der havde trykt Visen paa et løst Blad, indfandt den utrættelige Politimester sig endnu samme Dag. Holm erklærede højtideligt, at Heiberg havde faaet alle 100 Exemplarer udleveret.

Navkundigst og ældst af alle Hovedstadens Klubber er DREJERS KLUB, stiftet i 1775 af Institutbestyrer Jacob Drejer. Fra først af talte den kun 16 Medlemmer, der alle tilhørte hans Vennekreds, men udvidedes snart betydeligt. Formaålet var »indbyrdes Fornøjelse og Sindsadspredelse samt Tilvejebringelsen af en Bogsamling«. Ved at samle litterære Notabiliteter og fremtrædende Embedsmænd opstod et udsøgt, aandeligt interesseret Selskab. Det blev efterhaanden, siger Tode, en Udmærkelse, en Hæder at optages i Klubben, der paa ganske faa nær forenede alt, hvad der betød noget i dansk Litteratur, og den kunde i visse Maader betegnes som det danske Parnas. Fra 1779—93 havde Drejers Klub til Huse i Efterslægtens Gaard (Østergade 52) og derefter i Vildmanden paa Hjørnet af Christen Bernikowsstræde.

Det musikalske Element kom tidligt til at spille en vigtig Rolle i Klubbens Liv, som herfra bredte sig til andre Klubber og fik Indflydelse paa Hovedstadens forfinede Sans for ædlere Musik. Bibliotheket, der voksede til 3000 Bind ved Anskaffelser af den nyudkomne og fremmede Litteratur, Udlaan og Bortauktionering med Forkøbsret af Bogsamlingen, har ligeledes haft sin store Betydning for Kundskabsspredning ud til vide Kredse. Valget af Bøgerne og Formen for den selskabelige Adspredelse blev en Kilde til ideelige Rivninger og stormende Debatter, der førte til Udvandring og Udskillelse i nye Sammenslutninger.

I sin Glansperiode paavirkede Drejers Klub afgjort den offentlige Mening.

Af de Sange, Baggesen gav Drejers Klub — nogle af hans bedste og tillige af denne Art overhovedet de friskeste, saasom »Lad Herman von Bremerne kives«, »Den bedste Verden«, »Skaal for den Elskede«, »De skønnes Skaal« og Slutningssangen (For at være som man bør), er vel den første naaet videst om. Den blev Klubsang, Folkesang, »Glassene klang saa længe til Strofen: »Gid Bonden dog engang ske Ret«, til Hjerterne klang med. Det blev Mode at synge om Bønder.«

Drejers Klub havde ved Aarhundredets Udgang mistet meget af sin tidligere Indflydelse, Tiden var løbet fra de genlevende fra dens første Tid. Den nationale Rejsning, der varsledes med Kanontordenen 2. April, fik Livet til at blusse op for en kort Tid. Oehenschläger betraadte første Gang de ærværdige tilrøgede Stuer med en vis ærbødig Benovelse for de hæderkronede Mænd som Baggesen, Pram, Thaarup og Tode, men ved de yngres Bord slog han sig ned. Kort efter sin Indtræden skrev han en Jubilæumskantate og Afskedssangen til Baggesen ved dennes Bortrejse, der efterfulgtes af hans Udtræden. Han indfandt sig dog senere i Klubben i Nedgangsaaene for den som for hele Landet og Folket, og hyldede den endnu ved dens Halvhundredaars Jubilæum i 1825 med sin kendte Sang: »I Axelstad der stander en Gaard«. Drejers Klub havde da længe kun været en L'hombre- og Danseklub og var ved Stifterens Død gaaet op i en ny Forening. —

Næst efter Drejers Klub hævdede sig i Anseelse længst HARMONIEN« eller »Det harmoniske Selskab«, stiftet i 1778 under beskedne Former, men i stadigt stigende Ry for sin fine Tone, et rummeligt Program og streng Eksklusivitet. Det oprindelige Kontingent steg i Tidens Løb fra 8 Skill. ugentlig til 12 Rdl. aarlig foruden et ret anseligt Indskud. Klubben bød paa Samtale, Koncerter, Bogsamling og Avishold samt Baller. Dens Formaal var »værdig Forlystelse og harmonisk forædlende Nydelser i de Fritimer, som det enkelte Medlems Daad tillader det. Her skulde en og hver have Anledning til at eftertænke, hvor lykkeligt Danmark var frem for ethvert andet Lands Folk under en klog og retfærdig Regering, og skønne paa de Behageligheder, som de ved liden Bekostning nyde i Selskabet, samt her fatte nye for Staten gavnlige Forsætter«.

Efter at have haft til Huse forskellige Steder »harmonerede« Selskabet, som Baggesen skriver i »Labyrinthen«, fra 1783 varigt i Vingaardsstræde Nr. 6 og fik Sommerlokale paa Store Ravnsborg. I 1803, paa Selskabets 25 Aars Stiftelsesdag, nævner Filantropen J. H. Bärens det i sit Festskrift som »Mønstret paa en god Klub«. Medlemsantallet, der fra 60 i 1779 allerede to Aar senere steg til 180, var ved Jubilæet naaet op til o. 260, af hvilke de 120 var Embedsmænd. Klubben gjaldt da for den fornemste og anseeligste og tillige kostbareste Klub og, som nævnt, meget streng i Henseende til Optagelse af Medlemmer. Den rige Nathan David, Fader til Mendel Levin Nathansen, følte det som et Savn i sit ellers saa lykkelige Liv, at han var udelukket fra at blive Medlem af Harmonien, da man ikke vilde optage Medlemmer af den jødiske Bekendelse.

I Klubbens store Sal afholdtes jævnligt Koncerter og Baller, Assembler og Maskerader. Ved Siden heraf forfægtede Bestyrelsen sine humane Bestræbelser: »at formilde Medborgeres Lidelser og formindske ufortjent Nød«. I Selskabets »ædle Klasse« indsamledes Penge til Fattige og Trængende, til Rejseunderstøttelse for ubemidlede danske Musikere, samt rentefrit Laan. Foruden Embedsstanden talte Klubben blandt sine Medlemmer Officerer, Akademikere, Grosserere, Industridrivende, Kunstnere og Digtere. I Tidsrummet 1792—1800 skrev Baggesen Sange til Klubbens Fester i Anledning af glædelige Begivenheder i Kongehuset. Endnu i 1827 betegnes »Harmonien« som Stadens »brillanteste, vel kostbareste Klub«, der da, trods Tidernes Ugunst, havde 200 Medlemmer. —

KONGENS KLUB opstod ved Udvandring fra Drejers Klub. Splittelsen skyldtes Uenighed om, hvorledes den rette Tone burde være i et sligt Selskab, og særlig gjaldt det de hidtil førte Diskusser og hele Formen for Samværet, som man ikke fandt alvorlig nok; desuden savnede man Spilleborde og bedre Anretning. I Nov. 1776 blev, som det hedder, nogle agtede Mænd enige om at samles til behageligt Tidsfordriv nogle Gange om Ugen i et sluttet Selskab. Kredsen udvidedes, og i 1778 vedtoges de første Love for Selskabet, undertegnede af henved 80 ansete Embedsmænd og Borgere, blandt hvilke Prof. Jens Nørregaard, af unge Skuespillere Schwarz, og Rahbek. »Enighed og Velvillighed knyttede det Baand, der gav Selskabet Varighed«. Foreløbig hed Klubben

kun Selskabet i Schrecks Gaard efter Traktør Gottlieb Schreck, der i 1775 købte Gaarden Nr. 15 paa Østergade, den tidligere omtalte Carl von Manders Gaard, som omskabte en Række af de gamle Rum til Forsamlingssted og Lokaler til Koncerter, Baller, Deklamationer. Schrecks bedste og faste Kunde var og blev »Kongens Klub«, der havde Lokale i Forhuset paa 1. Sal til over Midten af forrige Aarhundrede.

Ved kgl. Resolution fik Selskabet tillagt Navn af »Kongens Klub«, en som en Samtidig udtaler »upassende« Betegnelse, da Klubben kun havde ansøgt om Prædikatet »kongelig«. De nye Love for Selskabet fastsatte Antallet for en nyoprettet Afdeling af musikalske Medlemmer og paabød »al Sædelighed og Stilhed under Koncerterne«. Medlemmerne kunde medbringe en eller to Damer paa hver Billet, der gjaldt personlig. —

I 1795 bekendtgøres, at »Det forenede Venneselskab« af 1783 er opgaaet i Kongens Klub og under dette Navn for Eftertiden udgør ét Selskab.

Særlig eksklusiv var DEN ENGELSKE KLUB, hvis Medlemstal ikke oversteg 80 og var begrænset til Diplomatiets, den højere Embedsstand og de mere fremtrædende Storkøbmænd som Frederik de Coninck og Carsten Anker, der sad i Bestyrelsen. Det aarlige Medlemsbidrag var 20 Rdl. Klubben havde sine egne Lokaler og særlige Betjening. Værten var pligtig at servere en Middag for Gæsterne Kl. 3 til en Rdl. pr. Kuvert. Ogsaa her var der fremlagt Aviser, ligesom der fandtes Billard og Spilleborde. Hasard var ifølge Lovene forbudt, ligesaa at ryge Tobak eller at medbringe Hunde. Indtil Branden i 1795 havde Klubben til Huse hos Rau og flyttede s. A. med ham til Hôtel d'Angleterre.

Det fornemste Selskab fandt man i KOALITIONSKLUBBEN, blandt hvis Medlemmer, i 1795 kun 40 i Tallet, var Prins Emil af Augustenborg og Statsminister Greve Schimmelmann. I 1802 betegnes den af A. Hennings som Byens fornemste Klub, med det største Avishold af hjemlige og fremmede Blade samt Tidsskrifter. Iøvrigt mødtes man til Spillepartier og Sammenspisning med ud søgte Retter og Vine. Et ægte Skildpaddemaaltid kostede 4 Rdl.

LA SOCIETE FRANCAISE, stiftet 1791 med o. 170 Medlemmer, talte forholdsvis faa Fransk mænd, væsentlig højstaaende Embedsmænd, Kammerherrer og Etatsraader, Adelen og Medlemmer af

de herværende Legationer. I 1796 forekommer et »Velfærdsselskab«, antagelig efter fransk Mønster.

De herboende, tysk talende Familier, Embedsmænd med deres Familier fra Tyske Kancelli og Rentekammerets holstenske Kontorer samledes i det 1788 stiftede »Holsteinische Dramatische Gesellschaft«, der havde til Huse i det Thottske Palæ paa Kongens Nytorv. Til de selskabelige Sammenkomster var knyttet Opførelser af tyske Skuespil og musikalske Aftenunderholdninger med afvekslende og velvalgt Program, som bød paa Haydn og Mozart, Koncerter for Obo, Fløjte og Valdhorn.

Af langt intimere Karakter end alle de førnævnte Sammen slutninger var det ligeledes Tysk talende Selskab, der kom sammen hver Søndag i mange Aar snart hos Rigmanden Constantin Brun, snart hos Deputeret i Rentekammeret, Konferensraad C. L. Kirstein paa hans Landsted »Nøjsomhed« paa Østerbro. Denne joviale Pommeraner, almindelig kaldet »Vater Kirstein«, var Klubbens Ærespræsident, »ligesaa udmærket ved sin brave Karakter, sin Gæstfrihed og sit selskabelige Talent«. Andre Medlemmer, ialt et Dusin, var Komponisten J. A. P. Schulz og senere hans Elev Weyse samt Musikamatøren Grönland og Syngemester H. G. O. Zinck.

Beværtningen var spartansk; til en Sildesalat drak man Biskop, Selskabets Yndlingsdrik, en Rødvinspunsch, der var kommen paa Moden midt i Aarhundredet, hvorfor ogsaa Selskabet lød Navnet »de episkopale Venner«.

»Das Sonntagskränzchen« har Krav paa et lille Minde, fordi det genspejler Tidens harmløse, borgerlige Indendørshygge, en hos Tyskerne fremtrædende, tiltalende Egenskab, der gav sig Udslag i disse Sammenkomster.

Weyse mindes endnu i 1841 den gode gamle Tid, da Søndagskredsen samledes i det Brunske Hus Nytaarsaften og i den smukke Sal blev beværtet med Risengrød, Karper og Æbleskiver. Naar Klokken slog tolv, istemte man andægtig den stemningsfulde Nytaarssang af J. H. Voss til Schulz' vemodig-mandige Melodi »Des Jahres letzte Stunde«.

Det var den gode, fredfyldte Tid, da Tysk og Dansk endnu kunde færdes broderligt sammen, da den kærnesunde, djærve holstenske Humor mødtes med det forfinede københavnske sorgmuntre sarkastiske Lune, da alt endnu virkede forenet, som senere

INDGANGEN TIL FREDERIKSBERG HAVE
KOBBERSTIK AF SCHULE 1787

ubønhørligt og til ubodeligt Tab for begge Grænsenationer skiltes ved et ulægeligt Brud i politisk Kævl, udartede i hadske Fejder og endte med et blodigt Opgør.

KLUBBEN PAA KØBMAGERGADE (Hjørnet af Silkegade) kaldtes ogsaa FABRITIUS' KLUB efter den herboende Hofjuveler Frederik Fabritius (1740—1829), som var dens Vært. Medlemmerne tilhørte mest Embedsstanden, deriblandt endog Spidserne i Kollegierne, Professorer og Præster samt faa, men høje Officerer af Hær og Flaade. Klubben var søgt paa Grund af sit Bladhold og Abonnement paa periodiske Tidsskrifter og sin gode Bogsamling. Endnu i 1802 ses den at have været gæstet af Mænd, der her daglig læste Aviser og Journaler.

DET SNEEDORFFSKE SELSKAB, der havde Navn efter Prof. J. S. Sneedorff, samledes i en Aarrække ugentlig hos Justitsraad, Notar Chr. Schmidt i Klareboderne og var nærmest at betragte som en sluttet Bekendtskabskreds, der kun talte henved 40 Medlemmer, Lærde, Præster og kongelige Kollegieembedsmænd. Selskabet havde ingen Love, men iagttog strengt tre stiltiende overholdte Vedtægter, der bestemte, at der aldrig maatte spilles Kort, at Officerer ikke kunde optages i Kredsen, og at alle i Lokalet faldne Udtalelser ikke maatte komme ud til andre. Ved Sammenkomsterne nød man en varm Ret, Smørrebrød og en halv Flaske Rødvind, dog gik man senere af Patriotisme og Økonomi over til stærkt Øl. Selskabet samledes sidste Gang ved Schmidts Begravelse i 1810.

Et Selskab med filantropisk Formaal er det gamle, hemmelige Samfund »Kæden«, der holdt til paa Hjørnet af Store og Lille Helliggeiststræde. Det fornyedes og organiseredes af Toldinspektør C. S. Nerenst († 1813) og lededes af en Stormester og et Guvernement og samledes paa hin Tid en Gang om Vintermaanederne. »Kæden« stod aaben baade for Herrer og Damer. Stormester ved Aarhundredskiftet var Overhofmarskal Hauch og senere Overhofmarskal Levetzow. Selskabet opfyldte en smuk Mission ved gennem Bidrag fra Medlemmer at stifte Blindeinstituttet.

Endelig samledes ogsaa Sportsdyrkere i Foreninger. I 1807 bestod der et »Selskab for Svømmekunst«, der udsatte Præmier for de bedste Svømmere. Allerede i Rahbeks Ungdom dyrkedes i de Unges Kredse Friluftssport ved at spille Langbold paa Fælleden. —

DET KONGELIGE KØBENHAVNSKE SKYDESELSKAB OG DANSKE BRØDERSKAB med dets ældgamle Historie under Navnet »Danske Kompagni« har til alle Tider samlet kongetro Mænd af de højere Stænder til Skive- og aarlig Papegøjeskydning.

I Midten af det 18. Aarhundrede var det ærværdige Selskab kommet i en saa »yderlig Dekadence«, at det ikke engang havde Raad til at bekoste en ny Flagstang i Stedet for den af Ælde nedblæste. En saadan blev da i 1761 skænket af Kongen, der desuden paa forskellig Maade bidrog til at ophjælpe Selskabet, dels ved at indrømme det Told- og Konsumtionsfrihed for 10 Oksehoveder Rhinskvin og 2 Oksehoveder fransk Rødvind, dels ved Tilladelse til at maatte pryde sine Sølvpræmier med kgl. Navnechiffer og Krone. I 1765 fik Selskabet nye Love, der bl. a. bestemte, at Københavns Overpræsident stedse skulde være dets Chef, og at Fuglekongen fik Rang fremfor alle andre Borgere og endog fremmede Prinser.

I anden Halvdel af det 18. Aarhundrede knyttedes en meget livlig Forbindelse mellem Kongehuset, dets talrige fyrstelige Slægtninge og Selskabet, som aarlig nød den Ære at se Herskaberne deltage i Skydningen og beværte dem som Gæster i sine Lokaler, der fra 1751 indrettedes paa Vesterbro paa samme Sted som nu. I Sept. 1770 indfandt Dronning Caroline Mathilde sig herude til Hest i Mandfolkedragt, skød selv og traf Fuglen.

Skydebrødrenes Loyalitet og festlige Sammenkomster overgik ikke i Glans af noget andet Selskab, og at blive Medlem af Selskabet hørte til hver fremadstræbende københavnsk Borgers højeste Ønsker. I 1779 blev det forundt Brødrene at maatte bære et Ærestegn, en sølvforgylt Papegøje med udstrakte Vinger, sidende paa en Gren (dog kun indenfor Lokalerne og paa sin egen og en Skydebrøders Bryllupsdag). I 1782 opførtes Kompagniets nuværende Gaard. I dets Have fandtes til Saluttering 6 Malmkanoner, der blev røvet af Englænderne i 1807, men blev erstattet ved, at Kongen skænkede 12 andre.

Lige fra Selskabet fik sine egne Lokaler, blev disse udlejede til en Traktør, der endog efter Portlukning maatte give Fremmede Natteløgis. Det blev Skik ikke alene at holde Gilder herude, men ogsaa at hædre fremstaaende Mænd her paa deres Mindedage ved festlige Bispisninger.

Friluftsliv og Naturglæde.

I Betragtning af sin daværende Størrelse kunde København i Slutningen af Aarhundredet opvise ikke saa faa behagelige offentlige Spadseregange. Fremfor alt Voldenes Ring med den dobbelte Række af Træer og paa næsten alle Bastioner hollandske Vindmøller. Her aandede man en friskere Luft og nød Udsigten, især fra Vesterport, ud over Frederiksberg med dets landlige Omgivelser og mod den anden Side til Vandet og Amager.

Filosofgangen, der endnu huskes af den ældre Slægt, var meget besøgt paa Grund af dens Længde og Rummelighed, og Tappenstregen gjorde ikke, som andre Steder, en brat Ende paa Spadsereturen, naar Sommeraftenen var paa det skønneste. Her saa man ingen saakaldte fine Folk, men Borgere, Studenter og Haandværkere med deres Familie. Ved Mørkets Frembrud indfandt der sig Musikanter, der spillede paa Klarinet, Fagot eller Harpe. Mynster omtaler en Harpespiller, der foredrog »Katten er mit Søskendebarn« som staaende Nummer. Ulemperne ved denne Promenade var dels, at den ogsaa stod aaben for Kørende og Ridende, der ikke tog Hensyn til Fodgængerne, og at der ud mod Voldgaden løb en bred, stinkende Rendesten. Efter Filosofgangsfejden blev Gangen mere forladt og søgtes fortrinsvis af Vartovslemmer og andre nærboende Folk.

Meget yndet var ogsaa Kirsebærgangen mellem Langebro og Vesterport og mellem denne sidste og Nørreport, men hertil maatte man løse Tegn og Nøgle hos Københavns Kommandantskab. De her Spadserende kunde ikke nyde godt af de modne Kirsebær, eftersom disse var en Indtægt for Kommandanten, hvorfor der patrouillerede Soldater, saasart Bærrene modnedes. Denne Spadseregang havde den Ulempe, at Trommeslagernes idelige Øvelser døde Ørene.

General Huth gjorde sig fortjent til Københavnernes Taknemmelighed ved Anlægget og Plantningen af Esplanaden med Grønningen og de saakaldte elysæiske Marker. Her var der Fred og Ensomhed at finde. A. Hennings berømmer (1801) den behagelige Promenade gennem Citadellet til Kalkbrænderiet ad Chausseen til Østerport.

I den milde Aarstid og særlig om Søndagen gik der en Folkevandring gennem den trange Vesterport og Ravelinen ud til alle

Københavnernes kære Frederiksberg. R. Nyerup foretrak at lægge Vejen ad Gl. Kongevej for at undgaa Stanken af det raadnende Blod fra de mange Slagterier paa Vesterbro. Frederiksberg søgtes fortrinsvis af beskedne Borgere og Haandværkere, der hjemmefra forsynede sig med Brød og Smør, Brændevin og Rom, som de i Selskab med Hustru og Børn nød i Græsset. Ofte kunde man (1795) tælle mere end 20 saadanne Familiegrupper, om hvilke man trygt kunde sige, at naturlig Glæde ikke var dem fremmed. De velhavende Borgere bragte deres egen Kaffe og Sukker med og fik Vand paa Maskine fra de tilliggende Bønderhuse eller søgte ind i Kaffehusene i Frederiksberg Allé. Naar det skulde være flot, spiste man Frokost paa Fasangaardsbakken. Saa nød man Fodgardens Janitscharmusik fra Slotstrappen og fik gennem Overhofmarskallens aabne Fløjdøre et Indblik i hans Havesalon.

Vedføjede Gengivelse efter et Stik af G. C. Schule fra 1786 viser Indgangen til Frederiksberg Have og dens stive, klippede Alleer. Man ser en Række Notabiliteter færdes i Gangen, og der er aabenbart tilstræbt Portrætlighed, og Billedet er ikke uden Værdi for Kendskabet til Tidsdragten.

Søndermarken, der frembød et Billede af det engelske naturlige Park- og Haveanlæg, var kun tilgængelig for Hoffet, der havde Nøgle dertil. Der var stille og ensomt som ti Mile fra Byen; der besøgte man det norske Hus, hvor den store Natur var efterlignet i det smaa, Eremiten i sin Hytte, Grotten med sine Krystaller og Malmstykker som en Fehule, det kinesiske Lysthus med sit store Konkyliespejl, sine brogede Billeder af Mandariner og Damer med Klumpfodder, og Klokker paa Taget, som bevægede sig og klang for Vinden.

KONGENS HAVE ved Rosenborg var det Sted, hvor Byens fornemste Publikum søgte hen. Særlig Kavalergangen var fyldt til Trængsel af Herrer og Damer i Puds, Lapse og Lapsinder, der promenerede op og ned for at se og ses, parlere og kurtisere. Som Sidestykke til det førnævnte Billede fra Frederiksberg har Schule udført sit Stik i 1785, der viser Kavalergangen med Herkulespavillonen i Baggrunden og mange af Datidens Forgrundsfigurer fra Hoffet og Byen. I Sidegangene udfoldede der sig et mere utvungen Liv, der kaldte Moralisterne i Pressen frem paa Arenaen.

I 1793 indstillede Politimesteren til Overvejelse, om den Adgang, der gives til at spadsere i Rosenborg Have, burde indskræn-

Grønningen.

Maleri af Elias Meyer (1805) Privat Eje.

kes til Folk, der efter Udseende og Dragt, uden Henseende til Stand ere anstændige, og Tiden bestemmes ved Klokkeslet. Man burde kun fornøje Folk, som vare Kongens Naade værdige, i Stedet for at vilde Dreng, pudrede Haarskærere og deslige Personer i nogle Aar har udgjort den største Del af de Spadserende, eller rettere i Haven Omløbende.

Før F. Høegh-Guldbergs beundrede Digt udkom, der besang Dødens Have og de her hvilende navnkundige Mænd og Kvinder, fandt Folk ikke paa at benytte Kirkegaarden som Udflugtssted. Hvad Digtet mindst havde tilsigtet, skete nu, idet mange foretog Lystture herud og lejrede sig mellem Gravene, hvilket lokkede Musikanter derhen, der spillede Danse og Valse (1802).

Om Vinteren var det længe Mode, at Folk i Maaneskin spadserede i Christiansborg Slots Løngange eller Buegange. Til Vinterglæderne hørte ogsaa at løbe paa Skøjter paa de islagte Søer. Der blev opslaaet Plakater, naar Konditorerne begyndte at ise paa Peblingesøen.

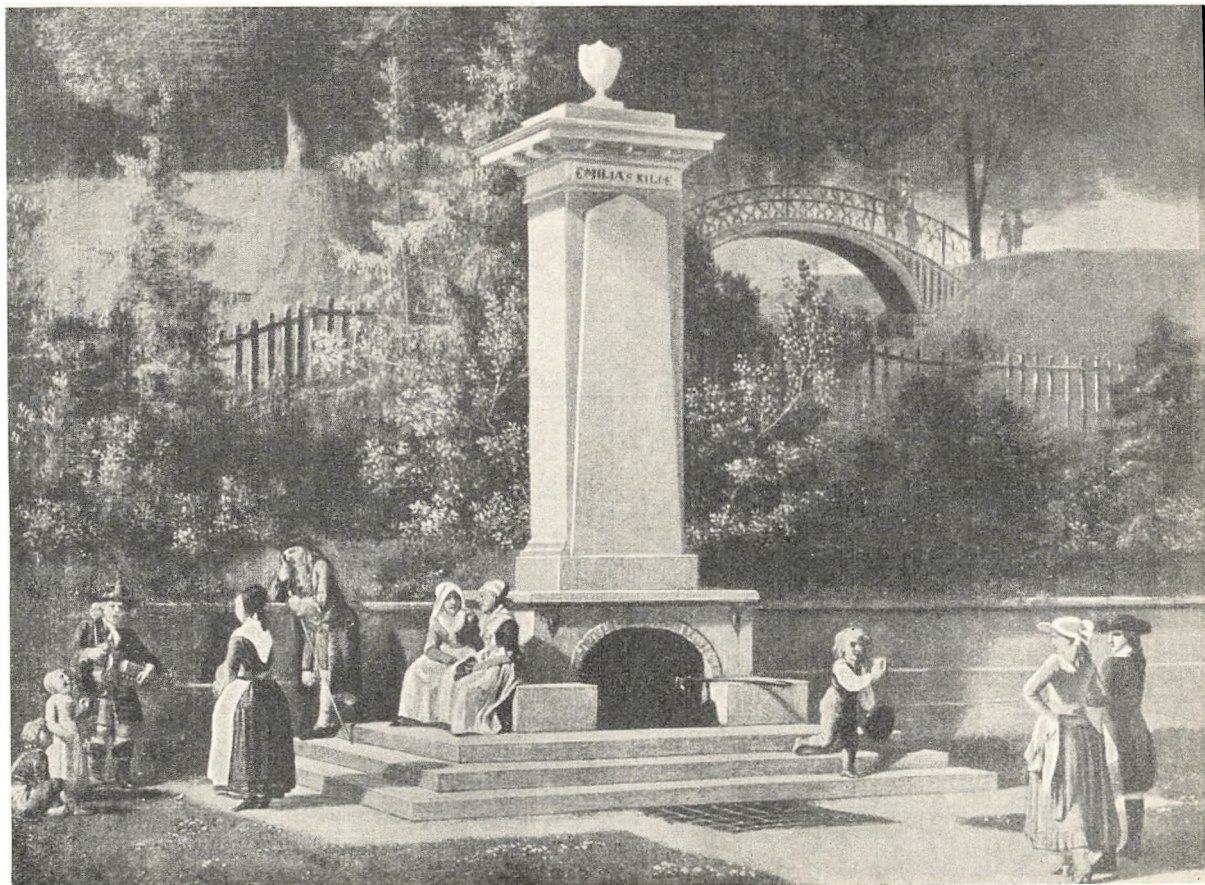
For alle jævne Københavnerne, der efter Ugens Slid »fra kvalmfulde Mure« drog ud paa Apostlenes Heste ad den støvede og sandede Strandvej for at aande den friske Brise fra Øresund og siden hvile sig under Dyrehavstræernes Kroner, blev EMILIES KILDE udfor »Sølyst« et forjættet Sted.

Ernst Schimmelmänn virkeliggjorde den samfundsvenlige Tanke i Thaarups gamle, kønne Sang, at plante »en sval og løvrig Lund til trætte Vandrers Hvile«, ligesom det friske, klare Kildevæld skulde tjene til Vederkvægelse for alle Vejfarende.

Begyndelsen til Anlægget skete ved, at han lod rejse sin tidligt afdøde Hustru en Mindestøtte, kendt og enestaaende i sin Art ved dens rene og ædle Lineamenter og de ømme Ord, han lod riste i den. Udvidelsen af Anlægget og en bekvemmere Adgang til samme beskæftigede ham meget. I Slutningen af Aaret 1780 fremsatte Schimmelmänn Tanken om at beplante en offentlig Park omkring et paatænkt Kildeanlæg i Forbindelse med et tilstødende Jordstykke af sin egen Have i Sølyst, i hvilket Øjemed han skaffede sig 200 Aske- og 12 Lærketræer. Da der fra Ordrup-Hvidøre Vejen var en brat og farlig Nedkørsel, lagde han paa egen Bekostning Vejen om skraas over fra Sølyst mod Sydøst ud til Helsingør Landevej. I 1783, da Anlægget var færdigt, oprettede han et Legat, for hvis Renter dette skulde vedligeholdes til evige Tider i dets daværende Tilstand og som en offentlig Plads, hvortil enhver fik fri Adgang. Hans Ønske og Vilje at gøre alle meddelagtige i sin Naturglæde og i sit kære Sommerly fortjener at blive mindet altid. Enestaaende var sikkert ogsaa den Tilladelse, han gav Folk til at færdes i Sølyst Park.

Samtiden modtog Schimmelmänn Gave med stor Erkendtlighed. Emilies Kilde blev fejret i Litteraturen i Prams »Emilias Kilde« og i Oehlenschlägers Digtning, ligesom den kunstnerisk har inspireret Jens Juel til hans for hin Tid herhjemme enestaaende yndefulde Landskabs- og Folkelivsbillede. Man ser en omvandrende Spillemand traktere sin Nyckelharpe og synge dertil, akkompagneret af Barnet ved sin Side, for de tilfældige, taknemmelige Tilhørere, to Ungmøer, der har sladret paa Trappeafsatsen, og en rank Bondepige, alle i maleriske, brogede Folkedragter. Man ser en Gamling, støttet til sin Stok, falden i Staver ved de Drømme, som Ungdommens Viser og Valsetakter, han lytter til, har vakt hos ham. En Dreng skynder sig med at bringe et Bæger

Folkeliv ved Emilie Kilde.

Maleri af Jens Juel.

Kildevand til Elskerparret i Forgrunden, Folk af Stand. Man tænker uvilkaarligt paa Ludvig og Marie i »St. Hans Aftens Spil«.

Den af Samtiden saa beundrede CLASSENS HAVE udenfor Østerport var som Lystgaard anlagt o. 1765 af Johan Frederik Classen og efter dennes Død (1792) af Broderen P. Hersleb Classen udvidet med et betydelig Tilliggende. Fra Haven havde man en prægtig Udsigt over Sundet, især fra Vinduerne af den nede ved Stranden opførte Bygning »Justinenborg«. Husets Arkitektur var smagløs, præget af blandede Stilarter, langt og smalt med en romersk Façade og Søjleordning, medens Bagsiden var bygget som et Kloster, og Sidebygningerne henholdsvis i maurisk og engelsk-gotisk Stil.

Allerede i dens Grundlæggers Tid var Haven (i 1802) saa forsømt, at det maatte vække Forargelse. »Classens Have« skriver Julie Sødring langt senere, »var et Vildnis, et Stykke Urskov. Alt voksede imellem hinanden. De ældgamle Træer sammen med det tætte Krat dannede ligefrem Skovtykninger, og brød man igennem disse, stod man pludselig ved Bredden af en stor Mose, hvor gule Iris, Brudelys og Muskedonnere førte Tanken langt bort fra Byens Nærhed.« Da al denne eventyragtige Skønhed blev begravet under Gadekarreernes Murstensmasser, efterlod Tilintetgørelsen af denne, mange gamle Københavneres Yndlingspromenade, et vemodigt Savn.

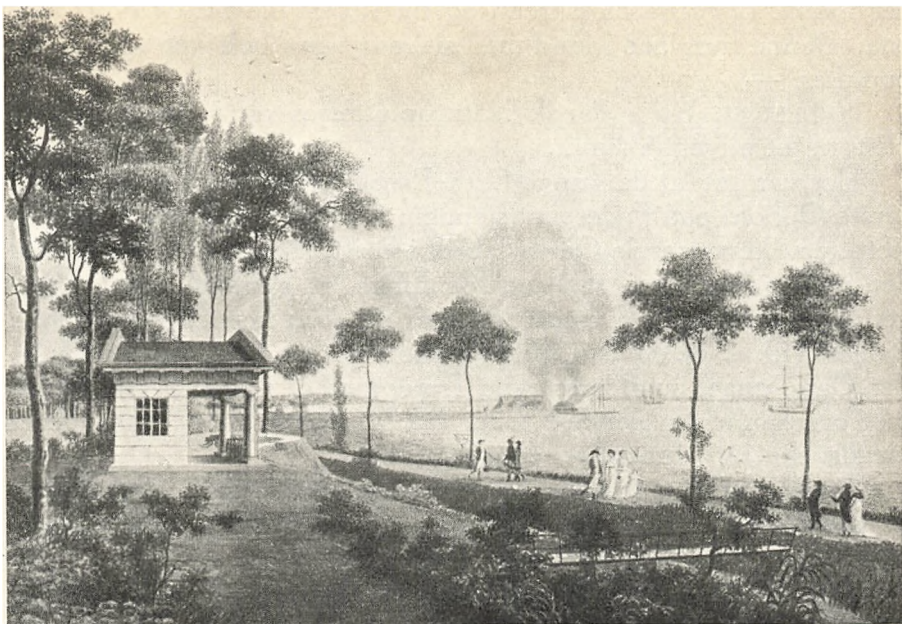
Samme Skæbne fristede ROSENDAL og ROSENVÆNGET, der stødte op til Classens Have; og som i 1802 købtes af F. J. Tutein. Parken var i Modsætning til den vanrøgtede Classens Have Genstand for dens Besidders Røgt og Pleje. Julie Sødring kalder den et Ferige med højst forskelligartede Skønheder, et straalende Blomsterflor, store Strækninger med Frugtræer, smaa Søer, udstrakte Græsplæner, Marker med Køer og Lam, store Alléer, hvoriblandt en førte helt ned til Søen. Der var hele Skovpartier, som genlød af Fuglesang, og Luften var krydret af Lindetræernes Duft.

KILDENDAL, der tidligere er omtalt, har ligesom Tuborg sat deres Spor i Tidens Døgnlitteratur. Længere ud af Strandvejen naaede man til BELLEVUE, et af de fashionableste og mest søgte Traktørsteder, hvor man fejrede Fødselsdage og Familiefester; særlig ved Aarhundredskiftet, da Bellevue indehavedes af den for sit udmærkede Køkken berømte Spisevært Rasmus Bagge, var Stedet paa Moden.

MASKERADE PAA SCHÄFFERGAARDEN I JÆGERSBORG 18. JANUAR 1767

Den offentlige Promenade udenfor Østerport ved Classens Have 1803. Stik af S. Lange.

CONSTANTIA blev i Tresserne af Aarhundredet indrettet som Traktørsted af den tidligere Stegemester hos den franske Gesandt German Mathon og rivaliserede ved sit specielt franske Køkken med Bellevue.

TAARBÆK, der tidligere er nævnt som Traktørsted i den populære Mester Hans' Tid, var søgt af Landliggere og Sommergæster, særlig Søofficerer og Koffardifarere. Stedet maa omkring Aar 1800 have været særlig mondænt, eftersom man i samtidige Memoirer og Tidsskrifter finder Udtrykket »Taarbækjunker« benyttet i Betydningen Laps. —

Ind mod Landsiden laa GL. BAKKEHUS, den første Kro paa Frederiksberg Grund man passerede, fra København at regne. Huset havde 1719 faaet Krobevilling, og var ved sin Beliggenhed et meget yndet Bedested til Trods for den store Konkurrence fra Gæstgivergaarden »Sorte Hest« og »Flaskekroen«. Fra Midten af Aarhundredet lejedes Bakkehuset ud til Sommergæster, særlig efter at det ved Anlægget af Roskilde Landevej i 1776 mistede sin Næring som Kro og fik en ny Ejer i den driftige C. H. Ording,

der i 1782 byggede Slotskroen og fik Kroprivilegiet overført herpaa. Denne livsglade Mand med sit ravjyske Mæle var i høj Grad populær. —

HELLEBÆK har i dansk Naturopfattelses og i Naturglædens Historie et blivende Navn.

Her var det, at den unge Grev Ernst Schimmelmann under sit første Ophold paa Faderens Ejendom i 1768, beskæftiget med at sætte den herværende Geværfabrik i Drift, sluttede Venskab med den rastløs higende iltre Aug. Hennings, et Venskab saa altoptagende, saa gensidig befrugtende som det kun kendes i de skønne Sjæles Tid. I de to paa Udsigtshøjen ud mod Sundet staaende, den Gang unge, nu aldersstegne Træer med de ranke Tvillingstammer og sammenvoksende Kroner saa Vennerne Billedet paa deres idealistiske og ubrødelige Ungdomspagt.

Greben af den vaagnende Interesse for Nordens Oldtid, gav de paa fælles Vandringer til Skov og Strand deres Yndlingshøje Navn efter Odin og Valdemar (ved Gurre).

Paa Odinhøj, hvor Bønderne rejste Schimmelmann en nu forsvunden, simpel Mindestøtte, ønskede han selv at højsættes, som en Oldtidens Sagnkonge.

I Schimmelmanns korte lykkelige Ægtestands Tid gled Hennings mere og mere ud af de Nygiftes Interesse, fortrængt af deres nye grevelige Ven, den unge Digter Fritz Stolberg, A. P. Bernstorffs Svoger, der blev stærkt betaget af Emilie Schimmelmanns yndefulde Fremtoning. Disse Følelser klinger gennem hans Cyklus af Digte til Øresunds og navnlig til Hellebæks Pris, hvorved han blev den første Digter i den nyere Tid, der har prist Havet som Kilde til Glæde »kruset af Smil«. Hans tidligste Sang til Havet er den i Sommeren 1776 digtede, i den tyske klassiske Litteratur en Gang saa bekendte og priste Ode »Hellebeck, eine seeländische Gegend«. Den giver et intimt Indblik i Trekløverets fantasifyldte Natursværmeri. Ossian og Homer var deres stadige Ledsager paa Vandringer gennem Skovene og langs Stranden. I Kæmpehøjens Stensætning saa de den mægtige Sagnhelt Morars Grav; i Maanelyset troede de at se den svanehvide Colma siddende paa den mosgroede Sten med Hænderne lagt under Knæ, klagende over de faldne Helte. Kullens Klipper blev til Skotlands dystre hemmelighedsfulde Fjælde, til den høje Skrænt, hvor Fingal steg i Land. Saaledes sværmede og drømte de uadskillelige sorgløse, som om

Solen aldrig skulde gaa ned over deres Lykke, da den ubønhørlig brast ved Grevinde Emilies Død i 1780.

En Erindring fra Schimmelmans Ophold paa Hellebækgaard bør nævnes i denne Sammenhæng: den bekendte nordiske Mindefest for Schiller i 1792. Baggesen, der paa den Tid stod højt i Gunst hos Grev Schimmelman og hans anden Hustru, var bleven stærkt grebet af Schillers Digtning og det personlige Møde med ham i Jena. Med den ham egne, fængende Begejstring blev Baggesen herhjemme den første Apostel for Digtningens nye Messias, og han forstod at vinde sine Velynderes Forstaaelse af Digterens Værker, som han foredrog i deres Kreds. En Junidag i det førnævnte Aar havde Schimmelman paatænkt en fælles Udflugt fra Sølyst til Hellebæk, og Schillers Værker blev i Forvejen sendt derop, for at man sammen kunde afsynge »Lied an die Freude« og komme i glad Stemning. Netop som Baggesen vilde stige til Vogns, modtog han Budskabet om Schillers Død. Udflugten blev vel ikke opgivet, men Samværet i Hellebæk kom til at forme sig som en Sørgefest for Digteren. I Højtideligheden deltog foruden Greve og Grevinde Schimmelman og hendes Svoger Baron Herman Schubart, Baggesen og hans Hustru. Den skyede Himmel opklaredes, Solen brød frem, og ovre paa Skaanes Kyst tegnede Kullens Fjelde sig skarpt af. Tyst og greben tog man Plads i det Fri. Baggesens Recitativ af Hymnen blev ledsaget af et skjult Musikkor med Fløjter og Klarinetter. Stemningen henrev Tilhørerne, og alle sang med i Slutningskoret, hvis Tekst Baggesen havde ændret noget. Til sidst opførtes en Dans af fire Dreng og lige saa mange Piger, klædte som Hyrder og Hyrdinder og smykkede med Blomsterkranse. Man læste, sang, jublede og græd efter som Følelserne skiftede. Vennerne kunde ikke skilles, og Mindefesten kom til at strække sig over hele tre Dage med Oplæsning af Schillers Værker.

Stor var Glæden, da man erfarede, at Rygtet om den elskede Digters Død var forhastet.

Denne Fest giver et typisk Billede paa hin Tids brat skiftende overstrømmende sorgmuntre Stemninger. —

Kun én Gang om Aaret blev Lystigheden og Larmen sluppet løs i Hellebæks drømmende Skove, ved den saakaldte HAMMERMØLLEFEST, der forlængst har mistet sit Særpræg og nu kun er en ganske almindelig Folkeforlystelse. Ungdommen paa Stedet,

fra Helsingør og Omegn samles da her 2. og 3. Pinsedag til Dans og Dyrehavsbakkeløjer. Festen holdt sig i sin oprindelige Skikkelse i over hundrede Aar og var fra først af knyttet til et gammelt Privilegium for den ældste Dreng fra Geværfabrikken at agere Nar den Dag, han fik sit Lærebrev. Forklædt som Harlekin med en mægtig Træbriks fik han Lov til uhindret at afkræve alle, han mødte, en Skærv. Tredje Dagen blev han af seks Mand paa en Tønde baaret op paa Hellebækgaard, hvor han holdt en Tale for Herskabet, som selv iskænkede ham Vin og betænkte ham med en Pengegave, der sammen med de øvrige indsamlede anvendtes til Klæder og Rejsepenge for den unge Mand. Til denne Skik var knyttet allehaande Almueforlystelser. Der vajede Flag fra alle Huse, der rejstes Dansestrader af Lægter, smykket med Gran og om Aftenen belyste med kulørte Lamper. Unge Søfolk kom i Fakkeltog fra Helsingør og dansede her en Reel, Totur, eller »det blaa Flag«, og man sejlede omkring paa den lille Indsø, den saakaldte Krebsesø. Der var lystig Musik, Beridere og Gøglere. En Mand foreviste med en Spanskrørstok sine malede Lærreder, der forestillede »Napoleon paa en skimlet Hest«, »Paven af Rom i en fortrolig Positur, bøjet over Kardinalens Skulder« og »Stortyrken af Konstantinopel, omgiven af sine Dardaneller med hvide Benklæder og en Silkesnor om Halsen.«

Fra Hellebæk fandt Naturdyrkelsen Vej til dets Genbo hinsides Sundet, KULLEN, det Danmarks flade Kyst nærmeste Fjeldlandskab, der fra nu af kom til at udøve en dragende Virkning paa de udvalgte faa.

Paa en Udflugt til Kullen sammen med sin Hustru og Fritz Stolberg havde Ernst Schimmelmänn i en Klippevæg indridset Navnet EMILIA. I 1784 gentog Grev Schimmelmänn sammen med sin anden Hustru Sejladsen fra Hellebæk i en Robaad til Höganäs, hvorfra de i en Skumpekærre kørte de 1½ Mil til Kullen. Fyrmesteren var deres Fører hele Dagen.

To Aar senere besøgte Friederike Brun Kullens romantiske Ensomhed. Til sin Glæde fandt hun Emilia Schimmelmänn's Navn bevaret. »Aarle, naar Solen hæver sig op af Bølgerne,« skriver hun, »belyser den dette Kærlighedens simple, ædle Minde. Maatte det være evigt som Kullens Fjeld.«

I 1798 gjorde J. G. Rist, Schimmelmänn's Privatsekretær, en Udflugt til Kullen, af hvis Natur han har givet en udførlig fint-

mærkende Skildring, og som han, ikke helt med Urette, sammenligner med Ischia og Sorrent. Samme Aar var Friederike Brun atter paa Kullen, denne Gang i Selskab med sin Hjertensven, den schweiziske Skønaand C. V. von Bonstetten. Interessant er den Lighed han fandt mellem den stedlige Befolkning og Indbyggerne i Haslithal, der har Sagn om deres Nedstamning fra Skaaningerne.

Den førnævnte, nu forglemte Digter C. H. Pram blev i Begyndelsen af Aarhundredet en kyndig og kaldet Vejleder for Københavnerne i lidet betraadte Egne i det nordøstlige Sjælland. I sine »Pathologiske Bemærkninger om Rejseskriversygdommen« (1805) dadler han den overhaandtagende Lyst hos hjemvendte Rejsende til at beskrive en nok saa ubetydelig Rejse med en Vigtighed, der staar i omvendt Forhold til den paagældendes Evne til at gøre det paa en undervisende og underholdende Maade. Selv bekender Pram at være greben af hin Modesygdом og ofrer paa dens Alter ved selv at meddele en Skildring af sin Rejse til Norge, der tilstræber, hvad han kalder »subjektivisk Sandhed«.

Upaaagtet, men virkelig endnu læseværdig er hans udførlige Afhandling med Titlen: »Noget om Lystrejser og med Anvisning til en saadan« (1806). Der trænges efter hans Mening til Fornyelse og Forandring af Lystrejserne, bort fra de ret nøje kendte og ofte besøgte Steder. Han skriver ikke for dem, der kører i aaben Gig til et rigt dækket Bord paa Bellevue eller andre Traktørsteder eller ager til sit eget Landsted. Forf. giver Anvisning paa nye, ikke udtraadte Stier, som fører til Naturskønheder, der ikke endnu er opdagede eller ufortjent gaaet i Forglemmelse paa begge Sider af den slagne Vej forbi Lundehuset gennem Lyngby og Hørsholm til Helsingør. Fredensborg med dets Slot og Park, præget af »blid Højtidelighed«, søges ikke mere som fordum. En Udflugt langs Esrum Søens Bredder med rigt afvekslende Naturscenerier er lønnende for Øjet og Sindet. Han anbefaler at følge den lige fuldendte, til Lettelse af Brændetransporten fra de kgl. Skove gravede Kanal fra Esrum til Dronningemølle, som nedlagdes 1873, hvilket forandrede Landskabet, hvorfor hans malende og indgaaende Beskrivelse har blivende Værd. Yndere af »romantiske« og historiske Steder vil have Udbytte af at gæste det stille Esrum Kloster og Ruinerne af Gurre og Søborg. Pram har endog opdaget de hidtil upaaagtede Skønheder ved Kystens Fiskelejer, Gilleleje, Villingebæk og Hornbæk, »berømt ved de Mænd, som

Ewald i sine »Fiskere« »fremledede til evig Hæderserindring«. Endelig fremhæver Pram ogsaa Kullens ejendommeligt dragende Magt paa dem, der ser den fra Sjællandsvallen, særlig betagende for alle, som aldrig har betraadt et Fjeldlandskab. Han sammenligner Kullen med en af Havet opstigende meget mørk Tordensky.

Længe var Hornbæk den vovemodige, stovte Fiskerbefolkning af Hovedstaden uberørte Enemærker, indtil dets Beboere ogsaa lærte at sætte Garn ud for Københavnerne, der søgte herud. I 1813 hører man om det enestaaende Tilfælde, at en ung Adelsmand, den senere Ejer af Annebjerggaard, tilbragte en Vinter hos Fiskerne, som vandt hans Hjerte.

Hovedstadsmenneskets Naturopfattelse og Modtagelighed for Landlivet findes bedst udtrykt hos Rahbek i Omtalen af hans Sommerliv i Jægersborg. »Hver landlig Lyd, hvert landligt Syn«, der frembød sig for ham, en Høne med sine Kyllinger, en Myretue, en Fuglerede under Taget var nok til at sysselsætte ham hele Timer. Ofte spadserede han ud i den »dejlige« Ermelundskov eller den endnu »højtideligere« Allé ned til Charlottenlund. Ved den saakaldte Hundesø bag Jagttøjhuset kunde han ligge tavs i mange Timer med sin Mede for at fange Gedder, indtil Jægersborg Jagtklokke kaldte ham hjem. Den landlige Kost — paa Søn- og Helligdage Suppe og Steg, ellers Mælk, Æg og Grønsel, eller Fisk, naar Fangsten havde været heldig, samt Grynsuppe.

Rahbek førte den Gang Ungkarlehusoldning paa Schäffergaarden sammen med den tidligere Lærer fra Herlufsholm, J. L. Adzer, en Broder til den dygtige Medaillør Daniel Jensen Adzer, der i 1767 havde ægtet Christiane Frederikke Schäffer, hvis Fader byggede Gaarden, efter hvem den er opkaldt. Det hosstaaende Billede viser den efter tysk Skik (Polterabend) Aftenen før Brylluppet afholdte Maskerade.

En Udflugt til Frederiksdal og Dronninggaards Park hørte til Datidens faste aarlige Adspredelser. Her havde F. de Coninck paa sin Gaard med dets Tilliggende af 700 Tdr. Land og store moderne Landbrug opført en anselig Hovedbygning paa Næsset med en herlig Udsigt over Furesøen og de den kransende Skove. Ved Næsseløstet anlagde han en vidtstrakt Naturpark efter engelsk Mønster og skabte med Benyttelse af de hertil velegnede afvekslende Terrænforhold landskabelige Scenerier. Her var alt, hvad den elegisk-

sværmende Naturfølelse kunde ønske sig af en Stemningspark, Mindestøtter, Grotter og Eremitbolig.

Naar Dronninggaard blev et saa yndet Maal for Københavnernes Sommerudflugter, skyldtes det den Gæstfrihed, at de Coninck i Modsætning til Bernstorff Slotshave, der var stængt for Offentligheden, aabnede sin Park for alle, hvem han paa forskellig Maade søgte at glæde.

Henimod Midten af Aarhundredet bliver det moderne, at Hovedstadsfolk tager Sommerophold i Lejeværelser udenfor Byen. I Datidens Aviser — for 1746 — læses de første Annoncer om Værelser til Leje »for Herskaber, der vil divertere sig paa Landet« om Sommeren. I de følgende Aar er de allerede ikke mere sjældne. I 1747 tilbydes Værelser til Leje paa Klaumans Gaard i Lyngby, »da nu Markerne og Træerne begynder at grønnes og blomstre, og det bliver behageligt at være paa Landet«.

Selv lærde Folk, der til alle Aarets Tider hygger sig bedst blandt deres Bøger, faar Udlængsel. »Midt i Sommeren«, siger Geheimearkivar Jak. Langebek, »er Københavns Luft noget utaalelig, og det er da den Tid, man ikke saa meget bør arbejde udi, som spadsere og forlyste sig i det grønne«.

Vejen til de mange Sommerhvil ved Landsiden i Københavns nordlige Omegn gik over Store Vibenshus ad Lyngbyvejen, og ved Gentofte eller Sorgenfri forlod man Kongevejen. I Aarene 1744—50 anlagde man og beplantede Nørre- og Østerallé, der løb sammen ved Store Vibenshus, samt Jagtvejen fra Falkonérgaarden til Lille Vibenshus.

Til Brug for den voksende Strøm af Vejfarende bringer foretagsomme Litterater og Tegnere Vejledninger og Rejsekort i Handelen. Paa Titelbladet af C. A. Thielos løjerlige Bog »Den grønne April« (1760) ses et grønt malet Kort over Københavns nærmeste Omegn, fra Østerbro og Fiskerhuset forbi Kildendal, »Duborg« og videre over Bellevue til Taarbæk. Fra Vesterbro gaar Vejen forbi »Rabensborg« (Ravnsborg) og »Seborg« (Søborghus) til »Limbye« (Lyngby).

Fra Kong Frederik V's sidste Tid haves et »Vei Carte for Reisende mellem København og Fredensborg«, der af Datidens Skov- og Strandgæster har været benyttet som nuomstunder Turist- og Automobilkort.

Pontoppidan omtaler (1759) de mange Lysthaver, Lystgaarde

og Sommerhuse, der siden Aarhundredets Begyndelse er anlagt i 2—3 Miles Afstand fra København alene til Brug for dem, der i 3—4 Maaneder vil pleje deres Sundhed og Fornøjelse. Deres Antal anslaaes til mellem 2—300. Thielo spotter over Folk, der, forblindede af Forfængelighed, køber sig en Lystgaard, som de senere ikke har Raad til at holde. Betegnende for denne Københavneres honnlette Ambition er den unge Mands Replik i et af D. Biehls Lystspil, at naar han blev gift, maatte han have sig en Lystgaard paa Landet.

Et andet og mere iltert Angreb paa den »gængse Mode«, at enhver, som vil gælde for at være fornem, maa have sig en Lystgaard paa Landet, fremsættes i Hedegaards »Tanker over Moden og dens Følger«. I Sommeren forud har Skribenten gjort en Tur til Forstæderne og de nærmestliggende Landsbyer, kun for at være Vidne til den Sindsrolighed, hvormed mange af Byens Indvaanere, deriblandt Vintappere, Haandværksmestre og andre deslige tredje Klasses Folk, forsømmer deres Forretning. Man ser dem give Partiet ved at stille sig op uden for Laagen til deres Haver i Damaskes eller Sirtses Sloprok med gule Saffianstøfler, guld- og sølvbroderede Nathuer og en Pibe i Munden. Blandt Landliggerne har Forfatteren »til sin egen Opbyggelse« talt 23 Skomagere, nogle og tyve Skrædere, 31 Bogholdere, 43 Mæglere og 4—5 Bogbindere, der efter de Stores og Riges Eksempel »smauser og forlyster sig« udenfor Byen sammen med deres Selskabsbrødre. En Urtekræmmer havde indbudt ham til sin Have paa Karbonade og Smørrebrød, som plejer at være de Fornemmes Aften eller Frokostmad, og han fandt over 24 Personer forsamlede. Denne saa spendable Urtekræmmer havde gjort en Rejse til Slottet Sanssouci og var bleven saa imponeret deraf, at han af sin Have vilde gøre et Sanssouci en miniature. Det var kun Skade, at denne godgørende Mand saa tidligt maatte gøre Bankerot.«

En anden Samtidig (1792) har iagttaget, at alle, der blot paa nogen Maade kan tillade sig det, har en Have, et Landsted eller et Par Værelser i det nærliggende Frederiksberg, Lyngby, Gentofte o. s. v. Hvem der var nødt til at blive i Byen, gør hyppigt Udflugter til Bekendte paa Landet, hvor man er sikker paa at blive optaget og beværtet med største Gæstfrihed. En Afstand af 2—3 Mil regnes for intet med de smukke Landeveje og den Hast, hvormed de sjællandske Heste kan løbe. Man kører ud ved 10—11

Tiden om Formiddagen, spiller, dinerer og er atter hjemme saa betids om Aftenen, at man kan gaa i Selskab et eller andet Sted i Byen.

Den honette Ambition at kalde et Landsted sit, holdt sig umindsket lige til Nedgangstiderne. Rahbeks Skuespil »Sommeren eller det københavnske Landlevnet« (1796) foregaar paa Lyststedet Alleborggaard, hvis Ejer, en Konferensraad, er plaget af Gæld, tildels ved at have forkøbt sig paa sin Lystgaard. Han undskylder sig med, at nuomstunder har hele Verden Lyststed, og »man kan ikke andet«, ellers ser det ud, som om man ikke havde Raad dertil.

Lysten til at leve over Evne var i det hele taget Tidens Løsen og maatte ved Tidens ændrede Konjunkturer hævne sig bittert.

Saalænge den amerikanske Frihedskrig vedvarede, tiltog Næringsvejene saa stærkt, at Byen ikke kunde rumme sine Indvaanere. Huslejen steg, og mange Familier søgte ud til Forstæderne. Vel ventede man, at Krigens Ophør vilde mindske Handel og Omsætning, men man havde ikke regnet med saa total en Standsning. Aktiesvindelen alene ruinerede mange Familier.

Lystigheder og Festligheder var efter en Samtidig sikkert træffende Udtalelse vandret frem i samme Skridt gang. Havde Lykken væ-

Tilbagekomst fra det engelske Fangenskab. Stik fra 1811.

ret Danmark god i den Tid, »da Alverden til Fejde udrustede sig«, kom der med det ny Aarhundrede efter et langt, sorgløst rugende Velvære onde Tider over Landet, Sværdstid og Nødstid.

Hvem der af de genlevende af den ældste Generation endnu har hørt Øjenvidner til Københavns Bombardement fortælle om de tre Septembernætter, glemmer ikke det Indtryk, disse Beretninger maatte efterlade i Drengfantasier, sammensmeltede med de velkendte, farvelagte virkningstro Genbilleder af hine Rædsels-scener. Overalt Flammer og Baal, glohed og kvælende Røg, raad-vildt omflakkende, fortvivlede Mennesker, der i Regnen af Gnister og svirrende Brandpile søger at bjerge enkelte Kostbarheder eller usle Rester ud af det brændende Hus. Sønderflængede Legemer, Jammerskrig og Eder. Vor Frues segnende Taarn i Ildsluer.

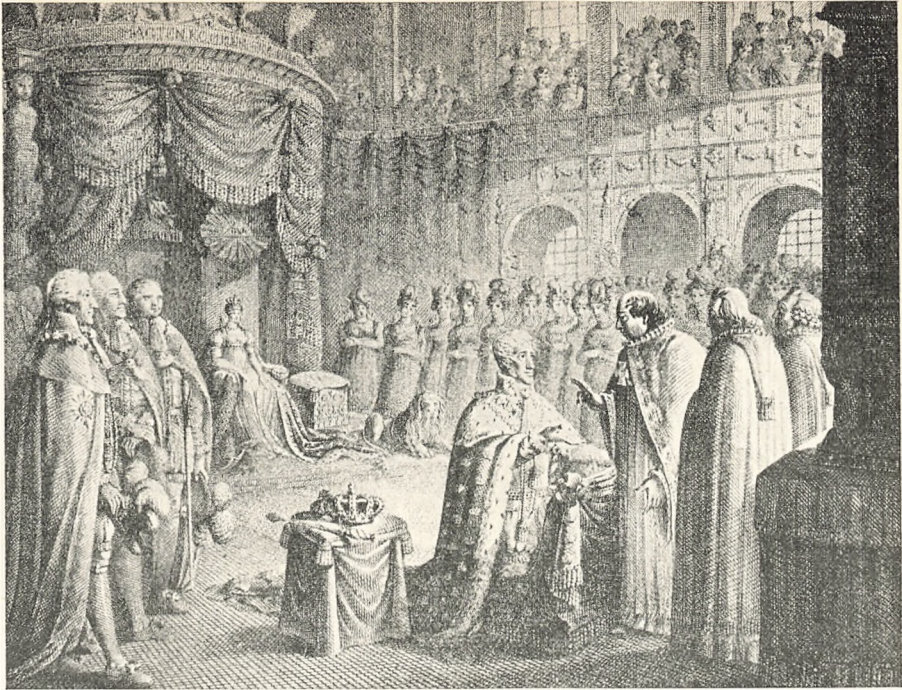
Formuer, Skatte, Magasiner, Tusinder af Hjem ødelagt. Dertil kom Tabet af Flaaden, Danmarks Stolthed, ranet af Mordbræn-derne; den blomstrende Koffardifart lagt øde for først at genopstaa saa nær et Aarhundrede efter. Handel og Industri lammet og hen-sygnat. Hele Kvarterer henligger i Aartier i røgsværtede Ruiner.

Som Historien med Forkærlighed genopliver Billedet fra et Folks Storhedstid, bør Mindet om hin mod vor By, vort Land og Folk udøvede Skændselsdaad heller ikke udviskes, om man da ellers hævder Gyldigheden af Sagens Ord, at Dommen om hver Mands Daad aldrig dør.

Historikeren B. G. Niebuhr, der tyve Aar efter Bombardemen-tet gensaa sin Ungdoms København, har givet et gribende Billede af det smertelige Indtryk han fik af den tomme Havn, den øde Holm og den fuldkomne Stilhed, der som i Eventyret rugede over det østlige Kvarter af Byen. Tiggernes Paatrængenhed ved Told-boden mindede ham om Neapel.

Ogsaa det Indtryk, Niebuhr fik af Kongen og de genlevende Statsmænd, han havde tjent under i sin Ungdom, maatte virke nedslaaende.

Den frisindede og opladte Kronprins Frederik, der éngang var blevet sammenlignet med en lysende Alterkerte, saa man nu i den ulmende Tandens Billede. Selvherskerviljen var med Aarene ble-ven hans Kongegerings Ledemotiv. Hildet i Snæversyn og For-stokkethed vejrede han i ethvert Udslag af politisk Frisindethed et Attentat paa den uindskrænkede Enevælde. Hans Forblindet-hed og Eneraadighed ogsaa i den udenrigske Politik var bleven

Frederik VI's Salving i Frederiksborg Slotskirke ved Biskop Münter 1815.

skæbnesvanger for Landet. Det militære Despoti havde i alt det sidste Ord. Hans prisværdige økonomiske Sans var skrumpet ind til vranten Paaholdenhed.

Kun sin Folkelighed fornægtede han aldrig, velmenende paa hørte han Bøn og Klage, og til det sidste var han et Mønster paa Pligttrøskab.

Og da »hin Drot saa barsk og dog saa blid, han der alene vidste hvad os tjente«, ved Fakkelskin i Vinternatten bares af Bønder til Graven, samledes hos de Gamle Minderne fra hans Ungdoms løfterige Tid, da Livet var lettere at leve, da der var Glæde over Danmark.

E I L E R N Y S T R Ø M

K I L D E R E J S E R O G U D E N D Ø R S

F O L K E L I V

Fra kvalmfulde Mure
 Til Marken saa huld!
 Der pløjede Fure
 Har ydet sit Guld.
 Saa friske, saa sunde
 De Bønder vi se
 Ved kølige Lunde
 De hvæsse den blinkende Le.

Her Bøgenes Kroner
 Sig om os har hvalt,
 De spøgende Toner
 Vi høre jo alt.
 Se Teltene hvide,
 Se hvirvlende Røg!
 Vi køre, vi ride,
 Vi ile til Latter og Spøg.

DET er den unge Oehlenschläger, der med sin farvestraalende »St. Hansaften Spil« indvarsler det første spirende Foraar i dansk Guldalderromantik. At det straks ved sin Fremkomst vakte saa stor Opsigt og med eet Slag skabte Digteren en Læsekreds, var ingen Tilfældighed — han havde rørt ved dybe Strengte i det danske Folkegemyt: Dragningen mod Naturen og den frodige Muld, mod Mark og Skov og den danske Skærsommers koglende Trylleri. Thi alt dette, indvævet i mange Generationers nedarvede mystiske Kildekultur, var den inderste Nerve i det Folkeliv, der i hans Tid rørte sig ved Kilden i Jægersborg Dyrehave — Rammen om dette Digterværk, der den Dag i Dag er lige friskt og sprudlende ungt som i 1802, da det første Gang saa Lyset.

Det er kun en fattig Afglans af dette festlige Folkeliv, der er levnet os i vore Dages Dyrehavsbacke. Tiden er blevet mere mangfoldig, andre Tilflugtssteder er kommet paa Mode, og Befordringsmidlernes enorme Udvikling har skabt uanede Muligheder. Men Trangen til Udfærd er den samme, selv den yngste illusionsløse Generation, hvis Barndomsminder tegner sig paa Baggrund af Verdenskrigens brutale Virkelighed, er i Pagt med Naturen og bærer inderst i Hjertet et Stænk af den blide Sentimentalitet, der som en

Kærlighedserklæring til den danske Sommer, til det brogede Folkeliv og den blomstrende Ungmø gaar gennem Oehlschlägers Dyrehavedigt. Den moderne Slægt har imidlertid en langt større Aktionsradius. Medens Forfædrene gled afsted »saa langsomt i Sandet« »ved Hestenes Fjed« og ikke naede videre end til Dyrehaven, ruller man nu ved sine Hestekræfter Sjælland rundt paa en Søndag, spiser Frokost et Steds under Bøgene i de nordsjællandske Skove og afslutter maaske Dagen ved Sydsjællands Strand — og er alligevel hjemme inden Midnat. Og maatte Forfædrene nøjes med de barnlige Løjer i Dyrehavens Fjæleboder, saa har vor Tid desuden Billedteatrenes folkelige Filmsmekanik at ty til. Det ændrer dog ikke Sagens Realitet. Rammerne er forandret og udvidet, men Indholdet er det samme.

Adspredelserne, der skulde sætte Kulør paa det graa og trælsomme Dagligliv, var maaske nok noget enklere end i vore Dage, men til Gengæld gav man sig Livsnydelsen i Vold med en Inderlighed, der lidet vilde harmonere med vor blaserte og — trods alt — maadeholdne Tid. Det laa i den mere primitive Livsførelse, men ogsaa deri, at al offentlig Drøftelse af Samfundets Anliggender var bandlyst. Den hjemlige Politik under Enevælden havde ikke Bud til Menigmand — saa det Kors havde han ikke at bære paa. Vilde den gode Borger endelig politisere, maatte han finde Stof til sine Kandestøberier i den europæiske Storpolitik, saaledes som han efter fattig Evne kunde tilegne sig den gennem de knappe og kortfattede Korrespondancer i danske eller tyske Aviser — de smaa Oktav- eller Kvartark, som Datiden lod sig nøje med. Indenrigspolitikken kom ham ikke ved — derfor sørgede Landsfaderen og Regeringsorganerne.

Netop det, at det store Folk lige til Aarene omkring 1830 holdtes uden for Statens Sager, gjorde at Litteraturen, Teatret og Livet paa offentlige Steder fik den Magt over Sindene, som det fik. Det optog Borgernes Tanker ud over Dagen og Vejen — satte Farve paa deres Tilværelse. Igennem disse Faktorer fik Datidens offentlige Mening Udtryk. I Teatret kunde man give sit Syn paa Tingene til Kende, og gjorde det højlydt og af Hjertens Lyst. Og de bredere Folkelag — dem hvis Færd vi navnlig skal følge her — gav sig de folkelige Forlystelser i Vold med en ubændig Kraft, der trængte paa og maatte have Afløb. Det var heller ikke blot Trang til Livsnydelse alene, men Trang til at komme med og faa Part i en større Helhed

— skjulte Kræfter, som i 1830erne og 1840erne, da de fik andre Maal at stile mod, udløstes med en sjælden Energi.

Det udendørs Folkeliv nærmest Hovedstaden koncentrerede sig navnlig i JÆGERSBORG DYREHAVE, der allerede i gammel Tid havde Ry for Naturskønhed langt ud over Landets Grænser og gjaldt for en enestaaende Jagtpark. Den danske Konge — sagde man — var den eneste Potentat i Verden, der raadede over et saa pragtfuldt Regale. Dyrehaven blev oprindeligt skabt ved et kongeligt Magtbud, men blev tidligt et folkeligt Tilflugtssted, fuldt paa Højde med Wiens Prater og Berlins Tiergarten, endda i skønnere Omgivelser, indrammet som den var af prægtige Landsteder og Lystgaarde langs den blaa Øresundskyst. Det er ikke vor demokratiske Tidsalder, der har gjort Dyrehaven til det, den er, det er selve Enevælden. Det laa den suveræne Konge fjernt at forbyde Landets Børn Adgang til Dyrehaven — han forbeholdt sig Jagten, men Friluftslivets Glæder paa Dyrehavens Enemærker delte han med Folket.

Kongerne viste selv Vejen. Christian V, der fuldendte Dyrehavens Indhegning efter sin Faders Død, nød ofte sammen med sin Dronning paa Borgerfolks Vis Aftensmaaltidet i det fri under Dyrehavens Træer, og byggede senere den første Eremitage (siden afløst af Thurahs skønne Rokokopalæ) som et Tilflugtssted under Jagten; Frederik IV fejrede store Hoffester i Dyrehaven, Christian VII's og Caroline Mathildes ungdommeligt kaade Hof sværmede lystigt under Bøgenes Kroner, og Frederik VI mødte punktlig hvert Aar i Kildetiden.

I de Stores Køl vand fulgte Bymenneskenes store Skare. Dyrehaven blev meget tidligt et attraaet Maal for Udflugter i det grønne, og for at give Opholdet Varighed begyndte man allerede i Christian VI's Tid at slaa Telte op i Skoven — ligesom det i vore Dage igen er blevet Mode at kampere under aaben Himmel ved Skov og Strand. Kongen selv lagde Mærke til det under sin Færden i Skoven, og syntes aabenbart ikke om det, men nøjedes dog med at forlange, at Folk skulde bede om Tilladelse forud. Det lagde iøvrigt ingen Hemsko paa Teltlivet i Dyrehaven, der navnlig florerede i de idylliske Egne omkring Mølleaaen. Paa et gammelt Stik, der viser Raavad som Krudtmølle (altsaa senest ved Midten af det attende Aarhundrede), ser man Telte og pokulerende Grupper, der har lejet sig i det kuperede Terræn, og nedenunder et fransk Vers, der forklarer Situationen: Naar Heden jager den milde Zephyr paa

Flugt, da er Teltet vort Tilflugtssted, og dette pragtfulde Sted har sine Tilløkkelser fuldt saa vel som den store By.

Det var Dyrehavens underordnede Betjente, der saa med mindst Velvilje paa det tiltagende Folkeliv i Dyrehaven — disse glade Horder, der kom dragende i Flok og Følge, skaffede dem naturligvis en hel Del Ulejlighed. Men Frederik V fandt sig ikke i, at der rejstes Skranker for det store Folks Færden i Dyrehaven, han lod udtrykkelig 1756 sin Overjægermester vide, »at det fremdeles ligesom i forrige Tider maa være alle skikkelige Folk tilladt at indpassere og divertere sig i den kongelige Dyrehave.« Og i Skovforordningen af 1781 blev det yderligere fastslaaet, at Adgangen til Jægersborg Dyrehave stod aaben for alle.

Men ogsaa uden for Dyrehaven udfoldede Folkelivet sig rigt og frodigt ved Sommertid — dog ikke synderligt uden for de Dele af Nordsjælland, der laa Hovedstaden nærmest. Nordsjælland var fra gammel Tid det foretrukne Maal for Udflugter og Landliv — her havde Kongehuset sine Sommerslotte, her byggede de velstaaende Borgere og rige Handelsmænd deres Landsteder, her søgte det store Publikum ud for at »lustere«, som man sagde — for at more sig i det grønne. Man søgte fortrinsvis Idyllen ved Skov og Indsø, først i det nittende Aarhundrede, da Badelivet kom paa Mode, foretrak man Kysten ude ved Sundet; endnu Fru Gyllembourg kunde ikke lide det »raa Hav«, medens Svigerdatteren Fru Heiberg afskyede de »lumre Indsøer«. Det var en aarhundredgammel Overlevering fra hine fjerne Dage, da de første kristne Munke byggede deres Klostre og Kirker ved Smaasøer paa idylliske Steder inde i Landet. De lusterende Skarer dyrkede naturligvis ikke Naturromantikken alene, den friske Luft tærede og gav Appetit — man maatte have noget at staa imod med. Maaltidet i det fri var det halve af Fornøjelsen ved Udflugten. Rundt om i eller ved Skovene opstod derfor i det attende Aarhundrede ved Siden af de gamle privilegerede Kroer en Række mere eller mindre primitive Traktørsteder, mest i smaa Skovfoged- og Skovløberhuse, hvis Beboere jævnlig fik Bevilling paa Værtshushold for at hjælpe lidt paa de knappe Indkomster. Disse Pauluner under Bøgenes Løvhang blev efterhaanden landskendte og søgtes trolig Slægt efter Slægt; de blotte Navne kan faa Myriader af sommerglade Minder til at myldre frem — selv hos endnu levende Medborgere.

Allerede før Kirsten Pils Kilde blev Maalet for Kilderejser og

Fortunen.

Maleri af Elias Meyer ca. 1800.

Udflugter i den grønne Skov, var der Traktørsteder i Bellevue og Fortunen. BELLEVUE, oprindelig et Lyststed lige ind under Dyrehavehegnet, var allerede i 1730erne »indrettet til et bekvemt Gæstgiveri for denne Stads [Ϸ: Københavns] Indvaanere, som der paa Stedet kan søge sig at rekreere«. Manden, der residerede paa Bellevue, hed Chr. Hansen, men kendtes af Københavnerne kun under Navn af »Mester Christian«. En Tid var Traktørstedet flyttet til det lige over for liggende Lyststed Vilhelmsdal, men flyttedes tilbage i 1770erne, da Tilstrømningen til Dyrehavskilden øgedes, og dets Storhedstid oprandt, da Rasmus Bagge, hidtil Økonom i den bekendte Klub Harmonien, overtog det 1796. Gennem firsindstyve Aar sad hans Slægt paa Bellevue. Det københavnske Borgerkab holdt her sine Familiefester, her tyede man ind paa Dyrehavsrejserne, selv ved Vintertid stævnedes man i Kane til Bellevue for at gaa paa Maskebal. Digteren Pram skrev en hel lille Komædie, »Frokosten i Bellevue« (1803), hvis Scener var henlagt til det folkekære Traktørsted, og Dyrehavsdigterne — som der var mange af — viede det jævnlig et Afsnit i deres Aandsprodukter. I Kildetiden var Tilstrømningen meget stor, navnlig efter at Dampskibene var begyndt at besørge Skovtrafikken og havde faaet Landgangsbro udfor Stedet. I Trediverne holdtes der Koncerter à la Strauss i Haven, og Bellevue var et af de faa Steder uden for Skydebanen paa Vesterbro, hvor der serveredes ægte Skildpadde. Dyrene vadede levende om i store Kar, inden de maatte lade Livet for at figurere paa Bagges Menu.

FORTUNEN var oprindelig et ganske lille Skovfogedsted, men takket være Jagtbetjentenes Ret til Udskænkning for Skovgæster, blev det ved sin heldige Beliggenhed saa stærkt søgt, at det ved Tilbygninger for Skovfogdens private Regning ved Midten af det attende Aarhundrede havde udviklet sig til en stor Traktørgaard, hvori det kgl. Skovfogedsted kun var den ubetydelige Kærne, hvorom de øvrige Længer var bygget op. Ikke sjældent saa man allerede da en 20—30 Skovvogne paa een Gang holde uden for Fortunen. I Struenseetiden var det almindeligt, at Kildegæsterne endte Dagen her, hvor det da kunde hænde, at man traf paa de vanføre Stakler, der havde Almisse-Stade ved Led og Træer i Dyrehaven; efter vel udført Dagværk traadte den eenbenede en sirlig Menuet i Fortunen, og den blinde fandt uden Vanskelighed Vej til Kroen. Saaledes for-tæller i hvert Fald Datidens satiriske Smaablade.

I Taarbæk var der en rigtig privilegeret Kro, der den Gang bar Navnet TAARBÆKSDAL, men den var mere søgt af Skovgæster end af almindelige Rejsende, der kun nødigt lagde deres Rute ad Strandvejen, skønt det var den gamle Landevej til Helsingør; den var indtil ind i det nittende Aarhundrede for slet og besværlig at færdes paa. Men de ufortrødne »Taarbæks-Ryttere«, som man en Overgang kaldte Kildens beredne Søndagsgæster, trodsede Vanskelighederne for at naa ud til den gæve »Mester Hans« og hans Herligheder. Det var Værten i Taarbæk Kro ved Midten af det attende Aarhundrede, og han nød stor Anseelse som den ideale Kromand han var. Den fine Verden holdt her sine Gilder i Frederik den Femtes Tid, og efter Rahbeks Udsagn sang man endnu Ambrosius Stubs gamle Drikkeviser under Mester Hans' gæstfri Tag. Det var et Sted med Traditioner.

GAMLE KLAMPENBORG, som bar Navn efter en Skovvogter Klampe paa Christian den Femtes Tid, var ogsaa tidligt et søgt og fornemt Tilflugtssted for Skovgæster. Lokalteterne maatte udvides, her som ved Fortunen, med private Tilbygninger, og Reglen var, at Gæsterne medbragte Fødevarerne, medens Skovfogden paa Klampenborg gav dem Husly og kogte »en Skaal Caffée eller Thé« for dem, og naar det skulde være, vel ogsaa kunde præstere et Glas Brændevin eller en Flaske Vin. Rahbek beretter, at han som Barn i Begyndelsen af 1770erne en Kildedag var med sine Forældre og Bedsteforældre i Skoven; man drak først Te i Klampenborg, puffedes sig dernæst i Trængselen ned til Kilden og drog sluttelig tilbage til Klampenborg og spiste Kyllinger. Ned i Tiden blev denne fredelige Idyl under Dyrehavens brede Trækroner — der var en fem Tønder Land stor Have — mere og mere søgt. Man samledes der til Gilder og Fester ligesom forud hos Mester Christian og Mester Hans, og længe efter Rahbeks Dage søgte man paa de aarlige Familieskovture ind paa Klampenborg med de lækre Festspiser omhyggeligt nedpakkede i Vognskrinet.

ERMELUNDSHUSET, der til at begynde med var Bolig for en af det kgl. Jagtvæsens saakaldte Pandt-Svende, men siden blev bortsolgt, laa ensomt midt inde i Ermelunden. Navnlig i Kildetiden fandt mange Skovgæster derhen, og sluttede Selskaber slog sig ogsaa ned paa dette Sted, der mest af alt mindede om Eventyrets Pandekagehus. Oehlenschläger fortæller i sine Erindringer om et kuriøst Ven-

negilde i Ermelundshuset, et Symposium, hvor den muntre Overgivenhed fik frit Løb. Man havde lejet hele Huset den Aften, og ingen uvedkommende fik Adgang. Det store Selskab bestod af Lærde og Kunstnere, og Oehlenschläger forsikrer, at man havde sørget for, at »intet plumpt eller væmmeligt« skulde blande sig i den muntre Overgivenhed. »Nu gik det paa en Drikken løs,« fortæller han, »og Kunsten bestod i at være saa overgiven som muligt uden at være brutal eller smagløs. Konveniens og Former kunde man derimod overtræde saa meget man vilde, det ønskede man just, og ingen maatte tage den anden en Galskab ilde op. Huset blev givet Gæsterne til Pris af de højmodige Værter, og den druknes Glæde at slaa Spejle og Vinduer i Stykker . . . stod enhver frit, og sligt blev ogsaa undertiden udøvet, skønt med Beskedenhed og uden Skadelyst, blot for at hylde Overgivenheden.« Det var en Slags Bersærkergang i bunden Stil. Midt under en alvorlig Samtale saa man kundskabsrige Mænd slaa et lidet Spejl af ringe Værdi eller en Rude i Stykker uden at standse op i Konversationen. H. C. Ørsted fik i al Venskabelighed en Slump Rødvin hældt ned ad sit fine Kalvekrøs allerbedst som han forklarede et Problem i Fysikken, og en yndet Skuespiller spadserede omkring i »særdeles anstændige« Underbukser. Husets Værtinde skrev naturligvis alle Ekscesserne paa Regning, og karakteriserede Gæsternes Tilstand og Slagets Gang ved at sige til Pigerne: Nu er de ved Vinduerne, nu ved Spejlene etc. — Denne Slags Gilder i Ermelundshuset hørte dog nok alligevel til Undtagelserne og tør næppe opfattes som noget generelt.

FREDERIKSDAL og GYLDENLUND (som Charlottenlund oprindelighed) havde et endnu ældre Ry som Udflugtssteder end alle de her opregnede. Ryet for Naturskønhed var ubestridt og ubetinget, men Menneskenes Færd paa de Kanter havde ikke fuldt saa godt et Lov paa sig. I Holbergs Maskeraden taler Henrik om »at rejse til Gyldenlund og Frederiksdal om Sommeren,« hvilket »holdes for en meget noble Tidsfordriv,« men, tilføjer han, »hvad der bestilles iblandt, véd min Bror perfekt, som er Lejekusk« — han kørte nemlig Parrene derud. Lige saa oplysende er et Sted i den lokaliserede Oversættelse af Molières Fruentimmerskolen, saaledes som den oprindelig opførtes paa Grønnegadeteatret; her er den sidste »Ægte-skabsregel« formuleret saaledes:

Beværningshave ved Frederiksdal i Begyndelsen af 19. Aarhundrede.

En Kvinde saasom Bondens Hund
Er tryggest hjemme i sin Lænke,
Paa Fredriksdal og Gyldenlund
Bør ingen ærlig Kone tænke.
Af hvem end Pengene dertil udgives,
Det største dog paa Mandens Regning skrives.

Frederiksdal var den Gang Statsejendom, saa det var kun naturligt, at Publikum havde Adgang til dets Enemærker, til Spurve-skjul, Næsskoven og Mølleaaens idylliske Bredder; allerede da var der Kro med en stærkt søgt Traktørhave — som for Resten den Gang laa paa den anden Side af Aaen. Efterhaanden gik en stor Del af Nordsjællands skønneste Landslotte ud af Kronens Besiddelse, men ogsaa de private Ejermænd havde Forstaaelse af deres Forpligtelser over for Almenheden og lukkede Skove og Parker op for det store Folk. Blandt dem alle bar DRONNINGGAARD Prisen. Nu er kun Næsset ubeskaaret tilbage, men indtil Udstykningen ved Aar 1900 strakte Ejendommens Omraade sig fra Furesøen lige til Kongevejen — saaledes som dens kongelige Grundlægger, Dronning Sofie Amalie, havde anlagt den. Privatejendom blev den først i Slutningen af det attende Aarhundrede, da den forfalden og misrøgtet bortsolgt af Staten og snart efter kom i den rige Storkøbmand Frederik de Conincks Besiddelse. Med Bistand af sin Ven, den hollandske Oberst Drevon, skabte han her et Landsæde, saa skønt og egenartet, at det vandt Navnkundighed viden om. Ved Furesøen lod han ude paa det yderste Næs i 1780erne opføre en ny Hovedbygning, det velkendte Næsseslot, og ind mod Landet anlagdes en vidtløftig Række Haver og Parker med pragtfulde Monumenter og sjældne Træer, som hans egne Skibe bragte hjem over Havene fra fjerne Lande.

Det ejendommeligste af disse Anlæg var det engelsk-kinesiske Haveparti nærmest mod Kongevejen, en udpræget Stemningshave i Taareperse-Stilen, med brudte Tempelsøjler, en imaginær Ligsten, der skulde minde om Livets Forgængelighed, og en Grotte, der rundede sig om en Kilde, hvor man i den svale Skygge drak Kildevandet af smaa med Kæder fastgjorte Sølvskaale. Den hed »Eremittens Kilde« og tæt ved laa »Eremittens Bolig«, en straatækt Tømmerbygning paa en opkastet Jordhøj — altsammen udklækket i Drevons Fantasi og gjort til Virkelighed ved de Conincks Midler. Drevon var af et melankolsk Temperament, næret af skuffet Elskov.

og hans triste Tanker havde her faaet Lov til at sætte rige elegiske Blomster.

Til alle disse Herligheder lukkede de Coninck gavmildt op for det brede Publikum, som nød Naturen i de vidtstrakte Parker og Skove, men unægtelig havde vanskeligt ved at tage den elegiske Stemningshave med behørigt Alvor. I Eremithytten var fremlagt en Bog, af Forsigtighedshensyn lænket til Væggen, hvori de besøgende kunde give deres Stemninger Luft. Rimsmede kom der nok af, men jævnlig stak den gemytlige københavnske Humor Bukkefoden frem i deres Poesi, undertiden med saa saftige Udtryk og Billeder, at de overhovedet ikke egner sig til at sættes paa Tryk. Men de kunde ogsaa være ganske uskyldige som dette, der baade røber Dannelse og Ironi:

Da jeg til Eremittens Bolig kom,
Poet jeg være vilde.
Men mangled Vand af Helicon,
Drak saa af Eremittens Kilde.
Og rimer da saa godt jeg kan
Med Glasset i den ene Hand
Og Maden i den anden.

Etatsraad de Coninck maatte dog efterhaanden indskrænke Adgangen til sin Ejendom — Publikum blev baade for talrigt og for livligt. Dronninggaard var derefter kun aaben et Par Gange om Ugen, og man maatte hente Adgangskort paa de Conincks Kontor i København. Een Dag i Aaret stod imidlertid Dronninggaard stadig aaben for alle — den 22. Juli paa Etatsraadindens Fødselsdag, der til Dels fejredes under aaben Himmel i Tusinder af Menneskers Overværelse og med mangeartede Forlystelser. Der var baade Kostume-Optrin, Kamplege til Vands og Gymnastikopvisninger af den Art, som man endnu morer Børnene med ved Tivolis Feriefester. Vi lader en af Datidens Journalister skildre os Stadsen og hele det brogede Folkeliv under Fødselsdagsfesten 1804, der oven i Købet faldt paa en Søndag:

»I Søndags var ikke en eneste Vogn eller Hest til Leje i København. Alt, hvad der gik paa Fire, og Notabene kunde trække en Vogn eller bære et Menneske, lige fra den stolteste Karethest indtil det usleste Sandvognsøg, maatte forføje sig ud til Dronninggaard . . . Hovedbygningen og Indgangene dertil ere paa denne Højtidsdag meget smagfuldt dekorerede med Grønt og Blomster, hvori Etatsraadindens Navnetræk er anbragt. Lige for Hovedbyg-

ningen er der paa en smuk Grønning oprejst en høj Støtte, paa Toppen af hvilken der hænges alle Slags Tørklæder, Tobaksdaaser, Spænder etc. som Prisbelønninger for de bedste Kravlere. Konkurrenter mangler der ved en saadan Lejlighed ikke, men aldrig vinder her nogen Prisen, var det end kun en Snustobaksdaase, uden han virkelig har fortjent den. Sjællandske Bønder og Bønderfruentimmer ere her klædte paa Hollandsk, men naar de aabne Munden, har man Føje til at sige: Hænderne ere Esaus, men Stemmen Jacobs, og dersom Illusionen ikke ganske skulde forstyrres, maatte det paalægges disse Sjællændere at være stumme, saa længe de agere Hollændere.«

»Men en af de vigtigste Forlystelser paa denne Dag er et Slags Lystbataille. Denne gaar for sig paa det lille Vand lige for Hovedbygningen. Her ligger en liden Flaade, naturligvis en miniature, men den kommanderes dog af ordentlige Søofficerer, i det mindste i Henseende til Uniformen. De Kommanderende ere alle klædte som Admiraler med hvide Fjer i Hatten. Menneskevennen betragter disse Admiraler med inderlig Glæde. De ere for Øjeblikket Admiraler, de have kommanderet et helt Søslag, de have endt det uden at deres Laurbær ere købte med en eneste Draabe Menneskeblod. Deres Flaade er i lige saa god Stand, naar Slaget er endt, som da det begyndte, og uagtet der skydes saa det dunderer i Luften, saa er dog ikke en eneste bleven saaret. Man bør ikke undres over, om end en eller anden af disse Kommanderende fristedes til at sætte Hatten lidet skævt [d. v. s. paa Snur]; thi den Kommanderende, som med saa rolig en Samvittighed kan forlade Slaget, i den Overbevisning ikke engang at have saaret en Kat, har virkelig langt mere Grund dertil end hine ærgerrige Helte, hvis Laurbær er farvede med Blod og købte med mange Tusindes Liv.«

»Om Eftermiddagen spilles der fransk Komedie i Lunden ikke langt fra Kilden. Naar denne er endt, saa kører hele Selskabet tilbage til Hovedbygningen. Etatsraadinden sidder i en aaben Vogn, der saa vel som Hestene er dekoreret med Grønt og Blomster og har nogen Lighed med et Slags Triumfvogn. Foran ride Admiralerne. Medens Selskabet nu spiser, danse og synge Bønderne og Bønderfruentimmerne i Haven og i Lunden. De mange Tusinde af Københavns og Omegnens Indbyggere, som Nysgerrigheden har trukket derud, hente nu og deres store Madposer, Madskrin og Madkister og holde aabent Taffel under Guds frie Himmel. Et smukt

Fyrværkeri, hvori Etatsraadens og Etatsraadindens Navnetræk ses brændende i alle Kulører, ender disse landlige Forlystelser og Dagens Højtidelighed.«

Nordsjællands Natur bød saaledes, allerede i ældre Tid, rigt varierede Maal for Byboens Udflugter i Mark og Skov. Men aligevel satte det udendørs Folkeliv sin kraftigste og friskeste Blomst i Dyrehaven, som i KIRSTEN PILS KILDE havde en særegen Tiltrækning.

Dette at Folk paa en bestemt Aften eller til visse Tider af Aaret, navnlig om Sommeren, samles ved en Kilde for at gøre Brug af dens undergørende Vand og samtidig slaa Gækken løs, er et Kulturtræk, der kan føres langt tilbage i Tiden. Det bunder oprindeligt i hedensk Kultus. Ved Midsommertid, i den lyse nordiske Nat, drog vore hedenske Forfædre til deres hellige Kilder, ofrede i dem, drak af det indviede Vand og plukkede Trylleurter i Kildens Omgivelser. Kristendommen bibeholdt de gamle Skikke, men lempede dem efter den nye Tids Aand og rejste Kirker og Kapeller ved de gamle hedenske Kilder. Hvor der kom mange Folk sammen, opstod naturligt Markeder med Køb og Salg og Underholdning imellem. Rundt om i Landet var der mange af dem — en af de berømteste var Helene Kilde ved Tisvilde, der bevarede sit Ry som Lægedomskilde ind i det nittende Aarhundrede. Langvejs fra kom halte, blinde og svindsottige dragende for at tage et helsebringende Bad i Helene Kildes Vand eller finde Leje for Natten i dens Nærhed. Den klippefaste Tro paa Underet gav dem ogsaa undertiden den Lindring de søgte.

Kilderne nærmest Hovedstaden tabte tidligt deres oprindelige Formaal som undergørende Kilder — det var Kildeudflugternes Naturromantik, med en passende Tilsætning af materiel Nydelse, der blev Hovedsagen. Allerede paa Holbergs Tid var det en saa almindelig yndet Folkeforlystelse, at Holberg med Held kunde behandle Emnet i sin Komædie »Kilderejsen«, i hvis Intermedium der gives drastiske Billeder af Livet ved Kilden. Hvilken Kilde, der sigtes til, er ikke helt sikkert — rimeligvis er det Vartov Kilde, som laa ved Strandvejen lidt uden for det nuværende Tuborg, eller maaske Vangede Kilde, hvis Betydning som Maal for Kilderejser dog snart tabte sig. Kirsten Pils Kilde i Dyrehaven var det i hvert

Fald ikke, thi ganske vist var den forlængst »fundet og opdaget«, men den var endnu ikke opdaget af Københavnerne.

Det var først omkr. 1730, at den blev rensat op og sat i Stand, og det varede endda en Snes Aar endnu, inden Hovedstadens Befolkning ret fik Smag paa at drage til Kirsten Pil. Hvem denne Dame var, har de Lærde forgæves brudt deres Hoveder med. Hun er baade bleven gjort til Adelsdame, til Jordemoder og til Spaa-kælling, men med lige liden Ret. Hun er næppe heller en blot og bar Sagnfigur, snarest en Bondepige eller Borgerjomfru, hvis Eksistens vi bare ikke kan efterspore — hvad der kun er naturligt, hvis det er rigtigt, som der staar i de gamle Kildeindskrifter (og rimeligvis grunder sig paa en stedlig Tradition), at den oprindelig er fundet 1583.

Først halvandet Aarhundrede efter trængte imidlertid Kendskabet til den ud i en større Offentlighed. En fransk Dansemester ved Hoffet Henrich Brinchman var under sine Spadsereture i Dyrehaven bleven opmærksom paa Kilden i de idylliske Omgivelser, og sammen med sin Husfælle og Kollega i Høftjenesten Parykmager Joh. Christopher Greve lod han den sætte i Stand — af egen Drift og formodentlig paa fælles Bekostning. De to Natur-Entusiaster lod anbringe en Kumme og arrangere en halvmaaneformet Plads med Siddesteder, og over Kilden sattes en Sten med denne Indskrift:

Naturen viser her, hvad godt den har i Eje,
Da Kilden brød sig ud af hine skjulte Veje.
Kirstine Pil var den, som fandt det Kilde-Vand, 1583.
Som blev ved Brinchman og ved Greve sat i Stand. 1732.

Strømmen begyndte nu at vende sig, fra Vartov og Vangede Kilde til Kirsten Pil, og da den ved Midten af Aarhundredet atter trængte til at sættes i Stand, havde den allerede vundet et saadant Ry, at det var selve Stedets Øvrighed, Sjællands Stiftamtmand Grev C. D. Reventlow, der tog Affære, og opsatte den nuværende, vel kendte og vidt berømte Kildeindskrift:

Det Kilde-Væld, som her sit Udlob haver taget,
Er af Kirstine Pil først fundet og opdaget; Anno 1583.
Men nu til manges Lyst og Nytte sat i Stand
Ved Grev' af Reventlow som St.ftbefalingsmand. Anno 1750.

Tidligt blev der rejst Telte og Boder til Traktørhold og Forlystelser, og de fik deres Plads i en stor Kreds i den halvrunde Lysning oven for Kilden og ud til Fortunvejen; først i 1820erne

Dyrehavebakken 1785.

Akvarel af Stanley. Bymuseet.

flyttedes Forlystelser og Telte op paa Bakken, og først i 1830erne blev »Dyrehavsbakken« det gængse Navn. Men Livet ved »Kilden« var ikke mindre frodigt end Livet paa »Bakken«. Fra Struenseetiden og nedefter kan vi fra Blade og Pjecer, Døgnlitteratur og Gadeviser hente pragtfulde Folkelivsbilleder fra Kilden i Dyrehaven. De er næppe helt objektive, hyppigt satiriske, undertiden moraliserende, men de giver os i al Almindelighed et Indtryk af det farverige og mangfoldige Liv, som rørte sig derude.

Kildetiden varede i Reglen tre Uger, og paa St. Hansaften, St. Hansdag (24. Juni) og Vor Frue Dag (2. Juli) kulminerede Besøget. Alle skulde til det store Sommerstævne — ikke blot de brede Lag, ogsaa det velstaaende Borgerskab, Adelen, selv Kongehuset. Kniber det med Mønten, har man Assistenshuset i Ryggen — denne rare Anstalt, der aldrig havde saa meget at gøre nogen Tid paa Aaret som i Kildetiden. Man ser et langt Pilgrimstog bevæge sig ud af Hovedstadens Porte med Dyrehavskilden som Maal. Man drager ikke ad Strandvejen — den er ufremkommelig af bare Sand — man lægger Vejen over Gentofte og Ordrup; først ved Emiliekilde, »hvor Hulvejen mod Havet nedluder saa brat«, som der staar i St. Hansaften Spil, kommer man ud til Stranden. Turen er forberedt længe i Forvejen, og Udrustningen er komplet. Ungersvenden med de smaa Midler gør Kilde- rejsen til Fods, han travrer afsted med den nypudsede sølvbeslagne Merskumspibe i Haanden og den broderede Tobakspung med den ægte »Virgini« dinglede ved Siden af (Cigarer kender man endnu ikke). De unge Damer har »Amazonedragten« parat, en Dame- mode af maskulint Præg, der navnlig florerede i Struenseetiden, og de store »Solhatte«, som desværre dækker altfor meget af de »forbandet lækre« Ansigter. Damerne kører naturligvis — i Karet, i Faeton eller hvad der nu kan blive Raad til, og ved Siden af rider Kavalleren. At ride er »alamodisk«, man kan simpelt- hen ikke andet — men det har sine Vanskeligheder, da man jo ikke til daglig rider paa Kontoret eller i Butikken. Og den rigtige Kavaller skal helst lade Hesten slaa »Kaprioler« foran den Skønnes Øjne. Hesten lejer han, men Sporerne er hans Ejendom, Tegnet paa, at han er en rigtig Modeherre. Bliver Hesten ham for dyr, sniger han sig ad Sideveje ud til den røde Dyrehaveport, og dér spænder han Sporerne paa; her maa han alligevel opstalde Hesten, der ikke har Adgang til Dyrehavens hellige Enemærker.

Model af Dautzen

Sticket af Friedrich i Kjøbenhavn 1793.

DYREHAVGE LYST-REISE.

Rejse til Dyrehaven.

Stik af Friedrich 1793.

Sluttede Selskaber fra de bredere Lag kommer agende i hele Læs paa stive Vogne med løse Agebrætter og høje Hjul. Nedenunder hænger Tjærekanden, som Aksler og Hjulnav hyppig maa smøres med, men i Bunden af Vognen ved Selskabets Fødder er de solide Sulevarer, Kanderne med Øl og Bøtterne med Smør og Fløde magasineret — det skal man have til at staa imod med under de kommende Strabadser. Fiolerne er kommet frem og Strengene gnides, medens Vognen glider tungt gennem det knasende Sand langs Sundets rullende Bølger. Nu er man ved Dyrehavens Port — Farten sættes op til Galop, Vognen vælter og hele Banden gaar i Grøften. Nu er det ikke Bølgerne, der ruller, nu er det Øllet og den fede Fløde.

Men nu er man derude, man begynder at puffes og trænges ved Kilden — man skal have det obligate Glas Vand hos Kirsten Pil. Paa Bakken lige ovenfor sidder Pottehandlaren med sine Kar og Smaakrucker; gamle Matroner, der endnu har Troen paa det undergørende Vand, sikrer sig en Krukke fuld til senere Brug. Naar det er besørget, lejrer man sig paa Grønsværet, pakker sin Bylt ud og begynder at fortære sine lækre og solide Sager. Og der præsteres sande Heltegerninger. En Kildegæst sætter tre Portioner Skinke til Livs, fire Kyllinger, et godt Stykke Kalvesteg og to drøje Stykker Hamborger-Oksebryst foruden et godt Kvarter af den tykke Brunsviger-Pølse, og endda to »forskrækkelige« Stykker Søsterkage som Dessert. Han skyller efter med tre Flasker Rødvin plus ni Sopkener »Crambambuli«. At han efter dette Kunststykke er træt og falder i Søvn, er der ikke noget at sige til.

Imens fornøjer Ungdommen sig paa sin Maade. Ungersvenden finder sig en lækker lille »Fløjknep« (som det hedder i Matros-Jargon) og byder hende op til Dans under Dyrehavens Træer. De danser hollandsk Menuet og synger Takten til, medens Adelen og Standspersonerne paa Afstand ser til og glæder sig over, at Folket morer sig. Fætter Mikkell — en af Kildens faste Figurer, der senere erstattes af den berømte Jøde under Træet — gnider sin Fiol og synger Dyrehavens Nationalhymne, den ældgamle Uglevise:

Katten er mit Søkendebarn,
Han har gode Dage
Frem for mig, det slemme Skarn!
Jeg maa staa tilbage.

Malte af vesteren

Stik af Friedrich 1793

DYREHAUGE FORLYSTELSER,

Dyrehaveforlystelser.

Stik af Friedrich 1793.

Et andet Sted stemmer et Selskab i med Fredmans Epistler:

Kæreste Brodre, Søstre og Venner,
Hør Fatter Berg . . . .

Og ud af et Telt lyder Visestumper:

Skønne Mø, hvor er du sød
I Naturens Skød.

Fra et andet skaales der og raabes Hurra, i et tredje slaas man drabeligt og levner ikke hinanden Ære for to Skilling, det svirrer i Luften med Skældsord som Hundsvot, Fukssvanser og Mameluk. Man er mæt, den gode Akvavit fra Reverensgaden (der maa have haft et særlig godt Lov paa sig) er gaaet til Hovedet, og Fatter har drukket den sidste Taar af de seks Potter Øl, man førte med. »Hvad vil seks Potter sige, naar man er i Dyrehaven,« erklærer han. Imidlertid falder Natten paa. »Skovtrolde«, »Nymfer« og »Natfrøkener« — saadan kaldte man Damer af den Art, der ikke netop staar i Ry for Dyd og gode Sæder — begynder at sværme. Det er nu paa Tide for Godtfolk at drage hjem. Dagen er endt, og det var en dejlig Dag! — —

Det er et Folkelivsbillede, som i alt væsentligt hører 1770-erne og 1780erne til. Folk morer sig selv, der er endnu ingen Bajads eller Mester Jakel. En enlig Linedanser, som primitivt spænder sin Line ud mellem Træerne og under det ideligt gentagne Udraab: Geben Sie nun wohl Achtung! producerer sine Kunststykker og indtager Publikum med Storm — er den første enlige Svale, der bebuder Forlystelsernes Højsommer i Dyrehaven. Tidlig kommer ogsaa de russiske Møllegynger, en Slags Ballongynger, der har inspireret Oehlenschläger til den dejlige Gyngesang:

Op og ned,
Ned og op!
Ved Blomsterbed,
Over Egens Top!

Under Spil og Klang
Vore Stole gaa,
Med Timernes Gang
Hinanden bagefter
Af alle Kræfter,
Uden at naa.

Felte paa Dyrehavsbakken 1788.

Olieskitse af Elias Meyer.
Kunstmuseets Haandtegning.

Som lynsnar Pil
Fald ned, min Krans!
Med behændig Il
Paa den Lok, som sig slynger
Om Pigen, som gynger
I Cirkeldans.

Op og ned
Ned og op!
Ved Blomsterbed,
Over Egens Top!

For hvert Aar der gaar, øges Tallet paa Telte og Boder, Slag i Slag følger alle de kendte barnlige Forlystelser, som ingen Magt har kunnet fortrænge og som er de samme i vore Dage som for halvandet Aarhundrede siden. Der er f. Eks. Marionetspilleren, hvis Drama Oehenschläger har helliget flere Sider af sit Digt. Det var først en Udlænding, der spillede Mester Jakel, siden en Indfødt, den gode Borger Qvist, som en Dag gjorde Visit hos Digteren for at laane »Skriften« — hvormed han dog ikke mente Bibelen, men hans egen Jakelkomedie i St. Hansaftenspillet. At Oehenschläger har holdt sig nogenlunde nær op ad den oprindelige Ur-Jakel, saaledes som Qvist og hans Forgængere havde importeret den fra Tyskland, er sikkert nok, skønt det hele Drama under Digterens Pen naturligvis har faaet en større poetisk Klangfylde, end det havde i Virkeligheden, ligesom han har benyttet denne ideelle Tumbleplads til uvedkommende Spot over Datidens litterære Strømninger og hæderkronede Poeter. Iøvrigt er Mester Jakel, den lille primitive Scene, hvor de lige saa primitive menneskelige Følelser i bogstaveligste Forstand giver sig slaaende Udtryk, et Stykke fælleseuropæisk Dramatik, der under forskellige Navne lige til vore Dage har levet rundt om i Landene, paa Markeder og i Landsbyer, indtil Filmen vel nu i det store og hele har taget Livet af dette ældgamle Marionetspil. Kun i Dyrehaven lever Mester Jakel fremdeles.

Vokskabinetterne florerede i lange Tider i Dyrehaven. Vokset er jo et blødt Materiale og de plastiske Kunstværker maatte rette sig efter Aktualiteten og de herskende Moder: det ene Aar var det Røverhøvdinge, Publikum ønskede at se, det andet var det Statsmænd. Men Forvandlingen var nogenlunde let, thi baade Banditter og Stormænd var klædt paa som sande Stoddere, Kejserinder og Prinsesser som rene Gadenymfer. Og Sammenstillingerne var undertiden fantastiske — ved et af Vokskabinetterne i

Dyrehaven saa man vor egen skikkelige Kronprins Frederik, den senere Frederik den Sjette, bænket om et Bord sammen med den blodtørstige Robespierre og den fanatiske Charlotte Corday!

Og Perspektivkassemanden — han hørte først og fremmest til i Dyrehaven. Han har en hel lille Verden i sin Kasse, og gennem dens Huller kan man for en Skilling faa et Kig ind i den. Hans Raab skærer gennem Larmen, der syder og summer, stiger og synker, og blander sig ind i de øvrige Udraaberes babyloniske Sprogforvirring. Selv snakker han gebrokkent Tysk, eller gebrokkent Dansk — hvad man nu vil kalde det. »Und so seer De,« begynder han, »den sture General Bonaparte, som i en Luftmaschine (hvilket i Parentes bemærket vil sige en af de nyopfundne Luftballoner) goer til Echipten — und so seer De, wie denne sture weltberemte General goer med en lang Skeg som en andæchtig Muselmand — und so seer De den Stursultan, som kommer ridende po en stur Drumedarius med sin hele Hofstads.« Perspektivkassemandens fantastiske Billeder var naturligvis ogsaa aktuelle og minder om den forstyrrede Verden, man levede i den Gang — akkurat som i vore Dage.

Til Dyrehavens Glansperiode hører endvidere Menagerierne og Glaspusteren, som Oehlenschläger heller ikke har glemt:

Glaspusteril
Naturlig Magil
Her kan I lære,
Hvordan der af en Blære,
Flydende og blød,
Kan blive en Flaske,
Som kan stikkes i Taske
Med Vin saa rød!
Glaspusteril
Naturlig Magil

Vi kender godt Manden. Glaspusteren er ANTONIO CETTI, en italiensk Barometermager og Fornøjelsesraad, der befandt sig saa godt under de nordiske Himmelstrøg, at han nedsatte sig her i Landet, og hvis Søn blev en fejret Skuespiller og Sanger ved vort kgl. Teater. Den gamle Cetti drev Stordrift i Dyrehaven og dyrkede Kunsten fra de mest forskellige Sider. Ikke blot pustede han Flasker til den røde Vin, men spandt Glasset ud til den fineste Traad og lavede paa Stedet de dejligste Emaill blomster. Og desuden havde han i sin Bod baade Voksfigurer, Naturaliekabinet, dresserede Kanarifugle og en velproportioneret Dverg-Mameselle,

der var saa berømt, at den tyske Digter og Filosof Lavater havde forevigtet hende i sin Fysiognomik — dog ikke for hendes Skønheds Skyld. Og meget, meget mere.

Men selv Cetti overstraaledes af de to mest berømte Navne fra Dyrehavens Guldalder: PRICE og CASORTI.

Familien Price er velkendt fra Teatrets Verden — vi ved alle, at Navnet fra Midten af det nittende Aarhundrede og langt ned i Tiden har været knyttet til Bournonvilles danske Ballet og har hævdet sig med Ære, ja, man tør vel

Antonio Cetti.

nok paastaa, at Genrens Zenith er naaet med Juliette Price. Stamfaderen til denne Slægt var den ældre James Price. Der gaar mange Frasagn om hans Opfindelse og Herkomst, men sikkert er det kun, at han var Engländer og rimeligvis hørte til en omrejsende Kunstberider- og Artistfamilie, saaledes at han kun bliver Stamfader til den danske Kunstnerslægt — hvoraf iøvrigt Grene allerede i ældre Tid drog til Udlandet og fortsatte det europæiske Vandreliv som Artister. James Price kom første Gang her til Landet i 1795, fra Stockholm, hvor han (efter hvad han selv fortæller) havde vist sine »Talenter og Kunster for det kongelige svenske Hof«, og det var Dyrehavens tillokkende Ry, der drog ham til. Han arriverede netop ved Kildetidens Begyndelse, fik i Hast rejst en Bod, og efter nogle Skærmydsler med de stedlige Autoriteter kunde han begynde sine Forestillinger. De var helt enkle, han havde ikke andre Artister end sig selv, sin Hustru og sine to Smaapiger. I de følgende Aar drog Familien rundt i Jylland og Norge, viste sig atter ved Kilden i 1797 og slog sig endelig ned i København for bestandig. Price byggede et fast Teater paa Vesterbro 1801, men mødte de nærmest foregaaende Aaringer jævnlige i Dyrehaven, naar Kildetiden gik ind. Forstmændene, der havde Opsynet med Telte og Boder ved

Kilden, og som til at begynde med havde lagt Sten paa den energiske Mands Vej, vidste siden ikke nok at berømme den stilfærdige Pricefamilie for dens smukke og rolige Optræden, som stod i behagelig Modsætning til Kildens øvrige Kunstnere, der gennemgaaende var urolige Hoveder og jævnlig skaffede Opsynet Bryderier. Ogsaa Publikum var meget tilfreds. Price og hans Hustru, — naar hun ikke netop laa i Barselseng, thi Familien var meget frugtbar — gav Akrobatkunster og Linedans til Bedste, men hvad der fortryllede Publikum, var de gratiøse Smaapigers Dans paa Linen. »Disse Virtuoser,« skrev et jysk Blad om Familien Price, »er værd at se, da de kendeligen hæver sig over Markskriger-Klassen.«

Ogsaa Casorti hørte til Eliten blandt Dyrehavens Kunstnere. Familiens Overhoved hed Pasquale Casorti og stod i Spidsen for det saakaldte »Store italienske Selskab«, som ogsaa havde ladet sig lokke herop af det Ry, der gik af Dyrehaveforlystelserne ude i Europa. Det var et Artist- og Skuespillerselskab paa mere end tyve Personer, næsten alle beslægtede eller besvogrede, de fleste hed Casorti og en Del Pettoletti. Selskabet holdt sit Indtog i Dyrehaven i Kildetiden Aar 1800, kom atter igen det følgende Aar og vakte bestandig stor Opsigt. Dets væsentlige Tiltrækning og det, der skabte Selskabet Publikumstække i videst Omfang, var de italienske Pantomimer, som ved Selskabets Forestillinger vandt Indpas her i Landet, og endnu, i en mat Afglans, kan ses paa Tivolis Pantomimeteater. Danmark skal iøvrigt være det Land, hvor den ældgamle italienske Pantomime er bevaret i størst Oprindelighed. Selskabet gav Forestillinger ved Kilden, senere ogsaa paa Hofteatret ved Christiansborg, og høstede efter alle foreliggende Udtalelser at dømme velfortjent Anerkendelse. Den første italienske Pantomime, vi kan konstatere opført herhjemme, er »Harlekin som Statue« — den samme som endnu i vore Dage opføres under Navnet »Pjerrot som mekanisk Statue«. Men man ser, hvorledes Midtpunktfiguren har forrykket sig, fra den listige og adrætte Harlekin til den groteske og tunge Pjerrot — altsaa hvorledes Smaagen paa dette Omraade i Tidens Løb er forgrovet. I Foraaret 1802 drog det italienske Selskab bort, men Selskabets Bajads og dygtigste Medlem, Guiseppa Casorti, blev hængende her i Landet som saa mange andre af de fremmede Kunstnere og Artister, der skyldes op paa vore gæstfrie Strande.

Medens Price havde ligget under for den ødelæggende Konkurrence, som det italienske Selskab havde paaført ham, kom Giuseppe nu i den samme Situation over for Price, og begge Parter saa da deres Fordel ved et Kompagniskab. I Kildetiden 1802 gav Casorti endnu Forestillinger i Dyrehaven. Han var stærkt distanceret, selv om han havde knyttet en forbigaaende Forbindelse med Cetti. Pantomimer kunde han ikke opføre, og hans to adopterede Smaapiger, der ligesom de unge Jomfru Pricer optraadte som Line-danserinder, var saa slet kostumerede, at en Kritikus anbefalede ham at »koste et Par andre Bukser til den lille Mademoiselle, thi i de hvide Strikketøjs ser hun lidt vel naturlig ud.«

Tilmed havde Casorti det Uheld, at Galleriet i hans Teater midt under Forestillingen brasede sammen. Han bad om Forladelse i Adresseavisen. »Hr. Casorti,« hed det, »beder sig undskyldt af det ærede Publikum, at Galleriet i hans i Dyrehaven oprettede Bod faldt ned, hvorved dog til Lykke ingen Skade skete. Skylden for dette ulykkelige Tilfælde hviler ikke paa Casorti ... Det hele skal blive sat i saa fuldkommen og fast Stand, at intet mere skal nogensinde være at befrygte, og skal samme blive undersøgt af Bygmesteren og Politimesteren, førend man begynder at spille.« Kun een af Tilskuerne tabte Hovedet under denne Katastrofe, og det var heldigvis kun et Pibehoved — men et godt gammelt tilrøget Hoved med Sølvbeslag, der forsvandt mellem de nedstyrtende Brædder og siden blev efterlyst i Avisen. Det var for Resten ikke noget enestaaende Uheld — det skete ikke saa helt sjældent, at en af de hastigt optømrede Boder ved Kilden styrtede sammen under Tilskuernes Vægt, men større Ulykker skete der aldrig. Imidlertid drog Casorti efter Kildetiden ind i Prices Kunstpaulun paa Vesterbro og indledede dermed et Samarbejde, som med nogle Afbrydelser varede til hans Død 1826.

Tiden omkring Aar 1800 var en glørværdig Periode i Dyrehavens Historie. Rygtet om denne »Nationalpark«, hvor Hovedstadens Beboere samledes ved Midsommertid, og hvor alle Europas Gøglere og farende Folk satte hinanden Stævne, naaede langt ud over Landegrænserne. I fremmede Tidsskrifter og Magasiner skildredes dette mærkelige Sted, hvor der var et Folkeliv og en Trængsel, hvis Mage næppe var at finde i noget andet Land. Digteren Lavater anslog i 1793 (paa Søndagen mellem St. Hans og Vor Frue Dag) Antallet af Køretøjer, som stod opstaldet ved Kil-

den, til 800, medens et Hav paa 8 til 12 Tusinde Mennesker bølgede frem og tilbage mellem Teltene. Og man maa huske, at Hovedstaden paa den Tid endnu ikke rummede 100000 Sjæle. Andet Steds finder man Besøget paa de egentlige Kildedage omkring Aarhundredskiftet anslaaet til ca. 7000, og en tysk Rejsende er stærkt betaget af det maleriske Folkeliv og de mange brogede Nationaldragter: Amagerne i deres gamle hollandske Kostumer og de unge Piger fra Sjælland og Fyn i røde strikkede Livstykker. —

Det engelske Bombardement paa København i 1807 og de syv lange Krigsaar, der fulgte efter, betød en Afslappelse i Livsglæden og en kendelig Nedgang i det myldrende Folkeliv, som i Sommer-tiden havde rørt sig ved Dyrehavskilden. Rigsdaleren faldt og faldt, ligesom Kronen i vore Dage — Krigens Forøden af de opsparede Rigdomme fra de gyldne Neutralitetsaar i Slutningen af det forrige Aarhundrede og lange Tidens uforstandige Bankpolitik satte Frukt, indtil Misèren kulminerede i 1813, da Papirvalutaen blev nedskrevet til et Minimum. For en lang Aarrække blev Nøjsomhed og Sparsommelighed en paatvungen og nødvendig Dyd.

Det var nu ikke mere saaledes, som da Oehenschläger skrev sit St. Hansaften Spil, at de kørende langvejs fra hørte »de spøgende Toner« under »Bogenes Kroner« eller saa den hvirvlende Røg over Trætoppene. Nu stegtes og brasedes der ikke mere i Teltene, nu trængte ikke længer Døgnvisens glade Refræn ud til den støjende Hob, og de fremmede Gøglere holdt sig lidt paa Afstand — der var ikke rigtig noget at gøre for dem i Dyrehaven i disse Aar.

Men Mennesket er jo i Besiddelse af en vidunderlig Tilpasningsevne, Folk fandt sig snart til Rette under de ny, smaatskaarne Forhold og indrettede sig efter dem. Man søgte sig et Sted noget nærmere ved Byen, saa at Udgifterne til Hyrevogn og Ridehest til Nød kunde stryges. Og man fandt det i CHARLOTTENLUND, som i en længst forsvunden Periode, i Christian den Femtes og Frederik den Fjerdes Dage, da det endnu hed Gyldenlund, havde været Maal for Københavnernes Udflugter. Strandvejen var nu udbedret, man sank ikke mere i til Hjulnavet som fordem — det lod sig gøre at komme den lige Vej derud. Naturligvis var der ogsaa da kørende og ridende, paa egne eller lejede Rideheste, men den store Mængde gjorde Turen til Fods, de unge Damer ved den elskedes Arm, Ægteparrene med store Barnevogne, der ikke blot rummede

Afkommet, men ogsaa Dagens Proviant. Søndag Morgen kunde man se et langt Tog drage ud langs det blaanende Sund forbi de store Lystgaardes og Landsteders bugnende Haver. Turen var skønnere end i vore Dage, thi hele Strandsiden var fri for Bebyggelse.

For de vejfarendes materielle Behov var der sørget ved Bedesteder, beliggende med en indbyrdes passende Afstand. Lige ved Bygrænsen, som en fremskudt Forpost mod Nord, laa SLUKEFTER, hvor der allerede før Aarhundredskiftet var Værtshus, afpasset efter det brede Borgerskabs Smag, fra 1820erne dog med en kenkelig opadstræbende Tendens. Det havde paa en Maade afløst TUBORG, som indtil 1803 var Traktørsted. Her havde fordem de mest modige Søndagsryttere — de der trodsede Strandvejens dybe Sand og som Rahbek kalder »de rette fuldbaarne Tuborgjunkere«, søgt ind for at styrke sig til Felttoget mod Kilden. I Haven ved Slukefter var opstillet Lysthuse, hvor Gæsterne kunde nyde Stedets skattede Specialitet: Gammeltøl med Pind i; i Husets underste Etage var Skænkestue, paa første Sal stod Stadsestuens aaben for mere fornemme Besøg. Husets Position forblev dog nogenlunde den samme, saa at en samtidig Litterat kort og rammende kunde karakterisere Beværtningen, man nød paa Slukefter, som »hurtig, simpel og billig«.

Til en højere Rangklasse hørte CONSTANTIA lige ved Charlottenlund Skov. Fra 1760erne holdt en forhenværende Stegemester hos den franske Ambassadør, Monsieur Maton, aabent Hus for den fornemme Verden paa Constantia, bl. a. holdtes der i 1771 et Festmaaltid for Billedhuggeren Saly i Anledning af Rytterstatuens Afsløring paa Amalienborg. Siden blev Stedet mere jævnt, men ogsaa mere søgt; ved Aarhundredskiftet var det Regel, at Kildefarerne, naar de vovede sig ud ad Strandvejen, indtog »en styrkende Frokost« paa Constantia »i skyggefuld Løvsal« under »Lærkers Sang« — som der saa smukt staar i et datidigt Dyrehavsdigt. Til almindelig Misfornøjelse ophørte Constantia med at være Traktørsted 1808 og indrettedes til privat Lystgaard; først i 1825 genoptoges Traktørvirksomheden med Hornmusik i Haven og snurrende Temaskiner.

Constantia eksisterede saaledes ikke som Tilflugtssted for Skovgæster i de magre Aar efter 1813. Men det var heller ikke tiltrængt, thi i Charlottenlunds Skov rejstes der nu Telte og Boder

ligesom ved Kirsten Pils Kilde — Traktørtelte, hvor man kunde vederkvæge sig, og hvor sydlandske Skønjomfruer slog Harpe og Guitar. Og lige som ved Kilden gik Dansen under Bøgenes Løvhælv uden for »Grøndalshuset« — der for Resten ikke har Navn efter nogen grøn Dal, men er opkaldt efter en Skovløber Grøndahl, som boede her fra 1813—39 og indrettede sit Hus og sin Have til et meget søgt Traktørsted. Heiberg, der forstod at gribe sit Publikum om Hjerteroden, henlagde Scenen for »De Uadskillige« til Grøndalshuset — her havde adskillige af hans Tilskuere danset sig en Hjertenskær til. Lidt senere opstod »Over Stalden«, der oprindeligt svarede til sit Navn: Stald underneden, hvor Søndagsrytteren kunde binde sin Rosinante, og Konditori ovenpaa — det vil sige Schweizerkonditori, hvor man ikke alene spiste Bagværk, men ogsaa nød Likører og søde Snapse.

Tilstrømningen til Charlottenlund holdt sig langt ned i Tiden, men som et Surrogat for Dyrehavskilden hørte Charlottenlunds Betydning snart op. Det blev kun et Mellemspil i Folkeforlystelsernes Historie — Kirsten Pils Kilde kom atter til Ære og Værdighed. Den opnaede i Tyverne og Trediverne en Renæssance, som næsten fordunklede Guldalderen omkring Aar 1800. Traktørbodernes Skorstene begyndte atter at ryge, de brogede Gøgler-skarer fandt atter her et gæstfrit Elysium og Kunsten steg. Hele Beriderselskaber slog sig ned ved Kilden og gjorde store Forretninger, Kildelivet udfoldede sig atter i broget Mangfoldighed, og Sceneriet var nogenlunde det samme som før: Sang og højkrøst Lystighed, Gyngerne med deres øresønderrivende tyrkiske Musik, skrigende og kvinkelerende Harpe- og Guitarspillerinder, Keglebaner, Vaffelboder, unge Jøder, der løb om med hollandsk Bryst-sukker etc. etc. etc. Og midt i det larmende Folkeliv Hovedstadens elegante Publikum og pæne Borgerfolk, der om Eftermiddagen og henad Aften promenerende tog Herlighederne i Øjesyn. Ud paa Natten, navnlig St. Hansnat, særtegnede Livet i Dyrehaven af en ubehersket Lystighed, paa hvilken Bakkus og Venus satte sit umiskendelige Præg. Men ogsaa her kunde undertiden lidt Idyl snige sig ind. Et Par Musikanter kunde placere sig nede ved selve Kilden, hvor de forsamlede Selskaber sang med og traadte Skærsommernatsdansen paa det omliggende Bræddegulv; naar de muntre Skarer saa brød op, drog de syngende hjemad gennem Skoven paa Datidens studentikose Manér.

Jøderne under Træet.

Kildetiden blev nu atter det store Sommerstævnes Tid, alt hvad der kunde krybe og gaa søgte ud under Dyrehavens Bøge. Efter at de første Dampskibe var sat i Fart paa Bellevue, kunde Besøget ved Kilden være enormt. Tallet paa Kildegæster skal en Julisøndag 1831 være naaet op til 50000. Er Angivelsen blot nogenlunde korrekt, maa mindst en Tredjedel af Hovedstadens daværende Bøfolkning have været i Dyrehaven. Det var en fast Regel, at Frederik den Sjette hvert Aar aflagde Besøg, og han glemte aldrig nogle Øjeblikke at dvæle »med den Allerhøjstsamme egne Nedladenhed og Mildhed« — som det hed i Avisreferaterne — hos Dyrehavens ældgamle Sanger, »Jøden under Træet«. Michel Levin (som hans borgerlige Navn var) slog ufortrødent sin Hummel og Guitar og sang sine, ikke altid lige høviske Viser, medens han rullede vildt med Øjnene og drejede sin ildrøde Paryk. Ethvert Barn i Byen kendte ham. Han bistodes af »Dronning Ester«, som Folkevittigheden havde døbt den Kvinde, der oprindelig indtog Pladsen ved hans Side under Træet, og som aabenbart var hans Kone, der virkelig hed Ester; men da hun 1815 bukkede under for Brystsytgen, maatte han nøjes med en »beskægget Hjælper«. Den gode Mosaicist fejrede St. Hansaften 1830 sit Jubilæum i Dyrehaven — i et

halvt Aarhundrede havde han siddet under det store Træ, Sommer efter Sommer med usvigelig Trofasthed, og først fem Aar efter gik han til sine Fædre. Han nød et eventyrligt Ry og kanoniseredes tilsidst som et helligt Indbegreb af alle Dyrehavens Forlystelser.

Havde Oehlenschläger fundet et lykkeligt Motiv for sin Lyrik i det brogede og mangeartede Folkeliv ved Kilden omkring Aar 1800, kunde J. L. Heiberg med ikke mindre Udsigt til at finde Sangbund i Publikum skildre Livet ved Dyrehavskilden i dette Tidsrum. I »Dyrehavsreisen« (1825) lagde han sit grundige Kendskab til Stedets talrige Tillokkelser for Dagen, og i »Recensenten og Dyret« (1826) maler han os Livet derude med den brede Pensel. Idyl og Realisme er vævet sammen i et kalejdoskopisk virkende Kanavas, paa een Gang typeskildrende og let sentimentalt. Vi har Billedet paa Datidens gæve Borgermænd, lidt karrikerede, i Bogtrykker Klatterup og Bogbinder Pryssing, som hver paa sin Vis bidrager til Litteraturens Fremvækst og Bevaring — paa Litteraterne, der selv skaber Litteraturen og søger deres Inspiration ved Kilden, i den stammende Ledermann og den halvgamle forsumpede Studiosus perpetuus Trop, hvis Replik om Dyrehavstiden og hans Eksamen er blevet et Ordsprog; i Rose, den kvikke Opvartningspige fra Teltet, er skabt en Type, der staar den rigtige Københavners Hjerte langt nærmere end Holbergs historiske Perniller — og endelig har vi Repræsentanterne for selve Kildens Gøglerverden, Taskenspilleren Nonpareil og den fulminante Beriderske Mad. Volti-subito. Heiberg havde rørt ved den københavnske Folkebevidstheds fineste Følelser, og endnu den Dag i Dag øver den ellers ikke meget betydelige Vaudeville sin Tiltrækning paa Sindene.

For Resten havde Heiberg en særlig Tilknytning til Dyrehavskilden. Han kunde derude træffe sin Svigermoder i lovlig Bedrift, idet den flittige og brave Mad. Pätges holdt Beværtningstelt ved Kilden langt ud over den Tid, da hendes Datter Johanne Luise Heiberg var blevet en fejret Skuespillerinde ved den danske Skueplads. Men ogsaa paa anden Vis var den store Kunstnerindes Livsbane forunderlig nok knyttet til Dyrehaven. Det var nemlig en Datter af »Jøden under Træet«, en fattig Pige, der var bleven optaget i Mad. Pätges' Hus, som en Dag tog den lille Johanne Luise og hendes Søster Amalie ved Haanden, bragte dem til Solodanser Dahlén og fik de to Smaapiger ind paa Danseskolen.

En Udflugt til Dyrehaven eller de andre nordsjællandske Skove fik i den Periode, vi her beskæftiger os med, afgjort Karakter af en Rejse. Vor Tids mekaniske Færdselsmidler har saa grundigt forrykket alle Afstandsforhold, at vi har vanskeligt ved at fastholde Fortidens Begreber om Vejlængde og Afstand, som laa uforandret fast fra de fjerneste Tider og var fuldstændig modsat vore. Med Vognspand eller Ridehest kunde Vejen være lang nok i hine Dage, og kun Ungdommen kunde færdes de relativt betydelige Strækninger til Fods. Det blev derfor væsentlig kun i Kildetiden og ved de aarlige Familieskovture, man satte sig saa fjerne Maal — den sædvanlige Søndagsudflugt ved Sommertid gik til Egne, der nu allesammen ligger inden for Grænserne af Hovedstadens Omraade.

Byens nærmeste Omegn, hvor nu Stenørkenerne breder sig og kun ude i den yderste Periferi afløses af tætbyggede Villakvarterer, var den Gang en landlig Idyl, hvor det højhellige Fæstningsterræn med sin Demarkationslinje holdt al Bybebyggelse nede. Der maatte kun opføres lette Træhuse, som under Krigsforhold hurtigt kunde jævnes med Jorden. Saa snart man var uden for Byportene og havde passeret Fæstningens Enemærker, var man paa Landet, mellem grønne Marker og Fællede med græssende Kreaturer og Blegdamme, hvor Lærred og andre Tøjvarer laa til Bleg under en skyggeløs Sols Straaler. Kun langs de gamle Færdselsveje, der førte ind til Hovedstaden fra de forskellige Verden-hjørner — »Broerne« som de kaldtes, fordi Brolægningen her strakte sig et Stykke uden for Portene — var der i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede en tynd Bebyggelse, bestaaende af lave provinsielle Huse med store Haver. Sidegader var der ingen af — kom man uden for selve den gamle Landevej, var man ude i Eng og Græsmark.

Selv ved Udflugterne til den nærmeste Omegn maatte man sørge for at være hjemme i borgerlig Tid, ellers kunde man risikere at blive lukket ude. Byen var en Fæstning, der ikke ved Nattetid kunde staa aaben for alle og enhver — Portene blev lukket. I det attende Aarhundrede maatte man betale Afgift for Passagen, den saakaldte Portskilling, og da Portene stængedes om Søndagen indtil efter Aftensang, maatte man begynde sin Skovtur eller Udflugt den foregaaende Dags Aften. I Struenseetiden stod de aabne Dag og Nat næsten et helt Aar igennem, men den Re-

form blev straks ophævet efter hans Fald: Portene skulde lukkes om Natten og i Kirketiden, og Værtshusene stænges Kl. 10. Mod Slutningen af Aarhundredet blev dog Vesterport ogsaa holdt aaben under Gudstjenesten. Kom Folk sent hjem fra Kilden, fandt de ofte Portene lukket, men da Vesterport stod aaben, naar Hoffet opholdt sig paa Frederiksberg Slot, havde de forsinkede Skovgæster her en Chance. Naar man forgæves havde forsøgt at slippe gennem Nørre- eller Østerport, maatte man drage ad Farimagssvejen, der løb rundt om Byen uden for Glacieren, til Vesterport. Det kunde dog træffe sig, at Kongen residerede paa et andet af de nordsjællandske Slotte, og at ogsaa Vesterport var lukket; og i saa Fald var der intet andet at gøre end at overnatte paa Skydebanen eller Bjørnsdal eller banke Folk op i et af Vesterbros Smaahuse for at søge Husly — hvis man da ikke foretrak at bivouakere under aaben Himmel, indtil Porten aabnedes ved Halvfjertiden.

Ogsaa Maalene for Udflugter i Byens nære Omegn var bestemt af nedarvet Overlevering. Mod Syd søgte man kun sjældent, mod Øst og Nord noget hyppigere, medens Vestkanten var den ubetinget foretrukne.

Mod Syd kom man sjældent længer end til Christianshavn, hvis Kanalidyller og maleriske Bebyggelse det var forbeholdt en senere Tids Mennesker at faa Øjnene op for. Og AMAGER var terra incognita for Hovedstadens Befolkning i Almindelighed. En Gang imellem kunde vel et Selskab finde Vej ud til den gamle Svaneleje- eller Rødegaard (ved nærværende Øresundsvej), som i en fjern Fortid skal have været en Kongsgaard, hvor Hoffet opholdt sig under Svanejagterne, og hvor der siden var et Traktørsted, hvis Navn endnu er bevaret i Rødekro. Undertiden, men næppe saa hyppigt som i vore Dage, tog man om Vinteren ud for at overvære de hollandske Bønders ejendommelige Fastelavnsløjer. En Tid lang var disse Skikke forbudt, men Struensee tillod dem atter; Kongen ønskede, skrev den almægtige Minister i en Kabinetsordre fra 1771, at Undersaatterne skulde nyde alle anstændige Forlystelser. Forøvrigt er det ikke uden Interesse at konstatere, at det store Publikum allerede mod Slutningen af det attende Aarhundrede tog bestemt Afstand fra det øjensynlige Dyrplageri i Gaasetrækningen og Tøndeslagningen — thi den Gang var der endnu en levende Kat i Tønden. I 1820erne kom man yderligere een Gang aarlig hinsides Langebro. Artillerikorpsset plejede nem-

lig i disse Aar i September Maaned at afbrænde et Øvelsesfyrværkeri foran faste Batteri, hvortil der udstedtes Billetter.

ØSTERBRO blev først ind i det nittende Aarhundrede den foretrukne Færdselsvej til Dyrehaven, tidligere gik Hovedtrafikken over Nørrebro. Trianglen, der oprindelig var et navnløst trekantet Stykke Jord, indgrøftet mellem tre Veje, blev da den faste Stadelplads for Kapervognene til Kilden, de noksom bekendte »Kaffemøller«. Tidligere laa Østerbro temmelig øde hen, lidet søgt, undtagen naar der fandt Henrettelser Sted paa Østerfælled — hvilket ikke gik saa sjældent paa og altid hørte til de stærkt attraaede Folkeforlystelser. Da var Værtshusene fulde, og Gæsterne nød efter det blodige Skue deres Maaltid med god Appetit til Tonerne af en kraftig tyrkisk Janischarmusk. Københavnerne var ikke et Haar bedre end Pariserne, der endnu i vore Dage fylder alle offentlige Lokaler Natten før en Henrettelse for at være paa Benene i det aarle Morgengry, naar Eksekutionen foregaar. Det mest mindeværdige Skuespil af den Art fandt Sted hin 28. April 1772, da Struensee og Brandt maatte lade Livet paa Østerfælled. Et samtidigt Vidne erklærer, at der ved den Lejlighed var saa mange Tilskuere, at »ældgamle forsikrede, at det den Morgen var saa øde paa Byens Gader som fordem i Pestens Tid.«

Østerbro var til dagligdags en fredelig Idyl. Lige uden for Glacieren laa Byens tidligst udflyttede Kirkegaard, »Baadsmanskirkegaarden« som man den Gang kaldte Holmens Kirkegaard, og »Soldaterkirkegaarden«, Garnisons, lige overfor. Saa fulgte Sortedamssøens Østende med grønne bevoksede Skrænter og paa den anden Side Landevejen en Række maleriske Smaahuse med Haver, hvor der i det attende Aarhundrede var installeret nogle industrielle Virksomheder, Klædefabrik og Kattuntrykkeri — og i Vejens Perspektiv ude ved den senere Triangel tegnede sig Silhuetten af Rævedals Mølle. Sceneriet var omtrent det samme, som da Købke et Par Menneskealdre senere begyndte at vælge Motiver fra Østerbro. Bag disse Smaahuse laa Classens Have, et vidtstrakt Anlæg, som den bekendte Kanon- og Krudtfabrikant Joh. Fr. Classen havde sammenkøbt i Løbet af et halvt Aarhundrede; den sidste af de Ejendomme, der indgik under Classens Have, var Værtshusholder Andersens Hus og Grund længst ude ved Sundet, som Classens Broder købte 1799.

Det var det saakaldte gamle Fiskerhus uden for Øster-

Illumination og Dans i »Schwermansdal« paa Østerbro.

Stik af Cramer.

port, som gennem hele Aarhundredet havde været et søgt Traktørsted. Det maa have ligget omtrent ved den nuværende Gefions Plads. Allerede paa Holbergs Tid var det saa kendt, at Jesper i »Jacob von Thybo« kunde foreslaa som eneste Artikler i Krigsforliget mellem Stygotius og Thybo, at begge Parter to Dage i Træk skulde beværte deres Hærstyrker i Fiskerhuset. Og ned gennem Aarhundredet kom Stadens gode Selskab, Vinter og Sommer, jævnlig derud og nød Middag eller Aften i landlige Omgivelser. Rimeligvis ejedes dette Krosted paa et vist Tidspunkt af den kgl. Fiskeriforpagter J. L. Schwerman, der selv havde sin Bolig i Schwermansdal (noget nordligere paa det samme Terræn), som endnu i 1766 tilhørte hans Enke. Det laa lige for Enden af Kalkbrænderivej (nuværende Nordre Frihavnsgade) og fik omkring Aarhundredskiftet Navn af »Rolighedsdal«. Schwermansdal synes ogsaa paa et vist Tidspunkt at have været Traktørsted — i hvert Fald foreligger der Efterretninger om en Fest i Schwermansdals Have, der under »en stille og dunkel Himmel« afholdtes af »et Selskab« i Anledning af Enkedronning Juliane Maries Fødselsdag 4. September 1778, og som er blevet navnkundig der-

ved, at Johs. Ewald og Maleren Peter Cramer hver paa sin Vis medvirkede ved Arrangementet. Det var i Enevældens sædvanlige Stil. En Obelisk af »hvidt Marmor en rustique« med brændende Lamper og Blus i Toppen var rejst midt i Haven og forsynet med nogle Linjer Festlyrik af Ewald:

Gem Sten — gem Præget af vort Bryst,
At Evighedens Børn maa lære
Vort Nordens Ros — dets Held, dets Lyst,
Vor Tak — og Julianes Ære!

Rundt om var der pyntede Borde, hvorved Selskabet indtog »et venskabeligt Maaltid« og udtrykte »sine glade Følelser« i et Korkværk af Dekanus Trøvel. Siden blev det hele Sceneri forevigt i Kobberstik.

Fiskerhuset og Schwermansdal forsvandt med det attende Aarhundrede, medens der paa »St. Petersborg« var et stærkt søgt Traktørsted i det nittende. Det laa paa Kalkbrænderivej lige ved Trianglen og blev først nedbrudt 1889. Stedet skal efter Traditionen have sit Navn af Russernes Besøg i 1716; Staben opslug her sit Hovedkvarter, mens Mandskabet laa i Lejr paa Fælleden.

NØRREBRO havde et noget livligere Præg, navnlig i Kildetiden. Skovgæsterne drog i den ældre Periode, da Strandvejen var vanskelig at befare, i Reglen gennem Nørreport, ad Nørre Allé og Lyngbyvej, og videre over Gentofte, sædvanligvis efter en Rast i Lundeuskroen. Men ogsaa efter at Strandvejen var udbedret, var Traditionen saa stærk, at man ofte kørte ud af Byen gennem Nørreport og fortsatte ad Farimagsvejen til Trianglen. Paa Nørrebro var der ligesom paa Østerbro Stadeplads for Bøndervogne, der kaprede Skovgæster; et Selskab paa otte Personer kunde for en Mark hver »paa den anstændigste Maade« (!) blive befordret til Kilden, forsikrer et af Datidens Presseorganer. Disse Vogne plejede paa Nørrebro at samles ved en Plads, der allerede da i Folkemunde kaldtes »St. Hans Torv« — et Navn, der altsaa minder om Københavnernes St. Hansdags-Færd og ikke skyldes St. Johannes Kirken. Forholdet er netop det omvendte, Kirken har taget Navn efter Torvet.

Nørrebro var dog ikke blot Gennemgangsled, det havde sin egen Tiltrækning. I landlig Idyl kunde denne Forstad ikke maale sig med Østerbro, men alligevel valfartede man derud — ellers havde »den stærke Mand«, den fra Holbergtiden velkendte Ecken-

berg, næppe vovet at slaa sin Bod op paa Nørrebro. Ved Slutningen af Aarhundredet blev det almindeligt, at der afbrændtes store Fyrværkerier paa Nørrebro. En Venetianer fik 1793 som den første Lov til at arrangere en Fyrværkerifest paa Blaagaards Jorder, men det var en meget eksklusiv Forestilling — kun for de fremmede Ministre, som i Forvejen havde subskriberet for at støtte Manden. I de følgende Aar fik imidlertid den store Offentlighed i rigt Maal Adgang til disse endnu temmelig sjældne Forlystelser. Entreprenante Folk lod atter og atter afbrænde Fyrværkeri for et æret Publikum paa dertil udviste Pladser ved Store Ravnsborg og Solitude, navnlig Kunstfyrværkeren Pierre Magito, der indrettede et helt Teater for sine Ildfester og havde stor Succes. Det var i Aarene 1804—5. Ved hans Opvisninger var Trængselen uden for Fyrværkeripladsen saa stærk, at der maatte posteres Militær, og Interessen saa levende i vide Kredse, at Døgnskribenterne fandt Regning ved at udnytte Emnet i Smaapjecer.

Efterhaanden ophørte Fyrværkerierne paa Nørrebro, og en »Lystkane« (d. v. s. Karrusel), som opstilledes paa en gammel Mølleplads i Aarene kort før Bombardementet og drog Folk til i tætte Skarer, havde kun et temporært Ry.

Man kom alligevel hyppigere paa Nørrebro i Sorgens end i Glædens Ærinde. Assistenskirkegaarden blev anlagt 1760, men det var til at begynde med kun faa og de allerfattigste af Hovedstadens Beboere, som her fandt deres sidste Hvilested. Folk vilde nu en Gang begraves inden for Byens Porte, i Kirkens Urtegaarde, og havde Afsky for Assistens — først da Etatsraad Joh. Augustin bestemte, at han efter sin Død skulde gravlægges paa Assistenskirkegaarden, og saaledes en virkelig Rangsperson havde vist Vejen, fulgte det store Folk efter. Augustin døde 1785, og siden er Assistenskirkegaarden som bekendt blevet et saare fornemt Begravelsessted.

Københavnerne forstod nu imidlertid den Gang som senere at mildne den bitre Sorg paa bedst mulig Maade og ihukomme Salmistens Ord om, at Sorrow og Glæde de vandre til Hobe. Vejen fra den indre By ud til Kirkegaarden var lang, og Følget havde i dobbelt Forstand Trang til en Hjertestyrkning. Den fik man paa »Lille Ravnsborg«, som laa i Kirkegaardens umiddelbare Nærhed og var et nødtørftigt, men alligevel stærkt søgt Beværtningssted med Gynges i Haven og hvad der ellers hørte til. Mangen god

Mands Gravøl blev drukket her, medens Kegelbanens dumpt rullende Torden satte et passende effektivt Akkompagnement til Mindetalen. Kirkegaarden kunde ogsaa tjene som Maal for en frisk Spadseretur; man saa Folk fortære deres medbragte Spise- og Drikkevarer mellem Gravene, og undertiden tog et Par Spillemænd Stade ved Indgangen og gav for en Styver en moderne Engelskdans til Bedste.

VESTERBRO var dog af alle Forstæderne den ubetinget foretrukne, her var fra gammel Tid Københavns egentlige Forlystelsesdomæne. Og dette Forhold har holdt sig nogenlunde uforandret indtil Nutiden. Ser vi bort fra Skuepladsen, vort beundrede og forkætrede Nationalteater, som i sin første Oprindelse ogsaa er dybt folkeligt, men senere er bleven fornemmere og i hvert Fald efter eget Udsigende er »ej blot til Lyst« — saa finder vi Spiren til de fleste af vore Folkeforlystelser ved Kilden i Dyrehaven. Derfra fører den historiske Linje, lige og uden Bugtninger, til vore Dages Tivoli, til Smaateatrene og de lettere Aftenadspreluder. Og Vejen, ogsaa den rent historiske, gaar — som der staar hos Hostrup — over Vesterbro.

Allerede i det attende Aarhundrede, ja endogsaa før, var Vesterbro det Sted, hvor man søgte hen for at fornøje sig. Det er ikke godt at sige, hvorfor man netop tog den Vej, men maaske er det Verdenshjørnet, der har gjort det. Solen gaar ned i Vest, her er endnu en Lysstribе paa Himlen, naar Dagværket er forbi og Folk strømmer ud i Naturen. Baade Planter og Dyr søger jo mod Lyset. Naar Aftenturen paa Volden var endt, spadserede man ud ad Vesterport, ud langs de grønne Marker og Engdrag — hele det store Areal, der nu optages af Vesterbros mørke og triste Sidegader — ud i det aabne Land, hvor man kunde se Solen gaa ned. Maaske kunde man ogsaa her bedst drømme om den Udfærd over Landegrænserne, der for den store Almenhed stod som noget langt mindre opnaaeligt end nu. Thi Vesterbro var den sædvanlige Rejsevej til det sydlige Udland, den Vej man drog ud for at gæste fremmede Egne, og naar man da paa Valby Bakke kastede et sidste Blik tilbage, fortonede Stadens Taarne og Tinder sig bag det landlige Vesterbro. Over Vesterbro tog man en sidste bevæget Afsked med Landets Hovedstad, og her oplevede man det første frydefulde Gensyn ved Tilbagekomsten.

Skønt Vesterbro vel nok var den stærkest bebyggede af For-

stæderne, var den endnu omkring Aar 1800 saare landlig. Hinsides Stadsgrænsen kom man ud paa en bred Kørevej med dobbelte Alléer, der omkring Frihedsstøtten udvidede sig i en Halvrunding og fortsattes omtrent til nuværende Helgolandsgade, hvor Alléen hørte op. Nord for Frihedsstøtten laa i et stort Vænge Gaarden »Glacisholm« og umiddelbart derved »Trommesalen« med sine store Kvægfolde — Stadens Kreaturmarked fra gammel Tid. Her mundede Farimagsvejen ud i Vesterbro. Mod Syd løb Vejen til Stadens Tømmerpladser langs Dronningens Enghave, og helt ude ved Tømmergraven førte en smal Vej til »Enighedsværn«. Herfra strakte den gamle Gaard »Eutin«s Jorder sig et godt Stykke ud ad Broen, og umiddelbart Vest for laa Stedet »Ægypten«, som siden blev et kendt Beværtningssted. Under Belejringen 1807 lod den danske Krigsbestyrelse hele den vestlige Forstad, omtrent indtil nuværende Viktoriagade, stikke i Brand, saaledes at alle de nys nævnte Lokalteter gik op i Luer. Flere af dem forandredes ved Genopførelsen, og »Eutin« blev udstykket, saaledes at hele det indre Vesterbro skiftede Karakter ved samme Lejlighed.

Ud mod Stranden var der aabent Land, gennemstrømmet af den nu rørlagte Rosenaa, der dannede Afløb til Kalleboderne fra St. Jørgens Sø, og i disse fri Omgivelser temmelig langt ude laa den kgl. Skydebane, hvis Enemærker naaede helt ud til Stranden. Ellers var Vesterbro kun en smal Bebyggelse, en enkelt Række Huse med Haver, og Trommesalens Nærhed bevirkede, at Hovedmassen af Byens Slagtere havde slaaet sig ned her. De boede navnlig paa den nordre Side af Vesterbro, et Par Steder var der Kvægfolde ud mod Alfarvej, og man slagtede ugenert i Portene, saa Blodet drev i Rendestenene. Vesterbros største Bygningskompleks Gæstergivergaarden Bjørnsdal var Nabo til Skydebanen; de øvrige Privathuse var lave og uanselige, laa temmelig spredt og gav uhindret Adgang for Sol og frisk Luft.

Skydeselskaberne havde fra gammel Tid søgt ud til de aabne og flade Strækninger Vest for Byen, der var velegnet for deres Fugleskydninger. Det kgl. Skydeselskab, det daværende »Danske Kompagni«, havde allerede 1578 en Papegøjestang uden for Vesterport, medens det endnu havde sit Gildeshus i Kompagnistræde. Siden opgav man det gamle Hus inde i Byen, og Selskabet var en Tid lang saa godt som opløst, men fra Midten af det attende Aarhundrede satte det fast Bo paa Vesterbro. I 1780erne opførtes de

F. Calau del.

P. Haus sculp.

Prospect des Schützenplatzes nebst dem neuerbaucten Schützenhause

Prospekt af den nybyggede kgl. Skydebane paa Vesterbro 1790. Tilh. Fuglestangen.

nuværende, for hin Tid pragtfulde og endnu meget smukke Bygninger, der ikke alene var bestemt til Selskabets Brug, men (som Direktørerne udtrykte sig) ogsaa skulde »tjene til Sir og Hæder for Selskabet og Hovedstaden, ja for Nationen, samt til Bekvemmelighed for den Del af Stadens Indvaanere, som finde Behag i at benytte sig af den paa Skydebanen bekendte gode Beværtning«. Var Skydeselskabet allerede da en fornem og temmelig eksklusiv Klub, havde Skydebanen ogsaa den Gang Karakter af et offentligt Samlingssted, hvor man kom sammen til store Gilder og Festligheder.

Andre Skydeselskaber, ikke fuldt saa fornemme, søgte ogsaa ud til Vesterbro omkring Aarhundredskiftet. De fleste havde tidligere haft Lokaler paa en privilegeret Skydebane i Sølvgade, der nu var ved at fortrænges paa Grund af Byens Udvikling. Det betydeligste af dem, en Sammenslutning af to ældre, slog sig 1791 ned paa »Eutin«, hvor der til Betyggelse for de omboende blev opført en forsvarlig Skydemur. Da man nu havde faaet det kgl. Skydeselskab til nærmeste Nabo, fik man selv fine Fornemmelser. Hidtil havde Selskabet holdt sig til Jorden og skudt til Fuglen i en vandret Linje, nu begærede Hjertet en Fuglestang, saa at Kongefuglen kunde hænge højt til Vejrs. Men om denne Fuglestang maatte der først føres en haard Kamp. Det gamle Skydeselskab, der støttedes af Magistraten, førte mange snurrige Argumenter i Marken for Bevarelsen af dette Privilegium, men alligevel fik det yngre Selskab sat sine Ønsker igennem, og Aar 1800 flyttede man sine Husguder til et nyopført Ejendomssted, der fik Navnet »Enighedsværn«. Det laa ude ved Tømmerpladserne, og Fuglestangen rejstes paa et Stykke Jord, der skød sig ud i Kalleboderne. Dets gamle Hjem overtoges af et andet Selskab, som ogsaa kom fra Sølvgaden, og et tredje, der havde skudt til Fuglen bag Lunde-
huset, anlagde nogle Aar efter en ny Skydebane paa »Eutin«.

Rangforskellen mellem det gamle Skydeselskab og de nyere, der i Stedet for Prædikaten »kongeligt« jævnlige havde et »borgerligt« eller »venskabeligt« Adjektiv knyttet til Navnet, blev imidlertid ikke udslettet — den sad for fast. Medens den højere Embedsstand, de rige Handelsherrer og velhavende Borgere nærmest hørte til i det gamle Selskab, var det væsentlig underordnede Embedsmænd, smaa næringsdrivende Borgere og Haandværksmestre, der dannede Hovedmassen i de andre. Man skød

baade med Geværer og med Kanoner, det sidste dog mest som Salut efter udbragte Skaaler — for Resten til stor Ulejlighed for Politiet, som havde sin Møje med at indfange de løbske Heste, der blev sky for Kanonerens Drøn. Det egentlige Formaal: at opøve Borgerne i Vaabenbrug til Fædrelandets Forsvar var længst gaaet i Glemme, Ledemotivet i disse Skydeselskabers Virksomhed var kun at more sig, og Fornøjelserne var afpasset efter Selskabernes Fornemhed, saaledes at det Skydeselskab, der sidst slog sig ned paa »Eutin«, selv betragtede sine Øvelser som en Forlystelse i Lighed med Kilderejserne.

De aarlige Kongefugleskydninger, og navnlig da det gamle kgl. Selskabs, satte for saa vidt ogsaa et ydre Præg paa Vesterbro, som der den Dag altid mødte en Mængde Tilskuere for at faa et Glimt at se af Stadsen og de mange fornemme Rangspersoner, der indfandt sig. Men Skydebanerne for det allerbredeste Publikum, dem der i en Hast kunde indrettes i en stor Port, gav dog alligevel Folkelivet paa Vesterbro mere Relief, og i det hele fik denne Forstad, navnlig fra Slutningen af 1790'erne og indtil Bombardementet, en ejendommelig Karakter derved, at Dyrehavskildens Gøglere efter Kildetidens Ophør opslog deres Pauluner paa Vesterbro.

Det varede naturligtvis ikke længe, inden de fremmede Kunstmagere, som drog til Danmark for at vise deres Kunster eller skønne Rariteter i Dyrehaven, ogsaa opdagede denne Københavnerens foretrukne Aftenpromenade. Kildetiden var kun kort og sluttede midt i den skønneste Højsommer. Naar den var forbi, pakkede de saa sammen, brød op fra Dyrehaven og slog sig ned paa Vesterbro — med de høje Autoriteters Velsignelse. Langs med »Broen« rejste de ambulante Kunstnere deres Boder — der undertiden faldt sammen ligesom i Dyrehaven — saa at Vesterbro helt ud til Stadsens Grænse ved Værnedamsvejen fik Udseende af et Marked med Vokskabinetter, Vildmænd, Forevisning af mærkelige Dyr og mekaniske Kunster, ikke at forglemme Manden (eller Konen) med Perspektivkassen og den store Stud, der var at se for Penge, eller Gyngen, der ogsaa flyttedes ind fra Dyrehaven — at sige ikke den vertikale Gyng, men den horisontale, den vi nu kalder Karussel, og som gjorde lige stor Lykke her som paa Nørrebro. Der til kom Princes faste Teater, Chiarinys Vauxhall, nogle Beværtningshaver med Keglebaner og en offentlig Dansesal — saa Vesterbro maatte siges at være vel forsynet. Og det var de samme Navne,

de samme Fænomener, som karakteriserede Kildeforlystelserne, der gav Vesterbro sit Præg — indtil Bombardementet med eet Slag fejede de fremmede Gøglere ud af Landet.

Vesterbros Gøglerleben faldt maaske nok Byens adstadige Borgermænd lidt for Brystet. Politivennen, det lille Blad, der revsede Borgernes Unoder og energisk paatalte alle offentlige »Uordener« (som var Bladets staaende tekniske Udtryk), tog kraftigt til Orde mod den Forlystelsessyge, der nu »saa rasende« greb om sig. »I forrige Tider,« skrev det, »var en Søndag Eftermiddags Spadsering Tjenestefolks og Arbejderes højeste Krav, nu maa de gyng og se Linedansere og beskue Fyrværkerier og Luftmaskiner, ikke een Gang om Aaret i Dyrehaven, ikke een Gang om Ugen om Søndag Eftermiddag, men paa enhver Dag i Aaret, naar det falder Kunstmagerne ind. Forhen prækede Moralisterne mod fire Ugers Dyrehave, nu er Vesterbro en evig Dyrehave, hvor der ærlig arbejdes paa at gøre Mennesker til blot sanselige Dyr.« Nørrebros »Lystkane«, der paa Vesterbro kaldtes »Menneskemøllen«, fik et Hib med, endda i »Københavns Skilderi«, et adskilligt mere litterært Organ, hvis Spot ramte langt sikrere end Politivennens tunge Saglighed. Gyngemanden havde her som paa Nørrebro erhvervet en Mølleplads, men paa Vesterbro havde han brudt Møllen ned i samme Anledning, »fordi man ved at male Mennesker kan fortjene mere i een Eftermiddag end tre Møllerkarle med al Anstrenge kunde fortjene her ved at male Korn i en hel Maaned.« Dette er en bevislig Sandhed, forsikrer Bladet. »Seksten Gange rundt,« hedder det videre, »koster fire Skilling for hver Person, og varer mellem to til tre Minutter. Naar der ringes med Klokken, er Firskillingen fortjent. Trappen, som gaar op til denne Maskine, er bestandig opfyldt med nye Kandidater, der med Gridskhed venter paa at komme ind i Stolene og pukker paa dem, der sidder deri; thi i Almindelighed er deres Lyst ikke styret, førend de har hørt Klokken ti Gange ringe og deres Pung er tom.« Ogsaa paa dette Omraade har altsaa Mentaliteten holdt sig uforandret — blot har »Maskinen« nu, efter mere end et Aarhundredes Forløb, ikke længer den store Nyhedens Interesse som den Gang.

Blandt alle de brogede Forlystelser, der satte Kulør paa Vesterbros Folkeliv og forlængede den kære Kildetid, maa de to »Etablissementer«, Chiarinys Vauxhall og Prices Teater, omtales særskilt — det kræver den historiske Retfærdighed.

CHIARINYS VAUXHALL var den første i sin Art herhjemme og en direkte Forløber for Georg Carstensen's verdensberømte Anstalt. Ogsaa Tivoli førte i ældre Tid Titel af »Vauxhall« — et Navn, der stammer fra den londonske Vintapperenke Jane Vaux og betegner en illumineret Underholdningshave med Musik og andre Forlystelser, netop i Smag med Tivoli. I Struenseetiden havde Traktør Gabel arrangeret saadanne Festligheder i Rosenborg Have, men en fast Institution i Smag med Datidens Vauxhall'er i London, Paris og Hamborg havde man ikke. »En saadan Forlystelse er hidtil endnu saa ubekendt hos os som Is og Maskerade var det i hine plumpe, borgerlige Tider, da man ikke kørte i prægtige Ekvipager og bedrog Gud og Hvermand,« skrev Skilderiet 1804, da der gik Rygter om Indretningen af en Vauxhall paa Skydebanen.

Det var denne Mangel, som den franske Kunstberider Louis Chiariny, der havde introduceret sig ved Kilden 1805, søgte at afhjælpe. Efter Kildetiden slog han sig ned paa Vesterbro, hvor han vakte Opsigt ikke blot ved sine Heste og sine Beriderkunstner, men ogsaa ved sine smukke Døtre. Han fandt saa stærkt Behag i dette herlige Land, at han besluttede at sætte Bo her for bestandig, købte en Ejendom nær ved »Den grønne Hest« (mellem nuværende Dannebrogsgade og Saxogade) og indrettede en Vauxhall med Dansesal og Ridebane. Ejendommen havde for Resten tidligere tilhørt den bekendte Arkitekt og Hofbygmester P. F. Harsdorff.

Den 8. Juni 1806 aabnedes Københavns nye Vauxhall, og Tilstrømningen var saa stor som de beskedne Forhold tillod det. Helt fornøjet var Publikum dog ikke. Adgangen til den nye Eventyrhave var ingenlunde billig, Beværtningen tilmed dyr, og hvad der var det værste, Chiariny havde af Sparsommelighedshensyn anvendt Tran i Stedet for Olie i de kulørte Lamper, saa det kunde lugtes over hele Haven og det meste af Vesterbro. En vittig Hund bemærkede i den Anledning, at der ikke blot var en stærk iøjnefaldende, men ogsaa inæsefaldende (!) Forskel mellem Københavns og Londons Vauxhall. Men man morede sig alligevel. En af Datidens Bladmænd tegner os Øjeblikkets Stemning: de mange brogede Lamper mellem det grønne Løv, de mange smukke Damer, der klædte som Sylfer vandrede med deres Kavallerer i dette paradisiske Halvmørke, den Glæde og Sorgløshed, der fik Udtryk

i alles Ansigter, og Musikken, som genlød fra alle Kanter — alt dette opvakte »ret behagelige Følelser« hos ham. Til Slut afbrændtes et Fyrværkeri. I den følgende Tid dansedes der yderligere efter Fyrværkeriet, og Vesterport stod i den Anledning aaben til Kl. 2 — hvilket viser, hvor stærkt Etablissementets Trivsel laa de høje Autoriteter paa Sinde. Og al Rangforordning var bandlyst i Chiarinys Vauxhall som i vore Dages Tivoli: »Grever og Skrædere myldrede her imellem hinanden som Oldenborrer og Myg i Juni Maaned,« skrev Skilderiet.

Næste Aar var den nye Vauxhall atter aaben, indtil Bombardementet og Krigen satte Bom for Udskejelserne; Chiariny forsvandt fra Skuepladsen, og i Foraaret 1808 blev Gaarden solgt ved Tvangsauktion.

Blev Chiarinys Vauxhall saaledes kun et kortvarigt Stjerne-skud, saa havde PRICES TEATER Bestandigheden i sig. Vi forlod James Price ved Kilden, men maa ogsaa gøre Rede for hans Indtog paa Vesterbro og hans fortsatte Virksomhed.

I Kildetiden 1801 udeblev Price fra Dyrehaven. Afgift skulde der betales for Stadelpladsen og Kildetiden var kun kort, og sidst men ikke mindst kunde han ikke tage Konkurrencen op med Det store italienske Selskab. Som den snarraadige Mand, han var, fandt han imidlertid paa Raad. Paa Vesterbro lige over for den kgl. Skydebane laa en Gaard, der som de fleste Huse og Gaarde paa Broen havde sit eget Navn, »Den hvide Svane«, og en Del af denne Ejendom kaldtes »Storehaugen«. Price fik en Ordning i Stand med Ejeren om denne Havelod, engagerede fire Tømrersvende, som under hans egen Vejledning slog en Bræddehytte op — og Price kunde i Juni 1801 aabne sit eget Teater for et højtæret Publikum. Han var en Mand uden mange Formaliteter, og da han havde bygget Hus paa Stadens Grund uden at spørge om Forlov og uden at bekymre sig altfor meget om Byggelovens Forskrifter, fik han Stadsbygmesteren paa Halsen og blev stævnet for Politiretten, men som sædvanlig holdt det høje Kancelli sin Haand over den foretagsomme Mand og lod Naade gaa for Ret. Huset blev foreløbig staaende.

Denne allerførste Spire til det senere saa berømte Morskabs-teater har sikkert været saare primitiv — saa primitiv, at Forestil-lingerne delvis har maattet henlægges til Haven, hvor de store Træer iøvrigt gav en Slags Erstatning for de vante Dyrehaveom-

givelser. Men det havde den Ulempe, at Forestillingen maatte aflyses, naar det navnlig i Efteraarstiden faldt ind med Regnjejr.

James Price, der var en talentfuld Reklamemager langt forud for sin Tid, forstod at omgive sig selv og sine Foretagender med et effektfult Gny. Familien tog Navn af »Det lille danske Kunstner-Selskab« og lovede Publikum, at man netop skulde faa at se de skønne Kunster, »som ellers gøres af de største Selskaber, og ikke skulde kunne bedre forevises« — en Hentydning til det italienske Selskab, der ikke var til at misforstaa. Naturligvis var det umuligt for Price at komme paa Højde med Italienerne, han som kun raadede over Kone og Børn, suppleret med et Par afrettede Aber. Børnene maatte holde for fra Barnsben; den yngste Datter, der var født i København, havde seksten Maaneder gammel sin Debut paa Familiens Teater — og gjorde selvfølgelig vældig Lykke.

Price havde ogsaa denne Gang været klogere end de andre, thi da Kollegerne fra Dyrehaven drog ind paa Vesterbro efter Kildetidens Ophør, var Price fuldt indarbejdet hos Publikum. Og da han tillige kaprede et Par Artister fra Italienerne, kunde han fortsætte saa langt ud paa Efteraaret, at Selskabets Aftenforestillinger maatte gives ved »kulørt Illumination«. Først midt i Oktober sluttede han af.

Men han lagde sig ikke til Hvile paa sine Laurbær. Allerede i det tidlige Foraar 1802 aabnede han atter sit Teater, som i Mellemtiden var undergaaet store Forandringer. Stadsbygmesteren havde vedblivende været utilfreds, og Resultatet var blevet en saa gennemgribende Ombygning og Udvidelse, at Price kunde meddele Publikum, at han havde ladet opbygge »et rummeligt og med indvendige Dekorationer forsynet Komediehus«. Det var af en ganske antagelig Størrelse, mere end halvtredsindstyve Alen langt. femogtredive bredt, med Billetkontorer og andre Udenomsbygninger, og Price gjorde for en Sikkerheds Skyld opmærksom paa, at Billetten ikke kunde bruges mere end een Gang. Med den James Price særegne Mangel paa Beskedenhed kaldte han sin Fjælebod »Det danske National-Sommerteater«, og anbefalede sig selv i en bombastisk Proklamation. »Med den Erfaring,« hed det, »som undertegnede ved nu i en Række af Aar at have haft den Lykke at leve hos den ædelmodige danske Nation, og i Særdeleshed imellem denne Hovedstads Publikum, har samlet sig om sammes Smag,

har han hverken sparet Bekostning eller Møje for at rette sig efter samme, og til den Ende indrettet sit Teater saa morende, behageligt og bekvemt som hans Evne og øvrige Omstændigheder har tilladt ham.«

Naturligvis kom han ud for Angreb i Politivennen og satiriske Artikler i Rahbeks Danske Tilskuer, men det hjalp altsammen til at udbrede hans Ry. Teatrets Repertoire var yderst afvekslende, der var Linedans og mekaniske Kunster, Akrobater, indendørs Fyrværkeri, Ballet og Pantomime, ja selv et lille Lystspil, iscenesat af en tysk Skuespiller; Pantomimen stod under Instruktion af Giuseppe Casorti, der holdt sit Indtog paa Prices Teater den 18. Juli 1802, og siden har den Casortiske Pantomime med faa Afbrydelser holdt sig i Live paa Vesterbro indtil i vore Dage.

I disse første Aar af Sommerteatrets Tilværelse var det almindeligvis det brede almene Publikum, der søgte ud paa Vesterbro; det var jævne Borgermænd med Koner og Børn, Soldater og Tjenestpiger, der fordrev Søndag Eftermiddag paa Broen og slog en Marks Penge ihjel hos Price. Stadens højere Cirkler kom der næppe paa dette Tidspunkt, men alligevel var det lykkedes Price at skabe sig en saa stærk Position, at han ogsaa kunde spille i Vintermaanederne, i hvert Fald om Søndagene. Publikum lod sig i den Grad henrive af hans skønne Kunster, at man slet ikke fandt »sig inkommoderet af nogen Kulde«. Til Fastelavns Mandag 1805 var der ansat Forestilling paa Teatret, men hvorledes den forløb skal ikke kunne siges — thi den Dag døde Price, pludselig og midt i sin rige Virksomhed. Han kom af Dage ved et Ulykkestilfælde, idet han blev kvalt i et Kyllingebein. Saaledes beretter Familietraditionen.

For Mad. Price var det et haardt Slag, hun sad tilbage med fem uforsørgede Børn og ventede det sjette. Hun tabte imidlertid hverken Hovedet eller Modet, men fortsatte ufortrødent i den hedenangnes Fodspor, indtil Krigen og Bombardementet tvang hende som hendes øvrige Fæller paa Vesterbro til at indstille Virksomheden. Hun drog saa til Sverig med Børn og sit hele Selskab for at friste Livet under andre Himmelstrøg. Teatret undgik de engelske Bomber, men laa stille og faldt sammen uden Vedligeholdelse; omboende Fattigfolk befordrede Undergangen ved at forsyne sig med Brændsel og Gavntræ fra det øde Kunsttempel, indtil det endelig blev nedbrudt, vistnok en Gang i 1808.

Mad. Price havde dog ikke forladt Danmark for stedse — tre

0 0

Med Kongelig allernaadigste Tilladelse

Søndagen d. 19 Juli 1807, bliver paa Sommertheatret paa Vesterbroe givet 2de Forestillinger; den 1ste Kl. 4.; og den 2den Kl. 6.; Indgangen aabnes Kl. 3.

De Forestillinger, som i Onsdags formiddag det Slette Stykke ikke bleve opførte, gives i Dag

Mandagen d. 20 Juli Kl. 6 gives ligeledes een Forestilling. Indgangen aabnes Kl. 5.

Undersøgende vil have den Hæd at forevise:

Gymnastiske og Equilibristiske Kunstler.

Hr. Varan vil paa en udmærket Maade danse den saa yndede Stue Danse.

Mad. Varan vil have den Hæd at vise sig paa sitv Line til det ærede Publicums Fornøjelse.

Den lille Mameluk, et Barn paa 4te Aar, vil vise sin Færdighed paa sitv Line.

Et Stutning vil Hr. Varan fra Tramboulin springe over et Høstak i Venæden.

Ingen Kind og Ulmage skal blive sparet i at gjøre ethvert endog det mindste Stykke komisk, morsomt og interessant, saa man tør love sig de ærede Tilhørers fuldkomne Tilfredshed og Fornøjelse.

Priserne ere: 1ste Plads 2 Rtl. 2den Plads 24 S. 3die Plads 1 Rtl. 4de Plads 8 S.

For smaae Børn betales det halve, undtagen paa Galleriet.

Billetter faaes ved Billet-Kontoret.

S. Price & Comp.

0 0

Trykt hos S. Jørgen.

PLAKAT FRA SOMMERTEATRET
(De sidste Forestillinger for Bombardementet)

Aar efter, i Sommeren 1810 vendte hun tilbage, og samme Efteraar ægtede den fyrretyveaarige Enke en af sine Artister, den langt yngre tyske Kunstberider Frantz Kuhn. Det gamle Teater var borte, men den følgende Vinter rejstes et nyt saa samme Side af Vesterbro, lidt længere ude, paa Ejendommen »Det hvide Lam«. Casorti blev atter Interessent, og efter nogle Aars Forløb flyttede Casorti & Price tilbage til Storehaugen, hvor det velkendte »Morskabsteater« (ikke at forveksle med dets senere Navne i Frederiksberg Allé) opførtes i Vinteren 1816—17. Den 15. Maj aabnedes det med en Forestilling, der sluttede med Pantomimen »Harlekin Kukkenbager«, og skønt det var midt i Finanskrisens allerværste Aar, havde det straks Heldet med sig. Medens selve det kgl. Teaters Logeauction paa Grund af Pengemanglen faldt uheldig ud, som Rahbek 1818 skrev til den landflygtige Heiberg i Paris, saa kunde Casorti & Prices Fjælebed uden for Vesterport ikke rumme alle dem, der strømmede til. Og saaledes vedblev det fremdeles. Det lille Forstadsteater fik efterhaanden en decideret Plads i Solen, ikke blot det brede Publikum,

ogsaa Intelligensen og Guldalderens store Navne, selv Majestæten, fandt Vej herud for at overvære Casortis mesterlige mimiske Præstationer.

Morskabsteatrets gloriøse Historie skal imidlertid ikke fortælles her, den hører hjemme i den følgende Periode, blot skal bemærkes, at den Plet, James Price oprindelig havde valgt, ogsaa efter at Morskabsteatret 1845 var faldet for Øksen, fik en ualmindelig Anvendelse. Paa Teatrets Grund opførtes to statelige Ejendomme (nu Vesterbrogade 58 og 60), og den sidste tilhørte i mange Aar Gehejmearkivar og Konferensraad Wegener, i Visen kaldet »den brave«. Hans mægtige Bibliotek, der nu danner Grundstammen i Aarhus Statsbibliotek, fik her sit Bo mellem de samme Træer, hvor gamle James Price fordum havde vist sine skønne Kunster for et højtæret Publikum. Og den forladede Biblioteksbygning ligger der den Dag i Dag.

ROBERT NEIENDAM: KOMEDIEHUSET PAA KONGENS NYTORV

DE 18. December 1748 var der første Gang Fest i og omkring Komediehuset paa Kongens Nytorv. Frederik den Femtes folkekære Dronning fyldte 24 Aar, og Dagen skulde fejres med Aabningen af den danske Skueplads. Hofbygmester Nicolai Eigtveds nye Komediehus var en Pryd for Byen. Det laa omtrent paa samme Grund, hvor det kgl. Teater nu ligger, og kunde rumme 782 Personer med Kongelogen midt i første Etage. Facaden vendte mod Christian den Femtes Rytterstatue, og foruden »Manden paa Hesten« staar endnu den Dag i Dag Komediehusets omtrentlige Nabo Charlottenborg og dets Genbo, Grev Thotts Palæ, det franske Gesandtskab. Ikke alene Københavnerne var glade for den nye Bygning, men ogsaa Folk, der kendte Udlandets Teatre, for Eks. den franske Skribent de la Beaumelle, vidnede, »at Tilskuersalen var konstrueret med Intelligens, Logerne harmonisk fordelt og Dekorationerne smukke«, og Arkitekten Thurah skrev, at Salens »Ornamenter og Dekorationer var saa prægtige og med saa mange adskillige Forandringer, at den hverken derudi eller i Begreb (d. v. s. Størrelse) viger fra det kostbareste Theatrum, som nogetsteds findes«. Vi har intet Billede af det oprindelige Indre, men en vis Lighed i Stil og Tone mellem Christianskirkens Rum, som Eigtved ogsaa tegnede, og Tilskuersalen har sikkert kunnet paavises. Datidens officielle Blad »Kjøbenhavns Maanedlige Post-Rytter« fortæller, at Gaderne fra Teatret til Slottet, som Majestæterne i stort Optog drog igennem, paa Aabningsaftenen var smykket med Lys i alle Vinduer, og Redaktøren beskriver de smukkeste Illuminationer, men han meddeler ikke med ét Ord om Livet indenfor Murene eller om de Stykker, der spillede, ja, citerer end ikke en Linje af

Omr. 1760. Midt for Teatret, tilv. Giæthuset (Kanonstøberi).

den Hyldestprolog, som lød fra Scenen til Kongeparret. Dansk Skuespilkritik kendtes først over tyve Aar senere. Prologens Indhold var længe ukendt i dansk Teaterhistorie — Th. Overskou mente endog, at den var gaaet tabt. Det er den imidlertid ikke. Men vi ved hverken, hvem der skrev eller fremsagde denne tidsypiske Kongerøgelse:

»Stormægtigste Monark, tillad mig at frembære
det Offer, som i Dag frembæres af enhver,
hvis Hjerter skønner paa den Naade og den Ære,
som dem og dette Sted af Dig beviset er.

De Undersaatte, hvis Regerings tunge Byrde
Guds høje Forsyn har paa Dine Skuldre lagt,
i deres Konge ser en Fader og en Hyrde,
hvis Naade ligner, om ej overgaar Hans Magt.

Paa den Naade har vi mange, store Prøver,
som al vor Bøn, vor Tak og Tanke overgaar,
og til et klarere Bevis man kun behøver,
at se det Hus, som her ved Kongens Naade staar.

Det Hus bevise kan, at Landets høje Fader
en Fadere Hjørtelag i al Ting vise vil
mod sine kære Børn, idet Han dem tillader
en ustrafværdig Lyst i Danske Skue-Spil.

En Lyst og Tidsfordriv, som skal til Nytte blive
for Landets eget Sprog og bringe det i Flor,
og Undersaatterne for Laster Afsky give,
naar man de skyldige med Lud og Lage toer.

Den vise Hensigt har vor viseste Regenter
ved den Skue-Plads, som han her aabne lod.
Hans Magt og Naade af hans Undersaatte venter,
at intet af det sker, som strider derimod.

Tak da, Stormægtigste Monark, for denne Naade,
at Du har villet selv befordre denne Sag;
hav underdanigst Tak, fordi Du ej forsmaaede
den Danske Skue-Plads paa denne store Dag.

Tak, allernaadigste og fromme Landets Moder,
som med Din Naades Glans i Dag bestraale vil
vor ufuldkomne Flok, som ej opdragne Poder,
der ydmygst haaber ved Din Gunst at tage til.

Ak! At vor ringe Flid et Middel kunde være
til at fornøje et saa værdigt Konge-Par!
I hvis Nærværelse den allerstørste Ære
og Lykke skal bestaa, som vi at ønske har.

Højbaarne Dronning, høj af Byrd, af Sind, af Dyder,
hvormange Tusinde vil ej misunde mig
den høje Naade, som jeg højest uværdig nyder
i begge Rigers Navn at ønske offentlig:

At Din Lyksalighed med Dine Aar maa stige
saa højt som Ønsker og Naturen stige maa,
og at den Krone, som paa Jorden ej har Lige,
Din dyde-kroned Sjæl maa silde sættes paa.

Et Ønske jeg endnu i Tankerne vil gemme,
skønt dets Fuldbyrdelse vi haabe snart at se,
hver Dansk, hver Patriot, det Ønske vil istemme:
Gid Kongens, Dronningens og Landets Ønske skel«

Upoetisk, men typisk var dette Læredigt, hvormed den danske Skueplads blev indviet; det kan ikke tillægges Ludvig Holberg, men det indeholder en Milieuskildring, og bag al Underdanigheden laa en Del Sandhed gemt. Den vennesele Konge undte — i Modsætning til sin Fader — sig selv og Borgerne den »ustrafværdige« Fornøjelse, som Teatret er. Men Skuepladsen havde ogsaa en moralsk Opgave, og Scenen kan gennem Digtekunsten udvikle Sproget. Prologus (rimeligvis Elskerrollernes Fremstiller C. P. Rose) erkendte, at Skuespillerne endnu var ufuldkomne, men de haabede, at de under Dronningens Beskyttelse vilde udvikle sig, thi de vidste, at hendes Interesse for Teatret var ægte. Prologus følte det som en stor Ære at faa Lov til at ønske »Landets Moder« et langt, lykkeligt Liv og at udtale Haabet om, at hun snart maatte bringe Rigerne en Kronprins. Medens den første Del af Ønsket ikke blev bønhørt — Dronningen døde tre Aar senere — opfyldtes den anden seks Uger senere ved Christian den Syvendes Fødsel. Da Prologen var til Ende, opførtes to nu længst forglemte Skuespil, som straks markerede Teatrets franske Afstamning, og hvoraf det ene var opført i Lille Grønnegade, nemlig Regnards femakts Komedie »Dobleren« og Lafondes Enakter »De tre Rivaler«; det første, som i Tidens Teatersprog kaldtes en »Hoved-Komedie«, indeholdt et Angreb paa den grasserende Spillelidenskab; det andet var en »Efter-Komedie« eller »Nachspiel«, som undertiden var det »artigste«, d. v. s. det morsomste, men i Reglen ogsaa det mest ubetydelige.

Der laa bag Komediehusets Rejsning en interessant Udvikling, som genspejler Samfundsforholdene. Dette Nationalværk vilde have været uigennemførligt blot tre Aar tidligere, da Christian den Sjette regerede. Den besynderlige Blanding af pietistisk Strenghed og verdslig Pragtløst, som udgik fra hans Hof, er ofte blevet dømt, og er Grunden til, at det i nogen Grad er blevet overset, at Tiden 1730—1746 ikke alene var Pietismens, men ogsaa Videnska-

bens, Kunstakademiets og »det musikalske Societets« Periode. Dog, overfor Teatret var Myndighedernes Ansigt lagt i de strengeste Folder. Kongen lod sig lede af de Synspunkter, som hans Skriftefader, Hofpræst Bluhme, nærrede mod Skuespil. Denne var ikke, som saa mange i Tiden, en Tartuffe, hvis hellige Maske ved Lejlighed kunde afrives, men en gold og streng Fanatiker, der ikke ejede nogen som helst saglig Indsigt i det Spørgsmaal, han skulde udrede for den enevældige Monark. Præsten rodede alting sammen; Linedansere og Beridere, Forevisning af vilde Dyr og mekaniske Kunststykker, Tyskernes Pickelheering og Holbergs Henrik var i hans Øjne lige fordærlige for Aandslivet og Komedianterne til Hobe noget løst Pak, som drak Pengene op eller ødelagde dem »paa anden liderlig Vis«. Ingen Indremissionær har i vore Dage taget skarpere Afstand fra Teatret. Og allerværst var de, der forsvarede Skuespillet og overtalte andre til at spille Komædie. Efter Hofpræstens Mening skulde Holberg aabenbart have haft en Møllesten om sin Hals. I 1738 kom en kongelig Forordning, som rent ud forbød »Komediantspillere, Linedansere og Taskenspillere« at optræde i Hans Majestæts Lande, hvilket dengang vilde sige fra Nordkap og omtrent til Hamborg. Under disse triste Aar for den dramatiske Kunst døde Hovedstadens første maître de plaisir, René de Montaigu, som en ludfattig Olding, ribbet for enhver Illusion. Hans Elever fra Komædiehuset i Lille Grønnegade spredtes for alle Vinde — kun én af dem, Elskerrollernes Indehaver Frederik de Pilloy, fik, som vi vil se, Betydning for Teatret paa Kongens Nytorv. Foreløbig drog han som Aktør til fremmede Lande, medens Holberg udgav sine Komædier under Titlen »Den danske Skue-Plads«. Tidligere havde de været pseudonyme, nu var de anonyme. En drilsk Skæbne vilde altsaa, at dette Monument i nordisk Aandsliv, dette umistelige Værk, skulde foreligge i en tilsyneladende afsluttet Form i en Tid, der i Poesien kun vilde tillægge Salmedigtningen Værd. Men medens Teatret i Lille Grønnegade som et Symbol paa Magthavernes Kunstforstand blev revet ned, begyndte Komædierne deres Liv i Folket. Ryet bredte sig til andre Lande, og Opførelser fulgte særlig i Sverige, Rusland og de tysktalende Lande. Saaledes hændte det urimelige, at et Mesterværk som »Erasmus Montanus« først kom frem i Rampens Lys paa tyske Scener og ikke i den By, hvori det var skrevet, og hvori Forfatteren levede. Men det strider mod de historiske Kendsger-

ninger at mene, at Holberg blev standset i sin Udvikling som Komedieskriver af Pietismen. Den Sindstilstand, som han selv kaldte sin »poetiske Raptus«, var afsluttet, forinden Forestillingerne i Lille Grønnegade ophørte. Han beklagede sig da heller ikke, men syntes tværtimod lettet, fordi han blev fri »for al den Uro, al den Avind og alt det strenge Arbejde, man stadig krævede af ham, saa længe Skuepladsen bestod, paa hans Helbrede og Velfærds Bekostning«. Hans omfattende Aand søgte andre Revirer, og uden Hensyn til de sceniske Forhold ansaa han sin Gerning som afsluttet.

Det tomme Rum i vort Teaters Tilværelse varede i nitten Aar, fra den sidste Forestilling i Lille Grønnegade i 1728 til den første Forestilling 1747 paa et midlertidigt Teater i Læderstræde. Mellem disse Aarstal laa to Tronskifter og hele Christian den Sjettes Periode. Efter de mange Forsagelsens Aar virker Frederik den Femtes Overtagelse af Regeringen nu, naar vi læser derom, som Solskin efter knugende Graavejr. Den nye Konge var en Modsætning til sin Fader, karaktersvag ganske vist, men velmenende og godmodig, og han stod dansk Nationalitet nærmere end Forgæengeren. For ham var Teatret et festligt Regal, medens hans unge, engelskfødte Dronning Louise, en af Händels personlige Elever, nærrede varm Interesse for Musik, især italiensk Opera. Betingelserne for Teatrets Genoprettelse var til Stede, og — Ludvig Holberg levede endnu. Hans Lyst til at satirisere var heller ikke død; det viste først og fremmest »Niels Klims underjordiske Rejse«, og trods sin Svagelighed følte ogsaa han Regeringsforandringen som et friskt Pust. Den gamle Satyrikus modtog Indbydelser til Hoffester, og det morede ham som Filosof at kunne iagttage »en høj Forsamling uden Maske, uden Sminke, uden afpassede Skridt og uden paa Skruer satte Ord«. Den utvungne Naturlighed tiltalte ham, og han glædede sig over, at Kongen grundede sit Hus' »Styrke og Sikkerhed paa sit Folks Kærlighed«. Under Christian den Sjette var Hofets Omgivelser for at tjene Pietismen »ærbare og alvorlige som gamle Katte«, men nu havde Livet faaet en anden Tone. Da han tilegnede Kongen sin Oversættelse af Herodians »Den romerske Historie«, skrev han rent ud: »Eders Kongelige Majestæts livsalige Regimente har saaledes charmeret mig og alle oprigtige Underaatte, at vi alle har faaet ligesom nyt Liv og nye Kræfter«. Han ønskede blot at være ti Aar yngre.

Det var dog ikke den 62-aarige Holberg personlig, der grund-

lagde det nye Teater, men han trak i Snorene, og hans Aand svævede over Vandene. Før var det en Franskmand, nu en Tysker, der sammen med ham rejste den danske Skueplads, som skulde blive den endelige, den, der som Institution bestaar endnu. Den fremadrivende Kraft hed CARL AUGUST THIELO. Han var Organist og Komponist, nærrede ogsaa Aspirationer som Forfatter og udgav den første paa Dansk skrevne Lærebog i Musik. En urolig Sjæl, der altid søgte at holde sig i Vindsiden, men hvis Virken tilhørte Øjeblikket; til Eftertiden naaede hans Navn kun gennem den Musik, han skrev til nogle af Holbergs Komedier. Denne

Holberg-Medaljon i hvid Pasta paa sort Grund. 1751. Bergens Museum.

Optimist med Startglæde, men ringe Udholdenhed, fik den 30. Decbr. 1746, altsaa inden »Sørgeaaret« for Kongen var til Ende, et kgl. Privilegium, ifølge hvilket det blev ham tilladt i København at »anrette danske Skuespil efter den Plan, som forhen af Os elskelige Ludvig Holberg er bleven lagt«.

Begrebet »Plan« er af senere Forfattere opfattet anderledes, end Meningen var, nemlig som om der forelaa en Administrationsplan med Budget og lign. fra Holbergs Haand. Men Ordet Plan betød dengang Mønster. Den nye Skueplads skulde indrettes efter det Forbillede, som Holbergs Lystspil indeholdt. Hvad dette vilde sige, udtrykte Thielo selv i sin Ansøgning, der næppe var Holberg ukendt: De danske Komedier, som ogsaa opførtes med Bifald i andre Lande, var »et Spejl, hvori Lyders Hæslighed og Dyders Dejlighed ses, og Folk instrueres ridendo« (ved at le). Skuespillerne fik han, ligesom forud Montaigu, fra Universitetet, og at det ikke var mindre risikabelt for Studenterne nu end tidligere at give sig i Lag med »teatraliske Exccercitser«, oplevede stud. theol. Mathias Birch, da han efter et Forsøg som Aktør atter bankede paa Fakul-

tetets Dør. Det var med stor Betænkelighed og først efter et Aars Karantæne, at de theologiske Professorer genoptog Forberedelsen til Præst af en Person, der nylig havde »ageret paa Theatro opdigtede Fabler og søgt at fornøje Tilskuerne med Skæmt og letsindige Talemaader«, hvilket efter Professor Wøldikes Mening var det samme som at bruge sin Mund »til vanhellig, raadden, letfærdig og gækkelig Snak«. Holberg maa aabenbart undertiden have haft det rart paa Universitetet. Om han havde en Finger med i Spillet, da Truppen blev dannet, ved vi ikke, men den bestod af nogle unge Mennesker, der var kommet paa Kant med deres Embedseksamen, og som nu greb Chansen til at faa et beskedent Erhverv. Tilfældet vilde, at der blandt velegnede Dygtigheder ogsaa fandtes et komisk Geni, GERT LONDEMANN. Byens eneste praktiske Teatermand, fhv. Skuespiller FREDERIK DE PILLOY, var nu velmeriteret Vinhandler, men havde ikke glemt, hvad han lærte i Ungdommens Dage. Han paa- tog sig at »dressere« Begynderne, Datidens Udtryk for Instruktion, eller som Professor J. H. Schlegel skrev, »er übernahm aus alter Liebe zu seiner Kunst die Sorge, die Veranstaltungen für das Theater zu machen und die neuen Acteurs zu unterrichten«. Ligesom Montaignu havde været det personlige Bindeled mellem Molière og Holberg, saaledes blev Pilloy — jævnsides den gamle Komedi- skriver selv — Forbindelsen mellem Teatret i Lille Grønnegade og den gryende Nationalscene. En Sal i Læderstræde blev i Hast forsynet med et Galleri og en lille Scene, og her tilraadede Holberg, at man aabnede med »Den politiske Kandestøber«. Det skete den 14. April 1747. Begyndelsen var meget forsigtig med én Forestil- ling om Ugen, men da Besøget steg, blev ud paa Sommeren Spille- tiden Mandag og Fredag Kl. 5. Af Annoncerne kan man se, at Ak- tørerne selv betragtede Teatret i denne Form som et midlertidigt Foretagende. De vilde først og fremmest »habiliter sig«, men da de »havde Mangel paa Subsistence«, var de nødt til at forlange Entré til deres »Prøvekomedier« — to Mark for en Plads i Parter- ret og tre Mark for »den første Rad Stole, som altid staar vacant for højfornemme Personer«. Derimod beklagede de, at der ikke var Plads til Tilskuere paa selve Scenen, saaledes som Skik havde været i Lille Grønnegade. Under disse meget primitive Forhold genfød- tes Holbergs Teater samtidigt med, at Forfatteren selv ophøjedes til Baron (Marts 1747). Hans Komedier dannede Hovedrepertoiret, ikke alene de kendte fra Lille Grønnegade, men ogsaa de hos os

endnu uopførte, »Den honette Ambition«, »Erasmus Montanus« og »De Usynlige«. Foretagendet varede kun til henimod Jul, men det er interessant som Springbrædt for det, der siden skulde ske. Holberg holdt sig i Baggrunden; dog er der ingen Tvivl om, at han støttede Skuespillerne i deres stigende Uvilje mod Thielo, som vilde benytte Privilegiet til at udnytte dem økonomisk og til at faa sine egne umulige Skuespil opført. Denne Ærgærrighed fældede ham som Direktør. Da han begik den Dumhed at udgive sine Dilettanterier som en Art Fortsættelse af Holbergs Komedier, blev han Baron for nærgaaende; han kaldte Thielos Produkter »vanskabte og ublu«; »alle fornuftige Folk harmedes over dem«. Thielo fik Latteren over sig, da Skuespillerne offentligt tog Afstand fra hans Forfatterskab, og en Aften nægtede de at optræde, hvis ikke Ledelsen, Udgiften og Indtægten blev fælles for dem alle. Det var den første alvorlige Skuespilleropposition i vor Teaterhistorie, og den endte med et Forlig, der brød Thielos Magt.

Et bedre Lokale og en større Scene var Skuespillernes Maal, thi Konkurrenter, der logrede for Publikums Trang til Bekvemmelighed, begyndte nu at spørge. Rygtet fortalte, at Holberg vilde skænke en Byggegrund paa Nørregade ved Volden, hvis Aktørerne kunde skaffe Midler til Opførelsen af et Teater. Men Nørrevoldgade havde dengang ingen central Beliggenhed, og de blev da enige om at ansøge Kongen om en rummelig Grund, der kaldtes »Tjærepladsen«, paa Kongens Nytorv og om et Laan af Brandkassens Midler til Rejsningen af et Komediehus. Medvind giver Mod, og Begivenheder i Skuespillernes Favør fulgte nu Slag i Slag; den vigtigste var en Forestilling for Kongen hos Geheimeraad Claus Reventlow i Holtegaards Have, en Mærkedag, som ikke omtales af Ejler Nystrøm i hans Skildring af Ejendommens Historie i Bogen »Søllerød Sogn«, skønt den havde afgørende Betydning for Grundlæggelsen af den danske Nationalscene: Otto Rantzau, en literær interesseret Adelsmand, arrangerede i August 1747 en straalende Fest derude, som han indledede med en bombastisk Hyldestprolog til Kongen, hvorefter han lod de danske Aktører spille to af deres Komedier fra Læderstræde, »Maskeraden« og »Diderich Menschengræk«. Vi ved ikke, om Baron Holberg var til Stede ved denne Opførelse, men da han kendte Grev Rantzau, har han sikkert billiget Planen. Resultatet blev, at Kongen først skænkede Skuespillerne et Gratiale og dernæst opfyldte deres Ønske om

»Tjærepladsen« ved Kanonstøberiet »Gjethuset« paa Kongens Nytorv. Han overlod Magistraten at være Teatrets Kreditor og gav Skuespillerne Privilegiet, som »stedse skulde hæfte ved Huset«. Thiello mistede altsaa Bevillingen, men fik til sin Død Gage som Aktør af første Klasse, seks Rigsdaler om Ugen. Han indledede dermed den lange Række af Teaterdirektører, der navnlig efter Grundloven høstede arbejdsfri Indtægt af Privilegiesystemet. Og dermed gled Thiello over til at være Teatrets Musikraadgiver, dets Komponist til mindre Sager, og det er beklageligt, at han ikke, da han senere forsøgte sig som Romanforfatter, benyttede sine Oplevelser, navnlig sit Kendskab til Holberg, som Emne. De unge Mennesker, der fik Privilegiet, var ukendte udenfor Universitetet blot for et Aar siden. De maatte indestaa for Laanet til Bygnings Rejsning, en for alle, alle for en, og henlægge 10 % af Forestillingsindtægten til Afdrag og Renter. Gaven saa straalende ud, men var dog kun en Illusion. Thi Ledelsen fik de ikke. Den lagdes i Hænderne paa nogle ansete og velstaaende Borgere, blandt hvilke Vinhandler de Pillooy var den eneste teaterkyndige. Men da ingen af Skuespillerne ejede en Klink, var Forpligtelserne jo lette at bære. De havde alt at vinde og ingenting at tabe — undtagen Udsigten til en Embedseksamen.

Men der vilde selvsagt hengaa nogle Maaneder, inden Amalienborgs Arkitekt Nicolai Eigtved kunde faa Bygningen færdig, og i den Tid fik Skuespillerne Lov til at indrette et midlertidigt Teater i »Tjærehuset«, en af Flaadens Materialbygninger, der laa paa en Del af Pladsen. Her begyndte de Forestillingerne den 18. Decbr. 1747, et Par Dage efter at Salen i Læderstræde var forladt, med »Pernilles korte Frøkenstand« paa Plakaten samt et af disse »Nachspiel«, som Holberg ikke kunde lide. Forholdene i »Tjærehuset« maa have været præsentable, siden Kongeparret et Par Aftener senere overværede »Den politiske Kandestøber«. Fra dette Lokale kunde Skuespillerne bedre imødegaa de Konkurrenter, som myldrede frem fra tre Sider. Først kom Julius v. Qvoten, hvis Selskab gav Forestillinger baade paa Tysk og Dansk i et hastigt indrettet Teater i St. Kongensgade, saavel Tragedier som Lystspil, ogsaa Holbergs Komedier. Saa retsløs var en Forfatter dengang, at han maatte finde sig i at vide sine Skuespil opført af ukaldede uden at kunne nedlægge Forbud derimod. v. Qvoten konkurrerede altsaa med det Holberg'ske Teater ved at spille Me-

sterens Komedier — en ejendommelig Situation. Men mod sin Vilje beredte han Holberg en Triumf. Trods alle markedskrigrerke Bestræbelser kunde han ikke rivalisere med de danske Aktører. Han maatte bide i Græsset et halvt Aar efter Starten og ernærede sig senere ved at trække Tænder ud, sælge Brokbaand og udleje Maskeradedragter. Men trods den korte Tilværelse hører hans Entreprise med til det danske Teaters Skabelseshistorie, ogsaa fordi der i v. Qvotens Personale fandtes tre Talenter, Clementin, Hortulan og Madame Lenkiewitz, som fik stor Betydning for Teatret paa Kongens Nytorv. Han oplevede til Slut den Tort, at de danske Skuespillere lejede hans Lokale, da »Tjærehuset« ud paa Sommeren maatte nedrives for at give Plads til Eigtveds Bygning. v. Qvotens forladte Tempel var altsaa Aktørernes tredje og sidste Interimsteater i Maanederne før Aabningsforestillingen. De tre Scener havde det til fælles, at de ikke efterlod os noget Billede eller nogen Plakat. Vi maa for at rekonstruere deres Liv stole paa Avertissementerne i Datidens primitive Aviser. Deres Levetid strakte sig over ca. tyve Maaneder, og Holbergs Komedier var flankeret af Molières Lystspil, Repertoirets Hovedbestanddel.

En ulige værre Konkurrence end v. Qvotens Forsøg var den italienske Opera paa Charlottenborg og et fransk Selskab, som spillede Værker af Molière, Racine og Voltaire i et Lokale paa Nørregade, begge med kgl. Understøttelse. Det unge Kongepar fulgte Moden fra de toneangivende Hoffer. Paa sin Brudfærd til Danmark havde Dronningen i Hamborg overværet Forestillinger af Pietro Mingottis Selskab, som nu blev kaldt til København. Teatermaleren Jacobo Fabris, en Venetianer med fortrinlig teaterteknisk Viden, indrettede et Teater paa Charlottenborg, og det var vistnok ogsaa ham, der muliggjorde det maritime »Tjærehus«'s Anvendelse. Paa Dronningens Fødselsdag 1747 sloges Dørene op begge Steder. Men medens Borgerskabet gik i »Tjærehuset«, var Italienernes Première en celeber Begivenhed for Adelen og Aristokratiet, og man maatte mindst have Rang som Justitsraad for at slippe ind. Men hvor var »Folket« i al denne Stads? Den menige Mand stod vel paa Gaden og blottede Hovedet for Herskaberne bag de brede Vognruder i Karrosserne, der kørte ind ad Charlottenborgs Port. Og hvad sagde Hofpræst Bluhme til al denne Vederstyggelighed? Tre Teatre paa en Gang! Han var ikke afskediget fra sit Embede, men hans Magt var brudt. Han op-

levede at se Nationalcenen rejst og døde før Holberg. Kunstnerisk set kunde han ellers have haft god Grund til at korse sig over meget af det, der foregik paa Charlottenborg, hvor det for Sangerne kun kom an paa at brillere. De var tekniske Dygtigheder, der i Metastasios Operaer med Emner fra den klassiske Oldtid stak deres Arier ud med en Sødme og Tonehenaanden, som vakte Begejstring. Sindssvage Tekstgentagelser gav dem rig Anledning til flotte Sortier. Efter højeste Mode var Tenorerne Kastrater, for at de med større Sikkerhed kunde hæve sig hinsides det høje C. Primadonnaen lignede en »uhyre Kødmasse«, skrev de la Beaumelle, og hun ledsagede »hver Stavelse med en Grimace eller en Tour de force«. Genren mindede om den opstyltede Koturnestil, som vi senere lærte at kende i den franske Tragedie. Men Retningen var en Modesag, og Dronningen mødte ofte saa tidligt paa Charlottenborg, at Maskinfolkene endnu var i Færd med at tænde Lysekronerne; man begyndte da straks Ouverturen, skønt kun et Par »Hof-Violoner« var kommet. Den blonde, milde og venlige Dronning skulde nemlig være tilbage paa Slottet til Taflet Kl. otte, saaledes at »Kongen, der undte hende sin Lyst, ikke skulde forstyrres i sin«, skrev Charlotte Dorothea Biehl galant. Men Holberg frastødtes af Italienernes unaturlige Kunstform. Det ærgrede ham, at de skadede Besøget i det danske Teater, og at Moden tog Interessen bort fra »det musikalske Societet«, hvis Opgave var »at bringe Musiqven iblandt vore Landsmænd i Flor«. Da Holberg var et stærkt interesseret Medlem heraf, ivrede han i sine »Epistler«, som i vore Dage vilde have været meget læste Bladkroniker, mod den italienske Mani. Han havde ogsaa andre Vaaben; paa Teatret virkede hans Komædie »Kilderejsen« som en Operasatire; Leonoras Syngesyge var ikke uden Brod. Han fandt det latterligt, at Folk strømmede til italiensk Opera og fransk Komædie, skønt de ikke forstod Sproget — det var alene honnet Ambition, der drev dem derhen. Hvorledes Eftermiddagen svandt for Hovedstadens »jeunesse d'orée« kan man se af den franske Journal »La spectatrice danoise«, som de la Beaumelle udgav. Først gik den indvandrede Skønaand med nogle Venner i italiensk Opera, saa drev de lidt hen i det franske Teater paa Nørregade, men da de ogsaa kedede sig der, tog de Turen til Komædiehuset paa Kongens Nytorv for omsider at slutte Aftenen i et Spillehus, hvor de rimeligvis befandt sig bedst. Men »det musikalske Societet« og

dets Leder, den tyske Komponist J. A. Scheibe, maatte altsaa bide i Græsset. Til Gengæld blev han i sit Tidsskrift »Critischer Musikus« en vedholdende Bekæmper af den italienske Musiks Unatur. Scheibes Ideal var en psykologisk Sammenhæng mellem Tekst og Toner. I Sæsonen 1748—49 havde Italienerne til Kapelmester selveste C. W. v. Gluck. Musikalsk set fulgte han endnu de slagne Baner, og der var længe til, at han som Operaens Reformator skulde vinde Udødeligheden. Alligevel er hans kortvarige Deltagelse i det københavnske Musikliv en interessant Episode af lignende Art, som da Carl Maria v. Weber i 1820 lod vort Kapel først af alle spille sin nu verdenskendte Ouverture til »Jægerbruden«. Gluck skrev under Københavneropholdet en dramatisk Kantate »Gudernes Trætte« i Anledning af Christian den Syvendes Fødsel, en mytologisk Allegori i Hofsmigerens Tjeneste, altsaa i Tidens Stil. Vi ved iøvrigt saa lidt om hans Liv i vor Hovedstad udover, at han boede paa Charlottenborg og kort før sin Afrejse »til Auditorii største contentement« gav en Koncert paa 26 med Vand stemte Drikkeglas, et Instrument af hans egen Opfindelse. Musikhistorikeren Angul Hammerich har udkastet den interessante Tanke, at Gluck, skønt han da stod som den italienske Musiks officielle Repræsentant, hos os har lært af de Scheibe'ske Reformationsideer, der senere fik et genialt Udtryk i »Orpheus og Eurydice« (1762). Han drog bort og kom aldrig tilbage, medens de to andre af Mingottis Kapelmestre, Scalabrini og Sarti, begge senere fik en vis Betydning for vor Skueplads. Men Begejstringen for italiensk Opera var lige saa lidt varig nu som hundrede Aar senere, da den atter havde en kort Blomstring hos os, understøttet af Christian den Ottende. Den var en Kulturplante, der ikke vilde vokse i vort Klima, men den skadede det nationale Teater i Opløbet, navnlig da Operaforestillingerne, altid iklædt et bedre Udstyr, blev overført til den nye Skueplads. Dette skete ganske imod Holbergs Tanke, men efter Kongens Ordre. Saadanne Dispositioner viste, at Monarken ikke specielt yndede det danske Teater, men overhovedet al Slags Underholdning. Da han i 1749 besøgte Norge, medførte han ikke danske, men franske Aktører til at amuse sig. De var finere end de hjemlige; de kom fra Verdens toneangivende Land.

II.

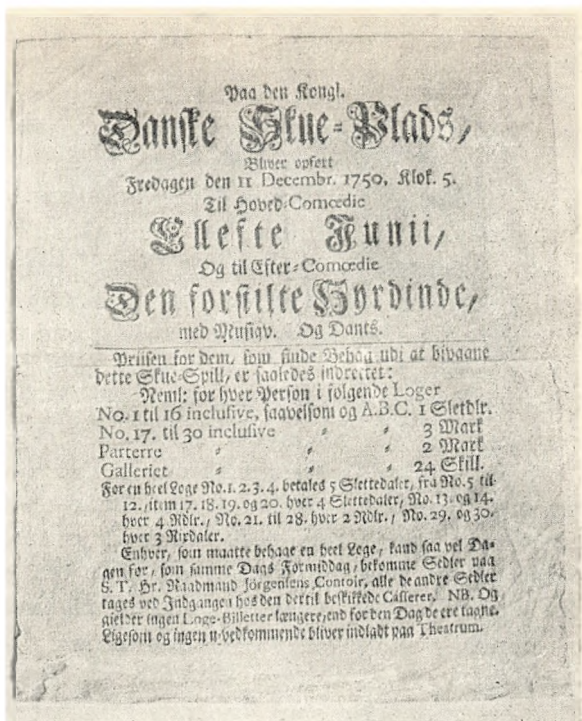
Saa stod da det Hus færdigt, der skulde komme til at betyde overmaade meget for dansk Kultur. Det rummede, ganske vist med store Forandringer og Udvidelser, den danske Komædie, indtil den nuværende Bygning blev rejst i 1874. Paa Facaden over Indgangsdøren fortalte en latinsk Indskrift, at allerede Kong Frederik den Fjerde for fyrretyve Aar siden havde udset denne Grund til Plads for et Teater, hvilken Tanke nu var blevet realiseret af hans Sønnesøn. Midt paa Siden vis à vis Magasin du Nord fandtes det kongelige Navnetræk paa en Tavle, som angav Husets højtstemte Devise: »Landsmand og hvo Du er, naar Du i vore Skuespil, som i et Spejl, betragter Verdens Vandel, den onde og den gode, beleer Menneskets Skrøbelighed, Daarlighed og Udyd; da lær derved at kende Din egen, at rette den, forandre og forbedre Dig fra det Uanstændige til det Anstændige, fra det Onde til det Gode, fra Udyd til Dyd«. Tilskuersalen kunde rumme 782 Personer, dels paa Gulvet, dels i sine tre Etager, og over Prosceniet fandtes en latinsk Indskrift, som frit oversat lød: »Ej komme inden disse Døre, hvad hæsligt er at skue eller høre«. Scenen var 15½ Alen dyb med tre aabne Kulisser til hver Side og 14½ Alen bred. Venetianeren Fabris havde været i Frederik den Stores Tjeneste, og de Erfaringer, han høstede ved Opførelsen af Operahuset i Berlin, kom nu det danske Teater til Gode. Det vilde ikke sige saa meget, set med vore Øjne; Dekorationssystemet mindede om det, vi kender fra Pantomimeteatret i Tivoli. Han dekorerede Tilskuersalen og de hyggelige Loger baade i første og anden Etage, indrettede det scenetekniske Apparat og malede de første Dekorationer. De benyttedes langt ned i Tiden og bestod af et Kabinet, en Skov, en Gade, en Have, en Sal og en Sødekoration foruden fire »Luft-Dækkener« (d. v. s. Bagtæpper) og seks »staaende og hængende Luffer« (Suffiter). To nyttige Hjælpemidler var »den flyvende Maskine« (til Guder, der kom og forsvandt) og Lemmen i Gulvet. Forlangte Forfatterens Tekst, at der skulde bruges en Dør eller et Vindue, hængte man en løs Dekorationsdel paa Kulisserne. Saa var den Vanskelighed klar. Malede Statuer var heller ikke noget ualmindeligt. Det moderne Teaters lukkede Stuer med »rigtige« Vægge og Lofter kendtes først langt, langt senere, og den Støtte, Nutidens Skuespillere har ved at drage de mange karakteriserende Genstande, som nu findes paa Scenen, med ind

i Spillet, maatte hine Tidens Aktører undvære. Passede en Dekoration ikke til den Komædie eller Tragedie, i hvilken den blev benyttet, nuvel, saa tog man Fantasien til Hjælp og saa bort fra Manglerne.

Til Rampe- og Kulissebelysning benyttedes »Lamper«, d. v. s. særligt indrettede Kasser, i hvilke der hældtes flydende Talg. I den Forestillingen skulde »Lyse-Accommodeuren« besørge »Lysningen og Lampernes Application og Sættelse«, men han behøvede ikke, som paa Scenen i Lille Grønnegade, hvor Lysene sad i Piber, at forny disse eller at »snyde« Tanerne under Forestillingen. Det var et stort Fremskridt. Lamperne blev placeret foran blanke Blikskærme eller-plader, for at Lyset rigtig kunde skinne. Men ude i Tilskuer-salens Kroner brugtes virkelige Lys og ligeledes paa Paaklædningsværelserne; Stumperne, som blev levnet, havde Skuespillerne Ret til at tage med hjem. Følgen af dette Belysnings-system maatte blive, at Scenens Forgrund altid var meget lysere end Baggrunden, og dette havde uden Tvivl Indflydelse paa Aktørernes direkte Spil mod Publikum. I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede gik man over til at anvende Olie og argantiske Lamper, og Dr. Ryge udregnede med videnskabelig Grundighed Forholdet mellem Forbruget af Bomolie og raffineret Raolie; 1857 indførtes Gas, og endelig 1892 det elektriske Lys.

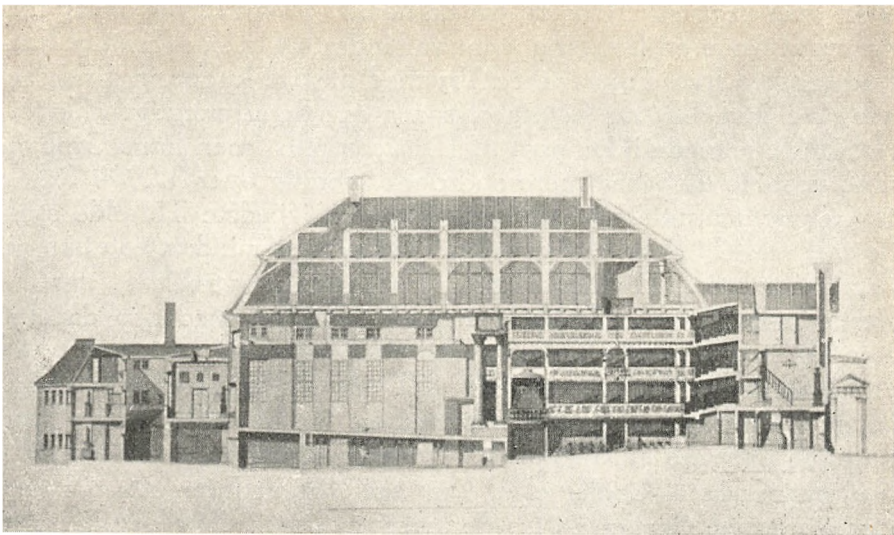
Kostymeværket var ogsaa meget primitivt. I Begyndelsen

Den ældste Plakat fra Teatret paa Kongens Nytorv. 1750. Teatermuseet.

havde hver Skuespiller sin Dragt, der gik igen i alle Roller. Efterhaanden maatte Direktionen dog lade forfærdige franske Tragediekostymer og italienske Maskedragter; men naar det drejede sig om daglige Klæder, lejede man dem ude i Byen. Saaledes blev adskillige af Holbergs berømte Figurer fremstillet for Digterens Øjne i Dragter fra Byens Marskandisere. At de ikke altid var karakteristiske for Rollen, kan ses af en »Instruktion« fra 1754, hvori Skuespillerne opfordres til ved Kostymeringen at overveje, om Rollen er »alvorlig og raisonnabel eller latterlig og urimelig, da endog Klædedragten bør kunne tjene til at annoncere den Character, som Personen i Skuespillet skal forestille«. Set med vore Øjne er Fordringen lige saa naiv som selvfølgelig; den minder om Aanden i et lille anonymt Skrift, »Kort Underviisning, hvorledes Comoedier med Nytte og Skønsomhed kan sees«, hvori Publikum fik givet ind med Skeer, at den bedste Person i et Skuespil ikke behøver at være den, som bærer de smukkeste Klæder; man bør ogsaa passe paa, at en Person ikke ler, naar han skal være bedrøvet, og andre lignende Selvfølgeligheder.

Stadsmusikantens Folk residerede i Orkestret, hvor der var ti Nodepulte; hans bedste »Svend« dirigerede Mellemaktsmusiken. Men efterhaanden som Teatrets kunstneriske Fysiognomi udvidedes med Ballet og Opera, først italiensk, saa dansk, kunde Stadsmusikant Andreas Berg, som forøvrigt havde spillet i Lille Grønegade, ikke længere honorere Fordringerne. 1761 blev Italieneren Sarti den første egentlige Kapelmester for et udvidet Orkester. Paa hver Side deraf var anbragt en lille intim Loge til fire Personer. Restauration fandtes ikke i Huset, men derimod en Vinkælder, som ikke var helt ufarlig for Aktørerne. Den blev drevet af Direktøren, Vinhandler de Pilloy, der ogsaa leverede den Mad, som blev for-tæret i Stykkerne, og man faar af Regningerne det Indtryk, at de smaatlønnede Aktører gerne spiste sig mæt paa Teaterkassens Regning. Naar der var Bal paa Komediehuset, serverede Aktricerne Kaffe og The. I Begyndelsen gaves to Forestillinger om Ugen, men aldrig om Søndagen; Spilletiden var Kl. 5, og efter fransk Skik annoncerede Hovedpersonen den næste Forestilling, naar Komedien Kl. syv var til Ende. Folk skulde hjem i god Tid, saa at alt kunde være roligt, naar Byportene blev lukket Kl. 10. Holberg paatalte i en af sine Epistler, at Publikum lod sig regere af Moden, som bød Godtfolk at leje Vogn til Komediehuset i Ste-

Gennemsnit af Det kgl. Teater. Tegning fra Beg. af det 19. Aarh. efter Harsdorff. Teatermuseet.

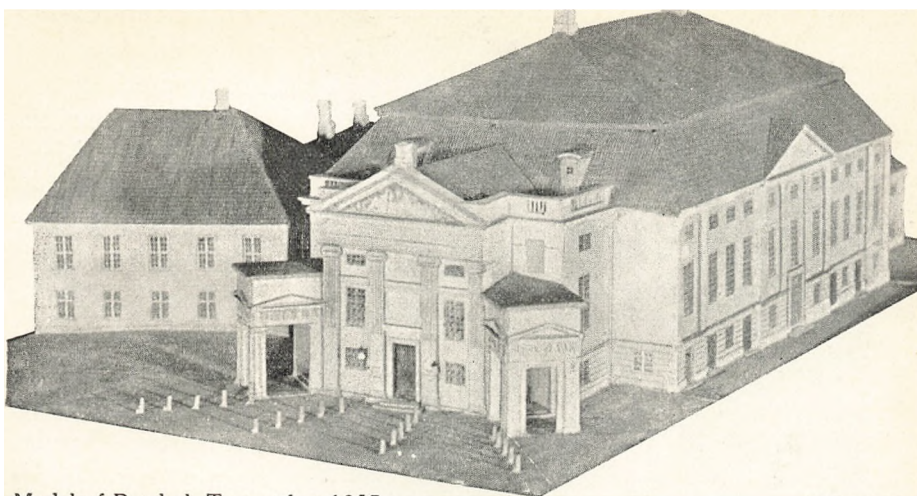
det for at gaa derhen; man vilde nok anvende en halv Daler for at divertere sig med et Skuespil, men »saasom Vognlejen koster lige saa meget, maa man slaa den Tand ud«, og dette skadede Besøget. Plakaterne var lige saa smaa som dem, man anvendte i Lille Grønnegade, dog uden de morsomme Tilføjelser, der uden Tvivl i flere Tilfælde skyldes Holbergs Pen. Formatet blev iøvrigt bevaret omtrent uforandret til 1875, da den nuværende Størrelse kom i Brug. Først anførtes kun Stykkets Titel, Forfatterens Navn, Billetpriiser og lign., men fra 1795 blev det almindeligt, at ogsaa de Rollehavendes Navne tryktes paa Plakaten.

Men den Hastighed, hvormed Bygningen blev rejst, hævnede sig. Den hele Herlighed viste sig at være forgyldt Elendighed, der kun kunde vare i 25 Aar. Huset var jo anlagt paa sumpet Grund ved den endnu ikke opfyldte Holmens Kanal, hvor senere Kvareret Gammelholm skulde rejse sig. Allerede i 1774 var en Ombygning tvingende nødvendig, og den blev foretaget af C. F. Harsdorff, hvis Plan ogsaa gik ud paa en betydelig Udvidelse af Tilkuersalen, der kom til at rumme 400 nye Pladser. Da han tog fat paa Arbejdet, viste det sig, at under omtrent en Tredjedel af lovedbygningen var Pæleværket raaddent, saa at Murene maatte rives ned og en ny Pilotering foretages. Bygningskommissionens

Dom over Eigtveds Arbejde var da haard: »Man havde aldrig formodet at finde en Bygning, som var indrettet til et offentligt Forlystelsessted, hvor Enhver med Tryghed maatte kunne indfinde sig uden at vove Liv og Lemmer, saa svagt og uforsigtigt anlagt«. Harsdorff levnedede ikke stort af Eigtveds Hus, men hans Ombygning kostede da ogsaa mere end dette, nemlig over 32.000 Rdlr.; til Gengæld kunde Forestillingsindtægten i bedste Tilfælde stige fra 300 til 420 Rdlr. I forskellige Tilbygninger indrettede han en Forfriskningssal, Portnerbolig og Paaklædningsværelser; den latinske Indskrift over Indgangen blev ombyttet med den danske, som nu er indmuret i Væggen ved Billetkontoret: »Opbyggt 1748 af Frederik den Femte, udvidet 1774 af Christian den Syvende, begge Danmarks og Norges Konger og Velgjørere«. Øverst paa Facaden opsattes en allegorisk Frontespice, der nu hensmuldrer i Nationalmuseets Kælder efter i mange Aar at have staaet i dets Have, og over Scenen sattes de berømte Ord: »Ej blot til Lyst«, som findes der den Dag i Dag. De skyldes en af Direktørerne, Ewalds Ven, Højesteretsassessor Jacobi, og blev urimeligt nok i Aaret 1798 efter Jens Baggesens Ønske forandret til »Castigat ridendo mores«. Men denne Sentens, at man skal rense Sæderne ved Latter, synes i enhver Henseende mindre rammende og kernefuld end den danske Indskrift, der da ogsaa har staaet uanfægtet siden 1817. Kongeløgen flyttede Harsdorff fra Midten af Balkonen hen til Venstre for Scenen, vis à vis en nyindrettet Hofdameloge, og han lod to Statuer, forestillende Thalia og Melpomene, opstille paa hver Side af Prosceniet. I 1792 føjede han til Bygningens Facade to Pavilloner, som brugtes til Underkørsel og forhøjede Bygningens baade fornemme og hyggelige Præg. Men de indvendige Forhold var uhygiejniske, navnlig for Kunstnerne, der led under den altfor stærke Modsætning mellem Varmen i Paaklædningsværelserne og Kulden paa Scenen. Trods flere Ombygninger i det 19. Aarhundrede vedblev Ventilations- og Varmeforholdene at være slette, altsaa langt ind i en Periode, som ligger efter den, der her skal skildres i store Træk.

I Privilegiet stod, at Direktionen skulde paase, at Truppen bestod af »skikkelige Personer, og at Comoedierne for en billig Betaling opførtes, samt at intet derudi forhandlede, som anrørte Religionen og den hellige Skrift«. Aktørerne skulde være »duelige«, og hvis de ikke var det, skulde de afskediges. »Forsømmelse, Li-

Model af Det kgl. Teater før 1857.

Teatermuseet.

derlighed og Opsætsighed« gjorde dem ogsaa uværdige til at virke ved Skuepladsen. Holberg mente, at det nye Teater var blevet forsynet med lige saa gode Akteurs som det forrige, »og dømme adskillige, der har seet dem begge, de sidste at være bedre«. De nyankomne i Personalet fik altid hans Komedier udleveret som Grundlag for deres Virksomhed. Det var hans Figurer, Mennesker fra alle Samfundsklasser, der lærte Skuespillerne at forme Typer fra deres egen Tid, medens mange senere Roller, især i de franske Tragedier, kun var Skabeloner, som blev fremstillet paa den unaturlige Vis, der inspirerede Wessel til »Kærlighed uden Strømper«.

De to Aktører, som bar det nationale Repertoire, var GERT LONDEMANN og NIELS CLEMENTIN, Henrik og Jeronimus, begge Jyder, Præstesønner og theologiske Studenter, men kunstneriske Modsætninger, der supplerede hinanden: Londemann sprælsk og uberegnelig, Clementin gennemtænkt i alle Detailler; Londemann rund og gemytlig, Clementin høj og mager med et markeret, livfuldt Ansigt, den ene kaad, den anden tør, men begge uhyre latervækkende. Londemanns Forvandlingsevne var uden Grænser, hans Stemme kunde varieres i det uendelige. En Kollega skrev om ham: »Han var altid ny og for Kunstdommeren altid ubegribelig, da det var bekendt, at han aldrig læste om sin Kunst eller

Juel delin: Bradt Scul.

Teatermuseet.

studerte den«. Han var med andre Ord et komisk Geni, en Klovn med en tragisk Sjæl, der fik alle til at le. Mange af hans kaade Indfald levede længere end han selv, for Eks. i Kandestøberdrengens Rolle, der ved Siden af Oldfux, den pantsatte Bondedreng og Jacob Skomager hørte til hans mest berømte Figurer. Hans lazzi løb Byen rundt: Naar Publikum kede sig under en højstemt Tragedie, kunde det falde ham ind at vise sit Ansigt i første Kullisse ... saa var Kedsomheden forbi. Kendte Folk, som var i Teatret,

risikerede at se sig selv oppe paa Scenen, hvis han var i det Lune, men hans Ofre blev ikke vrede, saa elskværdigt efterlig-nede han dem. Naar Molières Don Juan duellerede, løb han som Tjeneren Sganarel af Skræk ud i Etagerne og svarede derfra sin Herre, saa han vakte Tumult blandt Publikum. Længe levede Mindet om, at han en Aften i en Gammelmandsrolle stødte Stokken i Gulvet og ønskede, at han dog snart maatte faa Ro dernede; Tonefaldet røbede, at det ikke var Graven, men Pilloys Vinkælder, han tænkte paa. Allerede omkring de halvhundrede Aar ældedes

han og stræbte at komme bort fra Teatret, fordi »den muntre Geist udi de unge muntre Dage — ved Alders Mattighed ses gerne at aftage«. Fremstilleren af Holbergs Henrik og Molières fiffige Tjenerne og hans skinhellige Tartuffe vilde være blevet lykkelig ved at opnaa en Bestilling som Færgemand, Skriver eller Graver. Undertiden formede han sine Ansøgninger i rørende naive Vers:

»Nu har jeg længe nok fornoiet Publikum,
herefter ønske vil, at maa agere stum.
Den høie Magistrat kan gjøre mig til Graver:
ei Hoved, Vittighed, ei hoie Talegaver
dertil udfordres, og en slig Katastrophé
en theatralsk Person gjør til et Menneske«.

Men hans Ønske opfyldtes ikke. Saa maatte han blive ved den Haandtering, ved hvilken »han ikke selv, men andre kun kunde le«. Det Portræt af ham, der er levnet os, viser ham baade som Skalk og Alvorsmand, et Ansigt, der kan spille i mange Nuancer, men bag al vis comica, bag alle Gavtyvestregerne, lurer Vemod og Melankoli. Sit kunstneriske Testamente skrev han i Forordet til sin Oversættelse af Brandis' Komædie »Tro ingen for vel«, da han mærkede, at hans svigtende Helbred »førte ham uformærkt til den femte og sidste Akt og Knudens Opløsning i hans Livs Komædie«. Livet havde lært ham, at Publikum vilde »le for deres Penge«, og hvis de gik bort, uden at »Lungen var rensset«, ærgrede de sig baade over Forfatteren og Teatret. Denne Erfaring drev undertiden hans Komik udover Naturens Maal og Maade — i Mod-sætning til Clementins Spil, der var Korrektheden selv uden derfor at blive kedeligt. Jeronimus, den Stundesløse og hos Molière den gerrige Harpagon var hans Mesterværker. Disse Fremstillinger blev i hans Udførelse endog beundret af Hoffets franske Skuespillere. Vi kender intet Portræt af Clementin, men vi ved, at han var Ordensmesteren blandt det første Kuld af Nationalscenens Kunstnere, Reflektionens og Situationsfølelsens tidligste Repræsentant paa vor Skueplads, Fremstilleren baade af Taabeligheden og den vidfulde Forstand. Det rørende laa udenfor Clementins Omraade, men indenfor sin Begrænsning var han en stor Skuespiller, og det Filigranarbejde, han nedlagde i sine Figurer, gjorde ham til Mønstret for det yngre Slægtled, især for Fr. Schwarz. Tilfældet vilde, at baade han og Londemann skulde afslutte deres Kunstnerliv i den samme Komædie, nemlig som Crispin og Geronte i Regnards »Det gavmilde Testamente«.

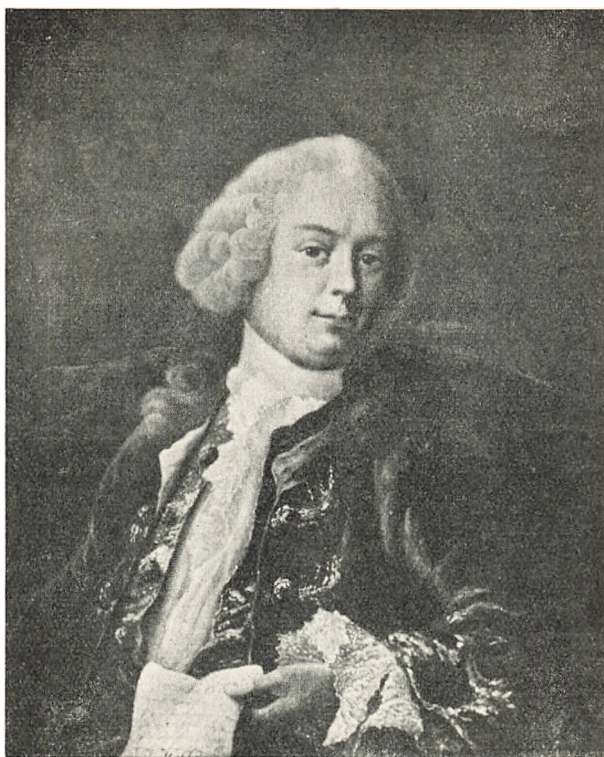
Mindre i kunstnerisk Format, men dog meget værdifulde for Teatret var Studenterne MARCUS ULSØE HORTULAN og CHRISTOPHER ØRSTED, en Grandonkel til de berømte Brødre af samme Navn. De var begge smaa Mænd med brede Ansigter. Ørsted var grotesk og ret udvendig i sin Komik som Fremstill'er af smaa Holberg'ske Roller, men han var en dygtig Regissør, hvis Regnskaber nu danner en Hovedkilde til vor Viden om Nationalscenen i dens ældste Periode. Hortulan spillede Jeppe, som han gjorde til Jyde, fordi han selv var fra Vendsyssel; forøvrigt var Arv'erne hans kunstneriske Speciale, og mærkeligt nok udmærkede han, Bondefremstilleren, sig som Versfremstiger. En af Holbergs Beundrere, Højesteretsadvokat Horn, skrev som Direktør om Hortulan nogle Ord, der havde Adresse til største Delen af Personalet: »Hortulan er bedre Acteur end Oeconomus, men Comoedievæsenet er bedre tient med en god Acteur, som er en slet Oeconomus, end med en god Huusholder, som er en slet Acteur, og Tort, Trang og Sult kan letteligen forarsage, at en god Acteur taber sin Lyst til at læse i sine nye Roller; saa holder jeg det for højst nødvendigt, at de Trængende af Truppen bliver assisterede«. Gagen for de bedste Skuespillere var seks Rdlr. om Ugen, og selv om dette Beløbs Købekraft langt oversteg Værdien af tolv Kr. nu (nærmere 60 Kr.), kan det ikke have været økonomiske Udsigter, der drog de unge Studenter mod Scenen. Skuespillernes beskedne Kaar littedes da ogsaa ved Gratialer, for Eks. til nye Klæder. Men da »Adresseavisen« foreslog, at Publikum skulde belønne sine Yndlinge med Pengegaver, der enten kunde kastes op paa Scenen eller sendes til Hjemmet, bad Londemann sig offentlig forskaanet for saadanne Indkomster, og hans yngre Kollega Caroline Walter tilføjede: »Forslaget er mig ganske uvedkommende, og jeg tør sige fornærmeligt«.

Den, der i det daglige Liv med Ro og Myndighed holdt sammen paa Truppen, var IVAR ALS, en Broder til Maleren Peder Als. Han var en intelligent og dannet Mand, der i sin Egenskab af Teatrets Inspektør skrev mangfoldige Indberetninger og Forslag til Direktionen, men hans Stilling, der ogsaa omfattede Garderobevæsenet og — efter Pilloys Død — Scenearrangementet, medførte, at han tidligt gav Afkald paa en stor Del af sine Roller. Kandestøberen spillede han efter Holbergs Ønske, og Don Ranudo og Pedanterne hørte ogsaa til hans Repertoire, men Samtiden efterlod os iøvrigt

hverken en Karakteristik af hans Talent eller et Portræt af ham selv. Blandt hans Skole- og Studenterkamerater var

CHRISTOFFER PAULI

ROSE, Teatrets Førsteelsker og Leander-Fremstillinger, til hvis Liv vi kender mest, fordi Rahbek i sine unge Dage dyrkede ham og skrev en Del om hans Personlighed — dog ikke, hvad han fortalte om Holberg. Set med den unge Literatus' Øjne var han »Fader Rose«, den ædle Mand og Scenens værdige pære noble, hvis

C. P. Rose som Skuespiller Leander i »Hexeri eller Blind Allarm«. 1752.
Teatermuseet.

Portræt han satte foran i sin meget naive Bog »Breve fra en gammel Skuespiller til hans Søn«, hvormed han socialt og moralsk vilde hæve Standen. Men tredive Aar før havde Holberg karakteriseret Roses Levned med Ordene »en Kiede af Uordentligheder« og indstillet ham til en Bøde, fordi han paa en hjerteløs Maade opkastede sig til Dommer over sine Kollegers Moral. »Intet er forargeligere,« skrev Holberg, »end at høre en Person som Rose at catechisere«. Modsætningen mellem Roses og Holbergs Natur var altfor dyb — derfor Rahbeks Tavshed. Paa Scenen som i Livet var Roses Fremtræden elegant og selvbevidst; han bar sit Hoved smukt — se blot paa det Portræt, malet af en af Pilos Elever, der her bringes af ham, og som iøvrigt er vort tidligste Rollebillede; det forestiller Rose som Skuespilleren Leander i »Hexeri eller Blind Allarm«, men kunde lige saa godt fore-

Mette Marie Rose.

Tegning af Hartman Beeken. Teatermuseet.

stille en kongelig Person eller en grevelig Gesandt. Han var et heftigt Temperament, letsindig og fuld af Selvfølelse. Ved Christian den Syvendes Fødsel tømte han en Pokal gammel Rhinskvin 27 Gange i Løbet af Natten paa Kronprinsens Velgaaende, og en anden Aften duellerede han paa aaben Gade med en Officer, ved hvilken Lejlighed »han blev saa meget hugget, saa de næppe troede ham til Livet«. Men med Aarene faldt der Ro og Værdighed over

hans Personlighed, og paa Scenen blev det rørende Skuespil hans Omraade (for Eks. Tellheim i »Minna v. Barnhelm«) ved en lykkelig Forening af Mandighed og Følsomhed. Biskop Mynster erindrede endnu paa sine gamle Dage »den simple Værdighed, der var i Roses Spil«, og da hans Datter, Aktricen METTE MARIE, blev bortført, viste han sig som en ærekær Mand. Denne Affære vakte uhyre Opsigt og er siden blevet genfortalt mangfoldige Gange og benyttet til Fortællinger, Romaner, Skue- og Hørespil. Historien faar mere af Øjeblikkets Friskhed, hvis man vender tilbage til dens Udspring og lader en velunderrettet Samtidig tale. Orientalisten, Professor J. C. Kall sluttede den 16. Marts 1765 et Brev til en Ven med disse Ord: »Jeg kand ikke undlade at melde Dig noget Nyt, som har sat hele Byen i Bevægelse: Aktricen Jfr. Rose er i Mandags Aftes bleven bortført fra Komedie Huset og holdes skjult i Byen; hendes

Fader er hartad rasende derover og gør sig al Umage for at faa Spor paa hende saavel som paa sin Kone, som har været Medvider deri, for at sætte dem begge i Tugthuset; dog vil det vel næppe gaa ham an, efterdi hun er i altfor mægtige Hænder ... Han ynkes af alle, da han altid har søgt at bevare hende for de Farer, hendes Stand førte med sig«. Saadan var Affærens Konturer. De mægtige Hænder, der bortførte hende, tilhørte Søofficeren Grev C. C. Danne-skiold-Laurvig, som stod i Ledtog med Roses fraskilte Hustru om Datterens »Anvendelighed«. Men Faderen lod sig ikke bestikke til en neutral Holdning; han bragte øjeblikkelig Sagen for Myndighe-derne og hævdede sin Ære. Let har Historien ikke været for Kon-gen, der selv var en slem Libertiner. Men da Greven gentagne Gange løj for ham, steg hans Vrede. Straffen for den begaaede Vold-tægt var haard, men hindrede dog ikke Greven i efter Tronskiftet at blive Ridder af Elefanten. Han skulde betale 10.000 Rdlr. til »gudeligt Brug«; endvidere 200 Rdlr. om Aaret til den unge Dame, saa længe hun levede ugift, og 3000 Rdlr. én Gang for alle, hvis hun giftede sig. Rose fik ogsaa Erstatning for den Tort, han havde gen-nemgaaet, og endelig blev Greven »landsforvist« til sit Gods i Norge. Forfatterinden Charlotte Dorothea Biehl skriver, at Sagens Udfald vakte stor Forundring. Afstanden mellem en Greve og en Aktør var »saa umaadelig stor«, at ingen ventede, at Bortførelsen vilde blive straffet, en Betragtning, der er lige saa tidstypisk som den Kendsgerning, at hun for bestandig maatte forlade Scenen, skønt hun dog havde været det uskyldige Offer paa Grund af sin Skønhed. Om denne kan man gøre sig et Begreb ved at betragte det Portræt, som ikke før nu har været gengivet. Et Par Aar senere fristede Affæren Christian den Syvende til at se hende, da han var bleven Konge og i sin Galskab turede rundt i Gaderne om Af-tenen. Han søgte en »Støvlet-Cathrine«, men blev skuffet ved at træffe en ærbar Pige og begreb ikke, at en Levemand som Grev Danneskiold-Laurvig havde kunnet vove »saa meget for slet intet«. Da Bortførelsen fandt Sted, var Mette Marie kun tyve Aar; vi ved altsaa ikke, hvad Teatret mistede i kunstnerisk Henseende, men i Privatlivet blev hun en fortræffelig Husmoder, der i sit lykkelige Ægteskab med kgl. Kammermusikus Niels Schiørring blev Stam-moder til en stor Efterslægt, hvoriblandt Skoledirektør Niels Hjort og Skuespiller H. R. Hunderup var.

Roses anden Hustru, ELISABETH CATHERINE AMALIE BØTTGER,

Scenebillede fra »Caliste«. 1765.

Tegning af P. Cramer. Kgl. Bibliotek.

en Guldsmeddatter, var kommet til Teatret ved Holbergs Tilskyn-
delse, da det manglede en ung Aktrice. Han skal have kendt hende
fra Faderens Butik. Endnu ikke fjorten Aar gammel debuterede hun
som hans syngende Leonore i »Kilderejsen« og var uden Tvivl en
lille nyfigen og koket Tingest, siden det morede ham at skrive nogle
nye Repliker til hende i »Don Ranudo«, hvor hun spillede den im-
pertinente Eugenia. Altfor let blev hun ved Tilfældets Magt, især
Caroline Amalie Thielos Død, Skuepladsens Primadonna, men til
en fremskudt Stilling var hendes Talent for ringe. Hun var en dra-
matisk Ene pige-Natur, som udførte alt til Faget henhørende, Elsker-
inder og kokette Damer, Heltinder og Ingenuer, men sjæleligt bun-
dede hun ikke i disse flatterende Roller. Vi har et henrivende Scene-
billede med hende som Centrum, tegnet af Cramer, fra Rowes Tra-
gedie »Caliste«, som Charlotte Dorothea Biehl havde oversat. Men
kunde Billedet tale, vilde vi høre en mekanisk Deklamation, der
svingede mellem Svulst og Føleri. De gode Roller og Vanens Magt
gav hende Anseelse blandt Publikum, og da hun over fyrre Aar gam-
mel giftede sig med sin Elsker, den da 56aarige Instruktør Rose, for-
stod hun gennem ham at vedligeholde sit Repertoire. Hun var vort
Teaters første »Krukke«, fordringsfuld og udannet, og da hendes Or-
tografi var saare mangelfuld, bør femakts Komedien »Clarisse eller
den forrejste Frøken«, som i 1772 opførtes under hendes Navn, sik-
kert tillægges hendes Veninde, Jfr. Biehl.

Intellektuel Dannelse besad derimod ANNA CATHARINA MA-
TERNA, Teatrets tidligste Leonore og Anstandsdame, der i Modsæt-
ning til sine Kolleger havde adeligt Blod i sine Aarer. Af Hensyn til
sin Familie, Slægten v. d. Lühe, optraadte hun under et paataget
Navn, men hendes Teaterbane blev kun kort, næppe mere end fire-
fem Aar, og hun synes at have set med en vis Skepsis paa det lille
Kunstnersamfund, som hun forlod før Holbergs Død, da hun gif-
tede sig med Løjtnant v. Passow. I den Anledning sendte hun Hol-
berg et Afskedsbrev, hvoraf det fremgaar, at han havde interesseret
sig for hende. Hun kunde takke ham for en stor Del af sin Lykke,
skrev hun, og hun bad ham mindes hende. Senere deltog hun i
en Privatopførelse af det tidligste danske Syngespil, N. K. Bredals
»Gram og Signe«, og skrev flere lidet originale Skuespil, blandt
hvilke Lystspillet »Mariane eller Det frie Valg« blev den først op-
førte danske Komedie efter Holbergs Død. Hun var den eneste af
Skuespillerne, som efterlod et Par venlige Ord om ham. Rimeligvis

Caroline Amalie Thielo.

Malet af Pilo, stukket af Preisler. Teatermuseet.

har hendes Dannelse tiltalt ham.

Aktricerne udmærkede sig ikke ved Anstændighed, men ved spæd Ungdom og Skønhed. Mest let paa Taa var CAROLINE AMALIE THIELO, der aabenlyst kastede sig ud i sine Forhold og blev en af Hovedpersonerne i Byens chronique scandaleuse. Hun var Datter af Musikeren, Teatrets første Privilegiehaver, og kun trettenfjorten Aar, da hun spillede Leonore, men tidligt udviklet,

ypig af Skikkelse, med en skøn Rejsning og et friskt Ansigt, der herskedes af store, livfulde Øjne. Nogen sikker Viden om hendes Talent er ikke levnet os, men vi ved, at hun gjorde stor Lykke, ikke mindst som Agnès i »Fruentimmerskolen«; al Rokokoens Charme og Pikanteri udstraalede fra hendes Personlighed. Det var uden Tvivl hende Holberg sigtede til, naar han i sit »Tordenbrev« til Aktørerne haaner dem, der »nære sig ved ublu Midler«. Hans aabenhjertige Udtalelser om hendes Forhold til det sjette Bud krænkede hende i den Grad, at hun lod den alderstegne Baron stævne for Æresfornærmelse, men da det aldrig har været muligt at finde Arkivalier om denne interessante Sag, maa vi tro, at den er bleven henlagt paa Grund af Parternes Død, der indtraf med faa Dages Mellemrum. Kort forinden havde hun udført en af sine Glansroller, Sophronia i Calderons Komædie »Livet er en Drøm«. Hendes Død blev derimod en haard Realitet, som vakte større Opsigt end Holbergs, men skaffede hende en vis Berømmelse i Teaterhistorien. Hun skulde have sladret om nogle af Frimureriets Hemmeligheder, som hun

havde lokket ud af sin Elsker, den russiske Gesandt Baron Korff. Motivet hertil skal ikke have været Ondskab, men et Væddemaal. Baronen opfattede imidlertid hendes Kaadhed som et Udslag af Vildelse og nøjedes ikke, som hans Biograf A. F. Büsching skriver, med at sende hende et »Opsigelsesbrev«, men lod sin Kammer-tjener og Barber aarelade hende for Feber. Muligvis havde han Grevens Ordre til at dræbe hende, i hvert Fald var Blodtabet saa voldsomt, at hun døde. Frimurerne har siden hen protesteret mod denne Fremstilling, men de har ikke kunnet afkræfte den. Faktisk er det, at Aareladning paa den Tid ofte anvendtes som Middel mod »Ustyrlighed«. Gesandten var en haard Negl og dertil en Libertiner og Feinschmecker, og den næsten ydmyge Dedikation, hun kort før sin Død skrev til ham i sin Oversættelse af Saint-Foix' Komædie »Deucalion og Pyrrha«, viser tydeligt, at han var den overlegne i deres Forhold. En anden af hendes Beundrere, Søofficeren Peter Schiønning, der vidste, at hun »havde de Fornemste i Byen til adoreteurs«, saa hende paa lit de parade hos Vinhandler Corteaud paa Kongens Nytorv; ved Kistens Hovedende stod det Portræt, som er gengivet her. Aviserne vrímlede af Sørgedigte og Elegier i opstyltet Stil, men ingen vovede at kræve en retslig Undersøgelse. En islandsk Student skrev:

»Danmarks Venus Du var, tillige nævnet Thalia,
elsket blev hun før paa Jord, men nu af de salige Guder,«

hvilket gav en vittig Mand Anledning til at udbryde, at Forfatteren syntes at mene, at der ogsaa i den anden Verden gives Mætresser. Caroline Amalie Thielo blev kun nitten Aar. Hendes Skæbne er siden blevet udnyttet i en Roman, men mærkelig nok aldrig i en Komædie.

Endnu et Par Holbergske Aktricer af Betydning raadede Teatret over: Pernille-Fremstillerinden MADAME LUND, født HOLST, var paa Scenen en lystig og lunerig Subrette og udenfor denne saa skrap og intrigant, at hun irriterede Holberg, samt AMALIE UTELIA LINKIEWITZ, en Sønnedatter af Hofmaleren Karel van Mander d. y., Personalets ældste Medlem, som kreerede Magdelonerne, Gedske, Nille med Krabasken, overhovedet alle gamle Kvindemennesker fra Standsdamer til Bønderkoner. Hun skal have været en alvorlig Kunstnerinde med ægte Lune og diskrete Midler, hvorfor Hortulan kunde vidne om hende, at hun aldrig havde set Publikum, men

desto tiere hørt det. En saadan knap Karakteristik siger mere end mange Ord. Blandt Brugbarhederne var Student LORENTZ REERSLEV, hvis Ansættelse Holberg støttede; han kendte ham uden Tvivl fra »det musikalske Societet«. Reerslev var Teatret nyttig som Dublant for Rose og Kantatedigter og Oversætter; forøvrigt var han den første danske Skuespiller, der skrev en Komædie: »Den nøjsomme Hyrde eller Naturen fornøjet med Lidet«, en Idyl i den traditionelle Schäferstil, som opførtes 1761, men kun gjorde ringe Lykke. JENS MUSTED var Teatrets første Tenor og medvirkede i de italienske Operaer blandt fremmede Kolleger; han nævnes her, fordi han var den eneste af det Holbergske Personale, der 45 Aar senere virkede sammen med den unge Skuespiller Oehlschläger. Ældst af dem alle blev Student CHRISTIAN LEHMANNSEN PRINTZ-LAU, en ubetydelig Skuespiller, men en nyttig Garderobeforvalter, der først døde 1802, 87 Aar gammel, som den sidstlevende af den Trup, der havde grundlagt Værket for Holbergs Øjne. Man maa beklage, at ingen af Datidens mange Skribenter hittede paa at nedskrive de Enkeltheder, en saadan gammel Herre fortalte om Holbergs personlige Forhold til Teatret.

Hvad de fremmede Literater, der opholdt sig i den danske Hovedstad, mente om det nye Teater, har Historieforskningen hidtil taget meget lidt Hensyn til. Ved en Sammenligning mellem Skuespillerne tildelte la Beaumelle de franske Prisen. Han begreb overhovedet ikke, at nogen kunde foretrække de danske og spurgte i sit Tidsskrift: »Vil I altid blive staaende ved Hr. Holbergs attiske Salt eller ved flove Oversættelser af ypperlige Originaler? Hvilken Skønaand har I, som kender begge Sprogs Finheder godt nok til at levere gode Oversættelser? Desuden mangler der Eder en væsentlig Del af den dramatiske Digtekunst: I kan ikke fremtræde paa Kothurnen«. Den Kunstform, Beaumelle her efterlyste, maatte den danske Scene helst undvære, thi den bundede ikke i vort Naturel. Men efter hans Mening maatte vort »klagende og rørende« Sprog netop være velegnet til at udtrykke de saakaldte »store« Følelser. Aktricerne var i hans Øjne ikke Skønheder, »men ganske nette; de var nettere end just indtagende, dog mere indtagende end egentlig gode. Publikum har delt sig mellem Jomfru Thielo og Jomfru Materna; den første bliver stærkere applauderet, den anden er mere elsket. I Paris vilde man finde Jomfru Thielo særdeles lækker«. Beaumelle var kendt for sine ikke talentløse, men overmodige

Domme, der til sidst gjorde ham Opholdet umuligt i den danske Hovedstad. En saadan skrap Kritik, uforsigtig skrevet af en Gæst, udslyngede han ogsaa mod Teatret: »Dersom de danske Skuespillere var mindre indbildske, stræbte mere at kende deres Fejl og rette dem, end at nedtrykke det franske Teater, kunde man godt smigre sig med at se dem engang paa en god Fod; men saa længe de haardnakket vedbliver at anse sig for store Skuespillere, vil de aldrig slippe ud af Middelmaadighedens Sfære; de vil aldrig opnaa den Grad af Fuldkommenhed, som man forlanger af et Skuespillerselskab, der er fast ansat i Hovedstaden, — med andre Ord: De vil altid kunne tælle de hvide og blaa Riddere, der besøger deres Forestillinger«. Iøvrigt skadede de to Skuespillerselskaber efter hans Mening ikke hinanden, thi »Almuen forstod ikke Fransk«. Nej, — og Kritikeren paa den høje Hest forstod ikke Dansk, lød Hovedindholdet af Holbergs Svar i en af Epistlerne. Han havde set de Franske spille »Tartuffe«, men det prægtige Stykke blev saaledes udført, at han ikke kunde »bie at se Enden«. Og med ægte Holberg'sk Lune tilføjer han: »Man skulde ellers tænke, at hvor man betaler dobbelt, faar man de bedste Varer«. Men nægttes kunde det ikke, at Beaumelle havde la haute volée paa sin Side. Han mente, at det var »praktisk« at lade de franske Skuespillere optræde paa den danske Scene, og en lignende Opfattelse havde den tyske Professor J. E. Schlegel overfor sit Sprog, som han syntes, de danske Aktører maatte kunne lære perfekt: »Denn die Dänen sprechen sehr gutes Deutsch, wenne sie sich Mühe geben wollen«. Slet saa kritisk som Beaumelle var Schlegel ikke, rimeligvis fordi hans personlige Forhold til Holberg var bedre; som Dramaturg var han en Forløber for Lessing, men som Digter en begavet Dilettant, der med Prologen »Die Langeweile« haabede at faa det første Ord paa den danske Skueplads, hvilket dog ikke lykkedes ham. Dansk Kritik fandtes som bekendt ikke før langt senere, og disse fremmede Litterater savnede dybere Forstaaelse af Originaliteten og Lokalfarven i Holbergs Komedier. Han var for dem kun en Lærling af Plautus eller Molière; de manglede Sans for, at just dèr, hvor han fulgte de klassiske Forbilleder, var han stundom allermest original. Det specielle københavnske Lune med bergensisk Islæt, der paa en Maade gør ham friskere end Molière, var for dem kun Lavkomik. De repræsenterede Kulturen i de Lande, hvor de hørte hjemme, og deres Meninger maatte derfor danne Modsætningen til Holbergs na-

Lindgreen som Jeppe paa Bjerget. 1805.
Bruuns Theatercostumer.

Teatermuseet.

tionale Bestræbelser. Men de var de første, der indførte et æstetisk Element i Pressen.

Det er den gamle Mesters Forhold til Skuepladsen, der giver dens Historie i de første Aar bestandig Interesse. Efter hans Mening skulde Teatret være et Folkeuniversitet, hvor Smagen, Sæderne og Sproget blev forbedret. Men den moralske Paavirkning maatte ikke være kedelig; Publikum skulde, saaledes lød hans Program allerede i Thielos Ansøgning, »instrueres leende«, men Lystigheden skulde være sindrig. Teatrets Sjæl var for Holberg »Festivitas og Gayeté«, og hvis man udnyttede Scenen paa dette Grundlag, vilde den blive et fortrinligt Vaaben mod alt det

uægte og taabelige i Livet, som det var hans Mission at bekæmpe. Men Direktør vilde han ikke være. »Det er vanskeligere«, skrev han, »at holde i Ave en Troupe af Acteurs end en Krigshær, som bestaar af mange adskilte Nationer«. Der laa ikke faa Erfaringer fra Grønnegadeteatret bag disse kloge Ord. Men da han var Skuepladsens Stifter — og det fremhævede han i stigende Grad paa sine ældre Dage — vilde han ikke nægte det nye Foretagende en hjælpende Haand.

Men om Begejstring, end sige en ny »poetisk Raptus«, var der slet ikke Tale. Han skrev vel seks nye Komedier, men vilde være den samme Holberg for os, selv om han ikke havde skrevet dem. Med Undtagelse af »Den forvandlede Brudgom« er disse Alderdomsarbejder forlængst udgaaet af alle Teatres Repertoire. I »Plutus eller Proces mellem Fattigdom og Rigdom« viste han, at Livets Goder, som utilfredse Mennesker bestandig higer efter, mister Værdien, naar de er kommet i deres Besiddelse. Stykket blev i 1751 en stor øjeblikkelig Sukces, men mere ved sit Udstyr og sin Musik end ved sin Handling. Aaret efter faldt »Abracadabra eller Huus-Spøgelse«, en Bearbejdelse af Plautus' »Mostellaria«, hvori ingen Damer optræder. Holberg lærte deraf, »at Aktricerne ere de stærkeste Magneter, som trække unge Tilskuere til sig og som holde Skuepladsen vedlige«. Nederlagets Skæbne led ogsaa »Sganarel's Rejse til det philosophiske Land«, hvortil Motivet er taget fra »Niels Kliim«, og kort efter hans Død »Republiquen eller det gemene Beste«, et Angreb paa Projektmageriet, samt »Philosophus

fra Holm nu gaa for sig af led at man vil til og til de samme
 acteurs Clementen og Horkelen som de skal Cancellen i København
 at nu man af de samme faaar den samme samme samme 15. Okt.
 og Clementen 20 og sin anden samme samme til Pense 1753
 og nu man nu den 20. Okt. 1752
 30. Okt. 1752
 Hollberg
 Mostellaria
 Utelia Linkier
 Regnskabs bilag og kvittering af Holm angaaende 20 Okt. 1752
 24 Okt. 1752
 Clementen

Regnskabsbilag, skrevet af Holberg, med kvittering af Skuespillerne. 1752.

Teatermuseet.

udi egen Indbildning«, som man har kaldt hans Alderdoms »Erasmus Montanus«. Intet af disse Skuespil ejer det Lunets Fylde, som udmærker Komedierne fra hans Ungdom. Festivitassen er kendelig ringere, men Scener deri besidder alligevel det ubestemmelige, »som ikke vel kan beskrives, men er noget, der gør et Theatrum levende«. Fra Professorboligen i Fiolstræde fulgte Holbergs kloge Øjne hele Virksomheden. Han gennemsaa Stykker, der eventuelt skulde spilles, og dømte »om deres Capacitet, som antoges til at agere«. Det vil med et moderne Udtryk sige, at han var Teatrets Konsulent baade i literære og dramatiske Spørgsmaal. Netop fordi han var Stifter af Skuepladsen og selv havde »gjort mange Originaler«, følte han det som sin Pligt at have Tilsynet med, »at de blev nogenledes eksekverede«. Unge Mennesker, som vilde spille Komædie, maatte hjem i Fiolstræde, for at Professoren kunde dømme om deres Talent. Det hændte, at de mange Aar senere skrev eller fortalte, at de var blevet »engageret« af Baron Holberg, og dette har givet Anledning til Misforstaaelser i Retning af, at han skulde have haft med Teatrets Økonomi at gøre. Hans Opgave indskrænkede sig blot til en Udtalelse overfor Direktionen om Aspiranternes Evner, og da vi ved, at han kun satte sin Fod »ganske sielden« paa Komædiehuset, maa hans Domme om Personer og Skuespil have foreligget skriftligt. Desværre gik en Masse Viden herom til Grunde, da Teaterarkivet brændte sammen med Christiansborg i 1794. Men hvorfor fandtes Arkivet paa Slottet, vil den moderne Læser maaske spørge. Forklaringen herpaa er ganske naturlig. Da det hurtigt gik galt under den første Styreform, lagde Kongen Komædiehuset ind under Staden København, altsaa ind under Magistraten, hvorved han selv slap billigt fra de økonomiske Forpligtelser, og i tyve Aar, fra 1750 til 1770, blev det ledet af Borgmestre og Raadmænd, som intet Begreb havde om Kunst, og for hvem Hvervet undertiden var en tilmed ulønnet Plage, indtil denne Styreform ogsaa viste sig uholdbar. I 1770 var Teatret Faltitten nær, men Christian den Syvende betalte Gælden og henlagde Institutionen under sin Partikulærkasse. Fra den Tid kaldtes Teatret officielt »kgl.«, en Betegnelse, der siden har overlevet Slægt efter Slægt, tre Grundlove, alle Teaterlove, hvoraf to endog blev gennemført af en socialdemokratisk Undervisningsminister; men fra 1770 og indtil Enevældens Ophør i 1849 var de vekslende Overhofmarskaller Teatrets øverste Chefer og Arkivets Hjemsted selve

Slottet, altsaa Brandstedet. Fra Holbergs Haand levnede Ilden os kun et Regnskabsbilag, som det lykkedes den, der skriver dette, at finde for 25 Aar siden, en Henstilling til Kassedirektøren om at udbetale et Tillæg. Holberg var i nogle Uger daglig Leder, medens Chefen var paa Rejse i Norge, og i den Tid søgte han at hjælpe Personalets mere stiltfærdige Fremtoninger, men han vidste end ikke, hvorledes Fremstillerinden af hans Magdelone, Madame Lenkiewitz, stavede sit Navn. Det hele bærer Præg af Fjernhed, men at han alligevel paa Afstand fulgte med, kan vi se af det tidligere nævnte »Tordenbrev«, han i sit sidste Foraar sendte Skuespillerne. Indholdet drejede sig desværre ikke om kunstneriske Spørgsmaal, men om en lumpen Teaterintrige, som han skarpt gennemskuede. Gyldig den Dag i Dag er hans Advarsel imod at gøre Ledelsen afhængig af to-tre Skuespilleres Kapricer; han vidste, at saadanne Væsener, som man i vore Dage kalder »Stjerner«, sjældent kan dømme om andres Talent og helst vil være fri for generende Medspillere. »Mit Humør er ikke anderledes,« skrev han et andet Sted, »end at jeg stedse maa sige Sandheden«. »Tordenbrevet« var en saadan ilde hørt Sandhed, rettet mod det skrøbelige Skuespillertemperament, som han ikke havde Sans for, men som han ikke kunde undvære, naar han skulde have sine Komedier levendegjort fra Scenen. Han nævner i Epistlerne ikke en eneste af disse Kunstnere, skønt der var store Begavelse imellem, og skønt han maatte vide, at dette Kuld, han her saa for sine gamle Øjne, vilde blive vort Nationalteaters Grundlæggere. Naar senere Dramaturger har skrevet, at hine Skuespillere havde den bedste Instruktør, som kunde tænkes, nemlig Holberg selv, gør de sig skyldige i en Forveksling af Evnen til at skrive med Evnen til at gengive. Vi ved ikke noget om hans kunstneriske Forhold til Skuespillerne udover, at han helst saa, at Grunden til Komediernes Sceneheld ikke blev søgt i deres Kunst, men i Stykkernes »egen indvortes Valeur«. Hans geniale Blik for Mennesker svækkes dog ikke af hans ringere Forstaaelse af Skuespillernes Indsats. Den Mangel deler han med mange senere Forfattere.

Men modsat vidste Aktørerne heller ikke noget at fortælle om ham. De var dannede Mennesker, der nok kunde føre en Pen, men de er alle tavse om Skuepladsens Stifter, og kun én af dem, Jomfru Materna, sagde ham Tak. Blot tyve Sider om Holbergs personlige Forhold til Teatret vilde have skaffet sin Forfatter Navnkundig-

hed. Men om dette Emne er de alle stumme, og i Tavsheden ligger der et Vidnesbyrd. De har aabenbart ikke kunnet lide den sparsommelige, i stigende Grad pirrelige Baron. Knud Lyhne Rahbek kendte flere af Skuespillerne paa deres gamle Dage, især Rose, men det faldt heller ikke ham ind at nedskrive, hvad de fortalte. Vi kender kun en fattig Anekdote om, at Holberg skal have foreslaaet Skuespiller Clementin at iagttage en forvirret Renteskriver, da han indstuderede Vielgeschreys Rolle i »Den Stundesløse«, og deraf har man saa udledt det ikke overraskende Resultat, at Holberg raadede Skuespillerne til at gøre Naturstudier. Lægen og Digteren Clemens Tode skriver, at Clementin betroede ham meget om Holberg og Teatret i dets første Periode, men hvad det var, han fortalte, faar vi ikke at vide. Vi forstaar, at der var en besynderlig Fjernhed mellem denne Digter og hans Skuespillere. Forskellen i Temperament har været for dyb; den lærde Mand, den store Økonom og Ordensmester har uden Tvivl ærgret sig over Skuespillernes lette Maade at tage Livet paa, deres tilsyneladende sorgløse Tilværelse; deres urolige Sind og letvakte Fantasi har trættet ham, og han har ikke gidet høre om deres Intriger og indbyrdes Splid. Derfor læste han dem Teksten i »Tordenbrevet« og udslyngede denne Sætning: »Det kan ellers være mig lige meget, om der bliver Comoedie eller ej, thi jeg kommer der kun ganske sielden«.

Men der var ogsaa andre Grunde til hans Tilbageholdenhed. Han var vred paa Direktionen, fordi den anvendte for mange Penge til Udstyret af saadanne Skuespil, som efter hans Mening var »mere for Øjnene end for Ørerne«. Han havde flere Gange, men forgæves »søgt saadant at moderere paa det at en nyttig Stiftelse ikke skulde henfalde til puur Harlekineri«. Han afskyede smaa fikse, franske Stykker, der krævede en Kende Udstyr eller lidt sød Musik, for Eks. »Den forheksede Skaal«, »Vulcani Kjæp« og »Merlin Dragon«, hvori der var en munter Sang, lidt Sentimentalitet eller Trylleri; de dannede Afslutningen paa Forestillingerne, men deres Indhold gav ikke Tilskuerne noget at »tage med hjem«. Saadanne »Nachspiel« satte Holberg i Klasse med Stykker, som af ambulante Komedianter spilledes paa Torve og Markeder. Os forekommer det, at han skød Spurve med Kanoner. Smaastykkerne gjorde Lykke, især »Merlin Dragon«, hvis Parodi paa militær Eksersits i høj Grad morede Kongen. Men Holberg ærgrede sig. Han skulde godkende Repertoirets Nyheder, men ræsonnerede i sine Epistler filistrøst

Barselstuen. 3. Akt. 4. Scene. Ca. 1770.

Tegning af P. Cræmer. Kobberstiksamlingen.

over Samtidens Skuespil fra Frankrig, det Land, hvorfra Fornyelsen skulde komme. De nye Forfatteres Arbejder bestod »fast ikke uden af tørre Samtaler ... Enhver Skribent kan nu agere Comoedie-Skriver, og ingen frygter at se sit Arbejde spildt, i hvor mavert, elendigt og ilde sammenhængende det end er«. Hans Afvisning for Eks. af Destouches Konversationsstykker hvilede kritisk set paa et altfor spinkelt Grundlag. Aarene var aabenbart ikke gaaet sporløst hen over Holbergs Hovede; han stillede Teatrets Opgave saa snævert, at Virksomheden maatte være standset af Repertoirenød. Denne Situation forudsaa han selv, men trøstede sig med, at Publikums Smag nu var saa daarlig, at man ikke spurgte, om et Skuespil var »vel eller ilde udarbejdet, men om det endes med Sang og Dans«. Operaen burde efter hans Mening have sit eget Hus; Tragedien var paa Grund af den vedtagne Stil at betragte som Affektation, hvorover han i »Melampe« gjorde sig lystig, forøvrigt med langt ringere Virkning end Wessel mange Aar senere i »Kærlighed uden Strømper«, og det lidt romantiske Skuespil savnede Vid og krævede for meget Udstyr. Saa blev der ikke stort andet tilbage end hans egne og Molières Komedier. Men ogsaa for Mesterværker kan Interessen udtømmes. For Holberg var Teatret ikke en vældig Billedbog med noget for enhver Smag. Han oplevede med andre Ord den bestandige Strid mellem Skuespil af kunstnerisk Værdi, som kun forholdsvis faa gider se, og saadanne Stykker, der tiltaler Mængden i Øjeblikket, men ikke efterlader noget Spor. Derfor skrev han bittert i sin sidste Epistel, at en fordærvet Smag ogsaa gjorde sin Nytte i Verden, thi den opretholdt Teatret.

Men pudsigt er det at se Digteren besejre Moralisten. I »Plutus« bøjede han sig tydeligt for Publikums »fordærvede« Smag og tog alle de tekniske Hjælpemidler, Teatret raadede over, i Brug og benyttede Sang, Dans og Optog. Spekulationen lykkedes; »Plutus« blev en stor Sukces. I de tidligere Komedier var Musik og Sang næsten altid motiveret ud fra selve Handlingen, men i Alderdomsarbejderne indlagde han Sange, der ikke udspringer af indre dramatisk Nødvendighed, men som han vidste vilde gøre Lykke hos Publikum. Mange vil uden Tvivl huske Thielos nydelige Slutningsmelodi fra »Den forvandlede Brudgom«, Holbergs sidste Komædie, en lidt ramsaltet Vaudeville, som besynderligt nok først naaede frem 128 Aar efter Mesterens Død paa det Teater, for hvilket den var skrevet. De nye Moder irriterede ham, men han benyttede dem,

thi de var scenisk virkningsfulde. Men Alderdomskomedierne havde ingen Evighed i sig, hvor megen Pris han end selv satte paa »Plutus«, den bedste af dem. Der groede ikke ud af disse Allegorier nogen ny Tid for Skuespilkunsten. Derimod havde de franske Skuespil, han filistrøst bedømte, meget Nyt i deres Følge, thi fra dem udgik Genren »det borgerlige Drama«, der rørte Publikum til Taarer.

Da Teatret paa Kongens Nytorv havde bestaaet i fem Aar, døde Holberg. Han var da en vidtberømt Skribent, hvis Skuespil tilhørte Verdenslitteraturen. Nyere Forfattere har bebrejdet Teatret, at det ikke arrangerede en Sørgefest ved Stifterens Død. Det blev udlagt som Utaknemmelighed, medens Forklaringen er, at man endnu i Midten af det 18. Aarhundrede ikke ansaa Teatret for at være et passende Sted for en Sørgehøjtidelighed. Denne Opfattelse blev først brudt af Romantikken; i Danmark var Johannes Ewald den tidligste, hvis Minde blev hædret paa den Maade. Alle Holbergs Komedier paa fire nær var spillet i hans Levetid, og i Dødsaaet havde Teatret 25 paa Repertoiret, et enestaaende Tilfælde. Da han laa paa sit yderste, fik »Det lykkelige Skibbrud« Premièrè. Det var ejendommeligt, at just denne Komædie skulde blive hans sceniske Svanesang, da den indeholdt hans Selvportræt og Forsvaret for hans dramatiske Skribentvirksomhed.

Gaar Traditionen tilbage til Mesterens egen Tid, vil den moderne Tilskuer maaske spørge. Nej, det gør den ikke, hvis man med Tradition mener bestandig Efterligning af Fortidens Udførelse. Enkelte Træk er levnet, men længe, altfor længe, eftergjorde de gamle Skuespillere, hvad de havde set den forrige Generation gøre, og først med William Bloch kom den egentlige Fornyelse. Han gav Komædierne stilfulde Rammer, der harmonerede med Holbergs moderne virkende Satire. Han afskaffede de stereotype Tricks, hvori der ikke var anden Hensigt end at fremkalde umotiveret Latter, og han udfyldte Hullerne i Holbergs undertiden springende Tekst med lunefulde Paafund i hans Aand; hver let henkastet Antydning udnyttedes til Bestyrkelse af Karakteristiken og den logiske Mening. Han begyndte med andre Ord helt forfra, men mellem hans nuancerede Iscenesættelser og den yderst beskedne Opsætning i Digterens egen Levetid kan ingen Sammenligning drages. De »frie Expressioner«, alle Djærvhederne, som man af Hensyn til Snerperiet udelod paa Holbergs gamle Dage og længere ned i Romantikkens

Md. Rongsted som Geske i »Den politiske Kandestøber«. 1806. Bruun's Theatercostumer. Teatermuseet.

Tid, lød da atter frit og friskt. End ikke Rahbek forstod i sin Ungdom, at Komedierne ved Udeldelsen tabte meget af deres komiske Fylde og Naivitet. Han følte da ganske som Tyskerne i »Sturm- und

Drang«-Perioden, da Schiller udslyngede sit Anathema: »In welchen Schlamm zieht uns nicht Holberg hin-ab!« Rahbek burde have kendt sin Besøgelsestid og i disse Aar optegnet alt, hvad han havde kunnet faa at vide om Holberg, men i Stedet tog han Afstand fra hans Digtning i Journalen for Selskabet »Det

skiønnes muntre Dyrkere«. »Det kan ikke nægtes,« skrev han, »at Holberg arbejdede for meget for Pøbelen, at han valgte meget ofte de Personer, han vilde gøre latterlige, blandt de Stænder, der ikke besøgte Skuepladsen, at han meget ofte lader Bjelde og Ræverumpe skinne frem, sætter den sunde Moral til Side«. Rahbek gik saa vidt i sit Krav om »Dyd«, at han vilde nægte Komedierne Adgang til Skuepladsen, saafremt de ikke ændredes. De Grovheder, »over hvilke enhver, som ikke er fordærvet, maa rødme, og over hvilke dog Mængden ler«, skulde fjernes. Det var ikke en theologisk Professor, men Rahbek, der forlangte denne Ødelæggelse gennemført, Holbergforskeren Knud Lyhne Rahbek, der

senere — da de mundtlige Kilder var gaaet i Graven — blev en af Holbergs ivrigste Forkæmpere, og som i sit tre Bindes Værk »Om Holberg som Lystspildigter« grundlagde Holberg-Forskningen i Danmark.

Men Mesteren havde forudset, at hans Komedier vilde komme ud for en saadan nærsynet Kritik. Han kendte Historien og mindede om, at »det, som nu skurrer, kan inden tyve Aars Forløb igen harmonere«.

III.

Magistratsperioden var omkring Frederik den Femtes Død Teatrets vanskeligste Tid. Dets Eksistens stod paa Spil; Gælden oversteg, hvad Huset og Dekorationerne var værd; Skuespillerne havde hverken Autoritet, social Anseelse eller Penge. »Jeg kan ei længere se og høre den Jammer og Elendighed af disse fattige og nødlidende Mennesker, som ingen kan hjælpe«, skrev en honnet Teaterchef. I ni Maaneder maatte de »sørge« paa halv Gage for salig Kongen. Et Geni som Gert Londemann skulde i den Tid ernære Kone og Børn for tre Rigsdaler om Ugen og dog bevare sin vis comica. Ukyndige Direktører vekslede; den italienske Opera tog Interessen bort fra de danske Skuespil, som ogsaa Kongen i sin Nedgangstid svigtede; Linedans, Badutspring, Fyrværkeri og Kuglespil profanerede Scenen. Værst af alle Direktørerne var Christian Fædder, en kgl. Lakaj, som havde snoet sig frem til Vice-Borgmester. Det var ham, der sænkede Niveauet ned til sit eget ved at engagere Akrobater og lade Favoritsystemet raade. Paa Det kgl. Bibliotek findes en Samling Pamfletter mod ham i Anledning af hans Forhold til Teatrets Kunstnerinder, især den italienske Danserinde Madame Como. Forbindelsen udviklede sig til Skandale paa selve Tilskuerpladsen.

Der fremkom i tyve Aar ingen levedygtig dramatisk Literatur fra hjemlige Forfattere; Repertoiret fornyedes ved Oversættelser, dels fra Frankrig, dels fra »Théâtre Italien«. Goldonis Lystspil, »En Tjener og to Herrer«, som i vore Dage har faaet nyt Liv, er en Levning fra denne Periode. Dengang boltrede Gert Londemann sig i Tjenerens Rolle som nu Holger Gabrielsen; i det hele taget gjorde den Udførelse, Komedierne fik, Teatret langt større Ære end Tragediespillet. Længe mente man, at en Skildring af en Strid i et borgerligt Hjem var uforeneligt med Digtekunstens Regler;

tragiske Følelser hørte kun hjemme mellem Guder, Fyrster og Adelsmænd. »Zaire« af Voltaire, der endnu staa paa Repertoiret i det franske Statsteater, var Tidens mest yndede Tragedie, som tiltrak Christian den Syvende i den Grad, at han paa Fransk spillede Sultanens Rolle for sine Ministre og de øverste Rangklasser. Tragedien overlevede endog en direkte Parodi »De fundne Børn eller den formedelst Kærlighed belevne Sultan«, der opførtes før Wessels Vittighedsværk »Kærlighed uden Strømper«. Fremsigelsen af de stive Alexandrinere var en monoton Halvsang, hvis Afveksling bestod af en brat Skiften af Styrke og Svaghed i Stemmens Brug. Gangen var afmaalt i faste Skridt, Hovedet blev baa- ret knejsende, Gestikulationen var voldsom som Ansigtets Mimik, i hvilken Stolthed og Foragt vekslede. Dragterne var Naturen lige- saa uvedkommende som Fremstillingsmaaden; en Blanding af An- tik og Rokoko; højeste Mode var en Paphjelm med en vajende Fjerbusk ovenpaa Bukkelparykken og dertil Brystharnisk, ligeledes af Pap, og Fiskebensskørt samt hvide Silkestrømper og højhælede Sko. De, der mindes Hans Becks Dansemester i Operaen »Ma- skerade«, en Rokokomars i Skørter, ser hele Arten for sig. Den var ikke groet i vor Have, men en Efterligning af de franske Skue- spillere, som Hoffet beskyttede. Vore egne Aktører havde gratis Adgang til Forestillingerne »for at have et Mønster at danne sig efter«; de blev altsaa ligefrem opfordret til at kopiere det unatur- lige Spil.

En Konkurrence til de italienske Intermezzoer blev ogsaa for- søgt, da de første danske »musicalske Comoedier« eller Syngespil begyndte at piple frem. Grundlæggeren af Arten var Trønderen NIELS KROG BREDAL, og han blev tilskyndet dertil af den italiens- ke Kapelmester Sarti. Hans første Forsøg »Gram og Signe eller Kierlighed og Tapperheds Mesterstykke« naaede ikke frem paa Skuepladsen, men opførtes privat i en Bryggergaard paa Hjørnet af Brolægger- og Knabrostræde. Bredal ejede Begejstring og Vilje til Poesi og Musik, men manglede Talent. Hans Betydning som Tekstforfatter er den, at han valgte et nordisk Oldtidsemne og imod den gængse Opfattelse beviste i Praksis, at ogsaa Dansk var bru- geligt for Vokalmusik. Medens Tiden sværmede for det fremme- de, virkede han som ivrig Sprogrenser, men af Form var hans Tekster en daarlig Imitation af Italienernes, især Pietro Metastasio. Da det fornemme Auditorium i Brolæggerstræde var tilfreds med

»Gram og Signe«, og Bredals næste Forsøg »Eremiten« ogsaa gjorde Lykke, gav Komediehusets Ledere gerne Plads for den nye Genre. Forøvrigt var Sang fra Scenen i vort Sprog ikke noget ukendt; Thielo gav de stemmebegavede i Personalet vokal Undervisning, og det blev da ogsaa ham, der kom først med en »musikalsk Comoedie«, som bar Titlen »Det ubekjendte Land«. Den lød jo symbolsk, naar man betænker, hvilken uhyre Mængde Syngestykker, Vaudeviller og Operetter hin Premiëraften, den 18. Febr. 1758, blev Indledningen til. Enhver Begyndelse er svær, og Thielo fik kun ringe Glæde af at være Foregangsmand, rimeligvis fordi vore syngende Skuespillere var Italienerne underlegne i Stemmemidler. Genren fortsattes med større Held af Bredal med »Den tvivlraadige Hyrde«, hvortil Musiklærer J. C. Kleen havde arrangeret Tonerne, og paa Kongens Fødselsdag kom Turen til »Eremiten« i pragtfuldt Udstyr — allerede Titlen er typisk for det 18. Aarhundrede, hvor man sværmede for Grotter med mekaniske Eremiter, der rejste sig, naar den Besøgende traadte ind. Handlingen i disse og andre Forsøg var arrangeret efter den franske Tragedies Regler og Musikken kun en Imitation eller videre Benyttelse af Italienernes fastslaaede musikalske Klicheer. Resultatet blev vel en Art »Opera danese«, men ikke en national Kunst. I Udførelsen gik man ogsaa Kompromis'ets Vej, idet man forenede de bedste danske Stemmer med de italienske. Af Personerne i »Den belønnede Kjærlighed« sang tre Dansk, to Italiensk og én endda begge Sprogene. Bredal indsaa selv, at Maalet først vilde blive naaet gennem en Forbindelse mellem en »heldig« national Poet og en »færdig« Kapelmester, som forstod Dansk. Han foregreb med andre Ord det kommende Samarbejde mellem Johannes Ewald og Johan Hartmann. Men indtil videre havde Italienerne Overtaget, og selv om Entreprenøren Mingotti gik fallit, og Operisterne nu og da af økonomiske Grunde blev sendt hjem, fortsatte snart GIUSEPPE SARTI, snart PAOLO SCALABRINI som Kapelmestre. Det var imponerende, hvad de fik fra Haanden. Foruden at være Orkesterchef forpligtede Sarti sig til at skrive tre Operaer om Aaret. Men ikke nok dermed. Han fik Tid til at komponere ikke færre end 76 Symfonier til »Kongens Bord« — Frederik den Femte spiste godt og længe. Sartis Musik udmærkede sig ved delikat Melodi og ved at være uhyre sangbar; det blide lykkedes ham bedre end Patos. Navnlig da hans Elev Christian den Syvende i 1766

var bleven Konge, blev hans Stilling ved Hoffet større end nogensinde. Han forstod nemlig at underholde den unge Monark med allehaande smaa mekaniske Kunster, Spilledaaser og andet Legetøj, der interesserede den sindssyge Konge mere end selve Musikken. Sarti benyttede den Gunst, han nød, til at komme i Spidsen for Komediehuset, ganske vist for egen Regning, og Optimist, som han var, underskrev han Entreprisen for ti Aar. Saalænge varede dette brogede Kapitel i Teatrets Historie naturligvis paa langt nær ikke, men hvor løst det end var, er det karakteristisk for Fremmedherredømmet under Struensee. Sarti tog Bredal til Meddirektør, og i Samarbejde med ham fortsatte han Udviklingen henimod det danske Syngespil. »Soliman den Anden« og »Tronfølgen i Sion« kan betragtes som den Kim, hvoraf den senere danske Opera udviklede sig under tysk Paavirkning. Men der var lang Vej frem. Syngespilgenren var populær i Udlandet; denne Mellemting mellem Opera og morsomt Skuespil, disse muntre, lidt sentimentale musikalske Lystspil, hvor Dialog traadte i Stedet for Recitativ, og Arien blev afløst af mindre Sangnumre i udtryksfuld Stil, fandt ogsaa hos os et stort Publikum og fremkaldte Begrebet »syngende Skuespiller«. Sarti benyttede ogsaa et dansk Lokalemne, da han opførte Operaen »Den ærlige Amagerkone« med Motiver fra Amagerfolkets Liv hjemme og paa Grønttorvet i København. Teksten blev skrevet af en italiensk Sanger og var iøvrigt lidet opfindsom — det var aabenbart kun Amagerfolkenes maleriske Klædedragt og deres Færden mellem Grøntsager og Blomster, som havde fængslet ham. En Fejde, der i vore Dage vilde være blevet afgjort ved et Par Bladartikler, men som dengang gav Anledning til veritable Slagsmaal paa Næver og Kaarder i Parterret, blev den ydre Aarsag til Sartis Fald som Teaterchef; den indre Aarsag var hans bundløse Gæld. Indtil et Moratorium blev udstedt, søgte han Tilflugt hos den kejserlige Gesandt, og C. D. Biehl fortæller, at naar han kørte i Gaderne, løb to kgl. Lakajer ved Siden af Vognen for at beskytte ham mod Kreditorernes Overfald. Kongens Bevaagenhed nød han ogsaa efter Struensees Henrettelse, fordi han stadig forstod at underholde ham; men da han benyttede sin Indflydelse til mod Betaling at skaffe Embedsjægere Stillinger, blev han landsforvist. Det skete i 1775, men selv om Sartis Rolle dermed var udspillet i Danmark, gik han ingenlunde til Bunds. Han blev tvertimod i den sidste Del af sit Liv en euro-

Scenebillede fra »Kærlighed uden Strømper«. 1773. Tegn. af P. Cramer. Kobberstiksamlingen.

pæisk Kapacitet, som vel med et Smil mindedes sin Virken i den lille nordiske Hovedstad, hvor han blev Direktør for Nationalscenen og fik Prædikaten »kgl.« knyttet til Institutionen — uden at kunne Landets Sprog. »I oprørt Vand er godt at fiske« kaldte man en af hans Operaer, og denne Titel kunde staa som Motto for hans herskende Evne. Siden blev han Leder af Konservatoriet i Venedig og Kapelmester ved Domen i Milano, og blandt hans talrige Elever var selve Cherubini. Hans Ry strakte sig saa vidt, at han blev kaldt til Hoffet i St. Petersborg, hvor han bragte den italienske Opera

paa Fode og stillede i Spidsen for Konservatoriet; da han vilde hjem igen til Italien, døde han under Vejs i Berlin. Mozart kendte ham og benyttede et Par af hans Melodier, bl. a. i det sidste Gæstebud i »Don Juan«, hvor Tjeneren Leporello endnu nævner hans Navn. Men Tilfældet vilde, at hans Landsmand Scalabrini, skønt ringere begavet, skulde sætte sig et større Minde i Danmark. Han var ogsaa meget produktiv; foruden Operaen skrev han et Utal af Kantater og anden Lejlighedsmusik, ogsaa til Tekster af Johs. Ewald. Med Originaliteten tog han det ikke saa nøje, og langt den største Del af hans Arbejder er for længst fortæret af Tidens Tand. Men ét overlevede ham, ikke fordi det var bedre end de andre, men fordi det blev knyttet til et genialt Værk, »Kærlighed uden Strømper«, Wessels Parodi paa alt det opstyltede i Digte- og Skuespil-kunst. Ligesom Ewalds »De brutale Klappere« fik dette Stykke sin sceniske Ilddaab som Studenterkomedie, idet Selskabet »Det Skønnes muntre Dyrkere« opførte det den 28. Decbr. 1772 med stormende Sukces. Man faar af Selskabets Journal, som findes paa Det kgl. Bibliotek, det Indtryk, at de unge Akademikere morede sig selv lidt for meget, medens de gjorde Grin med al den megen tragiske Højtidelighed, skønt Wessel netop ønskede, at Parodien blev spillet alvorligt, for at Satiren skulde ramme desto dybere. Ved en anden Dilettantopførelse, hvor han selv spillede med, blev de »høje« Steder i Stykket ageret højtragisk, de »kælne« smeltende og de »lave« hult — alt i største Alvor. Det gik »Kærlighed uden Strømper« som senere Hostrups Studenterkomedier: Munterheden fik Det kgl. Teaters Porte til at aabne sig. Allerede 26. Marts 1773 gik Tæppet op for den store Komik. Vi har en aandfuld Tegning fra Førsteopførelsen af Teatermaler P. Cramer. Den forestiller en af Slutningsscenerne, hvor Heltinden Grethe søger Ærter af Fadet, medens Helten Johan Skræddersvend indtager en typisk Stilling for en Tragedieskuespiller; begge klædt i den morsomste Blanding af Hverdagsklæder og Helteskrud. Skønt Stykket er en tidsbestemt Parodi, har det — i Modsætning til de allerfleste Satirer og Revyer — ved sin komiske Kraft kunnet overleve den Genre, det parodierer. Hertil bidrog Kapelmester Scalabrinis Toner, der gav den overbroderede italienske Musik et drabeligt Stød. Historikere har ment at kunne læse af Musiken, at Scalabrini, som ikke forstod Dansk, var ukendt med Tekstens parodiske Karakter og kun anvendte den samme musikalske Behandling, som han plejede, med al den pud-

sige Toneudsmykning, der var i Mode, uforfalsket Opera seria uden tilsatte Buffo-Elementer. Wessel skulde altsaa have drejet ham en Knap, da han oversatte Arierne til Tysk for ham. Meget sandsynlig synes denne Forklaring dog ikke at være, og Rosenstand-Goiskes samtidige Vidnesbyrd gaar da ogsaa ud paa det modsatte. Men hvorom alting er, Scalabrinis Toner følger sig kongenialt til Wessels Parodi, der ogsaa udleverede den konventionelle italienske Musik til Latteren. Hans nærmeste Sigte var Bredals »Tronfølgen i Sidon« og Nordal Bruns Tragedie »Zarine«; Wessel vendte Publikumms Graad over Bruns tragiske Rethe til Latter over sin komiske Grethe; Rollerne blev iøvrigt spillet af den samme Skuespillerinde — et vanskeligt Job. Hans Formaal var uden Tvivl kun en kaad Spøg, men hans geniale Behandling af Emnet hævede det til at ramme al den Unatur, der laa bagved Efterligningen af italiensk Opera og fransk Tragedie. »Zarine« fik ingen Efterfølger, og Tilfældet vilde, at just i de Dage, da »Kærlighed uden Strømper« opførtes første Gang, hjemsendtes Kongens sidste franske Skuespillere fra Hofteatret ved Christiansborg. Deres Fjernelse blev hilst med Glæde af alle, der troede paa en national Skuespilkunst.

Hoffets Scene paa Christiansborg blev rejst i 1766 af Christian den Syvende, som øste større Summer ud til Teatervæsen end nogen anden dansk Konge, men kun lod en ringe Del deraf komme den nationale Skuespilkunst til Gode. Ogsaa i kunstnerisk Henseende dominerede Fremmedherredømmet i Begyndelsen af hans Regering. Franske Skuespillere og Danserinder indkaldtes, og en italiensk Opera oprettedes paany. Naar Teatret paa Kongens Nytorv — »Teatret i Byen«, som det nu kaldtes — kostede Kongen ca. 7000 Rdlr., var Udgiften ca. 30.000 Rdlr. til de Fremmede, der skulde være Hoffet til »Ziir og Honneur«. Dog, naar det regner paa Præsten, drypper det paa Degnen: Da Skuepladsen blev »kgl.«, fik de danske Aktører fast Aarsgage med Ret til Pension som andre Hofbetjente. Men Ophøjelsen medførte, at de ogsaa om fornødent kunde straffes med Ophold i Blaataarn. Dette Middel til Arbejdsro kendte Holberg ikke. Foreløbig ramte Straffen mest de Franske, som var vanskeligst at styre, men senere, helt ned til 1831, anvendtes Kuren ogsaa mod de hjemlige Skuespillere; selv de ypperste, Gielstrup, Knudsen og Frydendahl, slap ikke fri. Blot faa Dages Ophold i Arresthuset ved Langebro virkede svært afkølende paa

det hede Blod. Straffen var dog ikke ærekrænkende, men ydmygende.

Specielle Hofscener var en europæisk Mani, der udgik fra Ludvig den Femtendes Hof i Versailles. Da Frederik den Store nylig havde rejst et fransk Hofteater i Berlin, og Gustaf den Tredjes Forældre, Kong Adolf Fredrik og Dronning Louise Ulrika, havde fulgt Eksemplet og ladet Teatret ved Drottningholm indrette, gav Christian den Syvende Arkitekten Jardin Ordre til at forvandle Rustkamrets Sale over Christiansborgs søndre Stald til et solent og elegant Skuespilrum, foreløbig væsentligst for Hoffet og dets nærmeste Omgivelser. Saa kunde Folket beholde Komediehuset i Byen alene for det »gemene Maal«, som Jean de France siger. Senere brændte Slottet to Gange med halvfems Aars Mellemrum, men Vinden vendte bort, hvorved Hofteatret blev skaanet for Flammehavet. Det eksisterer endnu ved Christiansborgs Ridebane og er siden 1922 Rammen om det danske teaterhistoriske Museum. Tilfældet har villet, at Teatret paa Drottningholm nu anvendes paa samme Maade. Det staar urørt med rige Minder fra Gustaf den Tredjes Tid, medens vort Hofteater blev ombygget under Christian den Ottende. Vi har intet Billede af dets første Udseende, men vi ved, at det var i antik Stil med Rokokoens gyldne Forsiringer, et Rum for Selskabelighed og flagrende Erotik, et Dukketeater i blaa, hvide og gule Farver, oplyst af en matgylden Tone fra Voksflammerne i fem bøhmiske Lysekroner, hvoraf de tre hang foran Scenen. Inde i de blaa Loger fordelte det fornemme Selskab sig efter Rang; dog skete det, at en »Borgerlig« slap ind; en Aften saa Kabinetssekretær Reverdil til sin Forargelse Kongens Frille, Støvlet-Cathrine, sidde i en Loge lige overfor Dronning Caroline Mathilde. Kongen tillod, at Skøgen fra Vandkunsten deltog i Maskeraderne, hvor hun uden Maske spillede Pharao med ham og, som Historikeren Suhm skriver, lærte ham »brav at drikke Punch«. Hans Loge henne ved det rosenrøde Fortæppe lignede en hængende Blomsterkurv og var Midtpunktet for alles Interesse. Der sad »Herrens Salvede«, Danmarks og Norges enevældige Konge, paa en højtrød Stol, ofte med sin store Hund Gourmand ved sin Side. Lykkelig var han ikke, men syg, med alle Tegn paa sjælelig Uro, en nittenaarig Svækling, hvis Fantasi var betændt, og som ikke paa noget Punkt evnede at fylde den Stilling, hvortil han var født — bag al Glansen en Stakkel, der led af dementia præcox med lyse Øjeblikke, og som i vore Dage vilde være ble-

vet spærret inde paa et Sindssygehospital. Men dengang lod man Monarken demonstrere sit Vanvid for Publikums Øjne. Den religiøse Opfattelse af Kongemagten var Skyld i, at den offentlige Mening saa længe som muligt vægrede sig ved at tro paa Kongens Sygdom. Man søgte hellere at skjule den eller at bære over med hans uberegnelige Indfald. Naar han kedede sig, kunde det falde ham ind pludselig at raabe fra Logen: »Hölzerne Kerls! Geziertes Zeug! Amüsieren doch die drolligen Dänen weit besser!« Det var især mekaniske Forvandlinger, der interesserede ham. »Solche Spectacles will der König sehr gern haben,« skrev en af Lederne, General Køller-Banner, idet han gav Ekvilibristen Brambilla Lov til at agere paa Holbergs Scene med sine »Pantominstre, Springere og Capriolmagere samt sin geschickte lille Engelskmand«. Maskinmesteren fik engang en stor Gave fra Kongen for en Imitation af et Tordenvejr. Efterhaanden som Sløvsindet skred frem, blev hans lyse Øjeblikke sjældne, og han tabte i stigende Grad Herredømmet over sig selv. Han fniste og gabede, sprang over Logens Stole og truede undertiden Følget med at ville springe ud over Randen. Den tyske Digter Fr. v. Matthisson saa ham i 1794 klædt i Søofficersuniform og friseret efter gammel, fransk Mode gaa med smaa hastige Skridt, smaaaleende, frem og tilbage i Logens Baggrund uden at bryde sig om det, som foregik paa Scenen. Da Theen var serveret, og en af Hofdamerne skulde til at drikke, blæste han saa voldsomt i hendes Kop, at Indholdet sprøjtede vidt omkring. Naar han følte sig mindre tiltalt af et Ansigt, bandede han og brugte plumpe Ord, der kunde høres af de omkringsiddende, eller han gav sit spontane Mishag til Kende paa en Maade, som var højst usædvanlig for en Kronens Bærer. Af Teatrets Regnskaber fremgaar det, at han ofte slog »Stenpotten udi Comodiet« itu eller knuste Kikkertglasset og rev Blade ud af Tekstbogen til Aftenens Program; ogsaa Holbergs Komedier blev fremlagt paa Tysk. En Aften kastede han sin Kikkert i Hovedet paa Regissør H. A. Clausen og raabte: »Tag den op!« Men da Skuespilleren imponerede Kongen ved ikke at tabe Fatningen, lo han og mumlede: »Courage hat er dennoch«. En anden Aften raabte han fra Logen til Jfr. A. S. Jacobsen, »at han ikke kunde se de andre for hendes store Næse«. Direktionen turde ikke sidde denne »Kritik« overhørig, og derved mistede Teatret et Talent for de ældre, komiske Roller. Hun ansattes ved Garderoben, og hendes gode Stemme blev brugt i Koret, men hun selv

Adgangskort til Hofteater-Maskeraden 16. Jan. 1772.

Teatermuseet.

maatte blive udenfor Scenen. Da hun engang under en Forestilling var kommet for langt frem i Kulissen, skimtede Kongen hende fra Logen og raabte: »Madame dèr, kommer hun nu igen med sin store Næse? Tag den væk; jeg kan ikke se for den!« Det var da ikke saa mærkeligt, at Hoffet søgte at begrænse hans Teaterbesøg ved at forelægge ham Numre af »Adresseavisen«, hvori Komediehusets Annonce var udeladt.

Tilskuersalens Gulv kunde hæves, saaledes at det kom i Højde med Scenegulvet, hvorved hele Rummet blev forvandlet til en stor Sal, hvor indtil 800 Mennesker kunde deltage i Maskeradelystighederne. Under Skæret fra Krystalkroner ovre fra Slottet fejrede Rokokoens Triumfer. Intet Sted i Hovedstaden dyrkedes omkring 1770 Begrebet »Fest og Glæde« stærkere end her, men Glæden var ikke altid sund, og bag Festen lurede Tragedien. Midt i Hvirvelen blev her det næstsidste Kapitel af Statsminister Struensees fyrstelige Eventyr udspillet. Bag disse dagligdags Linjer i »Adresseavisen« skjuler sig hans Skæbnes Besegling og derigennem Afslutningen paa en farverig Episode i Danmarks Historie: »Paa Tors-

dag den 16. Januarii [1772] bliver paa det Kongelige Hof-Theater holdt Bal masqué paré en Domino for alle ni Classer af Rangen«. Billetten, som kun er bevaret i et eneste Eksemplar, gengives her. Hin Januarnat hengav den unge Dronning sig for sidste Gang til Dansens Glæder med sin Elsker, lidet ænsende, at de begge overalt var omgivet af Fjender. Da Maskeraden var forbi, blev de arresteret, og efter en pinlig Proces henrettedes han paa Øster Fællid, medens hun fratoges sine Børn og landforvistes. Oppe bag den dybe, rummelige Scene, hvis Form endnu er bevaret, findes Dronningens Aftrædelsesværelse, et Kabinet med vinrødt Silketapet. Der har været Tvivl om dets glansfulde Fortid; man har ikke villet tro, at en Dronning i hine Dage kunde nøjes med en saa beskedent Rum. Men de seneste Undersøgelser har ikke desto mindre givet Traditionen Ret. I en Inventarieliste fra 1861 over Statens Værdier paa Hofteatret nævnes udtrykkelig »Dronning Caroline Mathildes Cabinet«, og dets Indhold af forgyldte Møbler beskrives. Det er derfor naturligt, at Teatermuseets Ledelse har reddet Værelset fra Forfald og paany smykket det med Møbler fra det 18. Aarhundrede og Portrætter af Dramaets Hovedpersoner.

Kongens vekslende Yndlinge, Greverne Conrad Holck og Enevold Brandt, afløste hinanden som »Directeurs des spectacles«, men for dem betød Magten kun, at de til deres øvrige Fornøjelser kunde føje et Harem af franske Aktricer og Danserinder, som var afhængige af deres Vilje. Det morede Billedhuggeren Professor Wiedewelt at tegne en Karikatur af Grev Brandt, der som bekendt senere maatte dele Skæbne med Struensee paa Skafottet. Han fremstillede Direktøren som en laset, omvandrende Markedsgøgler med en Kurv paa Ryggen, hvorfra de franske Aktører og Aktricer kravlede op. Nedenunder skrev han: »Ihr Herren Jungens, binnen eine halbe Stunde wird die Schaubühne geöffnet. Preis ½ Grosschen«. Paa Baggrund af Hofteatrets Pragt og Glorie og den Letsindighed, der kendetegnede dets sorgløse Maitre de plaisir, var Satiren særdeles bidende. Heller ikke Støvlet-Cathrine eller Struensee lod Wiedewelt gaa Ram forbi. Nøgen kaster hun paa en anden Tegning Ordener og Penge i Grams, medens Folket ser undrende til.

De franske Skuespillere havde Adgang til Kongens Selskaber. »Det er god Tone nu til Dags,« skrev en Samtidig, »at tilbringe seks eller otte Timer, ja tit hele Dagen med Skuespillere og Skuespillerinder«. Han kunde have tilføjet: Og Natten med, thi paa Hofteatrets

Wiedewelts Karikatur af Grev Brandt
som Hofteater-Direktør.

Teatermuseet.

Vognmandsregn-
inger findes ofte en
Bemærkning om, at
Kusken har »haalt
ved Slaattet fra 12
til 4 Slet om Maar-
ningen«. Kongen
var en farlig Protek-
tor, thi hans Fortrol-
lighed blev altid ef-
terfulgt af Misun-
delse og Kulde. For-
øvrigt havde han en
anden Hensigt end
den selskabelige med
dette Samvær. Han
vilde selv være
Skuespiller. Det til-
talte hans Forfæn-
gelighed at brillere
med smukke Ord og
indtage en Helts At-
tituder. Af Naturen
var han anlagt til at
forstille sit Væsen
og dække sig under
Maske; med et gif-
tigt Smil og Forsik-
ring om Naade og
Venskab var det
ham en sand Glæde
at lade en Yndling

uanet faa Afsked — »gøre Springet«, som han kaldte det. Den sceniske Optræden skaffede ham personlig Hyldest og havde tillige en Mission for ham: Dækket af de store Hand-
linger, som den højsindede Sultan Orosman i »Zaire« fore-
tager, troede han selv at »skride fremad« mod den Fuldkommen-
hedstilstand, der var hans sindssyge Drømmes Maal. Hans Komedi-
spil betød et Led af hans Galskabs Udvikling. Blandt de Medspil-

lende var Greverne Holck og Brandt, og for dem og Hoffets andre unge Lykkejægere blev det Dagens Parole at udsprede hans Ry som Skuespiller. Det blev hans Skæbne i Historien kun at høste Ros for denne for en Enevoldsherre unægtelig noget begrænsede Gerning. Og dog var hans Udførelse kun en Kopi af det konventionelle Tragediespil; Rollens franske Fremstiller, la Tour, sad paa en Skammel bag første Kulisse og sufflerede ham. Hvid og Rød, med sin Krumsabel draget til Mandsmodets Pris, har han lignet en *commedia dell'arte*-Statuette af Meissenerporcelæn. Ingen turde vove en Sammenligning mellem ham og de andre Rollehavende. Nero lod en Skuespiller dræbe, fordi Folket tiljubede ham Bifald ved Kejserens Side. Christian den Syvende nøjedes med at lade sin bedste Mand, Reverdil, »gøre Springet«, fordi Sladdereren fortalte ham, at Kabinetssekretæren ansaa sig selv for at være en bedre Skuespiller end sin Herre.

Naar de franske Aktører paa Hofteatret erfarede, at deres danske Kolleger forberedte en fra fransk oversat Nyhed, kastede de sig med Iver over Originalen og naaede derved at faa *Première* først. Det kgl. Teaters i Privilegiet givne Eneret blev paa den Maade illusorisk. Karakteristisk for Tiden var den franske Boghandler Philiberts Udgave af Hofteatrets Repertoire i fjorten pragtfulde Bind under Fællestitlen »*Théâtre Royal de Dannemarc*«, og de udgaves tilmed under Kongens Protektion. Han lod altsaa, som om Holbergs »Den danske Skueplads« slet ikke eksisterede. Men Hofrevolutionen, som forandrede mange Forhold i Staten, ændrede ogsaa Hofteatrets Tilværelse. Den nye Regerings Krav om økonomiske Indskrænkninger medførte, at Franskmen-

Scenebillede fra »Det talende Skilderi«. Tegning af P. Cramer Teatermuseet.

dene i 1733 fik deres Afsked. De havde trods al Beskyttelse ikke slaaet Rod i Byens Befolkning.

Da Adgangen til Forestillingerne blev offentlig, stod Pladserne tomme. Det samme gjaldt den officielle italienske Opera, der fjernedes 1778. Bortrejsten blev kun beklaget af de spillende, syngende eller dansende Damers Tilbedere. Men ligesom Italienerne under Sarti og Scalabrini havde bragt Liv i vort fattige Musikliv, betød Kendskabet til Franskmændenes Repertoire en Fornyelse af den danske Scenes Spilleplan, især med Syngespil, der opførtes længe. En af Italiens Sangere M. A. Potenza blev i 1773 sat i Spidsen for den første danske Syngeskole og fik Titlen Syngemester. Det lykkedes ham snart at tilvejebringe et dansk Syngespilpersonale, der rummede fortrinlige Kræfter, og, skønt Italiener, lagde han i sin Undervisning mere Vægt paa den naturlige, udtryksfulde Sang end paa det bravourmæssige. De danske Skuespillere fik fortræffelige Roller i de livfulde Sangspil »Grovsmeden«, »Desertøren« og »De to Gerrige«, som stammede fra Hofteater-Perioden. De stod i enhver Henseende over Thielos og Bredals Forsøg, og et af dem, »Bødkeren«, hvori den uhyre populære Melodi findes, som Bellman benyttede til »Gubben är gammal«, forsvandt først 1845 fra Repertoiret. Her gengives en Scene fra »Det talende Skilderie«, som Wessel oversatte, og hvortil Grétry havde skrevet Musiken. Cramers Tegning giver et udmærket Indtryk af den sirlige Ynde, der prægede Situationerne i dette populære Syngestykke. Den unge Pierrot er kommet hjem fra en lang Rejse og indvier nu Columbine i sin brændende Kærlighed, og vi er ikke i Tvivl om, at den bliver gengældt. Et andet typisk Scenebillede fra Hofteatret forestiller en Situation fra »Annette et Lubin«, hvis Emne vor Dansekunst' Pioner Vincenzo Galeotti benyttede til en Ballet — det var forøvrigt Scalabrini, der førte denne for vort Teater overmaade nyttige Kunstner til København. Det lille Syngestykke er meget karakteristisk for hin Tid, i hvilken J. J. Rousseaus Budskab »Tilbage til Naturen« fik Tilhængere overalt i den civiliserede Verden. To unge Mennesker er flygtet fra Byens Kultur for at leve i landlig Uskyldighed i en Natur, der er tæmmet med graciøs Kunstfærdighed, men deres Idyl forstyrres, som vi ser paa Cramers Tegning, af den stedlige Øvrighedsperson, der anklager dem for at leve umoralsk. Alt vender sig dog til det bedste, saaledes at Ægteskabets Havn er nær. Det hele forekommer nu uhyre barnligt, friseret og sødligt, men

Scenebillede fra Hofteatret: »Anette og Lubin«.

Kobberstiksamlingen.

Løvhytten, Lovprisningen af straatækte Boliger, af Vand og Mælk, giver et Indtryk af, hvad der dengang bevægede Menneskers Sind. Saadan kan Teatret give Tidens Krønike i kort Begreb.

IV.

Aarene efter Hofrevolutionen blev en Opgangstid for den danske Skueplads. Man maatte gennem Fremmedherredømmet for at naa ind til sit eget. Mottoet fra 1774 »Ei blot til Lyst« betegnede et Maal, der indeholdt en ny Vurdering. Fra at være et Forlystelses-etablissement under Magistraten løftedes Teatret langsomt op til at blive en Kulturfaktor.

Hertil bidrog den første danske Teateranmelder, den nitten-aarige juridiske Student PEDER ROSENSTAND-GOISKE, da han i Efter-aaret 1771 — med Lessings »Hamburgische Dramaturgie« som Mønster — begyndte Udgivelsen af sin »Dramatiske Journal«, hvori han vilde »rense den slette Teatersmag og revse den dorske,

Rosenstand-Goiske.

Tegning af Paul Ipsen. Teatermuseet.

dovne og skødesløse Aktør«. Hensigten røbede straks Forfatterens ungdommelig-overlegne Tone, der stod i et pudsig Misforhold til Bladets beskedne Størrelse; det udkom et Par Gange om Ugen i to Aar. Sproget var daarligt, men Forfatteren havde Forstand paa Skuespilkunst og en sjælden Evne, som mange senere Anmeldere har manglet, til

at skelne mellem Digternes og Skuespillernes Arbejde. Han tog Arbejdet alvorligt og var national i sin Følemaade, skønt Vinden i den Henseende bar fra, og han fremhævede idelig det Holbergske Repertoires Betydning. Paa flere Punkter faldt hans Bestræbelser sammen med de Krav, hans Svoger, kgl. Konfessionarius Christian Bastholm, stillede til Taleren paa Prædikestolen. Rosenstand-Goiske havde Sans for den karakteriserende Detalje, og han raadede Skuespillerne til hellere at gaa i Lære hos Naturen end hos Modeaktørerne paa Hofteatret. I Øjeblikket irriterede han ofte det pirrelige Skuespillergemyt, der helst vilde roses, men for Eftertiden fik hans Domme stor Betydning; det er hovedsagelig paa hans Meninger, vort Kendskab til det efterholbergske Teater hviler. Da »Journalen« ikke mere udkom, nedlagde han sine Betragtninger i Skriftet »Kritiske Efterretninger om den danske Skueplads«, der først udkom i 1839, længe efter hans Død. Ogsaa dette Arbejde er en Hovedkilde til vor Viden. I Modsætning til Rahbek, der blev den næste Teaterkritiker af Betydning, udøvede Rosenstand-Goiske sine Domme uden Personsanseelse. Rahbeks Me-

ninger i »Minerva« og »Den danske Tilskuer« er som oftest præget af hans personlige Forhold til Kunstnerne, og han fortabte sig i stigende Grad i udflydende Bravmandssnak; han kendte alle og vilde nødig støde nogen; skulde han bedømme sine Uvenner, blev han helst borte fra Forestillingen og nøjedes med at skrive, at det var sagt ham, at den var daarlig. Men hans Anmeldelser røber hans Entusiasme for Skuespilkunsten, hvis moralske Betydning han aldrig blev træt af at fremhæve, og netop derved hævede han Til-liden til Teatrets forædlende Indflydelse. Hans karakteriserende Sans var lige saa ringe, som hans Belæsthed var stor, og han blev efterhaanden en Mester i ikke at udtrykke sig præcist. Denne Uldenhed hang sammen saavel med hans godlidende Væsen som med hans Mangel paa Mod og Stringens. Baade Rosenstand-Goiske og Rahbek naaede ad Anmeldervejen frem til en Plads i Teaterdirektionen.

Journalens Start var overordentlig levende. Allerede i det første Nummer gennemheglede Rosenstand-Goiske Bredals Synge-stykke »Tronfølgen i Sidon« saa kraftigt, at Bredal besluttede at svare med en dramatisk Imødegaaelse, hvor han lod sin Angriber optræde. Situationen minder om en Tildragelse hundrede Aar senere, da Edv. Brandes besvarede William Blochs Angreb »Lygtemænd« med Satiren »Søgte Mænd«, hvori William Bloch forekom. Men Bredal gik endnu videre i sin Hævn, idet han lod sit Svar opføre som »Efterstykke« til »Tronfølgen«. Denne uheldige Idé afstedkom et veritabelt og i sin Art enestaaende Slagsmaal i Teatret mellem Studenter, der kæmpede for den fri Meningstilkendegivelse, og Officerer, som intet æstetisk Standpunkt indtog, men blot forsvarede den af Kongen udnævnte Direktion. Kampen fortsattes udenfor Komediehuset, men Studenterne maatte tabe, da deres Vaaben kun var Stokke mod Officerernes Sabler. Politiet lagde sig imellem og forbød yderligere Opførelser af Bredals Nødværge. Spektaklerne forkortede den Sarti-Bredal'ske Direktions Levetid og satte et Minde i Literaturen, idet Johs. Ewald fra sit Sygeleje skrev sit lille vittige »tragi-komiske« Forspil »De brutale Klappere«, en Satire paa al taabelig Udenomssnak vedrørende Teatret og dets Kunst. Fra ham udgik nye Toner i vort Sprog og dermed en Skuespilkunst af poetisk Værdi. I Literaturen genfødte han Oldtidslivet; paa Scenen gav han Stoffet til en inderligere Fremstilling i nordisk Stil. Vil man iagttage Forskellen mellem Før og Nu, kan man sammenligne

»Zarine« med »Balders Død«. Bag Nordal Brun stod de regelrette franske Tragediers tomme Ordbulder; bag Ewald Shakespeares tragiske Poesi. De stive Aelxandrinere blev hos ham forvandlet til rimfri, fem Fods Jamber, og hans store Ord fik Liv fra Begejstringen i hans Sjæl. Det ene Værk var en Efterligning, det andet en Original af den Art, der flytter Grænsepæle. Først opførtes »Balders Død« af »Det dramatiske Selskab«, en privat Forening, paa Hofteatret (7. Febr. 1778) med tarveligt Udstyr og uden Musik — det heroiske Syngestykke maatte sejre ved sine egne lyriske Toner. Det blev en lykkelig Aften for Kunsten og Digteren, der efter Forestillingen festede med Skuespillerne. Selv Kongen, siger Teaterhistorien, blev henrevet af Ewalds Poesi, men overfor denne Paastand maa det være Eftertiden tilladt at tvivle; hvad Glæde kunde vel et sindsygt Menneske have af Ewalds digteriske Syner? Ordren til, at »Balders Død« skulde opføres paa Det kgl. Teater i den musikalske Form, som Ewald havde tiltænkt Stykket, udgik fra Enkedronning Juliane Marie, der kom saa uventet til den private Opførelse, at Billetkontrolløren, Skuespiller Arends, i Skyndingen afkrævede hende Adgangstegn. Da hun smilende svarede: »Nej, min kære, jeg behøver ingen Billet,« genkendte han hende og udbrød befippet: »Om Forladelse, naadige Frue«. Efter den kongelige Ordre gjorde Skuepladsens Ledere, hvad de formaaede, for at gøre Rammen omkring »Balders Død« Digtingen værdig. Den tyske Koncertmester Johan Hartmann traf i sin Musik en af Gluck paavirket melankolsk Tone, Maleren Abildgaard tegnede Dragterne, og Cramer malede Dekorationerne, hvoraf Slutningsscenen gengives her efter et ikke tidligere reproduceret Maleri. Det er ikke længer Tragediernes sammenflikkede Smagløsheder, vi ser, men en nordisk Stil, der harmonerer med Aanden i det monumentale Værk. Selv om Ewalds Geni aabenbarede sig størst i Lyriken og mindst i det dramatiske, indtager »Balders Død« Hovedpladsen i Tragedieopførelserne paa Det kgl. Teater i det 18. Aarh. De Rollehavende var Balder: Elsberg, Thor: Musted, Loke: Schwarz, Hother: Rosing og Nanna: Madame Rosing, alle efterholbergske Skuespillere, der ogsaa i Ewalds næste Syngestykke »Fiskerne«, hvis lyriske Storladenhed ikke dækker over dets dramatiske Svagheder, fremstillede hans jævne Figurer. De virkelige Fiskere, som havde deltaget i den Begivenhed, der dannede Stykkets Baggrund, sad i Teatret, men paa Scenen var Kravet ikke en realistisk Karakteristik af de enkelte Figurer, men en en-

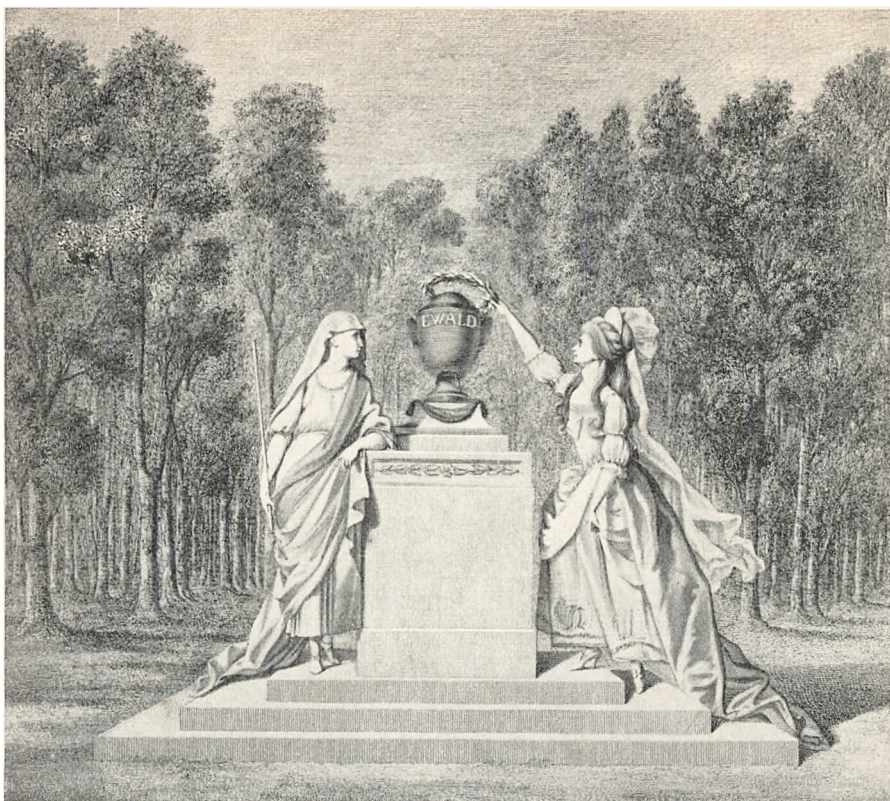

P. Cramer: Slutningsscenen af »Balders Død«. c. 1780.

Maleri paa Kunstmuseet.

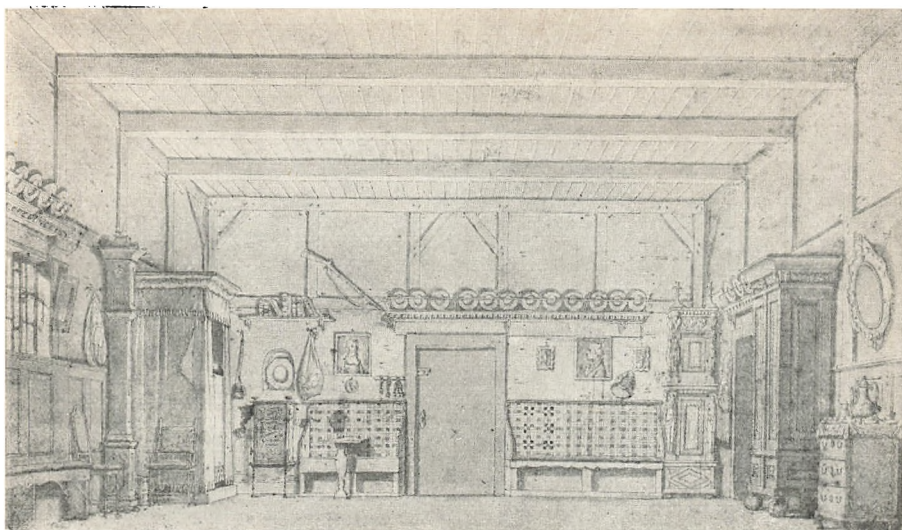

Sørgefesten 1781 for Ewald. (Mad. Preisler og Jfr. Møller).

Tegning af Juel. Kobberstiksamlingen.

strengt Skildring af Begreber som Mod, Trofasthed, Kærlighed til Fædrelandet og Havet, »de Danskes Vej til Ros og Magt«. Ogsaa hertil skrev Hartmann en Musik, hvis naturlige Udtryk for Sinds- tilstande Italienerne ikke kendte. De to vidunderlige Perler »Liden Gunver«, med dens første Forsøg paa at istemme Folkevisetonen paa Teatret, og »Kong Christian«, vor senere Nationalsang, blev tidligst sunget af Elsberg (Knud) og Jfr. Møller, senere Madame Frydendahl (Lise). Dens Berømmelse stammer dog ikke fra »Fiskerne«s Førsteopførelser, ved hvilke en Tonesætning af Hartmann blev benyttet, som ikke kunde staa Maal med den storslaaede Melodi, som først senere Kuhlau gav sin nuværende Form i »Elverhøj«. Den nye Digtning pegede langt fremad: Ligesom »De brutale Klappere« lader ane P. A. Heibergs kommende satiriske Skuespil,

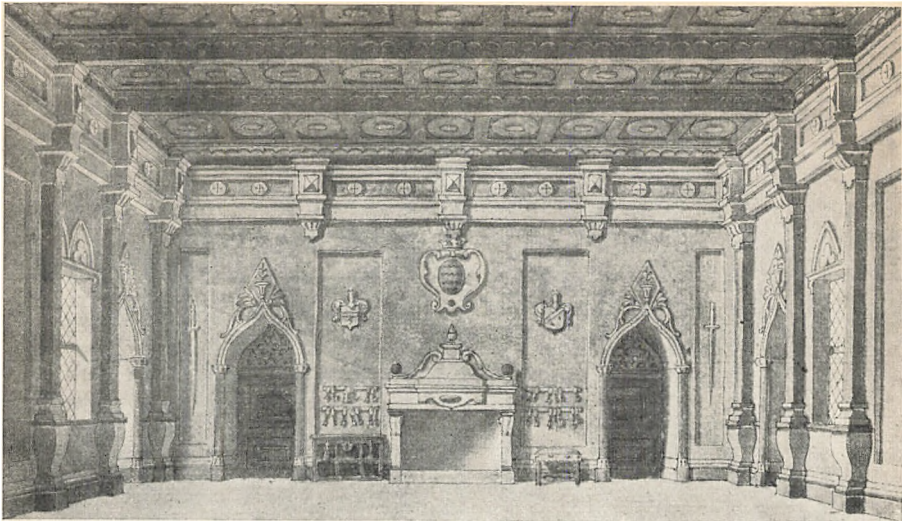

Dekoration fra »Peters Bryllup«. 1793.

Akvarel af Thomas Bruun. Teatermuseet.

er »Balders Død« en Indvielse til Oehlenschlägers Tragedier og »Fiskerne« en Forløber for J. L. Heibergs Scenedigtning, »Elverhøj«s og Vaudevillernes Sejrsang. Vejen gik over Thaarups »Høstgildet« og »Peters Bryllup«, hvortil den tyske Kapelmester I. A. P. SCHULZ skrev blide, sentimentale Melodier, som blev meget populære, (for Eks. Romancen »Nys fyldte skøn Sired det attende Aar«). Skønt tysk af Fødsel lykkedes det Schulz i sine Toner at finde Udtryk for dansk Følemaade; hans yndefulde Melodier blev Grundlaget for den danske Romance, som hans Elev C. E. F. Weyse skabte. Navnlig fik »Høstgildet« en Plads i Historien, ikke fordi det blev skrevet til Kronprins Frederiks Bryllup, men fordi det er knyttet til Stavnsbaandets Løsning og hylder ham som Bondens Velgører. Situationerne giver et typisk Folkebillede fra Tiden omkring 1790; Karakteristiken af Bønderne er af samme uvirkelige Art som Fiskerne hos Ewald; det er Idyller, vi ser, legemliggjorte Begreber som Loyalitet, Nøjsomhed og huslig Lykke.

Efter »Balders Død« benyttede Forfatterne i stigende Grad »fædrelandske« Emner, hvori Publikum kunde nyde sine Yndlingsstemninger, Sværmeriet for Dyd og Følsomhed. Digterinden B. C. Boye satte Gorm den Gamle op paa Scenen, Christian Pram anvendte Kong Frode, O. J. Samsø skrev sit Sørgespil om Dy-

Dekoration fra »Dyveke«. 1796.

Akvarel af Th. Bruun. Teatermuseet.

veke, Chr. Sander sit om Niels Ebbesen, og Jens Baggesen benyttede Holger Danske og Erik Ejegod til Operatekster, hvortil Schulz' Efterfølger som Kapelmester F. L. KUNZEN skrev Musikken. Heller ikke han var dansk, men en dramatisk begavet Komponist, der indførte sit store Forbillede Mozart paa vor Scene med »Cosi fan tutte« (1798). Større Glæde end af sine Operaer fik Kunzen af Tonerne til Syngestykkerne »Vinhøsten« og »Dragedukken«, et københavnsk Genrebillede (Tekst af Enevold de Falsen) med vaudevilleagtige Situationer fra en fattig Smaaborgers Liv. Forud for Schulz' og Kunzens musikalske Indsats laa Opførelsen af J. G. Naumanns »Orfeus og Eurydice« (1786), som man misvisende har kaldt den første danske Opera. Naumann var ogsaa tysk og naaede ikke som Schulz at sætte sig ind i dansk Sprog og Literatur; han kom hertil med Berømmelse fra Gustaf den Tredjes Teater, hvor han havde givet Svenskerne en national Helteopera i »Gustaf Wasa«. Hos os opholdt han sig et Aars Tid for at reformere Kapellet. »Orfeus og Eurydice« var et »Geburtsdagsstykke«, d. v. s. en bestilt Festforestilling til Kongens og Kronprinsens Fødselsdage, der faldt umiddelbart efter hinanden, og da Opførelsen skulde virke som en Erstatning for de bortdragende Italienerne, ofredes et særligt kostbart Udstyr. Alle Sejl blev sat til, og Fremførelsen betegnede Højdepunktet af, hvad Teatret i hin Tid formaaede af Iscenesæt-

telse i den »store« Stil. Man kan sige, at med »Orfeus og Eurydice« indførtes Udstyrsoperaen paa vor Scene, men dansk var Værket ikke, end ikke Teksten var original, og en Nyskabning som Glucks eviggyldige Behandling af Emnet var Værket heller ikke. Det holdt sig da ogsaa kun paa Repertoiret i fem Aar.

Blandt Periodens Vrimmel af Oversættelser uden Værdi dukkede enkelte Arbejder frem, som var hævet over Døgnet og Moden, f. Eks. Lessings Soldaterkomedie »Minna von Barnhelm« og Tragedien »Emilia Galotti«, Beaumarchais »Barberen i Sevilla« og »Figaros Bryllup«, Sheridan's Komedie »Bagtalelsens Skole« og Goldsmiths »Fejltagelserne«. Værker af Goethe og Schiller kendtes derimod ikke, men omkring 1790 begyndte Iffland og især Kotzebue deres Sejrsgang som Repræsentanter for det unge Tyskland. Valget var ikke smigrende for Smagen. Ifflands »landlige Sædemalerier« eller borgerlige Familieskuespil var sødladne Idyller, og mod Kotzebues Fabrikation har Alverdens Literaturhistorikere udgydt deres Vrede. Han stjal fra Holberg, hvad han kunde bruge, og lavede hans Komedier om til borgerlige Sørgespil. »Zwar hat der Mann Talent, aber alles, was er schreibt, ist mit einer gewissen Nullität behaftet,« sagde Goethe. Hos Kotzebue er Figurerens Psykologi ligesaa falsk, som hans Patos er forloren, men da han var uhyre dreven i dramatisk Henseende og altid parat til at imødekomme Publikums tarveligste Instinkter, kunde vort Teater opføre 76 Skuespil af ham henimod tusind Gange. Byen havde kun ét Komediehus — fra 1786 anvendtes Hofteatret kun ved særlige Lejligheder — og dør skulde man helst tilfredsstillende enhver Smag; det jævne Publikum, der nu søger Biografen, elskede Kotzebue, især hans »Menneskehad og Anger«, som kunde fremkalde baade Spænding og Taarer, og hverken Oehlenschläger, Schiller eller Shakespeare, men først Franskmanden Scribe med sine Konversationslystspil og Heiberg med sine Vaudeviller formaaede at vippe ham bort fra Repertoiret, som han da havde behersket i tredivede Aar. Saa kom der atter Balance i Tingene. Blandt Fremmede har Molière og Scribe hos os Opførelses-Rekorden; deres Navne har tilsammen staaet henvendte tre Tusind Gange paa Det kgl. Teaters Plakat. Kotzebues Komedier er nu forlængst glemte; deres Art genopstod ganske vist under andre Former i Knaldromaner og Films, men Molières Værker lever.

I Aarene efter Londemanns og Clementins Død gik Holberg-

Scenebillede fra P. A. Heibergs Komedie »De Vonner og Vanner«. Akvarel af Jens Juel. Kobberstiksamlingen.

fremstillingen stærkt tilbage, men henimod Aarhundredets Slutning løftedes den paany af de unge Talenter Fryden-dahl, Gielstrup, Knudsen og Lindgreen. De allerfleste efterholbergske Komedier beskæftiger nu kun Teater- og Literaturhistorikere. Glemselens Skæbne, som ramte Wiwets og Todes i stift Bogsprog skrevne Komedier, traf ogsaa den mest aktuelle og moderne af Datidens Skribenter P. A. HEIBERG, hvis satiriske, lokale Skuespil

bød Kunstnerne et Kannevas, paa hvilket de selv kunde brodere videre. Resultatet blev, at Publikum ofte syntes, at de kendte Figurerne fra Gaden. Heiberg vovede den yderste Opposition, for Eks. i »De Vonner og Vanner«, hvor han angreb Adelen og de tyske Landmilitære, men det forløsende Lune var ikke hans Evne. Mere end Digter var Heiberg en begavet Journalist, hvis Arbejder vakte Sensation omkring Komediehuset — og forsvandt. Et Billede fra hin for dansk Søfart saa blomstrende Periode er

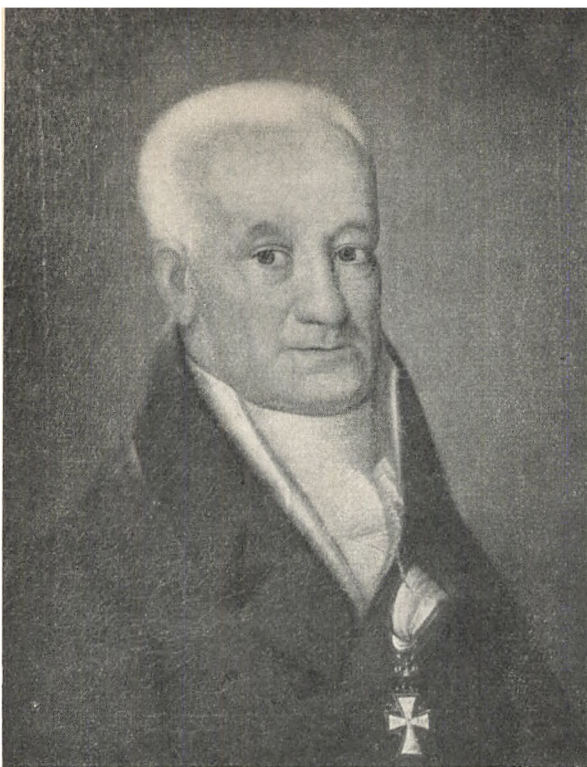
hans Syngestykke »Chinafarerne«, der foregaar paa Toldboden, naar en østasiatisk Sejler kommer hjem, og til hvis Sukces CLAUDIUS SCHALLS gratiøse, talende Musik i høj Grad bidrog. I ham fik Teatret omsider en dansk Komponist af Rang, dansk af Fødsel og dansk af Tone, en Selvlærd, der begyndte som Danseelev og endte som Kapelmester efter Kunzen. Claus Schall er den danske Balletmusiks Fader, og hans Kunst var mere original end de

Kapelmester Claus Schall. Maleri af Aumont. Teatermuseet.

Tekster, Vincenzo Galeotti gav ham. Hans Toner er ikke blot muntre og yndefulde, men kan ogsaa være højtidelige indtil det monumentale. Et Forbillede for ham var Mozart, hvem det var hans Stolthed at have kendt personlig; det var ham, Mozarts Enke gav den Kompliment, at hun beklagede, at Mesteren ikke kunde høre den Udførelse, »Don Juan« fik af det danske Kapel, og det var ogsaa ham, der først af alle Dirigenter i Verden ledede Opførelsen af »Jægerbruden«s Ouverture til Webers store Tilfredshed. Schalls Musik til Balletten »Lagertha« kan opfattes som en Ouverture til Oehlenschlägers Tragedier, ligesom »Balders Død« er det i poetisk Henseende. »Men,« skrev Bournonville, »Terpsichore var dog den Musa, til hvis Forherligelse han skulde ofre sit Genis bedste Frugter, og som til Gengæld skænkede ham de skønneste Kranse«.

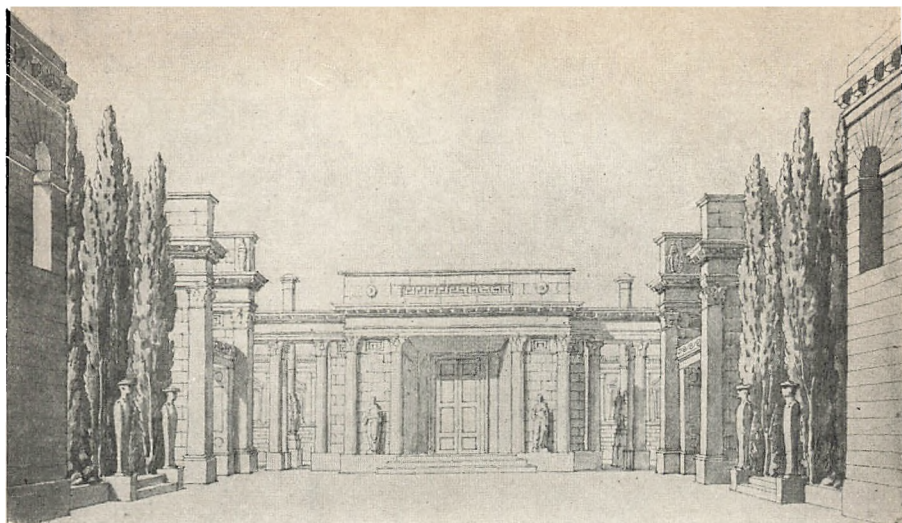
Før Galeottis og Schalls Tid kendte vort Teater kun den Art Koreografi, Rosenstand-Goiske kaldte »Dans med Fødderne«, men

Balletmester Galeotti. Maleri (Kopi efter Viertel) Teatermuseet.

VINCENZO GALEOTTI stræbte at give sine Arbejder Handling og Mening. Introduceret af Scalabrini kom han hertil i 1775 fra Italien. Han var ikke længer ung, men dog endnu en fremragende Danser i den ædle Stil med en smuk, plastisk Skikkelse og et udtryksfuldt Ansigt, og dertil var han en livfuld Mand, smidig og elegant, Kvindeven og dreven Intrigant. Det blev hans Opgave at uddanne et Balletkorps af det mangelfulde og faatallige Personale, Teatret raadede over, og at

skabe det et Repertoire. Han begyndte saa at sige paa bar Bund, men da han, over fyrrer Aar senere, som en 83-aarig Olding sluttede sin Gerning, havde han grundlagt den danske Ballet. Han skrev henved 50 større og mindre Arbejder, der opførtes over 2200 Gange, foruden en Mængde pantomimiske Prologer og Entreer; Indholdet var sjældent originalt, men som oftest balletiserede Gengivelser af franske Tragedier eller Synge-spil, Marmontels moralske Fortællinger, nordiske Sagn, ja endog Shakespeares Dramer. Store Successer fik han indenfor den tragiske Stil, der forbandt det gruopvækkende med det sentimentale, og undertiden lod han alle Teatrets Kunstarter gaa op i en Enhed, for Eks. i »Lagertha«, vort første pantomimiske Sørge-spil fra Hedenold, som han placerede i den nationalt bevægede Tid omkring Slaget paa Rheden. Andre Arbejder af ham, der af Samtiden antoges for Digterværker, bar Titlerne »Den for-

Typisk Dekoration fra en Galeotti'sk Ballet.

Akvarel af Th. Bruun. Teatermuseet.

ladte Dido«, »Nina eller Den Vanvittige af Kærlighed«, hvorfra her gengives et Billede af hans Primadonna og intime Veninde Madame Schall, »Rolf Blaaskæg« og »Telemach paa Kalypsos Ø«, hvor han lod Sang være et understøttende Element for Dansen — men om dem alle gælder, at de i høj Grad var tidsbundne og derfor forlængst er viet til Glemsel. Formen var statuarisk; Galeottis staaende Typer, brutale Fædre, hensynsløse Elskere eller hengivne Fortrolige udtrykte sig i et konventionelt »Gebærdesprog«; skæbnesvangre Tildragelser anmeldtes i lysende Transparenter, og det altid symmetrisk opstillede og mekanisk gestikulerende Kor sang Arier. Kun ét af hans Arbejder, og netop et udenfor hans egentlige Omraade, Humoresken »Amors og Balletmesterens Luner« (1786), hvortil for en Gangs Skyld Jens Lolle og ikke Schall skrev nydelig Musik, sejrede over Tiden og opføres endnu paa Det kgl. Teater. Det er et morsomt Billede fra »Tvillingrigerne«s Tid; vi ser deri Amagerfolk, Negere fra Vestindien, norske Springdansere, der — ligesom Sandstensstøtterne i Fredensborgs Nordmandsdal — vidner om Stoltheden ved at tilhøre et saa stort Monarki. Men da Bournonvilles Balletter fremkom omkring 1830 med deres friske Indfald, deres Aktualitet, de-

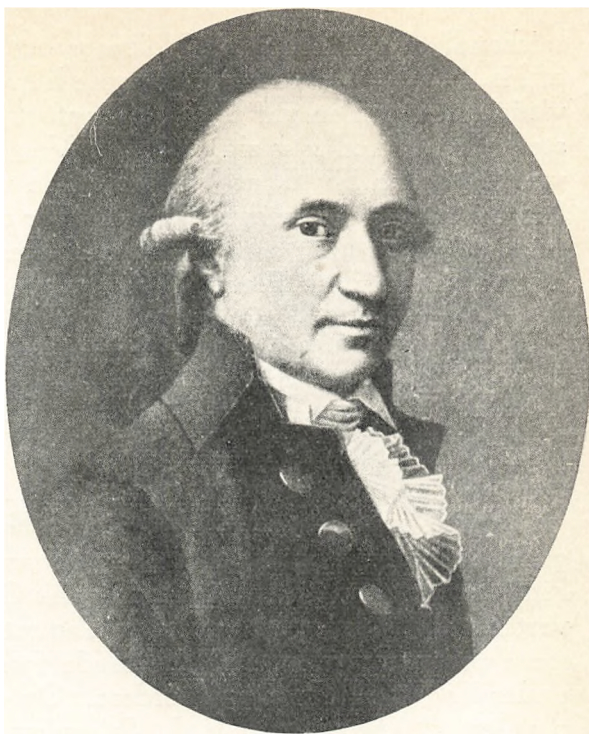
Mad. Schall i Balletten »Nina«. 1805.

Teatermuseet.

res Ynde og Poesi, maatte Galeottis Værker forsvinde, og et Forsøg paa at redde »Romeo og Giulietta« mislykkes allerede 1833. En lignende Skæbne fik Genoptagelsen af »Annette og Lubin« henvend hundrede Aar senere. Galeotti var ingen original Aand, men en talentfuld Efterligner af den italienske Balletskole, hvorfra Danmark ogsaa fik den Casorti'ske Pantomime. Han vandt stor Anseelse, der bl. a. gav sig Udtryk i, at han fik Rang med Universitetets Professorer, men skønt han

levede her i over fyrretyve Aar og blev dansk Statsborger, lærte han aldrig at tale Dansk, men udtrykte sig i det pudsigste Kaudervelsk. Endnu i sit 78. Aar optraadte han, men da han i 1812 sammen med Embedsmændene (Instruktørerne) Rosing og Schwarz blev dekoreret — paa den Tid en enestaaende Hæder for en scenisk Kunstner — afgav han straks sine Partier, fordi hans personlige Optræden paa Scenen vilde blive betragtet som en Krænkelser af Ridderværdigheden. Store Kunstnere som Frydendahl, Ryge og Lindgreen gik udekorerede i deres Grave; først efter Grundloven blev Ridderkorset tildelt de bedste Scenekunstnere; H. C. Knudsen dannede vel en Undtagelse, men det Dannebrogsmændenes Hæderstegn, han modtog i 1809, blev ikke tildelt ham for fortrinligt Komediespil, men, som vi senere vil se, for patri-

otiske Fortjenester. — Det er symbolsk for Opgangstiden, at den eneste betydelige af alle Teatrets Ledere i det 18. Aarhundrede udnævntes til Direktør samme Dag, som »Balders Død« opførtes. Hans Navn var Kammerherre HANS WILHELM WARNSTEDT. Han styrede i fjorten Aar, fra 1778 til 1792, og Fremgangen skyldtes i flere Retninger hans Initiativ. Skønt Officer, Hofmand og af tysk Afstamning, var han dansk i Sind, Skrift og Tale. Han opmuntrede de nationale Forfattere, f. Eks.

Teaterchef, Kammerherre Warnstedt.

Ewald, til at skrive for Scenen, var Schulz' Ven og Schwarz' Beskytter og søgte at hæve Skuespillerstanden socialt ved at vække Kunsternes aandelige Interesse og højne deres Ansvarsfølelse. Hans »Gavnelyst«, som denne Egenskab kaldtes i det 18. Aarhundrede, var uden Grænser, og den formindskedes ikke af de Skuffelser, han maatte opleve. Allerede halvandet Aar efter sin Udnævnelse kunde han skrive: »Jeg har desværre af Erfaring faaet at vide, at indenfor Teatrets Mure findes Utaknemmeligheden i alle Formater og i næsten lige saa mange Eksemplarer, som der er Personer til«. Hans Ordenssans viste sig, da han lod en Journal paabegynde, hvori alt, hvad der til daglig skete i Komediehuset, skulde indføres. Han kritiske Myndighed kom deri til Orde i knappe Bemærkninger. Engang, da Instruktør Rose havde skrevet: »»Melampe« blev ordentlig og vel spillet«, tilføjede han: »»Melampe« blev i al Betragtning jammerlig spilt, og synes mig at Skuespillerne burde blues over saaledes at have

mishandlet et af den store Holbergs bedste Stykker. Dette læses af Hr. Rose«. Journalen vilde være blevet Teatrets levende Samvittighed, hvis den var blevet videreført gennem Tiderne. Warnstedts Belæsthed gav sig Udtryk i Valget af Repertoiret, og det var ikke hans Skyld, at Værker af de unge Tyskere Goethe og Schiller ikke blev forsøgt. Men overfor deres Arbejder gjaldt den samme Betragtning som ovenfor Shakespeares Dramer: Hoffet satte ingen Pris paa denne Digtning, men ønskede, at Fornyelsen skete via »Théâtre Français« eller »Théâtre Italien«. Selv Warnstedt maatte indskærpe Kunstnerne, »at de kgl. Herskabers og Hoffets Tilfredsstillelse var den højeste Løn, en ærekær Skuespiller kunde opnaa«, men han fik dog den slemme Skik afskaffet, at de skulde afbryde Spillet og gaa ned til Rampen for at bukke eller neje op mod Kongelogen som Tak for Bifaldet. Human var Warnstedt som faa; han hjalp gerne Skuespillerne, selv om det gik ud over hans egen Lomme, og det var ogsaa et Træk af hans Finfølelse, at han i sine Direktøraar fik Opholdet i Blaataarn konverteret med Stuearrest paa selve Teatret, hvorved Straffen fik et mere privat Præg, og de, der havde forset sig, slap for at sidde under Tag med Tyve og Mordere. Og endelig indførte han Stipendier; Studierejser til F. L. Schrøders Teater i Hamborg blev ret almindelige; den udmærkede naturalistiske Skuespiller blev Forbilledet for flere danske Karakterkunstnere, og hans Komedier, der ikke var Digtværker, indførtes bl. a. af Schwarz og Rosing. I 1788 sendtes Preisler, Saabye og Rosing via Tyskland til Paris, fra hvilken Rejse Preisler udgav en Journal i to Bind, som indeholder gode kulturhistoriske Bidrag. Den af de tre Skuespillere, som var den stærkeste Personlighed, Michael Rosing, var mindst imponeret af det fremmede.

Men Warnstedts Iver og Virkelyst mødte store Vanskeligheder og megen Modstand, først i hans Meddirektørers sceniske Ukyndighed — han havde i Aarenes Løb elleve — dernæst i hans eget Væsen. Meget af det, der skete paa Teatret i hans Periode, forstaas bedst paa Baggrund af noget feminint i hans Natur, noget bizart, der stammede fra et unormalt Driftsliv. Personalet kendte hans Følemaade, og Sandheden tro kan det ikke nægtes, at enkelte af dets Medlemmer benyttede sig af den. Warnstedts Afsked blev ublid: Opdagelsen af, at Økonomiinspektøren var en Bedrager, medførte Direktionens Fald. Skuffet forlod den fine og hjælpsom-

me, men ogsaa svage Mand Ledelsen og blev Gesandt i Portugal. Men han havde ikke virket forgæves. Paa Baggrund af hans Kollegers Uforstand, Hofmændenes Afhængighed, Officerernes Hovmod og Uvidenhed eller Kancellisternes Bureokratisme, staar Warnstedts uselviske Kærlighed til dansk Skuespilkunst meget smukt. Han forstod sig paa det, han skulde styre. Hans Minde kan derfor sagtens taale Rahbeks hysteriske Uvilje og den Persiflage, som Charlotte Dorothea Biehl gennemførte i en af sine Fortællinger. Den var en Hævnaakt, fordi han — og deri giver Nutiden ham Ret — ringeagtede hendes dramatiske Produktion. »Søster Dorte«s borgerligt moraliserende Komedier stod i et altfor udvendt Forhold til fremmede Forbilleder, særligt Destouches og Goldoni; hun fik elleve opført, men ingen af dem levede ud over hendes egen Tid.

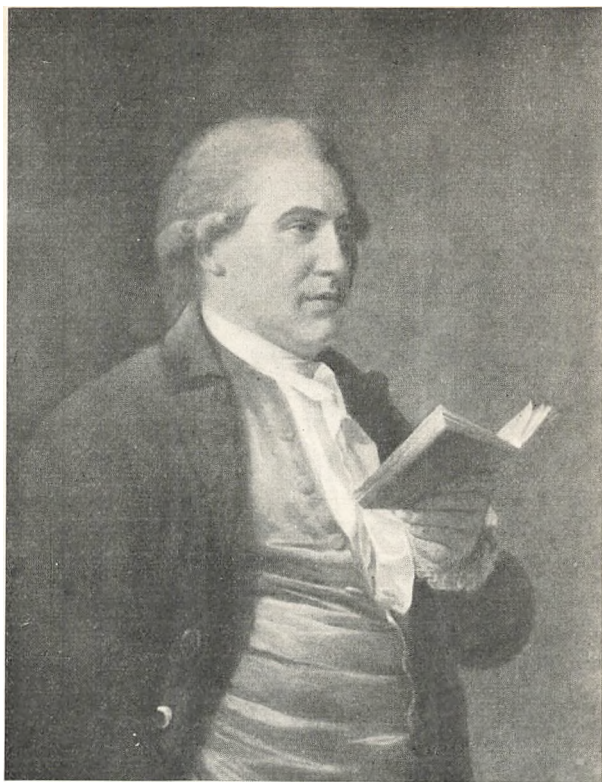
Man har i vore Dage forsøgt Opførelser af »Fiskerne« og »Kærlighed uden Strømper«, men varigt Liv paa Scenen opnaaede kun en eneste af de mange danske Komedier fra denne Periode: »Gulddaasen«. Den er ikke alene en interessant Studie efter engelske Karakterskuespil, men en livfuld og lunerig Skildring af tidstypiske Skikkelser. Lige saa klar og enkel, Behandlingen er, lige saa gaadefuld er vor Viden om, hvem der egentlig skrev denne Komedie. Den gjorde stor Lykke, da den fremkom anonymt i Maj 1793, og senere tillagde man Professor Christian Olufsen Forfatterskabet, men allerede medens han levede, lød det Mand og Mand imellem, at hans Adkomst til Stykket skyldtes et Ran fra en begavet, men forfalden Student Hertz' Boghylde. Denne Formodning diskuteredes endnu hundrede Aar senere i Pjecer og Artikler, der fremkaldte Mindet om det 18. Aarhundredes mange literære Fejder, men ikke indeholdt noget afgørende Bevis pro et contra. Efter Premièren raabte Publikum paa den ukendte Forfatter, og dette Raab lyder paa en Maade endnu — henvend halvandet Hundrede Aar efter. Nysgerrigheden viser, at »Gulddaasen« har interesseret Slægt efter Slægt; en Skikkelse som Prokurator Faldsmaal er en hel moderne Skildring af Evner contra Moral, sammensat af en Mængde fine Smaatræk, der gennem Tiderne har gjort denne Figur til en Ønskerolle for vore bedste Karakterkomikere. Siden Holbergs Komedier har kun faa danske Folkelivsbilleder vundet »det evige Liv« paa Scenen. Men »Gulddaasen« er med sine ca. 200 Opførelser et af dem — ligesom »Sparekassen« og »Gen-

boerne« fra en senere Periode. Da den første danske Provinsscene, Odense Teater, blev aabnet i 1796, stod »Gulddaasen« paa Plakaten, og siden er Stykket spillet overalt i Landet, ogsaa paa Fri-luftsscenerne.

Det var indenfor Fremstillingen af den komiske Karakterkomedie og Syngestykket, at de danske Skuespillere havde deres Styrke. Da Aarhundredet løb ud, stod Truppen langt sikrere, saavel kunstnerisk som socialt, end ved Holbergs Død. Dens Omraade var udvidet, og rige Begavelse florerede. De kan ikke alle omtales her, men dog de væsentligste.

FREDERIK SCHWARZ var et af Teatrets store Navne, uden at han derfor var en af dets store Kunstnere. Hans Naturbegavelse var alle Dage ringere end hans Intelligens, Flid og Kundskaber. Det var hans intime Venskabsforbindelse med Warnstedt, der intellektuelt prægede ham for hele Livet. Uden at være Akademiker — han begyndte som Danser — besad han mere faglig Viden end sine Samtidige, og han var den første, der indsaa Værdien af Kendskabet til fremmede Teatre. Allerede i 1775 studerede han de franske Scener, gentagne Gange var han Schrøders Gæst i Hamborg, hvorved den tyske Digter Fr. v. Matthisson kunde skrive: »Schwarz hat sich mit Schröder gebildet«, og endelig opholdt han sig 1793 længe i London, og dør formede den kendte Forfatter George Keate et Digt til ham, hvoraf det fremgaar, at Schwarz maa have spillet Komedie paa Engelsk. Han var indenfor Teatrets Omraade Oplysningstidens Mand, den første, der studerede sin Kunst teoretisk og skrev Skuepladsens Historie i en af sine nydelige »Lommebøger for Skuespilyndere«, og ved sin Livsvandel, sin Optagelse i Frimurerordenen og sine pædagogiske Interesser skabte han hos Publikum et nyt Syn paa Skuespilleren, der var Gøglerbetragtningen fuldkommen modsat. Sine Sprogkundskaber gjorde han frugtbringende gennem 33 Oversættelser; f. Eks. indførte han Beaumarchais' Lystspil og fik selv en af sine Glansroller som den adrætte Figaro i »Barberen i Sevilla«. Hans Repertoire strakte sig forøvrigt fra de mest komiske til de mest tragiske Roller, fra den unge Mand til Oldingen, saaledes at Lægen Tode kunde kalde ham »den største dramatiske Proteus«. Schwarz fandt Udtryk for Niels Ebbesens aabne Bravhed og for Paterens Lumskhed i »Dyveke«; Samtiden beundrede ham især som værdig Fader og morede sig over hans Opblæsthed, naar han agerede Jacob v. Thyboe eller

Herman v. Bremen. Det 18. Aarhundredes borgerlige Skue- og Lystspil var hans kunstneriske Omraade, men derimod ikke Syngestykkerne, og han stod fremmed overfor den nye Poesi i Oehlschlägers Tragedier, hvor han forsøgte sig som Palnatoke; »Helt kunde han ikke være,« skrev Digteren. Men hvad der navnlig gav Schwarz Relief i Teatrets Historie, var hans Virken for Skuespillernes Fremgang, ikke i moderne Organisationsforstand, men ved at paavirke de

Fr. Schwarz.

Maleri af Jens Juel. Kopi paa Teatermuseet.

enkelte Kunstnere intellektuelt. Gennem Kundskaber skulde Truppen hæves til en Stand. Som Pædagog var Schwarz en Banebryder. I 1777 stiftede han »det dramatiske Selskab« paa dette Grundlag: »Vores Teater har ingen Plante-Skole, hvor Aktøren i tvivlsomme Tilfælde kan hente Raad og blive oplyst i sin Rolle; ej heller ejer vi nogen, som offentlig oplyser os i den teatraliske Kunst; selv Aktørerne er ikke saa enige og saa meget hinandens gode Ven, at den ene frit kan æske den andens Mening. Alt dette har givet mig Anledning til at oprette dette Selskab, som skal have Navn: »Det dramatiske Selskab«; her skal enhver, som har Lyst og Evne til at arbejde i den teatraliske Kunst, kunne udvide sine Indsigter, forbedre og oplyse sine Medbrødre eller selv blive underrettet, forbedret og oplyst, i Fald han er i Vildfarelse. Enhver skal her med frit Mod kunne frem-

bringe sine Tanker uden at frygte for enten at blive gjort latterlig eller foragtet«. Selskabet fik udadtil den Betydning at blive Banebryder for Ewalds nye Digtning »Balders Død«, som det bragte frem paa Hofteatret ved Christiansborg, og selv om dets Tilværelse ikke var langvarig, førte dets Indsats til Schwarz' Ansættelse som Elevinstruktør, i hvilken Egenskab han prægede den næste Generation. Da Odense Teater 1796 skulde oprettes, virkede han for, at det blev en »Planteskole« for det kgl. Teater, og i samme Hensigt fik han selv Bevilling til at lede et »Provinsial Theater«, der gav Forestillinger med Nationalscenens Unge, særlig i Øresundstoldens By, og i 1804 stod han i Spidsen for den første Tourné, der udgik fra Det kgl. Teater. Hans mangfoldige Minder fra halvtreds Aars Kunstnerliv blev gennem mundtlig Overlevering en Hovedkilde for Thomas Overskou til hans Fremstilling af »Den danske Skueplads i dens Historie«. Schwarz døde først 1838 som en højt bedaget Olding ude i Fredensborg, som fra Juliane Maries Tid var blevet et Eldorado for Teatrets Kunstnere. Derude i det danske Versailles havde Enkedronningen i 1779 ladet Harsdorff indrette et Slotsteater, hvor Skuespillerne spillede og sang for Hofet. Paa den Maade knyttedes de til den lille By, undertiden for hele Livet; især fandt Ægteparret Rosing et Hjem derude, og deres Barnebarn, Michael Wiehe, fortsatte Traditionen og tilbragte Sommerne i selskabeligt Samvær med sine Venner Skuespillerparret Nicolai og Anna Nielsen og Frederik Høedt. Der findes endnu et Minde derude om Rosing: Marinelli-Alleen, hvor han indstuderede sine Roller, og som fik Navn efter hans berømte Skurk i »Emilie Galotti«.

Omkring Frederik Schwarz som Personalets centrale Figur grupperede sig fire, meget forskellige Ægtepar, der alle var af stor Vigtighed for Repertoiret. Fortræffelige Kunstnere og daarlige Borgere var det sædvanlige, men Ægteparret Rosing var gode Borgere uden derfor at være daarlige Skuespillere. Deres Liv blev et Eksempel til Efterfølgelse. MICHAEL ROSING var den sceniske Romantiks Forbereder. Han var Nordmand og ubændig som en ung Bjørnstjerne Bjørnson, da han kom hertil som nybagt Student fra Latinskolen i Trondhjem. Men i Stedet for at studere, forelskede han sig straks saa heftigt i den unge Skuespillerinde JOHANNE CATHRINE OLSEN, der just i Vinteren 1776 samlede Interessen om sin Fremstilling af Emilie Galotti, at han forlod Universitetet og

meldte sig ved Teatret. Han bar sit aandfulde Hoved kækt, havde en mandig Skikkelse, et frit og frejdigt Væsen og en smuk Tenor. I

»Tvillingrigernes Tid« betød det mindre, at han ikke talte Rigsmålet. Teatret havde Brug for en Elsker af hans virile Type, og hans Sprog blev efterhaanden et Dansk med norsk Klangfarve, der gav det en Charme mere. Rosings Toner i Ord med lukkede Vokaler levede længe paa

Teatret gennem N. P. Nielsen og Wiehe'rne helt ned til Emil Poulsen. Hans Udtale fulgtes forøvrigt ogsaa rundt om i Kirkerne, for Eks. var Modepræsten Brorsons Sprog stærkt præget af Rosing. Temperamentet og Følelsen var det primære hos ham, Forstanden kom i anden Række. Hans Respekt for Kundskaber forklarer den Livskraft, der var i hans Venskab med Rahbek, hans »fidus achates« fra Rusauditoriet. Rahbek sværmede ogsaa for Johanne Cathrines blide, blonde Kvindelighed, men da han var et andethaands Menneske, fortabte han sig i literært Føleri, medens Rosing dikteret af sin heftige Kærlighed vandt den unge Pige og snart gjorde hende til sin Hustru. Men dette Faktum adskilte ikke Vennerne, tværtimod; Rahbek gik med den nylig udkomne »Leiden des jungen Werther« i Lommen og vedblev at sværme for Madame Rosing som Werther for Lotte, d. v. s. den unge, forlæste Lærde med de plirrende Øjne skruede sig op til at føle som Goethes Helt, og Resultatet blev en forloren Sentimentalitet, der nu virker fuldkommen komisk. Efter hans

Michael Rosing som Burchard i »Brønden«. Malet af Jens Juel, stukket af Haas. Teatermuseet.

Johanne Cathrine Rosing.

Maleri af Erik Pauelsen.

Brevoverskrifter »Engel!«, »Fuldkomne!« eller blot det herlige Elskovsudbrud »Olsen!« skulde man tro, at »Kærlighed uden Strømper« ikke var skrevet. Bag om alt Føleriet maa Rahbek have været en trættende Husven. Hans offentlige Beundring for sin Veninde medførte literære Fejder, der umuligt kan have været Ægteparret behagelige. Først og fremmest vilde Rahbek spille Komædie, og Rosing maatte hjælpe ham frem i de dramatiske Selskaber. Det har sikkert været et haardt Job. Rahbek var fuldkommen blot-

tet for dramatisk Talent og dertil nervøs og distraet paa Scenen, med pibende Stemme og altid tilbagevendende stereotype Haandbevægelser. Men i det dramaturgiske kunde de mødes; Rahbek bragte de nye franske og tyske Dramer til Rosings Hjem, og han var, hvad Kundskaber angik, et levende Leksikon. Og Madame Rosing kunde nok trænge til at belæres; thi vel var hendes Hjerte af Guld, hendes Fantasi levende og hendes Væsen følsomt, men i intellektuel Henseende stod hun paa et meget lavt Trin. Hendes Eksempel var, som det senere blev sagt om Anna Larssen, »en levende Ondskab mod dem, der si'er, at Kunst kræver Kundskab«. Fra Naturens Haand havde hun det, der ikke kan læres: Situationsfølelse, inderlig Hengivelse i Stemningen. Ordene fik den rette Klangfarve, og deres Indhold stod prentet i hendes varme, blaa Øjne. Madame Rosing fødte sin lidenskabelige Mand sytten Børn

— alligevel vedblev hun paa Scenen at være den nordiske Ungmø, kysk og uberørt, den første af sin Art, der senere blev repræsenteret af Eline Heger og Anna Nielsen. Det Portræt, malet af Erik Pauelsen, som her gengives for første Gang, røber baade hendes Ynde og hendes vaagne Sjæl.

Michael Rosing blev Teatrets Førsteelsker; alle de lidenskabelige eller melankolske, de letsindige eller forføreriske Roller var hans. Desuden var han en uundværlig Støtte for Syngespillet; men da han vilde op i et højere kunstnerisk Plan som Shakespeares og Schillers første Fortolker i Danmark, mødte han Hoffets uovervindelige Modstand. Og da det nordiske Repertoire endelig forelaa, som havde foresvævet hans indre Syn, var han værkbruden af Gigt som Følge af Kulden paa Teatret og Fugtigheden paa Esrom Sø, hvor han drev et passioneret Lystfiskeri. Det blev hans tragiske Skæbne bundet til en Lænestol at læse »Hakon Jarl«, der var digtet over hans Person. Men hans Tanker og Ideer førtes videre af hans Elever, dels af Oehlenschläger i Digtingens Verden, dels af Foersom, som indførte Shakespeare. Ogsaa Schillers »Maria Stuart« saa han spillet, kort før han i 1818 døde, og en Menneskealder senere udfoldede hans Evner sig skønt og rigt gennem hans tre Dattersønner: Michael Wiehe blev Drømmeren, den tavse Ridder; Wilhelm Wiehe fik den aabne, svulmende Lyrik; og Johan Wiehe Vildskaben, uhæmmet af Forstand og Vilje. Johanne Cathrine naaede derimod at levendegøre Oehlenschlägers nye Poesi; hendes Evner strakte sig fra Ewalds Nanna over Niels Ebbesens Hustru i Sanders Sørge-spil til Oehlenschlägers Dronning Bera i »Hagbarth og Signe«, en Udvikling fra det blide og blonde til det viljefaste og myndige gennem Foraaret i vor dramatiske Literatur. Og da hendes lange Kunstnerliv var til Ende, levede hun endnu længe ude i Fredensborg, hvor hun, der havde optraadt for Diktatoren Struensee, fik Besøg af Grundlovens Giver. Som Slægtens Ældste døde Rahbeks »Olsen« og Rosings Johanne Cathrine 97 Aar gammel i Aaret 1853, aandsfrisk til det sidste og fortællende de Yngre om Skikkelser, der da forlængst tilhørte Historien. Hendes Grav findes paa Asminderød Kirkegaard.

En Modsætning til Familien Rosings borgerlige Liv under ordnede Forhold var Ægteparret Preislers forvirrede Tilværelse, der endte i Armod og Ulykke. JOACHIM DANIEL PREISLER udgik fra

et socialt set højere Milieu end Datidens Skuespillere, Faderen var den berømte Kobberstikker, og han havde som Student vundet A. P. Bernstorffs Bevaagenhed; men en Forelskelse i den smukke, pikante Skuespillerinde MARIE CATHRINE DEVEGGE, der snart blev hans Hustru, fik ham til at forlade sin diplomatiske Karrière for at blive Skuespiller. Det er tvivlsomt, om Preisler var et stort Talent; han ejede i hvert Fald ikke Evnen til at træde ud af sin egen Individualitet, men i Kraft af sine ualmindelige indtagende sceniske Egenskaber, sit elegante Ydre og elskværdige Væsen, sine Kundskaber og musikalske Evner blev han en meget anvendt Fremstiller af Anstands- og Karakterroller, bl. a. Molières Tartuffe.

Silhuet af J. D. Preisler.

Han var baade et lidenskabeligt og karaktersvagt Menneske, Spiller og Kvindejæger, og hans uordentlige Liv svækkede hans Arbejdsevne; især var Samlivet med Hustruen en Fabel for Byen. Drik drev ham nedad, og da han flygtede med en ubetydelig Skuespillerinde, var hans Karrière afsluttet, selv om Direktionen af Medlidenhed senere ansatte ham som Sufflør. Han døde dybt forfalden i stor Fattigdom, og et forspildt Liv med lysende Momenter var dermed til Ende. Preisler er Eksemplet paa den vildfarne Kraft i Teatrets Historie, den første af mange, Begavelsen, der trods glimrende Egenskaber gaar til Grunde i flagrende Drifter og Troløshed mod Alt og Alle. Hans Hustru var et sprudlende Talent i kokette, lystige Roller og navnlig beundret for sin Lady Teazzle i »Bagtalelens Skole«, hjertevarm og godmodig, men skødesløs og uden Kundskaber, — ogsaa en Prototype for mange senere Skuespillerinder. Hun blev Hovedpersonen i Byens chronique scandaleuse, og Krøniken om den letlevende Dame, der byder til Fest og skaffer sig Midler til Maden ved at pantsætte Gæsternes Garderobe, knyttes til hende. Historien er ganske vist en Vandrekronike, der ogsaa kendes i tysk Teaterhistorie, men den bliver ikke mindre sandsynlig ved at sættes i Forbindelse med Madame Preislers Navn. Jens Juel malede hendes Skønhed, der var usædvanlig ved hendes

pragtfulde Skikkelse og store, talende Øjne. Men hendes grænseløse Letsindighed slog hende tidligt ud, skønt Teatret gjorde, hvad det formaaede, for at holde hende oppe. Kun 36 Aar gammel døde hun i trange Kaar; blandt de nysgerrige, som trængte ind i hendes Stue for at se hendes Lig, var den attenaarige Adam Oehlenschläger; han saa hendes sidste Elsker, en Søofficer, staa tankefuld i en Krog ved Vinduet. Teatret maatte betale Begravelsen, og det fremgaar af Regningen, at hendes Vært forsynede sig rigeligt til »Gravøllet«, medens hun selv faa Dage før sin Død for at opdrive et Par Rigsdaler havde pantsat en Del Tøj, der tilhørte Komediehuset.

Mad. Preisler.

Maleri af Jens Juel. Kopi paa Teatermuseet.

Ægteparret GIELSTRUP var Mennesker af en helt anden Art. De var hverken borgerligt anlagt eller Bohêmer, men egoistiske lagttagere, der havde nok i sig selv. Naturbegavelser var de begge og meget værdifulde for Fremstillingen af den klassiske Komædie, han et komisk Geni af landlig Art, hun en skrap og ferm Soubrette, der forstod at variere Pernillerne og at adskille dem fra de franske Kammerpiger. Gielstrup var en Naturalist i sin Kunst med glimrende Paafund og ægte Lune; hun slagfærdig og vittig, men jordbunden. Begge spillede ud fra et heftigt Sind, der bragte dem i Strid med deres Medmennesker, men hos ham slog Heftigheden

Gielstrup.

Maleri af C. A. Lorentzen. Teatermuseet.

ind og blev til Stædighed, saa han ofte ikke gad spille, medens den gjorde hende til en Rappenskralde, hvis Mund var frygtet. CATHRINE MARIE MORELL, som hendes Pige-navn lød, udmærkede sig navnlig som de fripostige Tjenestepiger i »Jacob v. Thyboe« og »Jean de France«, og udenfor Holberg brillerede hun som Toi-
nette i »Den

indbildt Syge«, og som Mette i »Kærlighed uden Strømper« kærerede hun drastisk Tragediestilen, der var hendes egen Natur saa fremmed. Hendes Periode ebbede tidligt ud, og kun 37 Aar gammel døde hun. ADAM GOTTLÖB GIELSTRUP var vor første geniale Bondefremstiller, en Mester i Dialekter og en Banebryder i Maskeringskunsten, hvortil hans Malerevner hjalp ham. Først og fremmest var han Holberg-Skuespiller, og blandt hans Figurer stod Jeppe (1787) som et Mønster: Naturalistisk opfattet, levendegjort med en Mængde iagttagne Træk og hjemmehørende i Tiden omkring Stavnsbaandets Løsning, medens Rollen tidligere var spillet som et defekt, næsten dyrisk Individ. Mange af Gielstrups Indfald blev gentaget af de senere Fremstillere Lindgreen, Phister og Olaf Poulsen. Bønder og Buldrebasser, Jøder og Gnieri var hans Omraade, altid Mennesker uden de selskabelige Former, som Gielstrup ogsaa savnede i det daglige Liv. Han kom i Blaataarn

for sit, som han selv sagde, »onde Lune«, der undertiden bød ham at spille med automatisk Stivhed, og hans Særhed tog til med Aarene; til sidst blev Teatret ham en Plage, og da det endelig var lykkedes ham, kun 50 Aar gammel, at faa Afsked, kastede han sig over den frie Kunst Landskabsmaleriet og blev en anset Udstiller paa Charlottenborg.

Men stridbar var han til det sidste; ingen Maler eller Skuespiller fulgte ham til Graven. — C. A. Lorentzen for- evigede hans lune- rige Ansigt, og Por- trættet gengives her

Frydendahl.

Tegning af N. Bredal. Teatermuseet.

efter Originalen. Saadan traf Københavnerne ham med Malerkas- sen paa Ryggen i Nordsjællands Skove og paa Dyrehavsbakken; men vilde nogen tale med ham om hans berømmelige Fortid, for- trak hans Ansigt sig i Ubehag, der ikke var til at misforstaa. Teatret var blevet Tabu for ham.

Det fjerde Ægtepar var Frydendahl'erne, hvis Betydning strakte sig langt ud over den her skildrede Periode. Han var en vittig Aristokrat, sarkastisk i Tonen overfor sine Overordnede, som i 1800 lod Ægteparret straffe med Arrest i Blaataarn; hun var en lunefuld og forfængelig Intrigant, der i sin Ungdom anvendte et- hvert Middel til at holde sine Konkurrenter ude. »Vor Herre vilde skabe en Skuespiller,« sagde Phister, »og saa skabte han JØRGEN

PETER FRYDENDAHL«. Han var Søn udenfor Ægteskab af Teaterchef Warnstedt, en elegant Kavaller, let til Bens og munter, med den fyldigste Karakteristik i sit Spil. Jens Baggesen kaldte ham den største komiske Skuespiller i Europa, og ingen i Samtiden havde bedre Kendskab til fremmede Scener end han. Frydendahls Lune var uhyre nuanceret, og hans Spil udmærkede sig ved en Mængde fine Smaatræk og Pauser, men Udtryk for erotisk Varme, end sige Patos, ejede han ikke; derfor laa Elskerroller og Oehlen-schläger'ske Helte udenfor hans Omraade, skønt han før Dr. Ryges Fremkomst maatte kreere baade Hakon Jarl og Michelangelo. Men hele den komiske Scala beherskede han, og i Syngestykkerne skabte han en Række naturlige Menneskeskildringer ud af Opgaver, der fra Komponistens Haand nærmest var Karikaturer. Indenfor dansk Literatur strakte hans Roller sig fra Holbergs Komedier, hvis militære Typer først ved ham kom til deres individuelle Ret, over P. A. Heibergs Skuespil og Weyses Sangspil til J. L. Heibergs, Hertz' og Overskous Lystspil og Vaudeviller. Han varierede i det uendelige; elegante Kavallerer og slebne Verdensmænd vekslede med taabelig Adel og joviale Borgere. Navnlig beherskede han det fornemme og indbildske i alle Afskygninger. Hans nom de guerre var »Greven«, fordi han virkede tilknappet og arrogant i det daglige Liv. Men bag den ironisk betonedede Form, hvormed han holdt sig »Krapylet« fra Livet, var han aandslivlig og interesseret, altid original i Betragtningen af Mennesker og Forhold. Frydendahl efterlod ingen Arvtager, der kunde føre Paavirkningen fra ham ned i Tiden. Han hørte til de Kunstnere, efter hvem Guderne slaar Formen itu.

Madame Frydendahl eller CATHARINE MØLLER, som hendes Døbenavn lød, var en fiks og væver Dame med tysk Akcent og store mørke Øjne — Jens Juels Portræt af hende siger os, hvis vi ikke vidste det forud, at Intrigen var hendes Element. Ved Hjælp af sin glansfulde Sangstemme og sit intime Forhold til General Eickstedt, som i nogle Aar var Teatrets Præces, udviklede hun sig til at blive en selvsikker Primadonna, mere af tysk end af nordisk Art. Da hun stod paa sin Højde som Teatrets første Sangerinde, skrev Direktionen (1799) til Kongen, at hun viste »Selvraadighed og Forsømmelse i at iagttage sine Pligter og Uartighed i Breve«. Dramatisk begavet var hun ikke, men hun kunde imitere de italienske Sangerinder, særlig deres Unoder, og hun for-

stod at udnytte sin Forbindelse med Eickstedt til at skaffe sig selv Fordele og til at fordrive Caroline Walter, uden at hun derfor kom til at indtage hendes Plads i Kunsten eller i Publikums Hjerte. Vel opnaede hun øjeblikkelige Sukceser, men i Historien blev en herostratisk Berømmelse hendes Lod, og end ikke Glansen fra den store Kunstners Navn, hun bar, kunde redde hendes Ære.

Egentlig havde hun let Spil i sin Kamp mod CAROLINE WALTER, hvis Nerver

var mindre robuste, og som ikke var vanskelig at saare. Ved at køre sin aldrende Elsker i Ring kunde »den lille Møller«, som han kaldte hende, tilføje Caroline Walter enhver Krænkelser. En af de giftigste var, at hun fik de Spillendes Navne udeladt af Plakaterne. Naar Caroline Walter optraadte, var Salget størst, og det maatte forhindres ved at holde Publikum i Uvidenhed. Alligevel kunde hun ikke slukke Samtidens Begejstring, hvormed vi kan gøre os et Begreb gennem al den Hyldest, Digterne ydede Caroline Walter i Vers og paa Prosa. Hun var et scenisk Lykkebarn, en yndig, farvemættet Blomst, vokset af Sumpen. Fra Balletten slap hun ved Als' Hjælp over i Skuespillet, hvor hun, ikke fyldt de femten Aar, debuterede som Pernille i »Den Stundesløse«, den vanskeligste af alle Holbergs Tjenestepiger; Rollen blev for hende Indledningen til andre Perniller og franske Soubretter, og hun spillede

Mad. Frydendahl.

Maleri af Juel. Privateje.

dem alle med glad Overgivenhed, skælmsk og kvikt. Men det blev dog navnlig i Syngestykkerne, at hun udfoldede sit Geni. Al Tidens Charme, som fryder os, naar vi ser det 18. Aarhundredes kokette Maleri, hvilede over hendes Personlighed; hun virkede æggende ved sin gratiøse Skikkelse, sine livfulde Øjne og Lunet, der spillede muntert i hendes Replik. Hun havde Hoffets Bevaagenhed, ja det morede Kongen at drille Eickstedt ved at klappe demonstrativt, naar Caroline Walter sang. Hendes mørkfarvede Sopran var hverken stor eller synderlig uddannet, men hun levendegjorde sine Partier dramatisk ved et Foredrag, der rummede alle Stemninger. Her var hun en Mester, den største Begavelse blandt alle Aktricerne i det 18. Aarhundrede, men i Tragedien virkede hun ringere, skønt hun ved sin Naturlighed hævede sig over Tidens traditionelle Spilleform. »Al Svulst og Affektation er hende fremmed«, skrev den ofte bedske Rosenstand-Goiske.

Mod denne rige Begavelse, der vel forenede Anna Larssens Sødme med Anna Norries Foredragstalent, satte den grove og udvendige »lille Møller« sit Intrigespil ind. Hun misundte hende Gudernes Naade og pønsede paa at drille hende bort. Det lykkedes kun alt for vel. Caroline Halle havde før sit Ægteskab med Teatrets musikalske Instruktør T. C. Walter haft et pinagtigt Forhold til en Skuespiller, der kaldte sig Holberg, og den ægteskabelige Forbindelse havde heller ikke været heldig, men opløstes efter kort Tids Forløb. Endelig bankede Lykken paa hendes Dør, da hun slog sig sammen med en udmærket tysk Violinist C. F. Müller. »Vil man ramme Heiberg, skal man slaa til hans Kone,« sagde Dr. Ryge mange Aar senere. Den samme Metode i omvendt Orden anvendte nu »den lille Møller«, idet hun fik Eickstedt til at udvise Violinisten — af moralske Grunde. Øjeblikkelig fulgte Caroline Walter ham ud af Landet. Paa Vejen til Stockholm indgik de Ægteskab i Göteborg, og dermed var hun, 25 Aar gammel, for bestandig tabt for vor Scene. Hendes Flugt gavnede Madame Preisler og Madame Gielstrup, men mindst Madame Frydendahl.

Oppe ved Gustaf den Tredjes Opera vandt Ægteparret Müller stor Anseelse. Han blev Koncertmester og hun første Kammer-sangerinde. De svenske Digtere, for Eks. Leopold og Kellgreen, skrev til hendes Ære. Den Position, hun naaede, var saa meget mere beundringsværdig i en Tid, hvor det gamle nationale Had endnu ulmede. To Gange gæstede hun sin Fødeby; første Gang

Skuespillerinde Caroline Walter.

Miniatur af Cornelius Hoyer.

Teatermuseet.

(1783) forbød Eickstedt hende at komme indenfor Byens Volde, men næste Gang (1791) var hans Magt forbi, og hun kunde da vise sig uhindret overalt. Skønt Glemselen rider hastigt, ikke mindst i Teatrets

Verden, fejredes hun af sine Beundrere ved en Fest paa Skydebanen, hvorom der længe gik Ry. Da hun takkede for Hyldesten med en fransk Sang, svigtede hendes Stemme i Graad.

Saa sprang P. A. Heiberg op, greb sit Glas og udbragte

Skaalen »for hende, som, hvad enten hun har Svensk, Fransk eller Dansk paa sine Læber, altid taler fra Hjertet til Hjertet, for vor tabte, men evigt uforglemmelige uforlignelige ...« Med disse Ord vendte den vemodige Stemning sig til jublende Hyldest. Æret og anset døde Caroline Walter i Stockholm; nogle Aar forinden skrev hun til Rahbek paa en pudsig Blanding af Dansk og Svensk: »Hælse alle mine lansmænd, saam ær saa god og paaminder sig Carolina; bed dem tro, at uagtet jeg ær i Sværre, ær og bliver min hele siæl daag dansk«. Portrætterne af hende er meget forskellige. Det officielle Billede i Teatrets Skuespillerfoyer, hvis Maler ikke kendes, er livfuldt, men jødisk. Smukkere forekommer Jens Juels Portræt i Stockholms Opera. De to Billeder, som gengives her, viser os hendes Skønhed, men ikke hendes gratiefyldte Humør; de er begge i det 18. Aarhundredes pompøse Stil. Tegningen skyldes W. A. Müller, og den forestiller hende som Aglae i

Caroline Walter i »Aglæe eller Støtten«.

Tegning af W. A. Müller. Teatermuseet.

»Aglæ eller Støtten«, den Rolle, som begejstrede Johannes Ewald til at døbe hende »Thalias Caroline«, medens det farvelagte, ikke tidligere kendte Portræt er en Miniature af Cornelius Høyer.

Stadig Forbindelse med København havde Caroline Walter gennem sin Halvbroder FERDINAND LINDGREEN, den udmærkede komiske Karakterskuespiller, Phisters Lærer, en lille, førleden Mand med et bredt, jovialt Ansigt og et godmodigt Smil. Hans dramatiske Katekismus var Naturlighed. Der kunde drages Paralleller mellem hans og de gamle hollandske Genremaleres Kunst, og hans bedste Stof var Holbergs Komedier. Han var frodig og naiv i sin Komik, ikke meget forskellig og tidlig afsluttet, men sanddrø og original. Henrik'erne, Chilian, Troels, Harlekin, Arv'erne, især Bønderne hos Holberg var hans Roller. Bondens Fiffighed og Dumhed, men ogsaa hans Sorg kunde han fremstille som ingen før eller siden. Derfor blev Jeppe hans Mesterrolle. Han overtog den efter Gielstrup, spillede den i 33 Aar og gav den videre til Phister. De tre store Nationalkomikere udfyldte ét Aarhundrede. Gielstrup var skarpere i sin Ironi og Phister en mangfoldigere Forvandlingskunstner, men ingen af dem naaede Lindgreen i Lunets brede Strøm, i komisk Ro og Enfold. Han var en urdansk Skuespiller, og den Respekt for Opgaven og Korrekthed i Memoreringen, som Phister lærte Olaf Poulsen, havde han taget i Arv fra Lindgreen.

Frydendahl og Lindgreen var fuldstændige Modsætninger; den ene lignede en Minister fra et Hof før Revolutionen, den anden en jævn Provinsborger, der var kommet til Hovedstaden med sin Hund. De havde ingen Mulighed for at forstaa hinanden, men netop fordi de var skarpt adskilte Individualiteter og store Kunstnere begge, fik Scenen den størst mulige Gavn af deres Forskellighed. Den Skepsis, hvormed de betragtede hinanden, virkede som et Incitament, der gav Repliken yderligere Liv. Tredje Mand i Bundtet efter Gielstrups Bortgang var »Danneborgeren« HANS CHRISTIAN KNUDSEN, et ægte Barn af Tiden for det til »Borgerheld sigtende«. Han havde det største Hjerte af de tre i sin Kunst og kunde være ligesaa morsom, omend hans Smag var ringere; han kom i sit Væsen aldrig bort fra den glade Haandværksmand, han oprindelig var, hvor højt han end naaede op i Samfundet. Knudsen blev her til Lands den første Aktør, som stod paa en fortrolig Fod med Kongen og Tronfølgeren, spiste til Middag hos

Knudsens Mindefest paa Det kgl. Teater for de Faldne. Afholdt 1814.

Efter Senns Stik. Teatermuseet.

Statsministeren og blev begravet med Sjællands Biskops Velsignelse. Man har sagt, at det var Fru Heiberg, der vendte Borger-skabets Afstandtagen fra Skuespillerne til Forgudelse, men det er

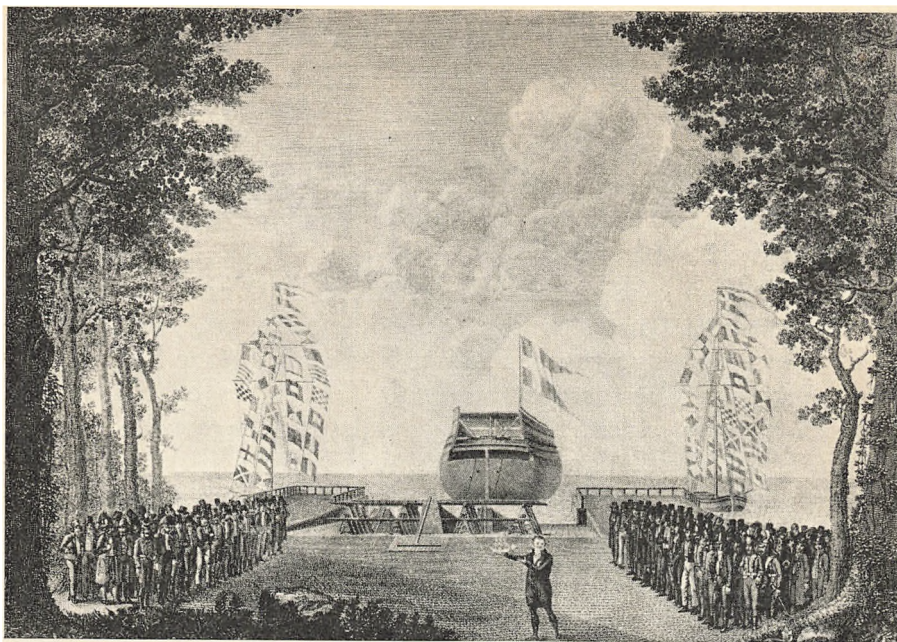

Medaljen »Pro meritis«, som Skuespiller H. C. Knudsen 1801 fik for sine patriotiske Fortjenester.

Nationalmuseet.

ikke rigtigt; hun kommer til at dele Æren med Schwarz, Rosing og H. C. Knudsen. Men medens de førstes Indsats var afsluttet omkring Aarhundredskiftet, modtog Knudsen paa uforglemmelig Maade den nye Tid baade kunstnerisk og socialt. Christiansborgs og Byens Brand havde hærdet ham, og i Dagene før Slaget paa Rheden gjorde han Teatret til Udgangspunkt for en direkte Paa-kaldelse af Forsvarsbegejstringen, idet han fra Scenen foredrog Fædrelandssange og manede Publikum til at vise det Mod, han aldrig selv manglede, og senere drog han gennem Danmark og Norge, fra Flensborg til Trondhjem, og samlede ved Nationalfester store Beløb ind til »de i Krigen Qvæstede og Faldnes efterladte Enker og Børn«. Resultatet blev i første Omgang 180.000 Kroner i vore Dages Pengeværdi. Det var derfor intet Under, at Knudsen blev den første Skuespiller, som dekoreredes, først med Guldmedaillen »Pro meritis« og senere, da det efter 1807 gjaldt om at lindre Følgerne af Bombardementet og Tabet af Flaaden, med Dannebrogsmændenes Hæderstegn. Set med Datidens Øjne var

Knudsens Forestilling 1811 paa Det kgl. Teater til Fordel for danske Krigsfanger i England.

Efter Heuers Stik. Teatermuseet.

Knudsens beskedne Sølvkors en stor Anerkendelse; Rahbek betragtede det »med en Ærbødighed, som ikke ret mange Ordensstjerner kunde aftvinge ham«. Derimod var Stillingen som Færgemand ved Frederikssund ingen Tak for Knudsens patriotiske Fortjenester, men en Paaskønnelse, fordi han havde »fornøjet Arveprinsen saa vel«. Ialt indsamlede han den betydelige Sum af 257.533 Rdlr. plus 30.000 Rdlr., Overskudet af Salget af Mindebladet »Fædrenelandsk Kirkegaard«. Han afleverede altid Pengene personlig til Kongen og gjorde Regnskab for dem i Statstidende.

Men ogsaa de nye kunstneriske Opgaver efter Aarhundredskiftet løste Knudsen glansfuldt. Det gjaldt ikke alene Syngestykket og Operaen — han udmærkede sig baade som Johan i »Ungdom og Galskab« og som Leporello i »Don Juan« — men han, Komikeren, hvis Speciale var at sætte kendte Folk, især Jøder, op paa Scenen, blev ogsaa Oehlenschläger-Skuespiller. Den nye Tids Digter benyttede hans folkeromantiske Evne, der havde gjort ham

populær som Sanger i Smag med senere Tiders Christian Hansen, N. J. Simonsen og Peter Cornelius. Oehlschläger takkede ham for den »trofaste Kraft«, han nedlagde i Bue hin Digre, da »Palnatoke« opførtes, og efter »Stærkodder«s Premièrè vidnede Digteren, at Knudsen havde faaet »den ægte danske Egebul« ud af Titelrollen, og at ingen anden af den ældre Tids Skuespillere havde kunnet give, hvad han gav. Knudsen stod med andre Ord med et Ben i hvert Aarhundrede.

Men de mange besværlige Rejser under Datidens elendige Trafikforhold og de Anstrengelser, han bød sin Stemme, undergrave hans Helbred, og paa sin 53-Aars Fødselsdag døde han. Knudsens Bortgang føltes som et nationalt Tab, og ingen Skuespiller, hverken før eller siden, fik en mere storstilet Begravelse. Følget bar hans Kiste den lange Vej fra Trinitatis Kirke til Assistens Kirkegaard, hvor Graven endnu findes, og Statens første Mænd fulgte. Blandt Almuen, der maaske aldrig havde haft Raad til at glæde sig over den store Skuespiller, var der ingen, som ikke kendte Fædrelandsvennens Navn. Gennem H. C. Knudsens Indsats deltog Teatret paa uvisnelig Vis i de Begivenheder, der indtraf i hine bevægede Aar.

IV.

Blandt mange ligegyldige Sager, Oversættelser af daarlige nye tyske Stykker og Genoptagelser fra tidligere Tid, vrimlede meget Nyt frem i Aarene efter Aarhundredskiftet. Mindst indenfor den mimiske Kunst, hvor Galeotti stadig prægede hele Repertoiret snart med »fædrenelandske«, snart med tragiske Balletter, men derimod fik Operaen en Nyskaber i den fransk- og svensktalende Emigrant EDOUARD DU PUY, der kom hertil fra Stockholm, hvorfra han var blevet udvist af politiske Grunde. Han var en Komponist med blivende Værdi, en gudbenaadet Sanger og dertil en fremragende Violinist, den første og sidste af sin Art i vort Teaters Historie. Han begyndte med at slaa til Lyd for sit Navn ved en Koncert paa Det kgl. Teater og blev derefter ansat i Kapellet samtidig med, at han gjorde Springet over Rampen. Man havde aldrig set eller hørt hans Mage. Han lyste som et Meteor blandt de hjemlige, borgerlige Kolleger. En fuldt udviklet Sanger, en livfuld Skuespiller og en bedaarende Personlighed forenet i samme Skikkelse

og dertil en Kraftkarl og en Kvindebetvinger, der karakteristisk nok straks fik et Barn med den unge Dame, Anna Dorothea Sølvér, der udførte Elskerinderollerne i de Sangspil, hvori hans lyse Baryton lød. Han flagrede fra Kvinde til Kvinde, indtil hans Forhold til Landets Kronprinsesse førte ham til Fald og Forvisning. Forinden havde han deltaget i Livjægerens Udfald mod Englænderne i Classens Have og var avanceret til Løjtnant, og det er i Korpsets kokette

Ed. du Puy i Livjægeruniform.

Efter Tegning i privat Eje, Hamborg 1809.

Vinteruniform, at han efter Landsforvisningen lod sig tegne i Hamborg, for at hans efterladte Familie kunde have et Minde om ham. Ved at muliggøre Førsteopførelsen hos os af Mozarts »Don Juan« (1807) og ved at skrive Musiken til »Ungdom og Galskab« (1806) blev han udødelig i dansk Teaters Historie. Hviler der endnu megen romantisk Dunkelhed over du Puy's Oprindelse, saa træder til Gengæld hans Kunstnerværd og Personlighed lyslevende Eftertiden i Møde gennem disse Bedrifter, der virker som Mottoet for hans Liv. Direktionen var af moralske Grunde meget betænkelig ved at indføre »Don Juan«, og Oversætteren maatte indskyde forskellige Repliker, der kunde tjene til Undskyldning og Forsvar for »den skændige Forfører«s Færd. Men du Puy bortjog ved sit Spil enhver Modstand. Han havde Don Juans Blod i sine Aarer, hans spirituelle Smil, hans sanselige

Eline Heger som Dyveke. Maleri af Hans Hansen. Teatermuseet.

Røst; ingen Kvinde blev uberørt af den besnærende Elegance i hans Væsen, der holdt Raaheden paa Afstand: I »Ungdom og Galskab« gav han Tidens Rytme; det vælder af Ungdom og Foraar i denne Musik; den passer til de unge Mænd, som klædt i Livjægerkorpsets kokette Uniform førte Dansen op med unge Damer i Empirens lyserøde Kjoler. Han var som Ritmester Rose selve Livsglæden: Det Menneske, der skrev den sprudlende Drikkevise, maa have ejet et Over-skud af frisk Kraft og tindrende Hu-

mør. Livets stedsegrønne Foraar lever endnu i denne Musik med dens Blanding af fransk Aand og nordisk Følelse. Du Puys Toner hører med til Aarhundredets festlige Begyndelse.

Der var i de sidste Sæsoner af det gamle Aarhundrede tre unge Skuespillere ved Teatret, tre Idealister, der følte paa samme Maade og omtrent havde samme Rollefag. De sværmede forøvrigt ogsaa alle en Tid for den samme unge Skuespillerinde, der forekom dem at være Tidens Muse, men Venskabet forandredes ikke til Fjendskab, da den ene af dem blev hendes Mand. Gennem Optræden i Dilettantselskaber var de kommet til at elske Teatret, men Kærligheden vendte sig snart til Uvilje, thi ingen af dem ejede den fornemste Skuespillerevne, Talentet til at træde ud af sin egen

Personlighed, men derimod havde de smukke, interessante Ansigter, Dannelse og Smag. Deres Navne var Adam Oehlenschläger, Peter Foersom og Stephan Heger. Den sidste af dem, den særeste, vandt den ranke Pige med de blaa Øjne i det ædelt formede Ansigt. ELINE MARIE SMIDTH hed hun, og hendes Navn blev uløseligt knyttet til Oehlenschlägers Tragedier, thi det var over hendes jomfruelige Personlighed, han digtede Thora i »Hakon Jarl« og Valborg i »Axel og Valborg«. De nordiske Ungmøer harmonerede med hendes Ydre og Naturel.

ADAM OEHLENSCHLÄGER var som Skuespiller den ringest begavede af de tre. Da Dilettantismens første lykkelige Periode var forbi, væmmedes han ved Stykkernes og Rollernes Mangel paa indre Værdi, og det blev ham modbydeligt at lære slet skrevne Sætninger udenad. De andre følte det samme, men de maatte blive og døje Iffland og Kotzebue og Kortjenesten paa Scenen og i de Kirker, hvor Hoffet kom. Han brød derimod af; hans poetiske Natur var den stærkeste, og den maatte ytre sig i en friere Selvstændighed. Men Aarene paa Teatret var ikke spildt; mindst betød de for ham i sceneteknisk Henseende, men han lærte Mennesker at kende, som havde vækkende Indflydelse paa ham. Han tog Mindet med om Eline Marie Smidth, og Michael Rosings malmfulde Sprog forskønnede hans Fantasier over Sagaerne: Under Digtningen af »Hakon Jarl« saa han Helten i Rosings Skikkelse. Men da han seks Aar efter sin Bortgang fra Teatret sendte denne vor første nordiske Tragedie hjem fra Tyskland, var Rosing en værkbruden Mand. Han forstod, at nu kom den Digtning, han havde længtes efter, men han maatte opleve den haarde Skæbne at se andre gøre Forsøg paa at levendegøre den. Mændene fra det 18. Aarhundrede, repræsenteret af Teatrets literære Raadgiver, Professor Kierulf, rettede i Værket, som om det var en Skolestil. Oehlenschläger maatte vente sytten Maaneder fra Hjemsendelsen i 1806 til Opførelsen i 1808. Men endelig slog Forløsningens Time og dermed Indvielsen til en ny Epoke i Teatrets Aandshistorie. »Der hører en foregaaende Kraftanstrengelse til at forjage det spidsborgerlige Milieu, det smaa, og stemme en Nation for det store, det skønne,« skriver Oehlenschläger i sine Erindringer. Men Slaget paa Rheden havde begejstret de Danske for Poesien og gjort dem modtagelige for hans Værk, der i Fantasiens Liv, i Skikkelsernes Plastik og i Situationernes dramatiske Energi langt overfløj

alt, hvad Publikum hidtil havde set. Han var henrivende ny i sit Ordvalg, og ikke for intet blev »Hakon Jarl« skrevet i Schillers Fædreland. Det var overvejende hans historiske Dramer, og da navnlig »Wallenstein«, Oehlenschläger tog til Forbillede. Det Indvielseskyt til Digtning, som Schiller i et svagt Øjeblik havde givet Kotzebues Epigon i Danmark, den banale Skuespilforfatter Balthazar de Bang, burde rettelig været trykket paa Oehlenschlägers Pande. Men da han naaede Weimar, var Schiller ikke mere blandt de Levendes Tal, og dermed tabte vor Literaturhistorie et smukt malerisk Motiv, et Sidestykke til Kroningen i Lunds Domkirke mange Aar senere.

Aaret efter fulgte »Palnatoke«; 1810 opførtes »Axel og Valborg«; »Correggio« kom 1811, »Stærkodder« blev spillet 1812. Det kneb i Begyndelsen for Skuespillerne at sige de svulmende Vers, som for dem var et ganske nyt Stof. Nuvel, »Teatret er ikke en florerende Dannelses-Anstalt, men skal vordet det,« skrev den senere Biskop J. P. Mynster. Bedst klarede Ægteparret Heger (Ejnar Tambeskælver og Thora) de rytmiske Krav og til Dels ogsaa Foersom, især som Antonio i »Correggio«, men de rette Fremstillere af de barske Vikinger og de frejdige Helte kom først 1813 med Dr. J. C. Ryge og 1820 med N. P. Nielsen. Dog, Aanden i Værkerne sejrede, trods mangelfuldt Spil og fattigt Udstyr. Efter Bombardementet skulde Teatret spare, og Oehlenschläger gik ind paa at stryge tre Dekorationer, saaledes at de fleste Scener i »Hakon Jarl« kom til at foregaa i Skoven. Besynderligt faa var de Prøver, man dengang nøjedes med; paa den nye Tragedie ofrede Teatret dog fem Dage, men ellers var to—tre Prøver det sædvanlige. Generalprøver i Kostyme indførtes først omkring 1870; Damerne havde deres Dragter hjemme »til Eftersyn« og transporterede dem i store Æsker ovenpaa »Teatervognen«, som hentede Skuespillerinderne ved deres Gadedør. Selv om Kunstnerne kendte hinandens Virkemidler nok saa godt, og Rollen var lært forinden første Prøve, maa Resultatet have været ringere end det, vi nu forstaar ved en færdig Forestilling. Men Fordringerne var ulige mere beskedne dengang; de svarede til Olielampernes matte Skær. Den lille Erling blev spillet af en Danseelev, som fik Ordre til at skribe i Offerlunden, naar Hakon dræber sin Søn. Denne Realisme forfærdede Oehlenschläger, da han hørte om den i Udlandet. Barnet maatte aldeles ikke skribe. »Det undrer mig, at de

Toverdagen den 30 Januarii 1808, Kl. 6
 bliver
 paa det Kongelige Theater
 opført:

Hakon Blade Jarl, hin Rige kaldet, Norges Bøhcker,
 et nyt originalt Sørgespil i 5 Akter af Hr. Adam Oehlenschläger.

P e r s o n e r n e :

Olaf Trygvesson, Konge i Dublin	Hr. Foetsom.	Dem	)	Deres	)	Hr. Enhelm.
Hakon Blade Jarl, hin Rige kaldet, Norges Bøhcker	„ Frydvald.	Thoraald	)	Kastemand	)	„ Pio.
Erling, hans Son	Hr. N. Barjeen.	Thora, Jartens Kæreste	)	„	)	Wd. Dejer.
Thorer Klake, Kribsmand	Hr. Clauen.	Laubrand, Pæri	)	„	)	Hr. Olsen.
Carls hoved	„ Luc	Gieb, Thores Træl	)	„	)	Ladgreen.
Jostein	„ Simonson.	Kafer	)	„	)	„ Kæje.
Umar Tambestælver, en ung Buelytte	„ Hejer.	Stein	)	Jartens Trælle	)	„ Hemvig.
Bergthor, Emeb, Trøndernes Lauqmand	„ Knudsen.	Leif	)	„	)	„ Kind.
Gudrun	Hr. Olsen.	Et Gud	)	„	)	„ Kongsted.
Astrid	„ Guldberg.	Inger, Thoras Hige	)	„	)	Wd. Foetsom.

Da til Slutning:

E n E p i l o g ;

forfattet af bemeldte Hr. Oehlenschläger, som fremføres af Hr. Instru-tour og Skuespiller Rosing.

Stykket faaes samlet med flere Digte i et Bind for 12 Kl. hos N. Seidelin i siore Kannikestrædet No. 46.

NB. Logerne tilfalde Fredags Abbonnenterne istedet for Fredagen den 29 dennes

Indgangen aabnes Kl. 5.

Trykt hos J. Jørgens, i Knabrostræde No. 113.

Plakat fra Premièren paa »Hakon Jarl«.

Teatermuseet.

Dr. Ryge.

Tegning af Carl Winslow. Teatermuseet.

ikke ogsaa har ladet Hakon komme ind med virkelig blodige Hænder. Der er stor Forskel paa, hvad man læser og hvad man ser«. Oehenschläger mente, at Publikum kun skulde ane Barnets Skrig gennem Ejnars Rædsel, da han opdager Mordet. Men senere Tider fulgte ikke Digterens Opfattelse. Romantikens blaa Blomst blev fældet af Realismen: Det er naturligt, at et Barn skriger, naar det

bliver dræbt, og Scenen vilde blive mindre virkningsfuld, hvis Hakon ikke bærer Mærker af sin Udaad. To Tider i Kunsten afspejler sig i de forskellige Opfattelser.

De stærke Farver i Spillet kom med Dr. med. RYGE. »Hvor forunderligt det dog gaar i Verden!« skriver Oehenschläger, »havde nogen i Forvejen sagt mig, at en Stadsfysikus fra Flensborg skulde fremtræde som en ægte Hakon, Palnatoke, Vilhelm, Michel Angelo, Stærkodder, saa havde jeg troet, at det var Geert Westfaler, der fortalte gale Flensborg-Historier«. Alligevel gik det saaledes. Dr. Ryge gav efter for sin sceniske Længsel og forlod sin omfattende Lægegerning. Det dristige Spring lykkedes. Han havde i sin kolossale Personlighed den Vælde, der gav de barske Helte den inderste Lidenskab. Lyriken og Synerne, det pragtfulde

Ordvalg, var Digterens; det vilde, voldsomme Temperament tilhørte Skuespilleren. Dr. Ryges Byste (paa Teatermuseet) fortæller den Dag i Dag, at hans Udtryk for Grublen og Smerte, for al vildfaren Kraft, har været gribende. Tyreblikket fyldte Scenen uden Ord. Det kunde flamme i Had, dø i Skuffelse, men aldrig gløde i Elskov. Hans Skikkelser var Statuer, men de mindede ikke om Thorvaldsens, thi Skønhedens ædle Linjer var ikke Ryges Omraade, men derimod det ubændige og gigantiske, »de raa, skarpe Former, som indeholder en dyb romantisk Aand, Duften af Havtaage, Hedenskab og Offerblod,« skrev August Bournonville malende. Ekstasen var Ryges Omraade, den knusende Heltekræft og dertil den rolige Myndighed; hans Stemme, som man sammenlignede med Basunbassen i et Orgel, lystrede ham gennem alle Stemninger. Men det mest ejendommelige var, at den store tragiske Skuespiller ogsaa besad komisk Evne; det jævne Publikum beundrede ham altid mest i Komedien og Syngespillet. For Fru Heibergs Erindring stod han som den mest alsidige Skuespiller, hun havde set. Ved sin vredladne Kraft var han en Skuespilkunstens Michel Angelo, men ogsaa en Jeronimus i forskellige Variationer, en politisk Kandestøber, en Per Degn. Da hans yngre Ven Christian Winther skrev en Rune til Ryges Grav paa Holmens Kirkegaard, nævnede han ogsaa det komiske Vrøvlhovede Saft i Weyses Syngestykke »Sovedrikken« som en af Ryges ypperste Skikkelser:

»Hans Herredom sig strakte lige fra Hakon Jarl og ned til Saft«. Verset gengives her efter Digterens Manuskript.

Store Modsætninger rummedes i Dr. Ryges brede Korpus. Helten boede Dør om Dør med Filisteren, Kæmpen med Barnet, Fantasten med den skarpt iagttagende Videnskabsmand. Der var ingen Sammenligning mulig mellem hans ringe æstetiske Smag og hans sceniske Evne. Kunstneren, der kunde levendegøre den nye Poesi, vedblev at være præget af Oplysningstiden og sit Studium med dets Trang til nyttig Viden om alle Ting. Karakteristisk var det, at han hellere spillede i et Kotzebue'sk »Trækplaster« end i Oehlenschläger, hvis Værker — han spillede ialt 32 Oehlenschläger'ske Roller — dog gav ham et usædvanligt Relief i Teaterhistorien. Dr. Ryge skabte den nordisk-romantiske Stil paa vor Scene og dannede Skole gennem N. P. Nielsen og Wilh. Wiehe, men ingen af Efterfølgerne naaede ham i Temperamentets Dybde og Kraft. »Naar Ryge spillede i Oehlenschläger, troede man at se Shakes-

Dr. Ryge.

Han var en Drot i Künstens Rige!
Hans Herredom sig strakte lige
Fra Hanon Jart og ned til Saft;
Lod han os lee, lod han os grædes,
Da var det Künst, vi saac frembræde
I Paagt med Sandhed, Vid og Kraft.

Christian Winther.

Gravskrift af Chr. Winther over Dr. Ryge.

Teatermuseet.

peare,« skrev Kritikeren P. L. Møller. Ogsaa hos Shakespeare sejrede han, navnlig som Macbeth, hvortil det kolossale i hans Fremtræden var som skabt.

Oehlschläger og Ryge banede Vejen for Forstaaelsen af »den store Britterbarde« og Schiller. Forinden havde Idealisten Stephan Heger uden Held indført Goethe med sin Oversættelse af »De to Søskende«, men Goethe kunde lige saa lidt som Oehlschläger optage Kampen mod Kotzebues Effekter. Det formaaede Shakespeare og Schiller heller ikke, men deres Værker løftede Repertoiret op i et højere Plan, saaledes at Teologen H. N. Clausen kunde skrive, at i Ydmygelsens Tid, Aarene omkring Kielerfreden, var Skuepladsen det eneste Sted, hvor Livet »traadte frem i store, opmandende Træk«. Idealisten PETER FOERSOM vandt sit Navn i Skyggen af Shakespeares. Han hørte ingenlunde til Teatrets store Kunstnere, men var en af dets ædlest Personligheder. Det er ham, vi

skylder Aftenbønnen »Nu lukker sig mit Øje«, som endnu danner Afslutningen paa Dagen for Tusinder af danske og norske Børn. De enfoldige Ord har overlevet Tiden, der ellers saa villigt forener sig med Glemselen. Livskraft var der ogsaa i den Idé, han gennemførte i April 1809, da han fra Hofteatrets Scene første Gang benyttede vort Sprog til Oplæsning eller rettere til kunstnerisk Fremsigelse af Poesi. Fra den Idé udgik en Kultur, der strakte sig over Kø-

Peter Foersom.

Efter Stik af Wilh. Heuer. Teatermuseet.

benhavns Universitet og Forsamlingshusene paa Landet til Statsradiofoniens Udsendelser i vore Dage. Foersom kaldte denne Popularisering af dansk og fremmed Digtning »Deklamatorier«, medens andre Skuespillere, der fulgte i hans Fodspor, bød et mere jævnt Program, hvorved det højtidelige Begreb »Deklamatorium« forsvandt, og det mere borgerlige Ord »Aftenunderholdning« traadte i Stedet. Men hvad der især skaffede hans Navn agtelsesfuld Ihukommelse, var hans Arbejde for Shakespeare. Det lykkedes ham, trods megen Modstand, ikke alene at faa sine kernefulde Oversættelser af Tragedierne trykt, men han fik ogsaa »Hamlet«, »Kong Lear« og »Macbeth« opført, og det tilmed i en Tid, hvor Hadet til England var brændende. Men Foersoms haardnakkede Vilje lod sig ikke kue, og i Maj 1813 oprandt Sejrens Dag, da »Hamlet, Prins af Danmark« med ham selv i Titelrollen

stod paa Plakaten. Deres Naturer var beslægtede; de havde den Shakespeare'ske Humor til fælles, og Foersom nedlagde sin Sarkasme, sine Længsler og Drømme og sin Fortvivlelse i Digterens Ord. Hamlet var hans Kulmination, men næsten ogsaa hans Svanesang; vel opnaaede han at spille Edgar i »Kong Lear«, men da den tredje Shakespeare'ske Tragedie »Macbeth« blev opført, var Foersom død, ikke fyrré Aar gammel. Ogsaa han blev, ligesom sin Læremester Rosing, et Offer for de slette hygiejniske Forhold paa Teatret.

Det er ubegribeligt, at Edvard Brandes engang har kunnet skrive, at der »intet som helst skete« i Teatrets Liv ved Aarhundredskiftet. Det gamle Repertoire kunde i ingen Henseende staa Maal med det nye, hverken i Lødighed eller Varighed. 1817 indførtes Schiller med »Maria Stuart« og »Kabale og Kærlighed«, som Dagmar-teatret siden spillede; personlig naaede Digteren aldrig at komme hertil, hvor gerne end Finansminister Schimmelmans Kreds havde set ham, men hans Aand lever endnu paa vor Scene gennem »Maria Stuart«. Efter du Puy's Landsforvisning kom Hannoveraneren D. F. R. KUHLAU hertil med relativt nye Toner; hans første Syngestykke »Røverborgen« (1814), hvortil Oehlschläger skrev Teksten, mindede vel om Cherubinis Musik, men var dog gjort med en personlig Formalisme og Rigdom i Instrumentationen, og Altonaeren C. E. F. WEYSE, for hvem Opførelsen af »Don Juan« havde været en Indvielse til dramatisk Komposition, komponerede i »Sovedrikken« (1809) Sange, der trængte ind i Hjemmene og Hjerterne, for Eks. »Skøn Jomfru, luk Dit Vindue op«; begge Mestre begyndte her en Virksomhed af stor Betydning for Danmarks nationale Musik. Sangstemmernes Uddannelse tog Syngemester Siboni sig af. Da han kom hertil fra Italien i 1819, var der kun Rester tilbage af hans fejrede Tenor, og et Billede fra hans Optræden i Operaen »Vestalinden« viser, at den franske Skuespiller Talma var hans Mønster i dramatisk Henseende. Det blev ikke som udøvende Sanger, men som Lærer, at Siboni indlagde sig Fortjeneste. Mest navnkundige blandt hans talrige Elever var Kammersangerne Christian Hansen og Peter Schram, og da den sidste virkede helt ned til 1895, kan man sige, at Sibonis Indflydelse kunde spores gennem 75 Aar. Hans pædagogiske Virksomhed i København varede tyve Aar, indtil hans Død i 1839, og netop paa den Tid da Rossinis Sol gik op over Alverdens

Operascener. Siboni kæmpede ildfuldt for Opførelsen af sin geniale Landsmands Værker, f. Eks. »Barberen i Sevilla« (1822), ofte haardt trængt af den nationale Musiks Tilhængere. Det fremgaar dog af P. O. Brøndsteds lidet kendte Mindetale over Kuhlau, at de hjemlige Komponister ikke tog Skade af at lære fremmede Mestre at kende: »Man kan sige med Sandhed,« sagde han, »at Kuhlau i »Lulu« har fulgt Rossini omtrent som vor Holberg benyttede Molière: at just der, hvor han efterlignede, var han stundom allermost original«.

»Kapertiden« mindede meget om de mest tossede Aar under Verdenskrigen. Efter at Flaaden var røvet, havde Regeringen ingen Midler til at fortsætte Krigen, men tillod Sørøveri. Alle raske Fyre stak ud paa Havet og kom undertiden hjem med Skibe eller kostbare Varer, som de havde hugget paa Søen. Det kunde koste Liv og Lemmer, men Rigdommen strømmede ind til den Del af Befolkningen, der intet havde at tabe, men alt at vinde. Teatret fyldtes Aften efter Aften, »Billetsjoveriet« opstod, og Søndagsforestillinger indførtes. Hidtil var de kun givet af Eleverne i Rahbeks »dramatiske Skole«, der eksisterede fra 1804 til 1816 og var et Springbræt for ham til Censorpladsen i Teaterdirektionen. Rosing var vel en Tid Lærer, men det blev dog hovedsagelig teoretisk Undervisning, Eleverne fik. Rahbek holdt Forelæsninger, som blev trykt, og han nedskrev sin Dom over Spillet. Den moderne Form for Undervisning, hvor Læreren griber ind i Repliken eller Verset og anslaaer Tonen og Stemningen, kendtes ikke. Eleverne fik, paa faa Undtagelser nær, ingen Betydning for Teatret; de unge, som betød Fremtiden, Carl Winsløw, C. N. Rosenkilde, Ludvig Phister og August Bournonville — der ogsaa en Tid vilde være Skuespiller — udgik ikke derfra. Men derimod rekrutteredes ikke faa dramatiske Genier fra Balletskolen, først og fremmest Johanne Luise Pätges (Fru Heiberg), som paa Grænsen af den Periode, hvor her skal sluttes, optraadte som en Amarin i Carl Dahlens Ballet »Armida«. Forøvrigt agerede Eleven H. C. Andersen samme Aften en Trolde, og det var Programmet fra hin Forestilling, han i barnlig Henrykkelse kysede, fordi han saa sit Navn paa Tryk. Teatrets moderne Angribere burde betænke, hvor megen Betydning Komediehuset havde for denne Digter, af hvis Verdensry nu alle Danske er stolte. Det vakte hans Fantasi; dets Personligheder tog sig af ham, og

Phister som Mandarinen i »Prinsen af Kina«.

Teatermuseet.

det var paa dets Scene, han Nytaarsdag 1821 sank paa Knæ og bad til Gud om Hjælp og Kraft til at overvinde alle de Vanskeligheder, der optaarnede sig omkring ham. En anden Almuesdrenge, Thomas Overskou, fik ogsaa dør sin første Dannelselse og just paa samme Tid. Han blev aldrig nogen betydelig Skuespiller, men en af Teatrets nyttigste Skribenter og dertil dets første egentlige Historiker. C. N. ROSENKILDE medbragte derimod musikalsk Kultur; han havde været Skolelærer og Kantor i Aarhus, og man troede, at han vilde blive en dygtig Sanger. Men det blev som komisk Skuespiller, han vandt

sit Navn, ikke mindst gennem J. L. Heibergs Vaudeviller, som fra 1825 med deres Munterhed, deres yndefulde Blanding af Ord og Toner, beherskede Repertoiret, hvor meget end den gamle Rahbek bekæmpede dem. Vaudevillernes halvt uvirkelige, halvt realistiske Roller gav Skuespillerne et fortrinligt Stof, og gennem det og Holbergs Komedier svang ogsaa LUDVIG PHISTER sig frem ved sin Forvandlingsevne og sit

Lune. Hvor uken-
delig han kunde
være, er det ikke
tidligere gengiv-
ne Billede af hans
Mandarin i Au-
bers Opera »Prin-
sen af Kina« et
Bevis paa; hvil-
ken Realisme
midt i en roman-
tisk Tid! Phister
medvirkede som
Balletdreng ved
Teatrets første
Sekularfest 1822,
og 62 Aar senere,
da 200 Aars Da-
gen for Holbergs
Fødsel blev fej-
ret, stod han som
Inkarnationen af
den danske Ko-
medie, æret, fryg-
tet og fortsat
gennem sin Elev
Olaf Poulsen —
en Reflektionens

Carl Winsløw.

Efter Litografi. Teatermuseet.

Mester, der ligesom Frydendahl vilde være blevet verdensberømt, hvis han var født i et af de store Lande. Phisters Spil kunde ved dets Mangfoldighed endog aftvinge en kristen Filosof som Søren Kierkegaard indtrængende psykologiske Analyser.

CARL WINSLØWS tidlige Død begunstigede Phisters hastige Fremgang. De havde Fantasien og Fliden til fælles og den indtrængende Karakteristik. Phister overgik ham i Lune, men Winsløw havde Evner for det tragiske, som Phister savnede. Winsløw var Realist i sin Kunst og Psykolog; han gennemarbejdede sine Roller til den mindste Enkelthed. Med vældig Energi besejrede han sine legemlige Mangler; i Lystspil og Vaudeviller brillerede

han med lysende Virkelighedstudier, og som Tragiker naaede han det ypperste, da han spillede Kong Ludvig XI i Delavignes Folkekomedie. Men denne store Aften blev aldrig gentaget; Winsløw var syg til Døden, og Rollen tog hans sidste Kræfter. Han naaede ikke de fyrretyve Aar. Dr. Ryge, som ikke kunde lide ham, beundrede hans aldrig hvilende Fantasi, og August Bournonville gik mod dem, der mente, at Winsløws Sans for Detaljerne gjorde ham til en Art Taskenspiller: »Nej, Geniets Trylleri var hos ham intet Blændværk; det var Sandhed, hævet til Idealitet«. Hans store Forbillede var Ludvig Devrient, hvis Masker han kopierede; Winsløw ejede ogsaa et ikke ringe Tegnetalent, der gavnede ham som Maskør; Færdigheden i at forvandle Ansigtet med Farver blev først gennem ham og hans Elev, Frisør Hoppensach, almindelig blandt Teatrets Kunstnere.

Balletmester Galeotti havde som firsaaerig lagt Mærke til en lille Dreng, der i Korpset udmærkede sig fremfor alle de andre ved Mod og Gratie. Han smagte allerede Bifaldets Sødme, da han ni Aar gammel dansede Solo. Det var AUGUST BOURNONVILLE. Han fik Undervisning hos sin Fader, en elegant fransk Solodanser, der var kommet hertil fra Gustaf den Tredjes Hof, men medens Datidens Balletbørn ellers voksede op i Uvidenhed, var den sceniske Uddannelse kun én Side af August Bournonvilles Opdragelse: Han lærte Sprog, Fransk som en Indfødt, Historie, Mythologi, Sang og Violinspil og blev fortrolig med Oehlschlägers Værker. Først stod hans Hu til at blive Skuespiller, men en Talefejl hindrede ham, og da Faderen i 1820 fik et Stipendium til en Studierejse til Paris for sig og den da femtenaarige Søn, blev Valget truffet. Bournonvilles Betydning for Teatret ligger senere end den Periode, som er skildret her; han blev en fortrinlig Karakterdanser; han nationaliserede vort Balletkorps og organiserede dets Medlemmer som en selvstændig Etat indenfor Komediehuset, saaledes at han ved Slutningen af sin lange Bane — han forlod først Teatret i 1877 — med fuld Ret kunde skrive: »Jeg har tilkæmpet Balletten en anstændig Plads i Kunstens Rige og gjort den til en Prydelse for den samme Scene, hvor jeg fordem har set den ringeagtet og forsømt«. Hans Værker danner endnu Grundlaget for Ballettens Virksomhed. Vi har mange Scenebilleder derfra, men af Bournonville selv i en Rolle findes kun det, desværre mindre gode, Billede, der her for første Gang er

gengivet. Det forestiller ham som Skotten James i »Sylfiden«, et Parti, Hans Beck udførte i vort Aarhundrede. Ligesom Galeotti kort før sin Død havde faaet Tro til »den lille Bournonville«s kunstneriske Fremtid, saaledes var Hans Becks Debut i 1879 den sidste Glæde, den gamle Mester oplevede; et Par Dage senere døde han paa Vejen fra Frue Kirke. De tre Balletmestre afløste vel ikke hinanden, men var vor Dansekunsts mest fremragende Udøvere i Tiden fra 1775 til 1915, altsaa i 140 Aar.

Sekularfesten i 1822 for den Holberg'ske Komædie var den første store festlige Begivenhed i Teatrets Levetid.

Rahbek udgav et Skrift om Skuepladsens Oprindelse og korresponderede med en anden Lærd, Prof. Rasmus Nyerup, om nye Oplysninger, men kom ikke stort videre end til at genfortælle, hvad man forud vidste. Ak, havde han blot i sin Ungdom, medens der endnu levede Vidner fra Grønnegadeteatret, nedskrevet, hvad de kunde fortælle. Jubilæet fandt Sted i en Periode, i hvilken Inter-

Bournonville som James i »Sylfiden«.

Teatermuseet

essen for Holbergs Komedier var svækket af Begejstringen for den unge Romantik. Kongehuset manglede ogsaa Forstaaelse; Frederik den Sjette brød sig kun om Skuespil, naar de lovpriiste det militære og nationale. Han sagde til Historikeren Werlauff, at han til Nød kunde døje saadanne Stykker som »Den politiske Kandestøber« og »Barselstuen«, men »at hans Døtre ikke holdt ud at se dem«. Prinsessernes Smag var altsaa den, Oehlschläger gik skarpt imod i sit Forspil til Festen, hvor han lod en Dame af Bourgeoisiet kalde Holberg:

»plump, uartig, grov! Han passer sig
ej meer for vore Tider. Unge Piger
kan ikke se hans Løjer uden Rødmen,
selv gifte Koner maa slaa Øjet ned ...«

Men Digteren svarer, at Holberg evnede at give hvert Træk af Livets Daarskab:

»Se dem i Spejlet, Frue! De vil finde
det giver ærligt Billedet tilbage.
Det smigrer ej, som mange nye Spejle,
og det er intet listigdannet Hulspejl,
som, efter Ønske, svulmer og formindsker.
Lad Spejlet hænge! Det er Diamant.
De slaar det ej i Stykker!«

Dog, trods Nedgangen holdt man endnu tolv forskellige Holberg'ske Komedier paa Repertoiret. Hans Værk var dengang som nu Grundlaget, men efter hans Tid var et rigt, forskelligartet Repertoire blomstret frem. Et andet Dansk lød nu fra Scenen. Komediehusets første Maal var vel stadig Hoffets Adspredelse, og deri skete der ingen Forandring før efter Grundloven. Men Poesi og Musik trængte derfra ud i Folket, og »paa Parterret« sagde den offentlige Mening undertiden det bestemmende Ord. Selv Søren Kierkegaard indrømmede, at »just blandt den jævne Mand findes de bedste Kræfter«. I Skuespillernes sociale Stilling var kun Opgang at spore, saafremt det enkelte Individ da ikke selv nedbrød Respekten ved sit Liv.

Medens Damerne tidligere som en Selvfølge var Mætresser hos hver sin Stormand, uddelte Direktionen under Warnstedt Gratialer »for Dyd og ulasteligt Levned«, og medens Skuespillerne før i Tiden, naar de skulde optræde paa Fredensborg, fik Ordre til at være pynteligt klædt og til ikke at trætte de høje Herskaber med Bønner, optoges de nu i Hovedstadens bedste Selskab. Dog,

som Herren er, saa følger hans Svende: Frederik den Sjettes officielle Forbindelse med Fru Dannemand efterfulgtes af ligesaa patriarkalske Forhold mellem højtstaaende Personer og Teatrets Kunstnerinder. Statsminister Kaas besøgte om Aftenen med Storkorset paa Brystet sin Veninde, Solodanserinden Madame Schall, i hendes Paaklædningsværelse, ærbødig hilst af Personalet, og Overhofmarskal Hauchs mangeaarige Forhold til den blændende, men lidenskabsløse Skuespillerinde Mette Marie Astrup endte med, at han, Stormanden, blev executor testamenti i hendes Bo.

Omkring 1820 stod Teatret foran sin »Guldalder«: Den Heiberg-Hertz'ske Periode. Dr. J. L. Heiberg var kommet hjem fra sin Docentpost ved Universitetet i Kiel og overværede 12. Febr. 1826 paa Hofteatret et »Deklamatorium«, hvor Frydendahl skulde fremsige en Prolog, han havde skrevet. Det var uden Tvivl for at høre sine egne Vers, at Heiberg var gaaet derhen. Men Aftenen fik et dybere Indhold for ham. I anden Afdeling stod som Nr. elleve paa Programmet »Hans og Trine« af Paul Martin. Vidste man ikke bedre, skulde man tro, at Talen var om en Oversættelse fra Fransk. Men Numret viste sig at være Poul Martin Møllers muntre Spøg fra Rosenborghave mellem et Par Skolebørn i Pubertetsalderen, skrevet med perlende Humør i en næsten improviseret Form. Hans blev spillet af den fyrreaarige C. N. Rosenkilde, Trine af Balletbarnet Johanne Luise Pätges. Den lille Bagatel gjorde stormende Lykke. Trods Aldersforskellen og de forskellige Forudsætninger illuderede de begge fuldkomment. Efter Forestillingen gik Dr. Heiberg op paa Scenen for at hilse paa den lille Pige, der straks havde interesseret ham. »Jeg ser endnu«, skrev Fru Heiberg mange Aar senere, »den høje, slanke Mand staa for mig med det fine, kloge Fysiognomi, og jeg tænkte: »Hvem mon det er?«« Paa en Scene mødtes de altsaa de to udødelige Mennesker, den 35aarige Johan Ludvig Heiberg og den trettenaarige Johanne Luise, og Teatret viede de deres Liv. Allerede en Maanedstid senere havde han skrevet sin første Kærlighedserklæring til hende: Trine i »Aprilsnarrene«, en Udvidelse af »Hans og Trine«-Motivet. Hun og hendes Milieu inspirerede ham; hans næste Vaudeville blev »Recensenten og Dyret«, et poetisk Genskin af Dyrehavsbakkelivet, hvor Johanne Luises Moder havde sit Telt i Kildetiden. Teatret lejede dette Telt og brugte det paa Scenen, hvor

Johanne Luise spillede Opvartningspigen Rose. Saaledes blev der ogsaa i praktisk Forstand god Mening bag Holger Drachmanns Digt ved Fru Heibergs Død:

»Kunsten begynder i Dyrehavsbod,
blandt Gøglere findes dens Moder,
den fødes til Liv i en Kælders Hals,
drejer sig ej i en Sagtevals
efter de sirligste Noder!«

Heibergs næste Kærlighedserklæringer til hende var Christine i »Et Eventyr i Rosenborg Have« og Agnete i »Elverhøj«, det Skuespil, som er opført hyppigst af Det kgl. Teaters samlede Repertoire, henimod 700 Gange. Det blev for Hundredetusinder det første Stykke, Barneøjets saa, og baaret frem af Erindringen om Glansen fra den første Teateraftens Festivitas blev »Elverhøj« et gyldent Minde for mangfoldige. Vidunderlig perfektibel, som Johanne Luise var, førtes hun efter sit Ægteskab med Dr. Heiberg ind i Landets bedste Selskab, ikke som et Forargelsens Tegn, men som et straalende Midtpunkt. Digterne skrev for hende, fra Oehlsenschläger til Thomas Overskou, men ingen inderligere poetisk talt end Henrik Hertz. Hendes tindrende Personlighed fremkaldte en dramatisk Literatur, som blev staaende. Det er for Eftertiden Fru Heibergs sjeldne Eksempel. Den, som kom hende nærmest i Kappestriden, Madame Anna Nielsen, ejede ikke Evnen til at inspirere Digterne og efterlod derfor ikke en tilsvarende Perlekrans af Roller, skrevne for hende. De to Rivalinder var meget forskellige, den ene lys, den anden mørk, den ene nordisk, den anden sydlandsk af Temperament. En samtidig Digter skrev:

»Som Freja er den Ene
med nordisk Sværnersind.
Som naar paa Bøgegrene
blidt spiller Maaneskin.

Som Sydens Sol den Anden,
der modner liflig Frugt
og veed at kølne Branden
i Tide paa sin Flugt.

Hvem skal vi Kransen række
i denne høje Strid?
Hvem skal vi foretrække,
naar Aften vinker did?«

Ja, det var netop Sagen. Hver af dem fik sin Garde af Beundrere, og mange ansaa Anna Nielsen for at være det største Talent

af de to. Der er dog ingen Tvivl om, at Fru Heiberg overgik hende i koketterende, pikante Roller. Anna Niensens Kunst tindrede ikke i saa mange Farver som Fru Heibergs, men den var inderligere, mere sanddru. Regelmæssig smuk var hun ikke, men høj og slank med blaa Øjne og dejlige Arme og Hænder. Hendes blide tilkæmpede Ro efterlod et dybt Indtryk af Sjælsrenhed, men hun kunde ogsaa slaa over i Modsætningen og med Mesterskab fremstille intrigante Damer i franske Lystspil, og hendes smukke Mezzosopran skaffede hende et omfattende Syngespil- og Operarepertoire. Historisk set lyser hendes Navn dog især som Heltinden i Oehlen-slägers Tragedier, en poetisk Gentagelse af det Kvindeideal, som Madame Rosing og Madame Heger havde skabt. Men hun døde tidligt og netop, som hun stod overfor store, nye Opgaver, og derved bragte hun sin Rivalinde hendes største indirekte Sejr. Og Fru Heiberg naaede at omsætte sit eventyrlige Liv, der strakte sig fra Barndomstidens Beværtninger til Landets aandelige Mønsterhjem, i et omfangsrigt Memoireværk, der stadig fængsler eller frastøder nye Læsere, medens Anna Nielsen, som ogsaa med Pennen i Haand var fuldenendt naturlig, blev afbrudt, da hun havde fortalt tolv Sider om sin fattige Barndom. Hun kunde fængsle uden at være pikant, medens Fru Heibergs besnærende Evne baade paa og udenfor Scenen netop var et Fyrværkeri af fint Koketteri, som hun kastede udover Samtidens bedøvede Hoveder. Der er ingen Tvivl om, at hun var den mest lidenskabelige af de to. Men medens Fru Heibergs Liv i en lang Aarrække var som en Dans paa Roser, gennemgik Anna Nielsen dybe, smertefulde Oplevelser, der modnede hende til i Mødreroller at naa op i Regioner af Kunsten, hvor Fru Heiberg ikke kunde følge hende. Hun havde Varme for Mennesker, medens Fru Heiberg iagttag dem.

Det Heiberg'ske Hus og det Nielsen'ske Hjem var et Centrum i hver sin Cirkel gennem Trediverne og Fyrerne. Hos Heibergs i Søkvæsthuset kom Landets første Mænd, Ministre og Handelsfyrster, Kunstnere og Prælater, medens Tonen hos Niensens i Frederiksbergallé var mindre æstetisk og mere borgerlig. Den udgik fra Husherren, NICOLAJ PETER NIELSEN, en stor Skuespiller med glimrende Naturbetingelser for Fremstillingen af de romantiske Helte, der alle blev Idealbilleder af ham selv, og som senere i Livet brillede med sine fyldige Markier, hvis Aandsliv var endnu mere indskrænket end hans eget. Nielsen var i Livet en Festfigur, højt anset

i Skydeselskabet og som Taler, men med en usikker Sjæl, som Heiberg spiddede, da han med bidende Ironi skildrede ham som Skuespilleren i »En Sjæl efter Døden«. Denne apokalyptiske Komedie udkom 1841, men længe forud, allerede fra Slutningen af Tyverne, havde Heiberg jagtaget Nielsen, der dengang ikke var ufarlig for Johanne Luise. Afstanden mellem dem grundlagdes allerede da, forstærkedes siden og varede hele Livet.

Hjemmene var Samlingssteder for modsatte Interesser. Hos Heibergs boede altid Smagen og ogsaa Magten, da Husets Herre var blevet Teaterchef. Hos Niensens kom den Ungdom, der betød Fremtiden, med Michael Wiehe og Frederik Høedt i Spidsen, og dør støbtes de Kugler, som fældede Heiberg fra Teatermagtens Tinde. Men dengang drejede Kampen sig ikke om Penge; det var Meninger, forskellige Opfattelser af kunstneriske Spørgsmaal, der krydsedes som Klinger. Holberg lærte os, at »Aktricerne ere de Magneter, som tiltrække mange Tilskuere og kommer Comedianternes Gryder til at kaage«. De to højtbegavede og meget forskellige Skuespillerinder, Johanne Luise Heiberg og Anna Nielsen, løftede ved deres Personlighed og Kunst Teatret op til et aandeligt Brændpunkt i Hovedstaden, en Institution, i hvis Liv alle tog Del fra Kongen i Logen over den jævne Mand i det staaende Parterre til de uofficielle Tilskuere paa Sceneloftet, hvorom H. C. Andersen fortæller i Eventyret »Moster«. Tidens mangfoldige dramatiske Selskaber udviklede Forstaaelsen. Men hvad der var groft Føleri paa Dilettantscenen, blev paa det rigtige Teater til forfinet Sentiment. Man blev illuderet, henrevet, og Illusionen er Kunstværkets Genskin i Tilskuerens Sind. Teatret var for mange en Vej til aandelig Fornyelse, en Oplevelsens Vej. Der udgik Liv og Glans derfra, festlig Glæde, som kunde sprede Hverdagens Besvær. Komediehuset var i Perioder som et Diadem, hvormed Hovedstaden ved Aften smykkede sig.

INDHOLDSFORTEGNELSE TIL BIND III
TIDEN 1750—1820

HENRIK USSING: Gamle Gilder og Ny Fester ...	Side 7
LOUIS BOBÉ: Fra Hoffet og Byen	Side 53
EILER NYSTRØM: Kilderejser og udendørs Folkeliv	Side 181
ROBERT NEIIENDAM: Komediehuset paa Kongens Nytorg	Side 229

